Cartea a apărut cu sprijinul financiar al
Fundației pentru o Societate Deschisă

B. P. HASDEU

O P E R E

III

Ediție critică de
STANCU ILIN
și
I. OPRIȘAN

Stabilirea și traducerea
textelor din limba rusă
de
CRINA DECUSEARĂ BOCȘAN

PROZĂ

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1998

Cartea a apărut cu sprijinul MINISTERULUI CULTURII

I.S.B.N. 973-21-0508-9
I.S.B.N. 973-21-0458-9

PROZA DIN PERIODICE ȘI MANUSCRISE

PROZĂ LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

DUDUCA MAMUCA

(Din memoriile unui studinte)

Aveam șaptesprezece ani; eram studinte în Drepturi la o universitate rusească oarecare, și țineam cu chirie trei odăi *au premier* în casa dnei Ana P., veche actoriță în demisiune, a cărei unică fată, dșoara Maria, copiliță de șasesprezece ani, apăruse atunci de curând pe scenă, culegând din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnișoare.

Eu o numeam „Mamuca", deși era ruscă, ba chiar poate pentru că era ruscă; pe de o parte, ca om, o iubeam; vra să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca român, nu-mi plăceau lucrurile și chiar fetele rusești și, numind pe frumușica mea Mamucă, prin însăși aceasta o românizam ș-o iubeam oarecum și pe cealaltă parte.

Ce-i dreptul, era frumoasă! Era frumoasă ca o romăncă! Avea niște ochi... culoarea și mărimea nu-mi aduc bine aminte! Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriță... dar de atunci au trecut nouă ani, și-n nouă ani am uitat mai multe feluri de gurițe! n-am uitat numai că Mamuca mea mi se părea a fi foarte frumoasă, nespus de frumoasă, nenchipuit frumoasă, frumoasă strașnic!

Contractul de chirie se rostea așa: „d. N.N. va plăti dnei Ana P. câte patruzeci de ruble pe lună, pentru trei odăi și pentru câte cinci feluri de bucate la prânz pe zi, între cari ș-un aluat; idem câte o mâncare serile."

A doua zi după mutarea mea în casa stimabilei dnei P., intrai în apărțimintele d-sale, despărțite de ale mele prin un lung, îngust și-ntunecos coridor, făcui o profundă reverință, zâmbii și...

— Ce mai faceți, cucoană?

— Sînt bine; iar d-voastră?

— Nu mai puțin.

— Mă bucur.

— Duduca nu-i acasă?

— Îi la repetiție.

— Mă rog, cucoană: la câte ceasuri ședeți la masă?

— La două nesmintit.

— Și mâncați...?

— Se-nțelege!

— Eram să vă-ntreb, dacă mâncați tot aceea ce-mi trimiteți și mie?

— Dară.

— Mâncați cu gust?

— Ce întrebare!

— O, cât sînteți de fericită de a putea mânca cu gust!

— D-voastră, pesemne, aveți stomah dezorganizat?

— O, nu, dar îmi lipsește gustul de mâncare.

— Poate bucatele nu sînt bune?

— Nicidecum; din contra... Dar este un lucru la mijloc, cucoană.

— Un lucru la mijloc?

— Nu-s deprins a mânca singur; în societate mâncarea se pare a fi mai gustoasă, gustul se pare a fi mai mâncăcios... Aș vra dară...

— Să ședeți la masă cu noi?

— Dacă nu va fi cu supărare.

— Putem începe chiar de astăzi. Ați fost aseară la teatru?

— Am fost.

— Cum vi s-a părut Marița mea în rolul Gertrudei?

— Nu mi-a plăcut.

— Pentru ce?

— Pentru că nu mi-a plăcut.

— Aceasta-i o rațiune; însă...

— Dșoara joacă cu prea mare foc.

— Și de aceea nu vi place?

— Dar, artistul ar trebui să fie totdeauna rece, rece ca dreptul pozitiv, rece ca litera legilor, rece ca pandectele, rece ca...

— Dar fi-va el atunci natural?

— Pentru mine.

— Cum așa pentru d-ta?

— Natura mea fiind rece *per excellentiam*, răceala pentru mine e naturală.

Dna P. trecuse peste patruzeci de ani; cu toate acestea, ca veche actoriță „*jeune*“, ea se socotea capabilă a juca orișicând un rol tânăr; așadar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mâna pe umăr și, clipind din ochi, zise cu o voace foarte quasi-dulce:

— Oare nu șuguiești, amice? Ești rece?

Am lăsat ochii în jos și m-am închinat cu cea mai mare seriozitate.

— Plecăciune, cucoană.

— Vă duceți?

— Iertați-mă, cucoană, aveți prea mult foc.

— Eu?

— Nu sînteți naturală.

Intrând în odaia mea, aprinsei o țigară și mă pusei a medita asupra principiilor juridice utilitare ale lui Bentham; deodată ușa a scârțâit și s-a deschis; întorc capul și văd... un nas! un nas în crăpătura ușei, un nas antediluvian, adecă un nas a cărui mărime covârșa în același grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodontele covârșa pe elefante. Eram să mă sparii; dar auzii tot într-o vreme, răsunând de supt baldachinul nasului, o voace, sau, așa zicând, o zbierare bine cunoscută, și care mă făcu să gâcesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

— Aice șede N.N.?

— Intră, intră, Feldeșule! răspunsei din odaie, și baronul von R. se afla deja lângă mine.

Baronul von R., studinte jurist și coleg al meu, era un june finlandez, bogat, scurt, gros, alb, năsos și cunoscut obștește în societatea universitară sub porecla de „feldeș“. Cine nu mai avea porecle! Pe mine, bunăoară, tovarășii mă numeau „spițer“, zău nu știu din care cauză: sau pentru că iubeam parfumurile și pomăzile, sau pentru că aveam cam adese nevoie de felurite doftorii, ca unul ce mă deosebeam din copilărie prin slăbiciunea constituțiunei; sau pentru că curtenisem pe dna Benedeck, frumoasa spițereasă văduvă, de la care mi-au rămas pân-acum, ah! drept suvenire, treizeci și șepte șipușoare, mari și mici, colorate și necolorate...

R. s-a pus înaintea mea într-o poză foarte eroică, cu mâna stângă în șold, cu mâna dreaptă întinsă dasupra capului meu, cu piciorul stâng înapoi și cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă, cu nasul rădicat și gura căscată. Apoi conversațiunea s-a început așa:

— Șiretule!

— O!

— Desfrânatule!

— A!

— Craiule!

— E!

— Vicleanule!

— U!

— Dobitocule!

— I! I! Mai stăi și tu. Am sfârșit toate vocalile ș-am nevoie a recurge la consune. Măi, ai înnebunit tu?

— Cum de ai îndrăznit, Spițerule, să te muți în casa Anicăi?

— Mă tem că-ți place cucoana Ana!

— Te provoc la duel.

— Și la duel și la *quadrille!* Desprețuiesc numai *solo* și *trio*.

— Unde ți-s pistoalele?

Aveam pe masă două tifle, sucite în forma semilunei; luai una în mână, și prezentai cealaltă lui R.

— Ia lasă șaga de o parte, zise baronul așezându-se. Îți place *mademoiselle* Marie?

— *Quelle idée!*

— Nu-ți place?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedezvoltat, necopt, neformat, nematur, nedeplin, nesfârșit, nepractic, nepragmatic... *ça fait pitié*!

— Vorbești serios?

— Aș fi mare prost de a șugui cu un feldeș. Citit-ai călătoriile lui...?

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi?

— Trebuia să mă mut undeva.

— Din casa lui Stepanov?

— Vra să zică tu nu știi nemica!

— Despre ce?

— O! o istorie foarte lungă! Află că Stepanov a căpătat un gust foarte estetic, de când i-a murit femeia, care era modelul urâciunei: *les extrémités se touchent*. El ține numai o slujnică, dar frumușică ca o gurie mahometană, și nu numai c-o ține, dar încă ține prea mult la dânsa. Se pare însă că și Frosa lui are un gust nu mai puțin estetic; încât Stepanov, pe care numai doară tu îl mai poți întrece în privirea fizică, nu plăcea nicidecum bietei copile. Mutându-mă în casa lui — sînt norocos cu grisete! — *veni, vidi, vici*: mai pe lung vorbind, chiar de la cea-ntâi zi mi-am însușit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Stepanov nu știa nimic despre coproprietarul său, și începeam deja a spera că voi căpăta în curând *jus prescriptionis*, când deodată... cam într-amurgul, Stepanov lipsind din casă, gustam în odaia mea, în brațele Frosei, ah... bătaia la ușă. — Cine-i acolo? — Pentr-o vorbă de cinci minute, domnule N.N. (Era glasul lui Stepanov.) — Binevoiți, domnule, peste cinci minute. Tu înțelegi amice, greutatea puseciunei în care mă aflam. Peste vro douăzeci de minute Frosa ieși din odaia mea, fără ca să-i fi trecut prin gând că Stepanov, lipovan pățit și priceput, o aștepta mulcom chiar lângă ușa mea. După tragedia ce se petrecuse între dânșii și la care eu nu vream a fi martur, Stepanov intră la mine. — Domnule! — Sluga d-tale! — Te poftesc să te muți din casa mea. — N-oi întârzia a-ți face această plăcere. — Chiar astăzi, domnule! — Ba după ce voi primi bani pentru a-ți plăti luna trecută. — Nu vreu banii d-tale. — Îmi plătești dară pentru că m-am silit a-ți perfecționa Frosa d-tale? — În vrâsta d-tale ... — Aceste lucruri sînt mai iertate decât în vrâsta d-tale! — Când te muți? — Mâni dimineață. — Des-dimineață?... Ș-așa mai departe. Precum vezi, Feldeșule, mutarea mea în casa doamnei P. n-a fost precugetată.

— M-ai răcorit la inimă, Spițerule!

— Mi-am făcut datoria, ca spițer, deși în facultăți nu se-nvață farmacopeea feldeșilor. Mai adaug a zice că sînt atât de departe de a iubi pe păpușica ta, încât voi fi gata a-i vorbi în favoare-ți, a-i iperboliza meritele tale, iperbolice numai în profil, a...à *propos*, de când oare te-au lepșit grațiile ei?

— De aseară, la teatru.

— La teatru... Hm! Știi c-ar trebui să-i faci un *cadeau?*

— *Parbleu!* dar n-o cunosc pân-acum. Introdu-mă.

— Mai târziu. Nu ești frumos (*c'est peu dire!*) și deci, pentru a plăcea unei femei, trebui mai-nainte de toate s-o previi făr-a fi văzut, s-o faci s-admire caracterul și generozitatea ta, să-i apari ca un ideal sublim îmbrobodit într-un real urât! Dentru-ntâi trebui să-i faci un *cadeau* anonim, lăsându-mă pe mine a-i dezvăli la ureche, parcă un secret, numele galantului adorator, adăugând din parte-mi un lung comentar despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee! Vino, Spițerule, să te strâng în brațe!

— Bucuros; numai ține nasul mai departe.

Ne-am sărutat, și R., departe de a gâci pe buzele mele vicleana îmbrățișare a lui Iuda, ieși sau, mai degrabă, zbură din odaie, rămâind ca să-mi trimiță fără zăbavă, spre înmânare, cadoul în cestiune.

După ce tovarășul despăru, m-am uitat la ceasornic: era două fără un patrar. Chemai pe Fedor, — așa se numea feciorul meu.

— Dacă va veni cineva de la baronul R., să vii să-mi spui la cucoana Ana.

Fedor s-a închinat ș-a ieșit: rușii se închină chiar când dorm!

M-am uiat iarăși la ceasornic: era două fără zece minute.

— Bre! da încet mai trece timpul! Ș-apoi îmi mai trebuiesc, după teoria probabilității, trei săptămâni pentru ca Mamuca să fie a mea pentru trei ceasuri!

Luai condeiul și înmulții 21 pe 24: a ieșit 504.

— Uită-te, mă rog! Să mă năcăjesc eu 504 ceasuri pentru hatârul a 3! Aceasta nu se prea potrivește cu principiile juridice utilitare ale lui Bentham: vreau să creez o școală aparte.

— Domnule N.N.! cucoana Ana vă poftește la masă.

— Ah! nici n-am auzit cum ai intrat, Cati! Duduca s-a-ntors de la repetiție?

— Da.

— Vorbitu-s-a ceva despre mine?

— Cucoana Ana a spus că i se pare... că nu sînteți... adecă...

— În toate mințile?

— Da.

— Și ce a răspuns duduca?

— Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Și ce a răspuns cucoana?

— Că-nvățații sînt totdeauna nebuni.

— Și ce a răspuns duduca?

— A tăcut.

— Și ce a răspuns cucoana?

— A tăcut.

— Bravo! Brutus, drăguță, se făcea prost pentru a putea vârî cuțitul în peptul lui Cesare; eu m-oi face prost pentru a putea... Dar ele m-așteaptă cu masa.

La masă găsii, în adevăr, pe cucoana Ana și pe duduca Mamuca șezând cu șervetele pe genunchi.

— Am auzit, domnule, c-ai fi având o natură foarte rece, începu duduca.

— Natura mea nu vi place?

— Defel.

— Atunci nu sînteți femeie.

Dați-mi voie a nu vă-nțelege, domnule filosof.

— Străbunei d-voastre , Evei, plăcuse șarpele, cel mai rece din toate ființile însuflețite. În orice caz, dacă natura mea nu vi place d-voastre, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi matale. Să fi văzut azi-dimineață cu ce ochi dulci...

Cucoana Ana, lângă care ședeam, m-a pișcat de genunchi.

— De ce mă pișcați, cucoană?

Întrebarea mea a fost pronunțată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii ei, trecând de la mine la mumă-sa și viceversa, esprimau o curiozitate tragicomică.

— D-ta vorbești azi nește lucruri..., începuse cucoana Ana.

— Ei bine! să vorbim despre altăceva. Curcanu-i minunat!

— Îi iepure, domnule! nu-i curcan, întâmpină duduca.

— Se cunoaște că n-ați studiat filosofia.

— De ce?

— Gustu-i subiectiv; gustul s-află în noi; și, prin urmare, iepurele d-voastre e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu sâmte în acest minut un gust curcănesc!

Cucoana Ana, deși cam busumflată, n-a putut reținea râsul.

— Ai un spirit de contrazicere nepilduit, domnul meu.

— Contrazicerea e cu neputință în natură, doamna mea. D-voastră n-ați citit pe Hegel!

Intră Fedor.

— A venit feciorul de la domnul baron.

— Mă iertați, cucoanelor! sînt silit a mă lipsi de societatea d-voastre; să lăsăm pe mâni discuțiile noastre filosofice.

Încă nu-nchisesem bine ușa, când am auzit răsunând dinîntrul voacea dnei P.

— Ce nătărău!

„Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi!" îmi zisei și-ntrai în odaia mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, dupre vorba noastră, un *cadeau* superb: un *nécessaire* femeiesc d-eben, încrustat cu aur smalțuit.

Îi răspunsei prin următoarele rânduri:

„*Feldeșule!*

Mâni la oara Dreptului penale îți voi repurta despre ispravă.

SPIȚERUL, manu propria

P.S. Trimite-mi, chiar acum, sania ta: aș vra să ies oleacă la aer. Știu c-ai să șezi la masă, apoi ai să dormi... trăsura ta va fi liberă; prin urmare, aștept."

Până la acea zi, baronul nu acordase încă nimerui, asolutaminte nimerui, favoarea ce-i ceream prin scrisoare. Peste jumătate de oară o sanie de nucă sta la ușa mea.

— La bariera Șchiopului! strigai viziteului.

Prin acea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraș, viind a studia la universitate teoria Dreptății, pentru a nu o aplica apoi niciodată în viața practică.

În cei dentâi doi ani ai studiului juridic, m-am mutat de șepte ori din casă-n casă. Voiam, acum, pe conta baronului, a revedea cele șese locuinți trecute, reamintindu-mi *en passant* istoria petrecerei mele în fiecare din ele.

— Hoisa! în ulița R.

Trecui lâng-o casă cu două rânduri ale cărei *rez-de-chaussée* era ocupat prin cinci blănării! În rândul de sus, la cele două ferești din capăt, am șezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi ocupa proprietărița, femeie frumoasă, dar de patruzeci de ani, văduva unui bogat negutitor, stăpâna a cinci... ba a șese blănării. Am iubit-o două luni; și m-am jurat de atunci a nu iubi în veci o femeie de patruzeci ani, sau în genere o blănăriță: ele nu se mai încălzesc!

— Ceala! în ulița M.

Iat-o casă care nu voi uita-o niciodată. Sus șezusem eu, jos Enrieta, modistă franceză, creatură oftigoasă, dar atât de încântătoare, încât mă făcea a crede că oftiga e boala îngerilor. Am mai spus o dată că locul ei era dedesupt, al meu deasupra. Într-o seară trimite la mine, rugându-mă a nu face vuiet, d-ei fiind bolnavă. Așa au început cunoștința. O, zeilor! ce izvor de voluptăți, purure nouă și din ce în ce mai fermecătoare! Ea a murit sau, mai bine zicând, s-a stins peste șepte săptămâni pe brațele mele. Enrieta a fost sângura femeie pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte.

— Hoisa! În ulița F.

Ha! iată fericita locuință a dlui consilier-titular! realizarea falansterelor lui Fourier. În casa din ogradă ședeam doi studinți ș-un împiegat, și toți ne bucuram deopotrivă, fără gelozie, fără sfezi, fără intrigi, de nesecabilile favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăș și cel de pe urmă!

Mai rămâneau două case: a spițeresei Benedeck ș-a lui Stepanov.

— Destulă primblare! înapoi!

„Trăiesc cam repede, cam repede", gândeam în gândul meu, pe când sania se apropia de a șeptea mea locuință, în care, — o pot prezice de pe acum, făr-a m-abate de la arta romanistului, — eram menit a face fericirea „duducăi Mamucăi".

„Gaudeamus igitur
Juvenes dum sumus:
Post jucundam juventutem,
Post molestam senectutem,
Nos habebit humus!..."

Întorcându-mă acasă, am găsit un nou răvășel de la baron. Nerăbdătorul amante, pesemne, n-a fost în stare a-și îndeplini obicinuita siestă: insomnia este, în toate cercurile vieței, apanajul amoarei; călătorii povestesc, în adevăr, că însuși feldeșul — vorba e anume despre un feldeș — când i se aprind călcâiele, uită greutatea pachidermului său, sare, se zvârcolește, înnebunește și nu doarme. Baronul îmi scria așa:

„Spițerule!

Am gândit mult despre modul în care ai putea face mai nimerit ca zâna mea să poată gâci numele adoratorului său. S-ar putea ca ideea mea să nu fie rea. Dacă ea îți va putea conveni, iată esența ei. Vei pune în *nécessaire* alăturata aici marcă a neamului meu, ceea ce lesne va putea stârni curiozitatea ei, ș-atunci îi vei putea esplica că, dupre cunoștințile tale eraldice, ea n-ar putea fi decât a baronilor von R.

Al tău până la moarte, *R.*"

Scrisoarea o păstrez pân-acum ca model de originalitate și de stil.

D-acum nu mai este îndoială că Feldeșul iubește pe Mamuca mea: un om teafăr n-ar fi întrebuințat atâte „pot" și „put". *Nécessaire*-ul și sania, lucruri la cari nici m-am așteptat din partea sa, vin a sprijini această evidință.

M-am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpețel de hârtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu reprezinta decât o stea șeptegrană, figură foarte ordinară în eraldica svezească.

Am tras clopoțelul.

Marca mea, din cauza întâmplătoarei mele origini de la un domn moldovenesc oarecare de fericită memorie, înfățișa un cap-de-bou cu o stea cincegrană între coarne. O întipării pe ceara tare deasupra scutului baronului, care, adecă scutul, iar nu baronul, s-a ascuns fript; și-nchisei hârtiuța în *nécessaire*.

„Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea Feldeșului", îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă! Acum trebuie să mai pun lucrurile la cale așa ca baronul să fie încredințat că Mămuca a primit darul său, că-l iubește (pe dar sau pe baron — totuna!) *incognito*, ba că el a și vorbit cu ea... O așa mistificațiune nu e tocmai grea; să recurgem la vro grizetă, care mâni la *bal-masqué*... Ah, Doamne, ce inspirațiune! R. are o amantă... Fără a mă gândi mult, mă grăbii a scrie următoarea epistolă leșească:

„Moja Kochana Pani!

Am dovezi autentice despre necredința amantelui d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată, și-ți voi pruba lucrul, ba încă îți voi da mijloace de a te încredința în persoană. În așteptarea

răspunsului, care te interesează, cred, mai mult decât pe mine, sînt al d-tale

Anonim"

— Intriga e legată de minune, parcă într-un roman dumasian. Sărmana leșcuță va juca rolul Mamucăi!

Au intrat Fedor și Cati.

— Ați tras clopoțelul? întrebă Fedor.

— Da.

— V-am adus mâncarea de seară, zise Cati.

— Bine c-ai adus-o și bine c-ai venit tocmai acum. Eram să trimit să te cheme. Iat-un lucrușor, Catincuță, trebui să-l dai în mână duducăi. Spune-i că ți l-a înmânat pe-ntuneric, în coridor, un om pe care nu l-ai putut vedea și care a fugit, rostind numai aceste cuvinte: *„la mademoiselle Marie* pentru reprezintația de aseară". Ține secretul pân' la o vreme, adăusei vârându-i în mână o bancnotă rusească de trei carboave.

— Ce frumoasă lădiță!

Cati ieși cu *nécessaire*-ul, lăsând mâncarea sa pe masă: nește perjă.

— Tu, prostule, du-te în ulița Lopuhin, caută casa nr. 86, întreabă de doamna Victoria Przikszewska, dă-i în mână, auzi, în mână, această scrisoare, ș-așteaptă răspunsul. Ce ți-am spus!

— Că-s prost.

— Adevărat, ș-apoi?

— Ca să mă duc în ulița Lopuhin.

— Minunat! mai departe?

— Să caut casa nr.68.

— 86, gogomanule,

— 86, cuconașule.

— Și ce să mai faci?

— Să-ntreb pe doamna Chiftoria Sicșicșicska.

— Victoria Przikszewska, măgarule.

— Chiftoria Sicșicșicska, cuconașule.

— Întreabă dar numai de o doamnă văduvă leașcă...; cred că doară n-or fi două văduve leșe sub același acoperimânt!

— O văduvă leașcă nr.86.

— Casa, iar nu văduva, nr.86, mă-nțelegi acum?

— Și s-aduc un răspuns.

— Să nu spui cumva cine te-a trimis.

— Atâta?

— Fuga!

Doamna Victoria Przikszewska sau cum, o numea Fedor, Chiftoria Sicșicșicska — al patrulea personaj principal al romanului meu, *ego* fiind cel întâi — văduva unui căpitan ucis la Caucaz, primea de la recunoscătoarea ocârmuire rusească o pensiune atât de mică, încât, pentru a nu muri de foame spre economia finanțelor statului, ea era silită a întreprinde negoțul frumseților goale și leneșe. În acest mod, trecând asemenea căscărei de la om la om, Victoria, într-una din zile, a dat peste Feldeș, și Feldeșul, tot atunci, a dat peste Victoria. „Ah! zise vicleana leașcă, uitându-se galeș în ochii celui mai slut și mai bogat studinte al Universitătei, — ah! în zadar am căutat pân-acum un bărbat care să mă-nțeleagă!“„Oh, răspunse bunaticul baron, topindu-se de focul cochetăriilor zambilei celei mai rafinate a orașului, — oh, în deșert am visat până azi o femeie, care să mă iubească!“ „Nu sînt cu stare!“ „Nu sînt frumos!“ „Ai sâmțiminte dulci, cari sînt destule pentru a aprinde amorul femeiei!“ „Ai un chip îngeresc, care e de ajuns pentru a învăpăia dorul bărbatului!“... Victoria a leșinat și Feldeșul s-a apucat s-o trezească prin o detunătură de sărutări, însoțite, firește, de gâdilitoarea frecătură a piramidalului său nas. Rezultatul melodramei a fost că baronul, spre a înlătura sărăcia leștei, o luă în întreținere cu o mie de ruble pe an, o trăsură de birjă și daruri neprevăzute în budget; iar leașca, viceversa, spre a înlătura diformitatea baronului, îi hărăzea de poruncealǎ ceea ce *le beau sexe,* dupre dreptul naturei ș-al nomenclaturei, ar trebui să hărăzească numai bărbaților frumoși sau, cel puțin, *nostimi*.

R. de mai multe ori invita pe intimii săi amici, între cari eu eram primul actor, actor în ambe înțelesurile acestui cuvânt, la ceai, la Victoria. Leașca cânta din piano și din gură; vreunul din musafiri o ajuta din flaut sau din violină; vreo două-trei amice și *con-breslașe* ale gazdei, întovărășite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau un valț; vro câtiva studinți sau militari se puneau la pichet sau la ștos, și seara trecea pe nesimțite, spre mulțumirea tuturor. Nu știu dacă, încunjurată fiind de o societate atât de variată, și scutită de gelozia baronului, omul cel mai lesne crezător din lume; nu știu, zic, dacă Victoria, alunecându-se pe calea virtuței ș-aducându-și aminte trecutul, nu avea cumva alți amanți, secundari, întâmplători sau *gratis*. Prezumpțiunea juridică mă face a o presupune ca ideal de credință femeiască. Eu unul, pe cinste, nu i-am făcut niciodată curte, nu din amicie pentru baron, nu pentru că frumușica văduviță nu mi-ar fi plăcut, ci simpleminte de lene: Victoria ședea prea departe. O dată numai, dupre a sa dulce rugăminte, i-am scris în album un sonet *ex promptu*, în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poetică, că fericirea cea mai fericită este a fi fericit în fericire.

Fedor îmi aduse de la Victoria un bilețel cu cuvântul „*czekam*“, adecă, leșește, „aștept“.

— Ad-o birjă-ntr-un minut!

Aveam pe masă un *domino:* m-am mascat, am pus în buzunar scrisoarea baronului cu „pot“ și „put“, din care am șters cuvântul „Spițer“, fiindcă porecla mea era cam universalminte cunoscută; am aruncat pe umere blana; și... iată-mă înaintea intrigatei lește, într-un salon baronește îmbrăcat, *tête-à-tête*.

— Doamna mea, cine sînt vei ști mai pe urmă. Deocamdată, să nu perdem timpul în vorbe. Cunoști această slovă?

Îi arătai scrisoarea.

— O, Doamne! Slova lui R.

— Citește.

— Domnule! cine ești? Spune-mi cine ești? Om sau dimon?

— Sînt prea moral pentru a fi drac; condiția de om îmi convine mai degrabă, dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredința baronului; mâni sau poimâni, doamna mea, ai să fii delăsată; ai să perzi acea mie de ruble; ai să rămâi cum ai fost mai-nainte, în intervalul vieți d-tale între căpitănie și baronie... Eu unul sînt în stare a dărâma planurile lui R. ș-a-ți întări poziția; dar trebui să-mi dai o ascultare deplină și nemărginită. Te învoiești?

— Ce ceri de la mine, mască?

— Nici bani, nici trup, măcar că ai cheltuit adese din aceste două lucruri fără a trage din ele vrun mare folos. Cer să vorbești, cum te voi învăța eu.

— Mă-nvoiesc.

— Mâni este balul mascat. Trebui să fii acolo. Baronul are să vie de asemenea din îndemnul meu, pentru a întâlni pe noua

sa amantă, pe care iarăși eu o voi împedeca a ieși din casă. Costumul lui voi ști mâni și ți-l voi arăta în bal. Ceea ce ai să vorbești, vei ști tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă și spune-mi cuvântul *„czekam"*, pentru ca să te pot recunoaște. Ești blondă ca și iubita lui R., ești de aceeași statură... lucrul va merge bine!

— Te-nțeleg acum; însă cum să te recunosc eu pe d-ta?

— Am uitat lucrul de căpitenie! Vino la nouă oare tocmai; mă vei vedea plimblându-mă cu mânele pe pept *à la* Napoleon, ș-apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acum.

— Cum ai să-mpedici pe mutra ceea să vie la bal?

— Vorbește cu respect despre sex frumos. Ca s-o-mpedec, e sarcina mea. Adio, Victorie!

— Ascultă, mască. Dacă vei izbuti a-mi înlănțui pe R., apoi...

— Apoi?

— Cum ți se pare, oare sînt eu frumoasă?

— Să presupunem că-i așa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a una mie de ruble...

— *Une de mes nuits sera à vous.*

— Lucrurile acestea se rostesc mai bine în franțuzește, decât în oricare altă limbă... Mă-nvoiesc și eu, dacă numai voi avea vro noapte slobodă. Adio!

— La revedere, tiranule!

Mă-ntorceam acasă mai vesel decât era Alesandru Machedon după bătălia de la Granic. Într-o singură zi am făcut atâtea încurcături, câte nu lesne le-ar fi putut descurca într-un lung an capul unui Metternich! „De acum sper, îmi ziceam, gurguțându-mă în sanie ș-ascultând monotonul son al zurgălăilor, de acum sper că Mamuca va fi a mea nu în trei, ci numai în două săptămâni: am câștigat dar șapte zile!" Însă cine putea prevedea că baronul R. va veni hurduz-burduz cu cadoul său și cu scrisoarea sa; că Victoria sau Chiftoria se va prinde în capcană așa de ușor ș-așa de strâns! Planul meu dentru-ntâi era de tot altminte; voiam să fac un asediu strategic, regulat, prelungit: curte, curte... Dupre cum s-au întors lucrurile, văd că cucoana Ana, Feldeșul și leașca vor fi tustrei instrumente pasive, cu al căror ajutor voi pătrunde, fără nici o greutate și-n timpul cel mai scurt,

poate chiar într-o săptămână, în sanctuarul „duducăi Mamucăi". Nu e adevărat cântecul:

„Ochii și sprincenele
Fac toate greșelele..."

Toate greșelele încap în sfera guriței! Ah, guriță, guriță! cum de te-ai ascuns de la ochiul cântecului poporal, care străbate codrii cei mai deși și prăpastiile cele mai adânci!

Toată noaptea am visat nește năzdrăvănii și năzbâtii de cele mai năstrușnice, precum se întâmplă, în genere, dup-o zi plină de agitațiune. Mi se părea a fi femeie și soră cu dna Przikszewska; duduca Mamuca se metamorfozase în bărbat, ceea ce, în adevăr, i se cam prilijea câteodată pe scenă; baronul R. mă curtenea pe mine, adecă pe exemplarul meu femeiesc; duduca Mamuca, se-nțelege, ca tânăr curtenea pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripețiile dramei; știu numai că ea s-a încheiat prin două cununii de tot în caracterul visurilor: Mamuca se-nsoțise cu Przikszewska și eu cu Feldeșul.

La nouă ceasuri mă-ndrumai spre Universitate. Aveam ora Dreptului penal. Profesorul, doctor de legi de la Berlin sau de la München, — nu țiu aminte, — un june cu ochilari pe nas, cu nasul rădicat în sus de frică să nu-i pice ochilarii, ceea ce — rădicarea nasului — îi era lesne de făcut din cauza ușorităței căpățânei întregi, — profesorul, zic, ne traducea, sub numele de scripte originale, prelegerile dascălilor săi nemțești; le traducea din cuvânt în cuvânt, din literă în literă! Nu degeaba sună un cântec studințesc, compus la Berlin sau la München, cine mai știe!

„So geht's in Academiis
Da giebt es viel Doctores,
Plus tamen est in titulis,
Sunt sine fructu flores,
Gelehrte wenig, Docten viel
Das lass'mir sehn im Quasi-Spiel,
Freche Stirn,
Schwaches Hirn,
Doctores sunt vel quasi,
Sie lehren nur so quasi..."

X, așa se numea profesorul, ne explica, vrau să zic ne memoriza acum despre cestiunea „preacurviei", *de adulteriis*, și ne dezvolta, ca de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cum că silnicirea unei femei e fizicește cu neputință. Spre încheiere, el a surâs ș-a adaus cu un aer de profunditate: „Eu unul, domnilor mei, mă unesc cu opiniunea lui Feuerbach numai întru cât privește pe bărbații fizicește neputincioși." Dupre cum am aflat mai în urmă pân'și această încheiere era literalminte tradusă din nemțește.

— Domnule profesor! mi-ți da voie a cere o dezlegare? Dezlegare în înțelesul juridic al cuvântului, zisei rădicându-mă.

— Mai ales, domnule.

— Legile romane, în cazul preacurviei, vorbesc numai de *jure patris vel mariti*... prin urmare, este iertat a silnici o fată, adecă femeie fără bărbat, care, totodată, ar avea numai o mamă–văduvă?

Făcând această întrebare, eu gândeam, firește, la duduca Mamuca.

— Cestiunea e foarte gravă, răspunse profesorul, apăsând ochilarii, care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întâmpina la cazul meu prin un alt *caz* tot atât de neprevăzut în scriptele nemțești ale profesorului. Cestiunea e foarte gravă. În lecțiunea viitoare o voi dezbate exegetic cu ajutorul texturilor pozitive și filosofice.

În acest moment răsună clopoțelul, și X ieși din clasă buiguind fraza: „cestiunea e foarte gravă, foarte gravă..." Pesemne și el avea vreo duducă Mamucă!

— Ei bine, Spițerule; făcut-ai ceva? șopti baronul R. abordându-mă.

— Mai mult decât s-ar fi putut aștepta; ea-ți rânduiește un *rendez-vous* deseară la *bal-masqué*.

— *Est-ce possible?*

— I-am spus că ești frumos ca un persian, c-o iubești ca un turc, că ești înfocat ca un arab; în fine, te-am prefăcut într-o minune orientală. Spre a nu mă dezminți, trebui să fii mascat și să-ți cunosc costumul de mai-nainte pentru ca s-o pot preveni.

— Voi fi drapat în flutur.

— *Admirable!* Vino la 9 trecute; ea te va aștepta. La bal te voi lămuri mai bine despre toate.

— Cadoul i-a plăcut?

— E încântată.

— Nu șezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă, am mai multe trebi... Uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Stepanov?

— *Fi donc!* O slujnică...

— *De gustibus non est disputandum*. Mie îmi plac florile câmpenești, ție florile cu miros. Nasul tău ușor înghite orice aromate, al meu se teme de gutunar! Adio!

— *À revoir, mon cher! à revoir!*

Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor noroacelor! Abia mă depărtai câțiva pași de la columnada universității, intrând în ulița Vanchin, cum deodată zăresc pe Mamuca ieșind dintr-un magazin, urmată de Cati, care ținea într-o mână o legătură și în cealaltă o păreche de papucei. Aleasa inimei mele mergea repede înainte, lăsând în stratul de omăt urmele unui piciorуș fabulos, ș-ascunzându-și năsușorul în moșon, asemene păseruicei, când își adăpostește căpușorul în căldura aripioarei. Precum vedeți, și iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s-o căutăm în omăt și-n moșon.

— Îmi pare bine că te-am întâlnit, domnișoară. Sînt sigur că însuți ai fi dorit să mă vezi în *tête-à-tête*, pentru ca să-mi poți face două întrebări despre care ai gândit ș-ai visat toată noaptea.

— Cum știi d-ta gândurile și visurile mele, domnule N.N.? întrebă Mamuca cu o voace tremurândă, care dovedea că zisa mea, bazată în parte pe un fapt pozitiv și-n parte pe o inducere psicologică, a lovit-o drept în inimă.

— Vra să zică am ghicit? nu-i așa? zisei zâmbind.

— Eu n-am spus aceasta, — apucă înainte Mamuca, lăsând ochii în jos... Însă aerul de siguranță cu care m-ai abordat a putut cu tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu fățărnicești în zădar, domnișoară; eu sunt un fel de năzdrăvan, e prea greu ca neștine să ascundă orișice de la mine. D-ta ai gândit ș-ai visat toată noaptea despre *nécessaire*-ul de eben ce l-ai primit aseară, și despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca d-tale ieri dimineață, când erai la repetiție. Trebui să recunoști adevărul.

— D-ta mă sparii, domnule! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu? Cum de ai aflat despre *nécessaire?* De unde această schimbare în manierele d-tale? Ieri aş fi jurat că eşti...

— „Poet", cum m-ai numit d-ta, sau „nătărău", cum m-a împodobit doamna Ana. Ieri nu făceam deosebire între curcan şi iepure, ş-astăzi citesc în fundul inimilor; ieri mă lăudam cu răceala naturei mele şezând într-o odaie călduroasă, ş-astăzi vorbesc cu foc călcând pe gheaţă... Vrei oare să-ţi lămuresc această cimilitură?

— Cu orice preţ!

— Oho! preţul va fi foarte moderat; deseară la *bal-masqué* întreabă-mă şi vei afla, cam pe la zece oare. Ieri mă credeai prost, acum mă socoţi geniu; peste puţine ceasuri mă vei vedea nici una, nici alta, dar ceva mijlociu. Aşadar, te salut în aşteptarea a treiei „schimbări la faţă".

— Vei fi mascat?

— Nici sufleteşte, nici trupeşte, cel puţin pentru d-ta; destul că m-ai văzut în două zile sub două măşti: de acum înainte voi fi cum sînt. Mi-i acorda mânuşiţa în semn de revedere?

Mamuca îmi întinse mânuţa sa, palpitândă de frig sau de emoţiune, nu ştiu: o strânsei cu aprindere şi ne despărţisem pentru a nu intra în casă împreună. Cati, care mergând în urma noastră, a înţeles pe jumătate câte ceva din conversaţiune, mă ameninţă pe furiş cu degetul, ceea ce, în argotul subretelor, însemnează: „ce crai" sau „ce blăstămat!", două sinonime în limba română, limbă — duşmană a monarhismului.

Tactica mea ostăşească în privirea duducăi Mamucăi se baza pe o observaţiune filosofică foarte veche, ce o cunoşteam în teorie prin studiu, mai-nainte de a o fi adeverit în practică prin un şir de experiminte. Bărbaţii, afară doară de poeţi, şi încă de poeţii cei fameni, când iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe o femeie, ş-adesea chiar o iubesc mai puţin; femeile, din contra, iubesc deobşte un ideal, un ce mai pe sus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jannele d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sînt bărbaţii. Scelerateţa cea mai neagră atrage mai degrab amoarea unei femei, decât o onestitate medi-ocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoţilor şi tâlharilor celor vestiţi nu le lipseau în veci amante de foc, pe când vrun preşedinte de municipalitate sau vrun prefect de poliţie

ordinarminte nu sînt iubiţi nici chiar de legiuitele lor jumătăţi, cari nu găsesc în ei o destulă materie de simţimânt, bun sau rău, ci numai o destulă materie groasă sau grasă. Aşadar, convins despre patima femeilor pentru extremităţile bărbăteşti, m-am silit a apărea Mamucăi *extrem* sub toate privinţile, şi eram sigur de a-i fi căzut cu tronc la inimă, chiar să fi fost fiziceşte mai urât decât generalul mangiur Ianc-Vanc. Voieşti oare, cetitorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d. Cipar, sepsul frumos? o voieşti? fii totdeauna *prea: prea* în dreapta, *prea* în stânga, *prea* în mijloc, *prea* denainte, *prea* denapoi, tot *prea* şi *prea,* în bunătate, în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală, *in omnibus rebus et aliis quibusdam!*

Credincios sistemului meu, la masă eram *prea* tăcut; şi mersul conversaţiunei sămăna, prin monotonie şi delicateţă, cu al unei tragedii franceze în versuri, bunăoară:

MAMUCA *(către mine)*: Vă duceţi deseară la bal mascat?
EU *(către Mamuca)*: Da.
ANA *(către mine)*: Veţi fi cu mască?
EU *(către Ana)*: Nu.
MAMUCA *(către mine)*: Sosu-i prea sărat, nu-i aşa?
EU *(către Mamuca)*: Da.
ANA *(către mine)*: Poate vreţi mai bine castraveţi.
EU *(către Ana)*: Nu.
MAMUCA *(către mine)*: Dimineaţa a fost foarte rece.
EU *(către Mamuca)*: Da.
ANA *(către mine)*: Aveţi obicei a dormi după-masă?
EU *(către Ana)*: Nu...

De la masă la universitate, de la universitate la biliard, de la biliard acasă — sînt acţiunile cari au umplut timpul meu până la opt oare de seară. Aşteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a ieşi încununat...ba tocmai nu, căci cununiile nu-mi plac defel; speram, cum ar zice francezul, *avoir le dessus;* cu un simplu *le dessus* mă mulţumeam mai bine decât cu o mie de cununii! Locul bătăliei era plănuit la *bal-masqué,* care se făcea obicinuit în cele trei saloane ale clubului; duşmanii mei, de naţii deosebite, erau numeroşi: baronul, Przikszewska, Mamuca; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari începând de la Cocles, întru a-i combate în timpuri şi cu arme diferite, dupre oportunitate; sau, potrivit politicei lui Machiavelli, de a

face astfel ca ei să se scarmene unul pe altul, rămâind ca eu însumi să culeg apoi folosurile luptei.

Punt la 9 ceasuri stam lângă uşa salonului întâi. Eram dominat, adică, pentru ca neologiştii să n-o înţeleagă în sens rău, aveam pe faţă un *domino*. Purtam paltonul în care vizitasem aseară pe Victoria, şi ţineam mânele pe pept *à la Napoléon*. Dodată răsună la urechea mea cuvântul *„czekam"*.

— Te aştept, dragă.

— Baronul e aice?

— Trebui să vie îndată, o să fie constumat în flutur.

— *Aceea* n-are să vie?

— Fii liniştită. Amanta baronului se cheamă Maria P., actoriţă, şi totodată, lucru de mirare! domnişoară. O cunoşti?

— Mă mai întrebi! Cine nu mai cunoaşte creaturi de acelea!

— Fii cu sânge rece. Baronul îi trimise ieri un scump *nécessaire* d-eben încrustat cu aur. Pân-acum el o cunoaşte numai din vedere şi n-are de la ea nici un semn de înţelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i c-ai primit cadoul, mulţumeşte-i, făgăduieşte-i, şicanează-l, intrighează-l, fă ce-i vra, eşti meşteră; numai...

— Numai?

— Vei strica totul dendată ce îl vei întreba despre numele meu; trebuieşte numai atâta pentru ca el să se priceapă că joci un rol străin.

— Şi numele tău oare nu l-oi afla niciodată?

— Îl vei afla după ce m-oi putea lăuda de a fi binefăcătorul tău. Uitat-ai făgăduinţa-ţi de aseară? Când voi cere împlinirea ei, atunci vei şti cine sînt.

— Mă iubeşti dară?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ţi-am promis.

— Nu te iubesc, dar îmi placi; şi de la plăcere la iubire e un singur pas; eu unul sînt deprins a iubi în urma plăcerei, şi-n privirea plăcerei eşti datornica mea.

— Nu încă.

— Îţi vorbesc cu siguranţă; dar pune-te ceva în laturi, nu vezi cum mă caută fluturul nostru?

Victoria s-a depărtat câţiva paşi.

— Iubite domino, nu eşti cumva spiţer?

— Tocmai; sînt spiţer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aice?

— Cine? Anica?

— Dă-o dracului! *mademoiselle Marie*.

— Acum văd că eşti un flutur din cunoştinţele mele; vrau să zic un feldeş metamorfozat în flutur, un „avatar", cum ar zice profesorul nostru de limba sanscrită. *À propos*, vrei să-ţi vorbesc în limba sanscrită, limba ta naţională?

— *Taulati stanas stubdha*.

— *Ksama bhag' dadati driyatai*.

— Bravo! Acum recomandă-mă, frate Spiţere, la îngerul meu.

— Trebui să te previn mai-nainte de toate despre un lucru de prima importanţă.

— Spune.

— Îţi aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Stepanov?

— Scuteşte-mă, pentru mila lui D-zeu! mi-o repeţi de trei sute de ori pe zi! nu te pot întâlni fără ca să nu aud îndată numele acelei nenorocite!

— Ce să fac, dragă Feldeşe! o iubesc. Dar să venim la vorba noastră. Mutându-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva s-ajungă la ştirea sa scandalul meu cu Stepanov. Tu înţelegi că, având o fată mare, ea n-ar fi suferit pe un chirigiu... Deci, în contractul nostru mi-am schimbat personalitatea, încât mama şi fata mă cunosc sub nume, poreclă şi profesie imaginare de Teopomp Perepetuevici, studinte de medicină. Caută dar, pentru propriul tău interes, de a nu mă dezminţi.

— Îţi promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbeşti despre mine.

— Fie ş-aşa.

— Parola?

— Parola.

Îl luai la braţ ş-am înaintat spre Przikszewska.

— Frumoasă mască! iată generosul tău adorator, celebrul flutur înamorat de floarea nurilor tăi şi-nsetat de dorinţa de a întinde asupra-i splendidele sale aripi.

— Domino ţi-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimei mele.

— Dă-mi dar brațul tău, încântătorule fluturaș, ș-uită pentru această seară originea ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbește în Europa.

— Vă las să gustați plăcerea dialogului: m-așteaptă alte măști, mai puțin poetice.

Zicând acestea, mă repezii în sală unde mă aștepta Fedorul meu.

— Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe față acest *domino*, și primblă-te prin saloane: dar să nu vorbești cu nimene nici un cuvânt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă-nțelegi?

Apoi reapărui în salon, în uniforma mea studințească (în țările barbare toți au livrelile lor, începând de la capul statului) și fără domino, ca un personaj din nou venit, lăsând pe amuțitul Fedor a juca bine-rău, dar în tăcere, și prin urmare într-un mod foarte filosofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doile, ferindu-mă a fi însemnat de către Feldeșul, care șoptea nu știu ce la urechea falsei sale Mamuca.

— Câte poezii ai mai scris astăzi? mă-ntrebă o mască.

— La *mascaralâc* nu se răspunde.

Încunjurai salonul al treile.

— Spițereasa Benedeck moare după tine, îmi zise în fugă un domino.

— N-are decât să citească pe *Bolnavul imaginar* al lui Molière, ș-apoi să-și puie un clistir de apă rece.

Mă-ntorsei în salonul al doile.

— Vrei să-ți povestesc viața ta de la leagăn și până-n seara de astăzi? îmi zise o circaziană.

— Te iert pentru depărtatul trecut: spune-mi numai ceea ce am făcut de ieri și până astăzi. Vezi că taci? Ești dar mufluză de parolă, și te las pân-a te îndrepta în opinia publică.

Apropiindu-mă de ușa salonului întâi, văzui intrând două măști proaspete. Una, mai naltă și mai grasă, purta o rochie lungă de atlas mohorât ș-avea pe cap un fel de coroană aurită cu dinți; cealaltă, mai subțire și mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde deschis, cu un spențer de catifea pimbie ș-o cunună de flori artificiali pe cap. Câteva cuvinte, întrauzite din

gura măscuței verzi și adresate către masca mohorâtă, mă făcură a gâci pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătărăul d-tale, zise cea dentâi.

— Cum îți place, dar sînt încredințată că peste cinci minute o să-ncepi a căsca, răspunse cealaltă depărtându-se.

Apucai brațul măscuței.

— Ai venit să-mi cei seama, Marie?

— M-ai cunoscut?

Apoi luai brațul Mamucăi, iertându-mi, drept precuvântare la ceea ce mă pregăteam a spune, să strâng [cu] deznădejde micuța-i mână, care tremura în palma mea, dupre o expresie nouă în asemenea cazuri, ca un peștișor prins în rețe; și ne așezarăm într-un colț al salonului, unde o uriașă columnă arunca asupra-ne binefăcătoarea sa umbră.

Mămuca tăcea.

Când o femeie amuțește deodată în ajunul unei răstălmăciri amoroase; când,veselă și glumeață până atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a se juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun! Ea au deja iubește, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în școala poeților latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidie, Petronie, Properție etc., eu cunoașteam din copilărie, ca pe *Tatăl nostru, meteorologia* amorului; și, văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gândul meu: o am! adecă: o voi avea!

Mânuța Mamucăi se afla tot încă în a mea. Mă uitai în jur și, însemnând numai dosul a două măști cenușii, cari steteau mai aproape de locușorul nostru, prin o repede mișcare, o mișcare, a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnar italian, întipării pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se-ncepe o iubire și cari vai! sînt cu neputință mai în urmă.

Mamuca iute își retrase mâna și se sculă în picioare:

— Văd, domnule, că nu meriți încrederea mea; adio!

Atâta numai așteptam, pentru a pune în lucrare planul, artisticește concertat de mai-nainte.

— Adio! Ț-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia să știi: te iubesc! Adio! Adio, Marie!

Zicând aceasta, mă rădicai cu demnitate și despărui în vălmășagul măștilor ce năbușeau din ce în ce mai numeroase cu

apropierea miezului nopţei. Apoi întorsei capul şi zării pe Mamuca reaşezându-se gânditoare în misterioasa noastră poziţie din dosul columnei.

Tocmai atunci trecu lângă mine Feldeşul cu Przikszewska.

— Vi-to no-ta că-ta am-tu să-ta ţi-to spun-tu ce-to va-ta, zisei baronului în argotul studinţilor, care se cuprindea în aceea ca silabele să se despartă şi, după fiecare din ele, să se adauge unul din aceste trei postpuneri: *to, ta, tu*, anume: *to* după vocalele *e* şi *i*, *ta* după celelalte vocale; şi *tu* după consune; încât frazul meu însemna simpleminte: vino că am să-ţi spun ceva. Numai optsprezece *burşi* în întreaga universitate vorbeau în perfecţie şi cu o iuţeală neauzită în această limbă, ce noi o numeam *totatutică*. Eu şi Feldeşul eram recunoscuţi ca doctori între ceilalţi.

— Cum să las singură pe Maria? răspunse baronul.

— Trebui să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă deci pe mine să-i spun oarece la ureche.

Şi trecând din partea Victoriei, îi şoptii leşeşte:

— Domino *„czekam"* te aşteaptă în salonul al doile, lângă a treia fereastră.

— Vra să zică d-ta îmi cunoşti secretul, domnule N.N.?

— Se vede că aşa. Lasă-ndată braţul lui R.

Victoria simţi că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă şi, strângând mâna Feldeşului, ea îi zise:

— La revedere, amoraşul meu, până la viitorul bal mascat.

— Cum? pân-atunci nu ne-om mai întâlni, îngerul meu?

— Nu ştiu; nu pot făgădui; nu atârn de la mine...

Şi Przikszewska lăsă mâna Feldeşului.

— Neomenosule! Cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de...

— Îndatorire pentru îndatorire, iubite Feldeşe. Ţ-a venit rândul a-mi dovedi prin fapte prietenia ta. Vezi acea mască verde-pembie din dosul columnei?

— O văd, dar ce-mi pasă mie...

— Ţie nu, fireşte, căci ea... ea nu este Mamuca! dar mult îmi pasă mie, fiindcă încep a o iubi, şi trebui să-i prubez amorul meu, până acum respins, prin un ce eroic, care răpeşte şi supune inimile femeilor. Abordeaz-o şi fii scandalos cu dânsa; eu mă voi apropia atunci şi te voi provoca la duel; tu-mi vei da carta-ţi de vizită şi eu îţi voi răspunde cu a mea... De la sine se-nţelege că duelul va fi numai imaginar! se cere efectul şi nemica mai mult!

— Vei fi mulţumit!

Şi baronul merse repede spre Mamuca, pe când eu însumi mă furişai după columnă, auzind şi pândind totul, dar fiind totodată nevăzut de către biata păseruică vânată.

— Te cunosc, măscuţă, zise von R., aşezându-se lângă Mamuca. Ce de nopţi am petrecut împreună! Ce de mai ruble ai stors de la mine! Aş vrea să ne rennoim cunoştinţa în iastă noapte.

Sărmanul baron nu ştia cu cine vorbeşte. Auzindu-l, abia îmi puteam reţinea râsul.

— Te-nşeli, domnule, răspunse Mamuca cu o voce dispreţuitoare şi voia să se scoale.

— Ian lasă, puică, marafeturile deoparte, întâmpină baronul apucând-o de talie.

În acest moment apărui eu, parcă trecând din întâmplare, fără însă a mă uita la actorii scenei.

— Domnule N.N., zise cu tulburare Mamuca. D-ta mă cunoşti, şi, prin urmare, eşti dator a mă apăra.

— Până la moarte, domnişoară! Cine eşti, domnule? adăusei, puind mâna pe umărul baronului şi măsurându-l cu mândrie de la cap până la picioare.

— Cine eşti? răspunde!

— Ia, sînt o mască, precum mă vezi, şi te poftesc, prietene, să slăbeşti mâna-ţi de pe umărul meu, căci, zău, nu sînt prea răbdător.

— Mă jur că nu te voi lăsa să faci un pas — auzitu-m-ai! — mai-nainte de a-mi dechiara numele tău.

— Această dechiarare oare va avea ea urmări? trebui s-o ştiu încalte pentru ca să nu-mi perd vorba în vânt, domnul meu.

— Dacă eşti dvorenin, fără îndoială; dacă nu eşti nobil, vom găsi alte mijloace.

— Poftim dară!

Baronul îmi întinse carta sa, şi eu, lăsându-i umărul, îi întorsei pe a mea.

— Mâni, la opt ceasuri, ne vom întâlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea d-tale, domnule N.N.

Am rămas iarăși față-n față cu Mamuca; dar, mulțumită politicei mele, împrejurările s-au schimbat cu desăvârșire. Acuma, frumoasa mea privea în mine pe un cavaler din evul mediu, gata a jertfi zilele pentru o singură slabă mișcare a mânuței sale. Cine știe, gândea ea în sine, dacă-l voi mai vedea vreodată! Cine poate gâci dacă mâni dimineață glonțul sau sabia protivnicului nu-l vor întinde mort pe câmpul luptei: și eu, numai eu sunt cauza...

— Toderiță! zise cu-nduioșare Mamuca, tu nu trebui să te bați, eu nu vreu, eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți, într-o scurtă minută, din „domnul N.N." devenisem Toderiță, din „dumneavoastră", tu.

— Ce aud, Marie? Nu mă-nșel oare? Tu ai vra să trăiesc? Tu mă iubești?

— Făgăduiește-mi că nu te-i bate.

— E cu neputință! Onorul mai pe sus de toate! Fi-voi vrednic de dragostea ta, dacă m-ei vedea tremurând ș-ascuzându-mă dinaintea armei unui om provocat de către mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

— Voi peri voios, ducând cu mine în mormânt credința că mor iubit de tine!

— O! Doamne!

— Această întâlnire, oh! poate să fie pentru noi cea de pe urmă, Marie; de aceea, am o rugăminte...

— Ce să fac! nu știu ce să zic!

— Dacă baronul mă va ucide, trămite la tatăl meu, a cărui adresă vei afla între hârtiile mele, acest inel cu marca familiei care trece în neamul nostru de la părinți la fii. În saltarul de sus al biuroului, vei afla zece mii de carboave în bilete de bancă și actul de danie pe numele tău...

Să nu gândiți, domnilor, cum că, în adevăr, saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale; însă, în ajunul unei morți care nu era să se-ntâmple, interesul meu cerea ca să dau o idee cât mai frumoasă despre starea mea financială. În așteptarea biletelor promise în neființă, prezintai acum Mamucăi inelul meu; ceea ce era încă o viclenie; căci de pe capul-de-bou al marcei, iubita mea recunoștea, fără ca să i-o fi zis eu însumi, călcându-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dănuitorul celebrului *nécessaire*.

Mamuca plângea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama; și...

Aici glasul său i s-a rupt ca o coardă, din care artistul voiește a scoate niște sonuri mai pe sus de puterea instrumentului.

— Și? ai zis „și", sufletul meu? N-ai sfârșit încă.

— Și dacă moartea te va cruța... îți voi jertfi rămășița vieței.

— Nu-ți vei întoarce cuvântul?

— Nici în iasta, nici în ceea lume!

După un jurământ atât de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe rătăcita doamnă P., pe care am găsit-o, în sfârșit, intrigând pe un consilier de stat cu capul alb și pleșuv ca al sfinților.

Aci ne-am mai strâns de mână ca'nealtădată, și mă depărtai, după ce auzisem cuvintele Mamucăi către dna Ana:

— Hai acasă! Mă doare capul...

Bravo! Iată ce se cheamă a face trebile! Ulise în *Odiseea* n-a fost mai isteț în născocirea și gruparea tehnelor! Mâni, ca două și două — patru, Mamuca trebui să cază în-capcana mea!... și unde-i acela care s-ar putea lăuda, ca mine, a fi biruit numai în trei zile, fără-ntrebuințarea vreunei măsuri silnice, o fecioară nici măcar cunoscută de mai-nainte? Nu-i vorbă că împrejurările au concurs în ajutorul meu; dar nu știu dacă altul ar fi știut să se folosească de ele cu o așa agerime! dacă n-ar fi scăpat cel puțin una din ele... ș-atunci zidirea întreagă se dărma pe capul lui, ca templul în care s-a clătinat o sângură columnă asupra lui Sampson. Însă lucrul nu e încă adus la capăt... Unde-i oare Fedor?

Astfel cugetam eu cu mândrie, căutând pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, până ce-l zării, în fine, în salonul al treile, strâmtorit într-un colț, de către amăgita Victorie, care, luându-l de pre costum drept mine, îi povestea rusește, franțuzește, leșește și nemțește conversația sa cu von R., și-n zadar cerea de la el povățuiri mai departe, căci ascultătorul Fedor, țiind aminte porunca mea, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvânt.

— Ah, iată și d-ta, domnule N.N! Fiindcă-mi cunoști taina, spune-mi, pentru mila lui D-zeu, ce s-a întâmplat oare cu prietenul d-tale? Închipuiește-ți că de două ceasuri întrebuințez în deșert toată elocința mea pentru a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Așa-i politica amicului meu, dragă măscuță. El va vorbi la timpul oportun, iar până atunci nu vei putea stoarce de la dânsul nemic, de l-ai tăia bucătele. Oh! crede-mă, doamna mea, amicul meu e mare diplomat!

Și plecându-mă la urechea lui Fedor, care asculta cu uimire laudele ce-i dam și cari el nu le prea înțelegea, îi zisei:

— Ia blana ș-așteaptă-mă afară.

Fedor ieși fuga.

— Poznașe lucruri! chiar de necrezut! zise Victoria, văzând alergarea lui Fedor. De pe modul în care el îmi vorbi aseară și-n ia-seară, nu l-aș fi putut socoti ca unealta unui alt; și, cu toate astea, văd că d-ta, un copil, iartă-mi această franchețâ, i-ai fi poruncind!

— El e Mefistofeles al meu, neneacă. Citit-ai *Faustul* lui Goethe? Adio!

Și mă făcui nevăzut.

Ieșind afară, găsii pe Fedor fără palton și fără domino, așteptându-mă cu blana.

— Strigă o birjă; iar singur du-te acasă și culcă-te; eu voi dormi în târg.

— Știi unde șade doftorul Tucia? întrebai pe droșcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu știu, cuconașule! Chiar acum am dus la d-lui un boier la cărți.

— Iute dară!

Și lungindu-mă în sanie, intonai cântecul studinților, făcând să răsune pustiitele ulițe, și serjanții poliției să se căiască de a nu mă putea opri ca pe un pedestru:

„Vita nostra brevis est,
Brevi finietur:
Venit mors velociter,
Rapit nos ferociter,
Nemini parcetur...“

Doctorul Tucia, un tânăr de douăzeci și trei sau patru de ani, năltuț, subțire, smolit la față, coroiat la nas, cu ochi mari, sprâncenat, cu o frunte destul de bine desenată, avea una din acele figuri cari plac și se par frumoase la întâia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin un nu-știu-ce egoistic, mârșav, viclean; un nu-știu-ce săpat în liniile frunții, în îndoitura nasului, în trăsăturile buzelor, în schimositura zâmbetului, în focul ochilor; mai în sfârșit, un nu-știu-ce întipărit în toate deodată și cu neputință de a se analiza în amănunțime. Nenorocirea femeilor e de a fi asolutaminte lipsite de adâncimea spiritului. Judecând lucrurile numai dupre cea dentâi vedere, ele strigau: „Monsieur Tucia est charmant“ și *monsieur Tucia* devenise, în câteva luni, doctorul favorit al damelor.

Tucia finea cursul de Medicină când eu intrai la Drepturi. Ne-am cunoscut la baronul von R., la care toți paraziții universității aveau facultatea lor... de a mânca, fiindu-le urât să șadă la masă singuri... cheltuind din pungă.

Într-o zi mesenii povesteau, fiecare în parte, despre *prima sa dragoste*. Unul descria, în terminii omerici din stâna lui Eumen în *Odiseea*, lațul ce-l întinsese *chelărița băbacăi*, și cum l-a spăriat *cățelușul mătușicăi*, care (cățelușul, iar nu mătușica) n-a mai văzut, pesemne, alți oameni prinși în laț. Un al doile, după o lungă prefață filosofico-pedagogică, se tânguia de a fi fost introdus la o *onorabilă văduvă*, care trăia din venitul fundului, de către nevrednicul său gubernor de limba franceză. Un al treile recunoștea cu o naivă franchețâ, cum că nici își mai aduce aminte timpul, locul și împrejurările celei dentâi bătălii... Când rândul veni la mine, zisei așa: sînt acum patru ani, domnilor, de când gustai, pentru prima oară, din arborul științei binelui ș-al răului. O mamă avea o fată. Și mama și fata ședeau într-o casă de lângă a tătâni-meu. Le vizitam. Amorul platonic cu fata merse prea departe. „Pe la miezul nopții, zise ea, vino prin fereastră în odaia mea.“ Cine mai știe cum s-a întâmplat, că mama, pândindu-ne, a auzit cuvintele fetei. La ceasul hotărât, găsesc fereastra deschisă, sar în odaie, întreb: „Tu ești aice, Emilio?“ Îmi răspunde o șoaptă: „Vino încetișor!“ Ne culcăm. Rezultatul vă este cunoscut, domnilor, dar ceea nu știți e mirarea mea, când Emilia mă dăscălea: „nu așa... ia așa...“ etc. După trei oare, petrecute într-un extaz nedescris, profesoara mea mă congediază, tot pe fereastră, de frică „să nu se scoale neneaca.“ A doua zi revăd pe adevărata Emilie. Închipuiți-vă împetrirea mea, când o aud

scuzându-se că n-a putut să mă aștepte: „neneaca mă închisese în iatacul său și singură se culcase nu știu unde". Atunci numai am înțeles cine a fost dăscălița mea: mama înlocuise pe fată... Știți oare, domnilor, ce vrâstă putea să aibe curajoasa mamă? Cincizeci și șapte de ani, trei luni și opt zile! Am făcut acest calcul pe baza metricei originale! Un tunet de hohote a răsunat la masă — Beau în sănătatea lui N.N. și a quasi-Emiliei! strigă un student tenor. — Nu mă mai minunează perfecția sa *in arte amandi:* era cine să-l învețe! zise un student bas. — Cine a mai pățit una ca aceasta! țipă un student soprano. — Nu vă mirați, domnilor, întrerupse deodată Tucia, rădicându-se în picioare și-ntinzându-mi mâna peste masă. Sîntem frați de cruce cu N.N.: și eu încă dedei peste o mamă în loc de fiică! numai că fata se numea Amalia, iar nu Emilia. De atunci încoace Tucia se părea a fi prietenul meu cel mai intim, deși niciodată nu l-am invitat la masă, din cauză... că budgetul nu prevedea cheltuieli extraordinare.

Peste o săptămână Tucia îmi descopere din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar care m-a adus mai târziu la descoperirea unei alte, necunoscută de nemine. El avea o amantă de care nu știa cum să se mântuie. „Am promis, zicea medicul nostru, că o voi lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... înțelegi, c-ar fi o neiertată nebunie din partea mea de a-mi închide viitorul pentru totdeauna... Ea-i cusutoriță... cum oare să facem?" „Pentru ca să te pot sfătui în cunoștința cauzei, ar trebui s-o văd, să-i pătrund caracterul..." „Pătrunde, frate, ce-i vra! aș fi fericit de i-ai plăcea..." „Și de m-ai putea prinde?" „Pro forma" „Hai la dânsa!" — Sofica era o frumoșică, copilă de șasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală. Ea iubea pe Tucia ca o nebună. Dintru-ntâi, voiam s-o curtenesc; dar văzându-mi munca zădarnică, mă hotărâi cu o generozitate cam silită, a fi numai amicul bietei fete, cel puțin pân'la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofica se-nbolnăvește. Viind tocmai atunci, din întâmplare, eu mă așăzai într-o cămăruță învecinată, cu capul plecat pe mână, pentru a nu auzi de aproape vaietele copilei și plânsul mamei. Intră Tucia, scrie o recetă și trimite pe bătrâna la spiterie. — Să iai, dragă Sofică, câte o linguriță de ceai la jumătate, numaidecât la jumătate de oară; iar eu mă duc, voi veni deseară, mă grăbesc. Zicând

acestea, Tucia sărută pe Sofica și ieși, fără a fi visat măcar despre prezința mea. După ce se-ntoarse mama cu un șipușor, ieșii și eu, promițând a reveni cât mai curând. Peste o zi mă abat la Sofica; ea era moartă! Pe fereastră se afla șipușorul cu receta deasupra. Azardul m-a împins a-mi arunca ochii pe eticheta șipușorului: *câte o linguriță de ceai dimineața și seara*. Crima lui Tucia apăru întreagă înaintea ochilor mei. Îmi adusei aminte cuvintele lui: nu știu cum să scap de ea! Fără a rosti un cuvânt, mă zvârlii din odaie afară și mă repezii drept la locuința lui Tucia. „Știu totul, Tucia! Știu totul!" „Ce fel de tot?" „Sofica a murit!" „Fatalitate! o iubeai?" „Să iai, dragă Sofică, câte o linguriță de ceai la jumătate..." Aici Tucia a sărit din scaun ca opărit și m-a apucat de mână. „Cine ți-a spus aceste cuvinte?" „Mai știu și altele: câte o linguriță de ceai dimineața și seara..."

Alergând în goana calului de la Sofica la Tucia, eu mă aflam sub înrâurirea unei voci interne, strigânde: răzbună peirea nevinovatei jertfe. Eram o simplă unealtă a simțimântului. Cugetarea n-a avut nici o parte, cât de mică, la purtarea mea, până la minutul când mă văzui față cu Tucia și pus în trista alternativă: sau de a-l acuza înaintea dreptății, cerând autopsia răposatei, sau de a mistui în sânu-mi cunoștința crimei, devenind părtașul ei prin interesata mea tăcere. Presupuindu-se că legile vor pedepsi pe Tucia, au din aceasta va urma învierea Soficăi? Ca acuzatorul doftorului, în cazul de față, în loc de a câștiga în opinia publică, oare nu voi fi eu încă bănuit pentru nefașonabila mea familiaritate cu niște cusutorițe? Și apoi, oare judecătorul nu mă va întreba: „de ce n-ai cercetat receta lui Tucia chiar când ai auzit cuvintele lui? de ce o așa idee ți-a venit în cap tocmai după moartea Soficăi?..." Mi-a trebuit numai câteva secunde spre a vedea realitatea poziției în care m-am vârât. „Propriul folos mai nainte de toate!", îmi zisei drept încheiere. „Viața socială decurgând din combinarea interselor individuale, urmai mai departe, datoria omului este a-și păzi cămeșa; treaba Provedinții e a face ca păzitorii cămeșilor să aibe nevoie unul de altul. Eu unul mi-oi împlini sarcina; Provedința împlinească-și pe a sa, cum va ști mai bine..." Acuma înțelegeți în ce mod, îngropând în mine misterul șipușorului, eu am ajuns a fi creditorul de recunoștință al lui Tucia; un creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contra naturei — cel puțin temut și ascultat.

Intrând în salon, văzui numai tot mese de joc. Stosul, pichetul, faraonul, vistul, preferansul domneau despoticește această societate, împăcându-se și urmând unul după altul, ca boierii Adunării Obștești. Căutând un locușor mai retras, zării într-un colț al odăii pe celebrul *licențiat în litere de la Universitatea de Marocco,* profesorul de literatură la Facultatea Filosofică, o personalitate a cării singură vedere, ba chiar numele, aveau privilejul de a face să râdă până și studentul cel mai posomorât din oricare facultate. Vladimir Aleșchin-Uho — așa se numea individul — se-ntorsese atunci de curând din străinătate, unde a fost trimis să studieze literele spre a se urca pe vreuna din cele multe catedre vacante. După o călătorie de doi ani, el reveni plin de... știință? ba de colb! Universitatea, în care ar fi studiat, și gradul lui academic, erau pentru toți o cestie tot atât de obscură ca patria și epoca lui Omer. Se știa, numai, că-n acea misterioasă universitate licențiații în litere sînt scutiți de a ști grecește și lătinește, de unde studenții au dedus cum că ea nu se află în Europa, ci doară undeva în Africa, bunăoară la Marocco. Se știe, zicea un burș calamburist, că la Marocco oamenii se îngrijesc mai mult de picioare, decât de capete: de aceea ne vin de acolo marochinuri bune și licențiați nici de o treabă. La discursul de deschidere toți ascultătorii au dormit. La a doua lecție erau prezinți numai patru auzitori. „Studenții mei știu mai mult decât mine, a gândit Vladimir în gândul său; dar ce-mi pasă! nu vie măcar nici unul: salarul merge înainte!“ Totuși, licențiatul nostru avea ambiția de a se face cunoscut lumii cu orice preț. După mai multe răzgândiri, el a găsit o cale sigură pentru a ajunge la nemurire, și ca literat, și ca patriot. Într-o foaie periodică a început a apărea un șir de foiletoane și de scrisori, în cari Vladimir vorbea despre tot ce știa: adecă, vorbea despre nemica. După aceea, el scoase la lumină o câtime nemărginită de cărți elementare mici, prescurtate de pre cărțile elementare mari, făcute de alții. În fine, el a cutezat chiar a deschide un jurnal literar, în care traducea, ca scrieri originale, articlele *Enciclopediii moderne* sau ceva asemene, presărând ici-colo câte un cuvânt propriu. În așa chip, toți acei, ce știau și mai puțin decât Vladimir, îl slăveau ca pe un spirit superior. Pe de altă parte, iroul nostru s-a dechiarat sprijinitor aprins al nenorociților. Dindată ce un țăran beat își strica degetul, sau o actoriță fără talent se pretindea strâmbătățită, — Vladimir făcea o loterie,

alerga prin târg cu bilete, striga, țipa, rădica țara în picioare. „Ce mare patriot!“, ziceau acei ce-l vedeau cutrierând orașul pe ploaie, pe jos, fără cortel și fără caloși. Acuma el ședea pe o canape, gonind cu mâna de la sine fumul, ce se lățea în odaie din cauza numeroaselor țigări: Vladimir nu fuma din moralitate; el chiar făcuse într-o vreme o lungă lecție, spre a dovedi că întrebuințarea tiutiunului este contra școlii clasice și caracterizează *devergondajul* romanticilor. În afacerea care m-a atras de la bal mascat la Tucia, ajutorul lui Vladimir îmi era destul de trebuincios. Licențiatul de la Marocco era gazeta orașului. Prin foiletoanele sale și prin cursurile sale, nu în universitate, ci în ulițe și-n casele oamenilor, el răspândea toate minciunile, câte i se spuneau din dreapta și din stânga, îmbrobodindu-le în pompoasele haine de *liberalism, generozitate, abnegație, puntul de onoare* etc. Eu unul doream ca a doua zi tot târgul să știe despre duelul meu cu baronul von R. Așadar, abordai pe Aleșchin-Uho.

— Despre ce o să vorbiți în lecția de mâne, domnule profesor?

— Voi continua, domnule N. N., developementul nerecusabilei argumentațiuni contra pernicioasei doptrine a sofisticilor realiști de a însinua în literatură, primaminte natura ca principiu de fond și secundaminte spiritul ca principiu de formă.

— Prin urmare, o să cereți ca autorii să scrie nenatural și fără spirit? Înțelesu-v-am oare, domnule profesor?

— Perfeptaminte! Un literator, care se respeptă pe sine însuși, debuie necesarminte a fi ideale, iar nu naturale; grav, iar nu spirituale.

— Cuvântul *grav* nu este el oare, în teoria d-voastră, totuna cu *greu?*

— Completaminte; gravitatea fiind naturlaminte opositul levității.

— Cât de rău îmi pare că nu voi putea auzi mâne dezvoltările acestei minunate lecții! *Vraiment impossible de vous entendre!* Peste câteva ceasuri pot să fiu rănit sau chiar ucis! am un duel...

La cuvântul „duel“, Vladimir cătă să leșine: făcând un pas înapoi, el se împedecă de un scaun de paie; scaunul se răsturnă peste o măsuță de mahon, pe care se afla o urnă de bronz cu vro cinci sute de cărți de vizită; urna căzu jos pe favoritul lui Tucia, un urieș motan de Siberie, care [o] rupse la fugă cu coada în sus, asurzind adunarea cu un înfricoșat „mi-a-u“; iar cărțile de vizită

se împrăştiară pen odaie, astfel încât un „consilier de curte" a nemerit în scuipătoare şi un „cneaz" s-a trezit sub călcâiul unui tânăr zaraf jidan cu straie nemţeşti, cu favoriţi şi fără musteţi, care striga atunci „banco"! O adevărată revoluţie *pentru binele public!*

— Duelurile-s proibate, domnule N. N., începuse Vladimir, revenind din înţepenirea ce l-a fost cuprins şi uitându-se la tristele semne ale opintirii sale.

— Legile, domnule profesor, opresc numai duelurile cu pistol, cu sabie, cu rapieră... ele însă nu prevăd nici o pedeapsă pentru dueluri cu carabină.

— Vă duelaţi cu carabina?

— Fireşte! arma cea mai potrivită, când omul se bate pentru *una cara bella!*

— Şi cine vi-i antagonistul?

— Baronul von R.

— Romantic şi realist efrenat şi aşarnat! Tuaţi-l, domnule! Anihilaţi-l de pre suprafacia pavimentului! Un romantic! un realist! Da' care e cauza duelului?

— Baronul a cutezat să fure de la mine papucul amantei mele, o jună... Dar să lăsăm treaba încurcată! Daţi-mi voie a vă întreba mai bine dacă nu aveţi cumva cu d-voastră un bilet sau o listă de binefacere?

— Trei, domnule N. N.! trei egalminte importanţi pentru felicitatea patriii. Un bilet la beneficiul dşoarei Todorov, sublima noastră artistă dramatică, pe care debuie s-o îmbărbătăm spre progresul artei în Europa; un bilet de loterie în favoarea unui nefelice sacagiu, voliu să zic apeducător, la care a murit unicul său cal în acomplisementul funcţiunilor sale, atât de utili umanităţii; în fine, o listă de subscriere pentru instaurarea şcoalelor de muzică vocale şi instrumentale în toate comunele imperiului, spre regeneraţiunea moralităţii populului.

Am început a căuta pen toate buzunările; apoi zisei cu un aer de desperare:

— Ce păcat c-am uitat punga acasă! Cât de bucuros aş lua şi eu parte, mai cu seamă în ajunul unei morţi, ce mă va surprinde, poate, peste câteva ceasuri, la toate aceste arhipatriotice şi protomorale întreprinderi! În orice caz, o să las o sumă cu adresa Domniii voastre.

Vladimir s-a uitat la ceasornic.

— *Bonsoir*, domnule N. N. Sper că ne-om mai revedea.

— Dacă mă va cruţa soarta armelor.

— De-ţi fi tuat, o să deplor evenementul într-un foileton.

— Îmi veţi face o mare plăcere... în ceea lume.

— *À propos*. La câţi paşi vă duelaţi?

— La zece, ambele împuşcături deodată. Eu unul sum hotărât a înfige glonţul tocmai în nasul baronului... ţinta e destul de mare, pot să aleg o mulţime de punturi intermediare între vârful şi rădăcina.

— Tuaţi-l! tuaţi-l! e romantic, realist... tuaţi-l!

Zicând acestea, Vladimir despăru, plămădind deja în capul său drojdiile viitorului necrolog, cu ajutorul căruia numele meu era menit a răsuna de la Nistru până-n... Siberia!

După ce toţi musafirii s-au împrăştiat unul câte unul, după ce slugile au strâns mesele verzi şi lampele ş-au aşezat scaunele în jurul odăii; după ce am rămas numai eu, doctorul şi motanul, adormit acuma pe sobă, uitând ruşinoasa dar sănătoasa fugă, la care l-a silit vitejia lui Vladimir; am povestit lui Tucia scurta mea intrigă cu Mamuca, scopul falsului meu duel cu Feldeşul, şi cerui să-mi facă o amputaţie.

— Amputaţie? Înnebunit-ai, Spiţerule? d-apoi nu eşti rănit.

— Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputaţie tot atât de imaginară! Închipuieşte-ţi, bunăoară, că vezi o bortă cât colea în fruntea mea, şi urmează cu regularitate dupre cum te învaţă chirurgia. Ş-apoi îndată, fără zăbavă; sunt acum patru ceasuri şi la opt şi jumătate trebuie să mă duci acasă în cupeaua ta, lungit fără mişcare ca Gustav Adolf după bătălia de la Lützen. Apucă-te! *Parbleu!* Mamuca mă aşteaptă, cum te aştepta într-o vreme răposata Sofică...

Numele Soficăi a produs un efect nedescris. Din negru, Tucin deveni rădăciniu. Fără a întâmpina prin un singur cuvânt, el ieşi în odaia de altăture, aduse un plastir, o bucată de pânză ceruită şi bortelită ca o sâtă, corpii, comprese, bandaj... şi peste câteva minute eram îmbodolit la cap ca un paşă turcesc cu trei cozi sau, cel puţin, cu o coadă, şi mă studiam cu mulţumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicând, ca junele d. Maiorescu, filosoful de la Banca Moldovei: „lumea este o iluziune!" Erau doi inşi amputaţi, unul în oglindă, celalt înaintea oglinzii... şi nici unul rănit!

— Mai trebuiește ceva, Tucia! Sum prea rumen la față pentru un rănit în frunte! N-ai cumva vro biloseală?

Doctorul aduse un șipușor cu pravuri și mă prefăcu într-o mumie din timpu lui Ramses: mă văzui galbân ca și când îmi mai rămâneau numai trei secunde de viață.

— Îți mulțumesc, frate Tucia. Sum obosit și picur de somn. Unde mă culci?

— Patul te aștcaptă în ietacul meu; te previn însă că, cu capul strâns cum ești acuma, o să ai nește visuri prea poznașe.

— O să ne văz spânzurați pe amândoi, iubite, ca cei doi tâlhari din *Evanghelie;* și, adevăr grăind, nici suntem cu mult mai buni!

— De ar trebui spânzurați toți câți ne seamănă, crede-mă că n-ar fi cine să ne spânzure!

— Vrei să zici că toți sunt deopotrivă răi?

Când omul e trudit și adoarme așa-zicând în picioare, un son sau o idee, ce-i lovește auzul sau mintea, devine pentru el ca un punt central, în jurul căruii el rotește și se învârtește, întocmai ca fluturul atras de focul lumânării. „Toți sunt răi... toți sunt răi...", repeta cugetul meu, pe când trupul mi se răsfăța pe puful așternutului și ochii se închideau supt îmbrățișarea pleoapelor.

Mă visam că dorm cu fața în sus; când deodată mă simt pe mine însumi deșertat ca prin o mașină pneumatică; ceva mi-a lipsit; o suflare ușoară și dulce s-a rădicat dinîntru pân'la gâtlejul meu, apoi se sănіă de-a lungul limbii, șuieră pen dinți și ieși afară.

Gândeam să mă deștept pen vis; dar apoi mă răzgândisem, zicându-mi cu curiozitate: ian să vedem ce-o să mai fie de acuma?

Suflarea, tâlhărește fugită din peptul meu, dintru-ntâi pluti deasupra-mi în armonioase unde, ce păreau că șopteau: aa-bebe-cece-dede...; apoi îmbrăcă chipul unui micuț îngeraș cu aripioare de vrabie, și, așezându-se obrăznicește pe vârful nasului meu, începu cu mine o conversație foarte serioasă.

— Cine ești? întrebai cam cu ciudă pe îndrăznețul călăreț?

— Sum inima ta, păcătosule!

— Mi-ai răspuns, prietene, prin două gogomănii deodată, încât nu-mi vine a crede ca să fii tocmai a mea. Dentâi, m-ai făcut păcătos, pe când păcatele sunt însușite inimilor, și, prin urmare, am contenit a fi păcătos, dindată ce ți-a plesnit gustul a

pribegi din mine. Al doile, îmi zici că ești o inimă? Dar știi tu, neprocopsitule, ceea ce vra să zică o inimă? Ascultat-ai tu vro lecție de a filosofilor Facultății Filosofice? Înțeles-ai tu, cap sec ce ești, că o inimă este πνέυμα sau *animus?* că πνέυμα sau *animus* se subdivide în νου sau *mens* și în ψυχή sau *anima?* că νου sau *mens* este inima gânditoare și ψυχή sau *anima* este inima simțitoare? Cum dar putut-ai tu să-mi răspunzi mie, unui student din anul al doile, o dobă de carte, prin substantivul „inima", fără a adăugi unul din cei doi adiectivi „gânditoare" sau „simțitoare"?

— Vorbești din scripte, iar nu din natură, îmi întâmpină îngerașul meu, bătându-mă înfricoșat cu călcâile sale în nările nasului. Inima e una ca și adevărul; inima e și gânditoare, și simțitoare, fără ca aceste epitete să facă parte din definiția ei; inima e elementul cel bun al omului: bunătatea e ceea ce o caracterizează, fie bunătate simțitoare, fie bunătate gânditoare. Eu sum bunătatea ta; și fără mine nu ești decât un păcătos.

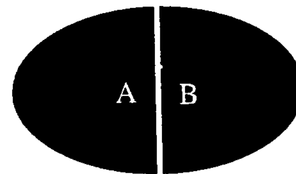
— *Ergo,* vârî-te înapoi în mine pentru ca să mă sfințești!

— N-oi putea să te sfințesc întrucât mă vei asupri prin răutatea trupului tău...

— Apoi, de, dragă! sum la trup așa cum m-au făcut mama și cu tata!

— Ascultă-mă cu aceeași atenție cu care ai ascultat lecțiile filosofilor Facultății Filosofice, și atunci vei percepe că nu-ți cer nemica cu neputință. Omul se alcătuiește din două eleminte extreme: inima sau bunătatea și trupul sau răutatea. Între aceste două capete, se află voința sau individualitatea, το, *ego, le moi, das Ich,* cum ziceți voi, pedanții!

Aci îngerașul zbură de pe nasul meu, luă de pe masă un condei și o bucățică de hârtie, scrise un pic și, așezându-se apoi turcește pe bărbia mea, îmi arătă următoarea figură:

— Iată un elipsoid; forma mișcărilor universale în genere și ale celor omenești în parte. Diametru desparte cele două

eleminte de mai sus: bunătatea sau hemisfera A și răutatea sau hemisfera B. Punturile A și B sunt putincioasele focuri ale elipsoidului. Într-unul din ele trebui să reșadă voința omenească, care-și poate alege locul dupre plac. Dacă ea reșade în A, bunătatea predomnește asupra răutății; dacă ea reșade în B, răutatea predomnește asupra bunătății. Eu pretind de la tine ca să-ți muți voința în punctul A, care sum eu.

— Ești egoistă, dragă inimoară! Totuși teoria ta mi-ar plăcea prin geometricitatea sa, de n-aș ști, mândruța mea, că teoriile cele mai simetrice sunt tot încă numai teorii. Învață-mă dară cum s-o pun în practică. Iată greutatea!

— Întreabă pe Ivan de Felow-schmutzig-nadie, care locuiește pe piscul Monte-Bianco în munții Tibetului.

Zicând aceste, îngerașul redeveni suflare și se grăbi a intra înapoi în mine; fiind însă că țineam gura închisă, el lesne își făcu drum prin nas; am strănutat și m-am deșteptat... se înțelege tot pen vis.

Mă văd în odaia lui Tucia. Doctorul se ocupa cu o operație neauzită în analele chirurgiii. El tăia un om viu în bucăți mici și arunca fărmăturile într-un mare ceaun cu apă clocotită.

— Ce faci acolo, măi Tucia?

— Am tăiat un subiect.

— Pentru ce?

— Ca să ferb din el o otravă.

— Pentru cine?

— Pentru un alt subiect.

— Ai vrun cal de călărie?

— Îi bolnav de arici; dar ce-ți trebuiește?

— Vreau să plec în Tibet.

— Numai atâta? apoi încalecă motanul meu.

Deodată văzui pe motanul siberian al lui Tucia crescând cu o răpejune nenchipuită și prefăcându-se într-un uriaș tigru tibetan. Îl încălecai și... pe aici mi-i drumul!

Ieșind în uliță, motanul-tigru se uită pe rând în patru părți opuse ale lumii; apoi ținti ochii spre apus; începu a se rădica în aer; și la fugă, la fugă, la fugă! D-apoi ce fugă! Deasupra mea pluteau norii; dedesuptul meu vedeam apărând și despărând într-o măreață panoramă Germania, Franța, Oceanul Atlantic, Brazilia, Oceanul Oriental și-n fine iată-mă-s în Tibet, înaintea

unui creștet de munți, în mijlocul cărora se înălța un pisc colosal de marmură albă, purtând pe o coastă următoarea inscripție românească, cu litere negre și cu ortografia ardeleană:

ICI.
LVMINA. PERDOMINIREA. BVNETATEI.
IVANV.DE. FELLOWV. SCHMVTZIGV. NADIE.
ECCE.

În adevăr, în fața mea, pe vârful piscului, ședea un individ gol ca în ziua nașterii. Înaintea lui se afla un copaci, de pe care cădeau necontenit fructele cele mai alese, și o cascadă, ce revărsa în jur băuturile cele mai plăcute. Individul tot muta capul din dreapta în stânga și viceversa, ca pendula unui ceasornic. Când capul se pleca în dreapta, omul deschidea gura, în care pica de pe copaci câte un ananas sau ceva asemene; când capul se pleca în stânga, gura iarăși se deschidea, primind de la stropiturile cascadei câte o duscă de șampanie sau iohanisberg.

— Bună ziua, domnule gimnosofist!

— Hm! ce cați p-acilea?

— Am venit să vă întreb despre modul prin care ați izbutit ca să covârșească în Domnia voastră bunătatea asupra răutății, inima asupra trupului?

— Depărtându-mă de la oameni, neneo! Trăind la un loc cu alții, te faci lup; trăgându-te la singurătate, redevii oaie, căci nemine nu te mușcă și n-ai pe cine mușca!

— Bravo, *confratello!* de acum înainte mă așez și eu pe acest pisc! Ian să vedem, buni-s ananașii? bună-i șampania?

Abia rostii aceste cuvinte, cum filosoful îmi și întipărise o palmă de cele voinicești, ce mă făcu să mă alunec și să cad de pe pisc într-o prăpastie adâncă de nouă mii de metri, în fundul cării miauna și rânjea dinții motanul, îmbrăcat în haine de călugăr! De durere și de spaimă m-am trezit, m-am trezit în realitate... Soarele era sus și Tucia își pomăduia musteții înaintea oglinzii, cântând o arie din *Così fan tutte*.

— Sunt opt oare. Trăsura ne așteaptă. Îmbracă-te, leneșule!

— De ai ști, Tucia, ce vis am visat! Curat o pagină din Hoffmann sau din Edgar Poe!

În acest minut un jandar aduse lui Tucia două scrisori: una de o mărime și culoare ordinare, alta în o mică copertă trandafirie și pecetluită cu o *inimă* de bulină. Doctorul deschise pe cea dentâi și citi cu glas:

„*Iubite Esculape!*

Femeia mea se află *un peu mal* de câteva zile, simte *une migraine terrible;* găsește dară *là-dessus* o oară liberă *pour la voir*.

Al Domnii tale amic și serv

Osip Pojarov"

— Aha! te cheamă polițmaistrul *pour avoir sa femme là-dessus*; pesemne tulumbele agiii nu mai ajută a stinge focul cucoanei! Ian citește și scrisorica: ghicesc de la cine-i.

— Spune că oi veni la 9 și jumătate, zise Tucia jandarului, care ieși îndată, cu toată vederata sa dorință de a studia mai îndelungat cadavroasa mea față și legătura de la cap.

— Ascultă, bădiță, urmă el către mine, eu ți-oi citi răvașul, nu-i vorbă; însă te rog din amicie, să ții secretul.

— Firește! Cum se țin toate secretele de amor între prieteni.

Tucia amirosi scrisoarea, zicând: „*mille fleurs!*" și apoi citi:

„*Tiranule!*

Văd cum mă răsplătești pentru sacrificiile mele. Iată o săptămână de când nu mai vii. Te aștept sau... te voi disprețui!

Până acum, a ta credincioasă

Fani

Post-scriptum. Știi că Osipul nostru se duce la agie de la 9 ceasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu Niculiță!

F."

— Scrisorile părechii polițienești ne sosesc foarte la timp, zise Tucia după o pauză de răzgândire. Falsul tău duel și imaginara ta rană o să facă numaidecât o mare zvonă pen târg, deci, pentru ca să nu urmeze cumva vro cercetare legală, eu voi căuta să previu pe Pojarov, cum că totul e o șagă, un rămășag, o jucărie... Gânditu-te-ai la aceasta, bre?

— Ba n-am avut când, fârtate; și mă-ncredințez că eram să fac cât pe ce o strașnică dobitocie, cu toate că sum legist! Ar trebui să previi pe procurorul... ești oare bine cu dânsul?

— Sum cât se poate de bine cu soru-sa, pe care o curarisesc de nouă luni... Despre partea lui, fii liniștit!

Tucia sună clopoțelul.

— Tu, Gherasime, și cu Gheorghie veți merge cu mine; după ce vom ajunge la casa d-sale, îl veți scoate din cupea și-l veți duce pe sus, ca și când ar trage de moarte. Mă-nțelegi? zise el camerdinerului, care îl asculta cu gura căscată, ca pe un predicator lătinesc de la biserica papistașă. Hai acuma! adause Tucia către mine, și am ieșit. Șezând în trăsătură, am improvizat următorul cântec în felul tuturor improvizațiilor:

Dracul petrecând pen lume,
Și-a făcut un groaznic nume:
Toți fugea, fugea, fugea,
Cum de dânsul auzea!

În sfârșit, de ciudă mare,
El se zice bolnav tare,
Și lungindu-se pe pat
Pelea popii a și dat!

Oamenii cu bucurie
S-au grăbit pe loc să vie,
Și-ngropându-l cu alai,
L-au trimis departe-n rai!

De atunci, cu oca mică
El se primblă fără frică;
Și lucrându-și după plac,
Strigă: „doară nu sînt drac!"

— Ghicești oare, măi Tucia, de ce dracul a înviat?

— De pildă?

— Pentru că nu luase doftorii!

Aci am ajuns la poarta casei dnei P.

Până acum n-am avut trebuință a descrie edificiul respectabilei mele gazde și personalitățile celorlalți chirigii amabili ai

mei megieși. Urmând metodului matematic, am definit mai-nainte de toate centrul: de aci nu-mi va fi greu a prembla o rază împrejur, din punt în punt; și-ndată veți avea o cercuferință!

Zidirea întreagă se alcătuia din rândul de jos, rândul de sus și o mansardă. În rândul de sus locuiam peste sală eu și însăși stăpâna casei cu prăsila. În rândul de jos se afla sub mine o bacaliță, văduvă după trei bacali, de la care toți studenții cvartalului luau pe datorie țâri, sardele *e tutti quanti;* sub dna P. — un francez parfumar, cu soția sa, șapte fete și trei băieți, vrâstați treptat, începând de la patru luni și până la nouăsprezece ani. În mansardă petreceau cu locuință, deasupra mea, două modiste nemțoaice, a căror etate se număra numai de când veniseră din străinătate, și deasupra dnei P. trei studenți de la școala veterinară.

Când cupeaua lui Tucia s-a oprit la poartă, parfumarul, *Monsieur Jules,* deschise ușa, scoase capul de la care se răspândea mirosul a nu știu câte sute de esențe, își apăsă pe ceafă scufica de lână albastră, și rosti cu un aer de Talleyrand: *„Ça doit être que' que chose!“* Tot atuncea o mână nu tocmai de cele mici a început a șterge de sudoare unul din geamurile la o ferestruică a mansardei, și apoi zării migăind ca în lampa magică figura unei din modiste, *Fräulein Gretchen,* cea cu ochi-de-bou, dupre cum bunicul Omer numea pe blonda Minervă.

Gherasim al lui Tucia deschise portița cupelei.

— Mai încet! strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocule! *Mon cher monsieur Jules!* adause el către parfumarul. *Prêtez-nous votre secours! O mon Dieu! quel malheur!*

— *Que vois-je! M'sieur Toderitza blessé!*

În acest minut amândouă modistele, tustrei veterinarii, proprietărița țârilor, cei zece moștenitori ai parfumeriii cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară!

Bietul Fedor, ce-și închipuia acuma pe stăpânul său în gura morții, își frângea mânile și-și smulgea părul, aducându-și aminte, pesemne, că răposatul nu-i plătise leafa pe trei luni.

Veterinarii au început a explica modistelor diferența dintre un om rănit și un câne împușcat.

Franțuzimea năcăjea pe Tucia pentru a afla *le pourquoi* a ranei.

Cati alergă ca o căprioară sus și se-ntoarse cu dna P. și Mamuca.

Dar sărmana duducă nici a avut când să zărească bine pe cavalerescul său apărător de la balul mascat: ea a leșinat pe pragul ușii căzând fără simțiri pe scară; și îndată grupa privitorilor s-a împărțit în două: modistele, băcălița și franccezele au rămas lângă mine, veterinarii și francejii s-au aruncat să ajute pe Mamuca, atracția sexului fiind o lege fizică ca și atracția newtoniană!

Gherasim m-a rădicat [de] suptsuori, Gheorghe m-a luat de picioare, Tucia îmi sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mâna dreaptă uitându-se cu o nespusă îngrijire plină de o sensibilitate curat nemțească la bandajul meu; *Fräulein Annchen,* modista cea mai tânără, bălaie ca un *pudel,* îmi ținea mâna stângă, strângând-o convulsiv din o prea mare simpatie. Franțezele ciripeau; bacalița fosăia; cu astfel de alai am fost scos din trăsură. Mamuca, Cati și dna P. se făcură deja nevăzute o dată cu partea bărbătească a societății. Cu ochii aproape de tot închiși, fui suit în odaia mea și lungit în așternut. Tucia a rugat apoi pe toți să iasă, a tras zăvorul ușii, și am rămas numai [noi] doi.

Nebun de bucurie, am sărit din pat.

— M-ai îndatorit, Tucia, până la mormânt! îi zisei, sărutându-l în gură cu încântare. Ha, ha, ha! eram să mor de râs... nu de rană! De-acuma mă dezbrac și mă culc. Tu să treci la dna P. și s-o rogi a mă priveghea în lipsa ta. Apoi du- te la Aleșchin- Uho și povestește-i duelul cum vei ști mai bine, încredințându-l totodată că rana fiind de moarte, voi putea trăi cel mult până mâne. *À propos,* să nu uiți pe polițmaistrul și pe procurorul.

— Las' pe mine!

— Poate ți se va înfățișa prilejul de a șopti vro două cuvinte la urechea Mamucăi. Spune-i că prezința sa mi-ar ușura durerea... că-ți e cunoscută cauza duelului.

— Și celelalte!

Eram deja dezbrăcat și întins pe perne, când Tucia luă ziua bună, îmi dori ispravă și ieși.

Fedor, intrând pe vârful degetelor, se apropie de mine.

— Cuconașule!

— Of!

— Cuconașule!

— Uf!

— Cuconașule!

— Ah!

— Cuconașule!

— Tu... ești... cheamă... pe... Ca-a-ti... Oh!

Fedor reveni peste un minut cu slujnica dnei P.

Făcui lui Fedor semn cu mâna ca să iasă.

— Ce nenorocire s-a întâmplat cu d-voastră, domnule! a început Cati, ștergând lacrimile ce-i curgeau din ochi, ca și când ea ar fi mâncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut! De-ați ști cât de tare sufere duduca! D-ei, de aseară, mi-a spus tot; n-a dormit toată noaptea..., astăzi văzându-vă rănit a leșinat; se pare c-o să aibe friguri, de slăbiciune nu poate sta în picioare... Doctorul care v-a adus pe d-voastră îi rânduiește acum nește doftorii...

— Doftorii?

Eram cât pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile lui Tucia și reamintindu-mi în clipeală istoria Soficăi! Cu mare ce m-am putut stăpâni, și urmai cu vorba mai liniștit, trăgănând glasul, „cu limba de moarte":

— Dra-gă... a-du... rețe-ta... s-o... văd... ca... să... nu... știe... nime... De-ar... veni... dudu-ca... de... seară.

Sprintioara Cati n-a zăbovit a-mi aduce rețeta. Fiind prea bolnav pentru a o putea lua în mână, rugai pe frumoasa mea ca s-o ție înaintea ochilor și apoi citii:

Rp. Ambrae levant.
Scrup. j.
Pulv. Cantharid.
Scrup.jß.
Acet. jß.
Drachm. morph..
Sacchar. albi.
Unc.j.
M.f. atque divide in XII partes aequales.
D.u. La ceas un praf.
18 / 7/XII Dr. Thuttscha.

Admirai trei lucruri în această scurtă rețetă: iscălitura doctorului cu cinci consune la mijloc pentru a exprima un singur

son; clasicitatea latinității doftoricești fără finale, și noul metod pentru a înlătura urmările leșinului prin „gândaci de turbat" și celelalte leacuri de acelaș soi!

— Tucia mă întrece în viclenie! gândisem eu atunci. Mie unuia nici mi-a fost venit în cap să-mi înlesnesc biruința Mamucăi prin mijloace medicale! Iată o slujbă nepoftită, însă foarte bine primită.

— Gră-bește-te, dra-gă Ca-ti, la spi-țe-ria...

De aci înainte, din nenorocire, lipsește urmarea manuscriptului lui Toderiță N. N., colegul meu la Universitatea de la Harkov în Rusia și care, într-un paroxism de mizantropie, s-a împușcat aice în Ieși, sunt câteva săptămâni, a doua zi după ce se cununase cu o duducă înzestrată cu cincizeci mii de galbini în numărătoare.

Duduca Mamuca s-a găsit pe masa ucisului, într-o copertă cu adresa mea și cu următoarea scrisorică:

„Prietene!

Ești compatriot și tovarăș al meu; ești cam literat; vei fi și tu mizantrop ca mine, o prevăd de pe acuma; așadar, nemine nu este mai capabil de a mă înțelege și a completa începutul acestor memorii, ce eu singur nu le-am putut sfârși, viața devenindu-mi prea amară.

În așteptare, ca să-ți vie și ție gustul a te împușca, al tău *T. N. N.*"

Am primit cu bucurie amicala însărcinare și m-am grăbit a aduna din suvenirile mele și din hârtiile postume ale lui Toderiță, știri despre ulterioarele sorți ale Duducăi Mamucăi, dna Ana P., Victoria Przikszcewska,baronul von R., doctorul Tucia, Vladimir Aleșchin-Uho etc., etc.; ba încă și despre famosul motan siberian; din cari pe unii cunoșteam de mai-nainte în persoană sau prin renume.

Mamuca a căzut în capcana lui Toderiță în însăși ziua închipuitului duel cu baronul von R. Rețeta lui Tucia, afionul și gândacii de turbat, a fost de mare ajutor în această împrejurare.

A doua zi Toderiță s-a sculat teafăr din pat; însă n-a ieșit, pentru buna cuviință, vro trei zile de acasă și a păstrat cu statornicie legătura de la cap. Aceste trei zile, sau încalte câte o

jumătate din ele, au fost pentru el un adevărat paradis al lui Mohamet!

La a patra zi Mamuca începu să-i vorbească despre „necesitatea căsătoriii".

— Ai uitat, iubito, că nu am vrâsta legiuită? Să mai așteptăm un an.

— Făgăduiește-mi înaintea mamii că mă vei lua; nu-ți cer alta, scumpul meu!

— Apoi lasă; chiar mâne voi vorbi cu cucoana Ana.

După-masă, Toderiță își dezlegă capul și a alergat la baronul von R.

— Ei bine! este ceva nou, Spițerule? Tot târgul vuiește despre duelul nostru și despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe *mademoiselle Marie?*

— Ai un noroc fabulos, Feldeșule!

— Sfârșește!

— Așteapt-o astăzi pe la unsprezece deseară în odaia mea.

— Pe dânsa?

— *Parbleu!* ți-am spus o dată!

— Nu glumești?

— O să vie cu siguranță, totuși...

— Totuși?

— Să nu cumva să aprinzi lumânarea!

— Oare sum așa de urât?

— Ar fi greu ca să te poată măguli cineva în această privință!

— Fie cum vrei; mă învoiesc; n-am ce face!

— Mai este ceva.

— Spune deodată.

— Să nu vorbești cu dânsa.

— Nu te pot înțelege!

— La *bal-masqué* toate glasurile sunt acoperite și se par a fi deopotrivă; acolo, supt mască, ai putut scăpa cu una cu două... dar trebui să-ți spui cu franchețǎ, că ai o voace foarte dizarmonioasă și mă tem ca domnișoara să nu se sperie! e cam deprinsă a leșina.

— Ș-apoi așa are să fie totdeauna?

— Ba numai la început, bădio; până ce-ți vei face o cale bătută...

— Primesc și aceasta; însă, dacă ea singură va începe a vorbi?

— Urmează-ți drumul înainte fără a răspunde!

— O dragoste originală!

— Cu atât mai bine: te lauzi peste tot locul a fi de școala lui Byron ș-a lui Victor Hugo.

— Dar tu unde vei dormi? Eu unul te previn că-mi păstrez postul până dimineață.

— *A la bonne heure!* eu mă voi tupila unde va da târgul și norocul!

Baronul, parfumat ca o calfă de neguțitor, intră într-amurgul în apărțemintele lui Toderiță unde l-aștepta Fedor, prevenit de către stăpânu-său, pe când însuși Toderiță juca în biliard, palavragea și râdea ca un nebun, și curtenea trei arfiniste în cafineaua *„Château aux fleurs".*

La unsprezece oare punt, Mamuca ieși pe vârful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deșchise încetișor o ușă și... iat-o cuprinsă în brațele baronului. Tot atuncea, Toderiță ieși din *„Château aux fleurs"*, cântând:

„Marlborough s'en va-t-en guerre,
Miroton.."

După ce se sui pe scară, iroul nostru avea înaintea sa două uși: cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stânga în odăile dnei P. El se oprește, se pare a sta pe gânduri, apoi bate de trei ori la ușa vechii actorițe, care odihnea acuma de un ceas în sânul Morfeului.

— Cine-i acole? răsună dinîntrul o voace speriată.

Toderiță deschise ușa și dna Ana îl cunoscu la slaba lucire a candelei denaintea icoanei Sântului Metrofan, un sfânt rus, lucru de mirare!

— Ce să fie, domnul meu? o tragedie!

— Ba numai o melodramă, doamna mea!

Toderiță îi arătă cu mâna patul Mamucăi.

— Unde-i Maria? O, Doamne!

— Fiica d-voastră e în odaia mea, dezmerdându-se nițel cu baronul von R.

Doamna P. sări din pat uitându-și de tot costumul de noapte, vreau să zic lipsa costumului, și se repezi la ușă.

Toderiță o reținu.

— Încă un pas și-ți perde pe sărmana fetiță, care se află acuma foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui! voi strânge toți chirigiii, voi intra cu marturi...

— M-ați înțeles de minune; însă mai este ceva la mijloc. Mai-nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea și chiar acuma ea își închipuiește, pe-ntuneric, că se află lângă mine! Eu am vândut-o baronului, am vândut-o, doamna mea, după ce m-am folosit deplin de brânduja marfei! *Nécessaire*-ul de abanos a fost din partea baronului, și eu l-am prezintat în numele meu; duelul de mai deunăzi a fost o poveste; în sfârșit, am întrebuințat mii de viclenii pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebuie s-o știe! Căutați ca Maria să nu mă deie de gol: altfel, ea este perdută!

Dna Ana izbi ușa și zbură pe scara ce ducea la mansardă; de aci ea se pogorî în rândul de jos, și-n câteva secunde reapăru însoțită de două modiste, trei veterinari, bacalița și *Monsieur Jules* cu tot neamul! Se înțelege de la sine că hainele nocturne ale acestei societăți nu erau nicidecum „ca într-o zi de sărbătoare".

Toderiță redeveni nevăzut: el merse liniștit înapoi la „*Château aux fleurs*" pentru a sfârși o partie de piramidă, cântând, astă dată: *Te souviens-tu? disait un capitaine*...

Când gloata chirigiilor d-nei P. se ivi cu o mulțime de lumânări înaintea baronului și a Mămucăi... simțul de pudoare și frica legii de presă nu-mi permit a descrie starea în care se afla tocmai atunci fericita păreche. Ovidie a zugrăvit-o de mult lătinește:

„*Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis;*
Si quando, lateri nunc bene juncta meo est..."

Duduca a leșinat, dupre obiceiul pământului. Feldeșul se învălătuci în odial, se sculă în picioare ca statua lui Dante, și începu:

— Protestez...

Nu știu ceea ce s-a petrecut mai departe, afară numai de rezultatul care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Mamuca de soție.

Pe la două după miezul nopții, Toderiță, obosit ca un cal de poștă și tăcut ca un pește, reintră în stăpânirea apărțemintelor sale, porunci lui Fedor să afume în toate colțurile ietacului, și adormi apoi, plănuind modul în care o să vorbească de acum înainte cu baronul, cu Mamuca, cu Victoria etc.

Feldeșului nici în cap i-a plesnit vreodată să se îndoiască de bunacredință a amicului său, interesul dnei Ana și al Mamucăi a fost, firește, de a nu-l dezminți în această privință. Peste o săptămână baronul zise adio universității și se cunună cu duduca. Toderiță a asistat la biserică, a jucat și a băut la nuntă, a fost cel întâi a ferici pe tineri.

Oricât de nepăsător în alegerea mijloacelor, iroul nostru avea o inimă bună. Cununia Mamucăi era o fatalitate pentru vechea amantă a Feldeșului, și el, Toderiță, se simțea a fi singura cauză a fatalității. Peste câteva zile, el vine la noua baroneasă, pe când bărbatul ei nu era acasă.

— A, vicleanule! tot nu mă uiți?

— Nu uit niciodată pe amicii mei și tocmai de aceea am venit la tine cu o rugăminte.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuță, dacă ți-a da mâna. Mai-nainte de a te lua, baronul a avut o întreținută...

— Și d-ta cutezi să-mi povestești nește asemenea mârșăvii?

— Fără „d-ta" și fără „mârșăvii", dragă baroneasă: ne cunoaștem de aproape. Așadar, biata întreținută, *la povera ragazza*, a rămas acuma din pricina ta lipsită de pâne și murind de foame. Păcat! Cer de la tine, de la d-ta, de la d-voastră, să faci sau să faceți ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului trei mii de ruble!

— Și oare cum crezi tu că eu voi să stăruiesc în favorul unei...

— Te-ntreb o dată pentru totdeauna: vrei sau nu? da sau ba?

— Nu; de o mie de ori, nu!

— Chiar astăzi voi descoperi Feldeșului adevărul intrigii noastre: ne vom bate, vei rămânea poate văduvă... țiu prea puțin la viață!...

Toderiță s-a sculat și voia să iasă.

— Oprește-te! încă un minut! cât ești de barbar!

După mai multe vorbe și răzvorbe, Mamuca s-a îndatorit a stoarce de la bărbatu-său cele trei mii de ruble. Toderiță a fost însărcinat din partea Feldeșului a duce banii la Victoria.

Peste nouă luni după acest eveniment, frumoasa leașcă a născut un fiu, care s-a botezat supt numele românesc de Șerban.

Victoria n-a știut niciodată cine a fost masca în palton, care a amăgit-o așa de cumplit. De câte ori ea povestea noului său amant istoria balului mascat, el zâmbea și zicea cu indiferență:

— Mare blăstămat, lua-l-ar toți dracii!

Toderiță n-a trăit cu dânsa mai mult de un an și a lăsat-o, drept moștenire, lui Tucia. Într-o zi, când Victoria era dusă de-acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipețelul de supt pat, scoase cele trei mii de ruble și n-a mai dat ochii cu săraca jertfă. Astăzi ei se judecă. Cu acest prilej, un mare număr de învinovățiri, până acuma dosite, s-au grămădit asupra capului lui Tucia. Unii zic că el se va osândi la lucrări publice; alții susțin cum că va scăpa, fiind sprijinit de cucoanele cutare, cutare și cutare.

Motanul lui Tucia a murit, sunt trei zile, în urma unui înfricoșat complot guzgănesc: doctorul socotește aceasta de rău ogur!

Vladimir Aleșchin-Uho, unul din apărătorii lui Tucia pe calea publicității, urmează a scrie foiletoane.

A treia zi după cvasi-duelul lui Toderiță cu baronul von R. apăruse în foaia „Adevărul" următoarea scrisoare a lui Vladimir, ascunsă sub pseudonimul literei S, celei cu două fețe sucite:

„Harkov, 7 septemvrie 185...

Am scris continualminte contra romantismului: am predicat continualminte contra romantismului; leptorii noștri pot dară espepta că și cu această ocaziune nu ne vom abține de a scrie și de a predica contra romantismului.

Romantismul și, principalminte, acea frapțiune a lui, ce se denominează *realism*, e plaga societății noastre. Ea pretinde a fi

eco al naturii, uitând că omul e microcosmul macrocosmului, dupre cum zice Spinoza, și, prin consecință, natura e absurdă.[1]

Duelul este unul din resortele favorite ale romantico-realiștilor.

Am scris continualminte contra duelului; am predicat continualminte contra duelului; leptorii noștri pot dară espepta, că și cu această ocaziune nu ne vom abține de a scrie și de a predica contra duelului.

Duelul și, generalminte, ceea ce se denominează punt de onoare, este pesta societății noastre. Unii pretind cum că aceasta înnobilează anima, neconsiderând că anima se formează după macrocosmul binelui, cum zice Platone, și, prin consecință, puntul de onoare e absurd..."

Și așa mai departe.

Vladimir tânguiește soarta lui Toderiță, ucis în frunte de către nesuferitul realist von R.; descrie în terminii cei mai patetici minutele sale cele de pe urmă; pune în gura muribundului o disertație despre microcosm și macrocosm, înșiră nenumărate minciuni supt numele de Spinoza, Platon etc., etc., etc.

D[na] Ana P. s-a dus în Finlanda cu ginerele și fiică-sa. Se spune cum că baroneasa ar fi iubind foarte mult pe Feldeșul său, ceea ce dovedește *à posteriori* că și feldeșii au merite ale lor.

Fedor din fecior s-a înălțat la treapta de vizeteu; îl puteți vedea în toate zilele gurguțându-se sus pe capra trăsurii vlădicăi, smeritul Chrisofil Paganopoleus. Fedor încredințează cum că noul său stăpân ar întrece în desfrânare pe răposatul Toderiță... dar cine l-ar mai crede!

Cati a bătut la talpă, cu un drugar de la tipografie, sumușoara ce-i dăruise baroneasa lăsând orașul, și se bucură acuma de numărul 666 în registrurile poliției.

---

[1] Nu știu dacă nu cumva s-au furișat în foileton greșeli tipografice: cel puțin, recunoaștem verde a nu înțelege defel logica lui Aleșchin-Uho.

IANCU ȘI IONIȚĂ

SAU
DEMONSTRAREA SOCIALĂ A FORMULEI MATEMATICE + - = 0

Ieșind de la ultimul examen, Iancu și Ioniță, tovarăși nedespărțiți începând de la clasa întâi primară și până la a doua facultativă, s-au oprit pe una din treptele dărâmatei scări ce stârnește de la prima vedere mirarea vizitatorului faimoasei Universități de la Iași, și și-au făcut unul altuia următoarea laconică întrebare:

— Ei? Și acuma?

— Acuma să intrăm în miliție, dragă; țara are mare nevoie de ofițeri; se spune că în curând o să se înființeze un regiment de căpitani, zise Iancu după un minut de răzgândire, necăjindu-se a-și suci închipuita mustață ce abia înfiera.

— Mai bine să cerem posturi la vrun departament; auz că salariile vor spori cu noul buget, așa încât fiecare copist va avea câte trei mii de lei pe lună în cursul visteriei, afară de diurnă, întâmpină Ioniță, rădicând în aer trei degete în forma sceptrului lui Neptun.

— Ba nici una nici alta! Ca acei ce am învățat în țară, nu vom putea înainta în vecii vecilor, nici ca ostași nici ca civili; trebuie mai întâi de toate să facem niște studii în străinătate, măcar de trei zile și măcar la otentoți, numai să nu fie românește și la noi!

— Minunată idee! Părinții noștri nu-s săraci și *dreptul naturale,* cum zice d. Barnuț, îi îndatorește a...a...a ne trămite la Paris; din întâmplare am și un moș pe drum la Galați...

— Aș crede că va fi mult mai pitoresc a călători pre uscat, făcând jurul Europei: la Cernăuți, apoi la Lemberg, de aci la Berlin, de acolo la Petersburg, mai departe la Stockholm, pe urmă la...

— Grenlandia! Scutește-mă, frate, a îmbla pen țări barbare, retrograde, despotice, tiranice, aristocratice, neconstituționale!

— Să călătorim dară prin văzduh!

Peste un an de petrecere pe malurile Senei, Iancu se trezește într-o dimineață (poznașă expresie! ca și când el ar fi dormit tot anul), cu o depeșă telegrafică de la Iași despre odihnirea sau răposarea prea iubitului său părinte.

Orice mișcare neașteptată și puternică, fie ea bucurie sau mâhnire, cere din parte-ne a fi împărtășită unei alte inimi, mai mult sau mai puțin simpatice. Eu zic „unei alte inimi", fără a presupune aci negreșit o inimă de om: când ne lipsește o ființă antropomorfică, noi suntem în stare a vorbi și a ne sfătui în asemeni cazuri cu un cățel ce se gudură, cu o pisică ce rădică coada, cu un canar ce ciripește.

Iancu s-a uitat împrejurul său, doară va putea arăta cuiva depeșa telegrafică.

Un șorecuț cam îndrăzneț terpelea un petic de hârtie în colțul odăii.

— Cine s-ar fi așteptat la una ca asta? strigă flăcăul nostru, uitându-se la unicul său tovarăș; dară șoarecul, cu toată vitejia sa, a dispărut speriat într-o bortecică, fără a răspunde „la una ca asta". Mă duc dară la Ioniță! își zise atunci Iancu puind mâna pe cizme.

— Citește! începu el, viind la amicul său și aruncându-i sus-citata depeșă. Citește! astăzi eu nu sunt în dispozițiune a vorbi mult! și Iancu se azvârli în jeț, buiguindu-și pe sub nas: era iconom bunul tată... era iconom... bine a făcut.

Ioniță puse deoparte periuța cu care își curăța unghia de la degetul mic, lăsată să crească în forma unui uriaș triunghi ascuțit, și apoi:

— *„Papa-pas, son bien devient ton mieux. Ce papier s'appelle: dépêche".*

— La ce sumă urcă-se moștenirea?

— Mai bine de zece mii de galbeni.

— În pământ?

— Ba deasupra pământului, vreau să zic în numărătoare.

— Vivat răposatul!

— Era de cincizeci și cinci de ani.

— Apoi a trăit mai mult decât o vârstă de om de astăzi!

— Cu toate astea îmi pare rău.

— Îți pare rău? ce minune!

— De a lăsa Parisul, petrecerile noastre, biliartul, grizetele, studiile.

— Când pleci?

— Mâne.

— Firește, de acum înainte te vei face și tu un animal domesnic, ca atâția alți cari au început bine, și au sfârșit rău; te vei însura...

— Ferească-mă D-zeu de o asemenea pacoste! Tu cunoști de demult ideile mele despre nebunia și chiar nelegiuirea măritișului. *La mariage est un cocuage... plus que ça! c'est un vol fait à la société!*

— Vei rămânea dar credincios falansterelor lui Fourier?

— Și drept chezășie mă vei revedea peste câteva *luni* în Sorbona.

Au trecut la mijloc doi ani, adică 24 de luni, 730 de zile, 17 520 de ceasuri, un milion și nu știu câte minute și de șasezeci de ori atâtea secunde!

Era o frumoasă zi de vară, când o diligență a cării jalnică stare demonstra trecerea sa pe șoseaua Podului Iloaii (o șosea pe care doftorii ieșeni o prescriu ca cel mai bun metod contra durerii de dinți), o diligență, mai zic o dată, trecea în pasul calului pe ulița Goliii și s-a oprit, neclintită ca politica în ziua de astăzi, între Banca de Moldavia și Tipografia „Buciumului român", împedicându-se de un frumos faeton de Viena.

Ioniță scoase capul pe fereastră; și ce să vază? pe Iancu! sărind răpede din diligență, el îndată se strămută în trăsura vechiului său amic și iată-i sărutându-se ca și când nu s-ar fi întâlnit din zilele lui Papură Vodă.

Pe trotuar mergeau atunci din întâmplare doi profesori și în urma lor doi țărani.

— Uită-te cum se drăgostesc; curat Pilad cu Orest! zise un profesore către celălalt, arătându-i pe Iancu și Ioniță.

— Auzi, mări, însemnă unul din țărani către tovarășul său. Cică se sărută ca pilaf cu orez!

Diligența ajunse, în fine, cu mila lui Dumnezeu, la direcția poștelor, urmată de dușmanul faeton.

— Ei bine! începu Ioniță, dându-se jos din trăsură; parcă erai să te-ntorci la Paris, să continui la facultate etc. Unde ți-s planurile?

— M-a împedicat însurătoarea.

— Însurătoarea? D-apoi cum oare s-a împăcat ea iară cu fourierismul tău?

— Fourier, dragă, n-a văzut în veci o femeie ca a mea; altminterea el și-ar fi schimbat teoria; un înger! un heruvim!

— Crez că mi-i da voie s-o văd și eu?

— Te aștept mâne la amiază.

Săftica lui Iancu era o blondă de vreo douăzeci de ani. Mie unuia nu îmi plăcea în ea chiar ceea în ce se coprindea frumusețea sa după judecata lumii. Toate trăsăturile feții sale erau atât de regulate și simetrice ca și când o ar fi săpat un sculptor din epoca lui Pericle. Albeața sa se apropia de a marmurei. Uitându-mă la niște așa statui, mi se părea totdeauna că ele sunt de piatră, ba încă de o piatră ce nu o pot încălzi razele soarelui!

Fata unui mare boier ruinat în cărți și în călătorii, Săftica s-a deprins din copilărie cu un lux nebun, care nu se mai potrivea cu noua stare a pungii părinților. Pentru un aristocrat, ea era prea săracă; pentru un sărac prea aristocrată și cine știe dacă sărmana n-ar fi murit în fetie, să nu se fi prilejit în calea-i Iancu, nici aristocrat, nici sărac, ceva mijlociu, tocmai cum trebuia pentru Săftica. Părinții fetei au lăsat ca tânărul s-o curtenească; au îngăduit și mai departe... i-au prins și i-au cununat!

Cele întâi două luni ale căsătoriei făgăduiau Săftichei împlinirea speranțelor sale de domnișoară. Iancu nu cruța nimic pentru a-i satisface gusturile, chiar cele mai năstrușnice. Banii lui, întocmai ca viermii ce se prefac în fluturi, se metamorfozau pe toată ziua ce venea în baluri, serate, diamante, rochii... În sfârșit, timpul „de miere" a trecut și tânărul nostru a început a se gândi și el la greutățile finanțelor și la restrângerea bugetului. Săftica plângea, adică-și ștergea ochii, țipa, adică ridica glasul, ofta, adică trăgea aerul în sine, toate degeaba! Într-o seară, ea s-a încuiat în iatacul său. Iancu s-a culcat singur în cabinetul lui fără a-și arăta cât de puțin mâhnirea pentru această mică dizgrație socială. Săftica a chemat în ajutor pe părinții săi. Iancu le-a enumerat venitul lui: trei mii galbeni zestre, 12 mii galbeni

moștenire, ceea ce-i aducea în totul, împreună cu salariul său de 500 galbeni pe an la un tribunal oarecare, 2 mii de galbeni.

— Săftica, zise el drept încheiere, netezindu-și bărbuța cu o mână ironică, ar voi să petreacă ca și când anul n-ar avea decât o lună!

În acest mod, frumoasa blondină a trebuit să se smerească, s-a împăcat cu bărbatu-său, și i-a promis cu lacrămi în ochi a nu-l mai supăra niciodată. Ce-i drept, de atunci încoace, viața lor căsătorească n-a fost turburată prin cea mai slabă umbră de neînțelegere. Iancu se încredințase că o nevastă ca a lui nu era alta în lume! Câteodată numai urma între ei o conversație de felul ăsta:

— Când ai cumpărat, cocuțo, acest broș? întreba Iancu văzând la femeia sa un nou giuvaer.

— Mi l-a dăruit ieri mătușă-mea.

— Dară această talmă de când o ai?

— E prezent de la mumă-mea.

„Darnice s-au mai făcut rudele nevestei mele!“ gândea Iancu în gândul său și, din nenorocire, nu-i venea în cap un alt gând.

Răceala Săfticăi avea aerul nevinovăției, ceea ce din capul locului a plăcut lui Ioniță. O voi avea! își zise el în sine cu acea mândră siguranță cu care junimea obicinuiește a întrebuința această frază, uitând că biruința femeiei celei mai ordinare tot încă înfățișează greutățile unui război, circazian sau montenegrin: dușmanul dispare tocmai când ți se părea că-l ai în palmă!

Ioniță era un băiat foarte frumos și plin de spirit. El număra cu sute victoriile sale pariziene. Figura lui Iancu, din contra, era una din cele mai vulgare. Cu toate astea, o lună de zile Ioniță n-a contenit a curteni pe Săftica, fără a fi înaintat de un pas pe calea amorului. În sfârșit, i s-a urât atâta bătaie de cap și, recunoscând cu uimire nenduplecata virtute a soției amicului său, el s-a hotărât a nu-și mai perde timpul în zadar sau, cel puțin, a-l perde mai cu spor. De două zile el n-a vizitat casa lui Iancu și-și făcea acum tualeta cu scop de a merge la o tânără actoriță munteancă care a rămas în Iași pe vară din cauza datoriilor și, prin urmare, privea cu ochi dulci la fiecare nou adorator.

Deodată ușa odăii s-a crăpat și s-a ivit pe prag o puică de ovreu, o personalitate foarte celebră în lumea ieșeană, aristocrată

și nearistocratică, „înaltă“ și „onorabilă“ cum se rostesc afișele, sub numele de *croitoreasă*.

— Ce poftești, jupâneasă?

— Nu cunoști pe Haia?

— N-am onoare.

— Eu fac treburi.

— Nu te-nțeleg.

— Când o cucoană iubește pe un boier, sau un boier pe o cucoană, eu mă pui la mijloc.

— Faci foarte rău, iubito, căci atunci nu trebuiește nimica la mijloc.

— Dumneata glumești, dar eu știu c-aș putea să-ți fac treburi la cucoana Săftica.

— Oho! știi și aceasta? dară cine ți-a spus-o?

— Însăși cucoana Săftica. Vrei s-o ai?

— Mă mai întrebi?

— Dai o sută de galbeni zimți; și mie, pentru munca mea, să-mi mulțumești cum vei socoti în filotimia domnitale.

— Fugi de aci, târtanco! ce îndrăzneală să-mi spui că Săftica se vinde ca o...

— Cine o știe mai bine decât mine, boierule?

— Nu are ea stare de ajuns?

— Pesemne că așa!

— Minți!

— Să nu ajung până mâne dacă nu-i adevărat! O sută pentru d-ei, zece pentru mine... dai?

— Dau.

— La șase ceasuri deseară să fii acasă.

— Voi fi.

— Așteaptă-ne.

— Voi aștepta.

Abia ieși jidanca, cum Ioniță scrise un răvaș la Iancu, poruncind feciorului a aduce răspuns. Despre ce îi era vorba? Cum s-a primit scrisoarea? Care i-a fost isprava? Nu știu.

La zece ore de seară Ioniță intra pe ușa din dos în iatacul Săfticăi, pe când Iancu se afla dus pe ușa din față la cărți.

Cucoana era pe jumătate culcată, cu părul lăsat pe umeri, cu sânul ascuns numai sub dantelele unei cămeșuice prea decoltate, cu picioarușele goale.

Odaia era parfumată ca o bărbierie franceză și iluminată tot așa de întunecos ca stradele Iașului.

— Vino-ncoace! zise Săftica cu acea voce trăgănată și ca și stinsă, cu cari vorbesc murinzii și cochetele.

— Comerțul mai nainte de toate, scumpa, scumpa, scumpa mea doamnă, răspunse Ioniță, apăsând asupra cuvântului „scumpa", și scoțând din buzunar un fișic din care el a început a număra galbenii câte cinci, ca la vistierie.

Săftica pândea mișcarea mânilor junelui până ce el ajunse la cifra de nouăzeci și cinci.

— *Mais c'est ennuyant, mon ami!* zise ea atunci răpezindu-se și lovindu-l peste degete astfeli încât îi sări din mână rămășița până la o sută.

— Desigur mă desprețuiești, domnule.

— Vezi pe masă, doamna mea, prețul meu pentru dumneata, răspunse liniștit Ioniță, întrerupând pe Săftica și stingând candila.

— Trebuie mai întâi să cunoști cauzele.

— Mi-i permite a le auzi altă dată; acum se cere numai efectul!

A doua zi pe la unsprezece ore dimineața, Iancu și Săftica beau împreună, ca doi hulubași, cafea cu lapte, nemaislăbindu-se unul pe altul din „drăguță", când în ușă se arătă râzânda figură a lui Ioniță.

— Pesemne acuma v-ați sculat?

— Cam așa, răspunse Iancu, strângând mâna necunoscutului său consoț.

— Firește! oamenii însurați au dreptate a se scula târziu. Aseară jucat-ai cărțile?

— Și am perdut! m-a trădat dama de caro! *À propos*, primit-ai banii ce mi-ai cerut ieri împrumut pe o zi?

— Cum ? tu nu știi că ți i-am și înapoiat fiindcă nu-mi mai trebuiau? Negăsindu-te acasă, chiar aseară, când te trăda dama de caro, am înmânat acea sumă de galbeni cucoanei.

Săftica răpede s-a sculat în picioare, țintând privirea drept în ochii lui Ioniță.

— Primit-ai, îngerul meu? o întrebă Iancu, pentru care această scenă era o nestrăbătută cimilitură.

— Am... am... am primit; sunt în iatac în saltarul tualetei.

Iancu ieși din odaie.

— Dacă veți binevoi, sunt gata acuma a asculta cauzele despre cari mi-ați vorbit aseară, zise Ioniță aprinzându-și țigara.

Întorcându-se acasă eroul nostru a găsit așteptându-l pe croitoreasa Haia.

— Ce dorești?

— Bacșișul meu.

— Nu-i așa, dragă, că trebuie ca să ți-l dea cine a plătit la cucoana?

— Adică d-ta!

— Ba nu! bărbatul Săfticăi.

Ioniță scrise în condicuța sa de cheltuieli.

„De la Iancu luat + 100 galbeni
Femeii lui dat – 100 galbeni
+ - 100 = 0 galbeni"

Se zice că Săftica devenise cinstită, temându-se a mai da cumva peste datornicii bărbatu-său.

CRUCEA ȘI ICUSARUL,

SAU DEMONSTRAREA SOCIALĂ A NEPUTINȚEI DE A SE CONSTATA LEGEA UNUI RĂPOSAT

Domnișoara..., căci istoria noastră, ca toate istoriile, se începe cu *domnișoara* și se încheie cu *doamna,* — domnișoara Smarandița creștea și primea creștere, ceea ce nu este totuna, de vreme ce de cele mai multe ori omul crește fără creștere, în pensionatul onorabilei dna Tristesse în Iași; un pensionat pe a cărui tablă se citea cu litere mari de aur (vorbă să fie!): „Școală pentru Fete!“

Iordăchel, fratele Smaranditei, un băiat ca de douăzeci de ani, se procopsea în clasa V a celebrei Academii Mihăilene, promițând a deveni cu timpul un mare *literat,* căci din toate obiectele avea *terțe,* afară numai de *eminența* din *literatură;* ceea ce nu-l costa mult dintr-o cauză foarte simplă: toți elevii învățau foarte bine ceea ce nu se învăța decât de nume.

Sâmbăta seara Smarandița scăpa de supt mumeasca pază a dnei Tristesse și venea acasă, pentru a gusta în intervalul duminecei mumeasca nepăsare a dnei... ce trebuință poate fi de a se ști și numele mamei! Tot atuncea Iordăchel aducea cu sine din internat câțiva colegi de clasă, pentru a nu face nemica împreună în ziua de sărbătoare, după ce împreună n-au făcut nemica... vreau să zic au studiat în cursul săptămânei.

Elevul Ghiță Flutur se afla în cea mai strânsă legătură de amicie cu Iordăchel, fratele Smaranditei. Amicii amicilor noștri sunt amici ai noștri, zice un proverb adus din țara care nu-și aduce de la noi decât gogoașe... de mătasă. Presupuindu-se deci că Iordăchel nu putea a nu fi amic cu soră-sa, urmează neapărat că și Flutur, amicul lui Iordăchel, trebuia să devină amic cu Smarandița, amica sus-menționatului. Argumentul e tot atât de doveditoriu ca suprapunerea geometrică.

Flutur nu avea mai mult de șasesprezece ani; Smarandița — cincisprezece și trei luni. Flutur era brun, Smarandița — blondă. Flutur era nalt, Smarandița — micuță. Flutur era viu, Smarandița — melancolică. Flutur avea plecare pentru matematică, Smarandița — pentru poezie. Mai în sfârșit, toate *avea* și *era* ale junilor noștri se păreau diametralemente opuse, întocmai ca cele două poluri sau cele două hemisfere.

O jumătate de an a trecut de când Flutur și Smarandița se iubeau, fără să fi cutezat veriunul din ei a rosti sau măcar a șopti cuvântul „dragoste“. 25 de duminici de întâlniri s-au petrecut într-o mută contemplațiune reciprocă sau în niște conversațiuni de feliul următor:

— Ce citești, domnișoară?

— *Cahiers des élèves de St. Denys.*

— E ceva interesant?

— Noțiuni despre astronomie.

Aci Flutur înțelegea foarte bine teoreticește că ar fi cea mai nimerită ocaziune de a înșira mii de fantazii asupra stelelor, asupra influenței lor amoroase etc., etc., etc.; dar în practică o forță nevăzută și neînvingibilă îi înlănțuia limba și bietul băiet nu putea scoate din peptul său fără numai o înecată oftare.

În ajunul duminicei a 26-a, Flutur a aruncat o luminoasă ochire retrospectivă asupra peripețiilor amorului său. De ce să nu mă dechiar? care e rațiunea sfielei ce resimțesc la vederea Smaranditei? cum se va cunoaște dragostea mea, dacă mă voi tot stânjeni a-mi dezvăli în sfârșit inima? la ce rezultat poate să ducă un amor tăcut? Toate aste întrebări și mai multe alte analoage s-au strecurat prin mintea bietului școlari și l-au dus la otărârea de a vorbi fără cea mai mică întârziere.

A doua zi Flutur a pândit ocaziunea când Smarandița ieșise singură în grădină pentru a cerceta dacă bobocii de aseară nu s-au prefăcut în roze: studiul cel mai plăcut pentru domnișoarele ajunse cu nerăbdare la vrâsta legiuită a căsătoriei.

— Știți oare, coconiță, începu junele abordând pe juna, știți oare că culoarea rozei e simbolul...

— E simbolul de ce? întrebă cu vioiciune Smarandița, rădicând ochii în sus și așteptându-se la doritul cuvânt de amor.

— De... de... venirea primăverei.

— A! de venirea primăverei, repeți machinaleminte domnișoara, lăsând să-i scape o gingașă oftare; dar Flutur, devenit el însuși de culoarea rozei, a despărut deja, blestemând în adâncul inimei pe sine, limba sa, primăvara și toate simbolurile putincioase.

Nefericitul academist se simțea moraleminte mut, însă nu ciunt. Așadară, redus la necesitate de a recurge la armata de rezervă, el s-a hotărât a pune în lucrare netăgăduita capacitate a degetelor sale; cumpără un cont de hârtie roză parfumată cu dantele și cu icoana colorată a inimei străbătute cu săgeata, își procură un flaconaș de cerneală roșie; și-a frecat fruntea în curs de trei oare pentru a aduna la un loc capricioasele idei; și, în fine, a început epistola:

„Neprețuită damigelă!..." — Nu! cuvântul „neprețuită" nu e bun... el cuprinde în sine un ce mercantile; afară de asta, el are două înțelesuri, și Smarandița ar putea să creadă că *nu o prețuiesc* numind-o *neprețuită*.

Flutur a stricat o coală și a început pe alta: „Amabilă damigelă!... Nici „amabilă" nu-mi place. Adevărat că latinește *amabilis* se cheamă tot ce merită a fi iubit, după cum ne-a explicat-o d. Stoica, profesore de limba latină în gimnaziul superiore; însă totodată această expresiune se poate cuveni și la o pisică sau la un cățeluș, dupre cum ne-a dovedit-o d. Columb, profesore de limba latină în gimnaziul inferiore... Ce sacrilegiu!

Flutur a stricat încă o coală și a început pe a treia: „Neexprimabilă damigelă!..." „Neexprimabilă"! nu! acest cuvânt nu exprimă nimică, fiind neexprimabil! Ce dracu! limba noastră se vede a fi foarte săracă, de vreme ce nu pot găsi un singur adjectiv care să se poată aplica la Smarandița!

Flutur a stricat a treia coală de hârtie și se pregătea a lua pe a patra, când îl abordă unul din pedagogi.

Pedagogii internatelor gimnaziale sunt meniți a ajuta pe elevi în studiile lor.

— Ce mai scrii, Ghiță? întreabă d.Șucrescu. Compui note din istorie?

— Ba aș vrea să fac o scrisoare amoroasă și nu știu cum.

— Numai atâta! Ce bagatelă! Lasă-mă să ți-o fac eu, iată așa:

„Îngerule sufletului meu!

Te iubesc de când te-am văzut. Dragostea mea nu se mai poate tăinui în fundul inimei. Răspunde-mi măcar un cuvânt, sau desperarea mă va duce la sinucidere.

Al tău pentru eternitate și mai mult

Ghiță"

— Scrisoarea e prea frumoasă; dar mi se pare a fi scurtă!

— Când vei ajunge în clasa a VII-a, dragă Ghiță, vei afla din filosofie de la d. Bărnuț că adevăratele pasiuni se exprimă totdauna foarte pe scurt.

— Ș-apoi mai este un lucru: nu mi se pare delicat ca să-i vorbescu cu *tu* la cea dentâi scrisoare.

— Din contra, tocmai la începutul amorului se întrebuințează numărul singurit; cel înmulțit vine mult mai în urmă.

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc, domnule; m-ai îndatorit nemărginit.

Cu toate astea, Flutur nu era încă destul de sigur dacă epistola sa e în adevăr bună. Era aproape ora lecțiunii de literatură. El a pândit pe d. V. Alexandrescu când celebrul foiletonist al „Românului" se pregătea a intra în clasă.

— Dle profesore, mi-ți da voie a cere un mic consiliu?

— Voluntariaminte, dle Flutur.

— Aș vrea să știu dacă această scrisoare e pusă dupre regulele retoricei.

D. Alexandrescu a citit epistola și a îndreptat-o cu creionul în următorul chip, însoțind ștersăturile de observațiuni teoretice, puse aci în parantezi:

„Îngerule *viselor mele!* (nu se poate zice «al sufletului meu», fiindcă, adecă... e mai bine «al viselor mele»). Te *am* (iubesc e un barbarism slavon) de când te-am văzut. *Amorul* meu (dragostea nu e românește)..." etc., etc.

Astfeli Smarandița a primit *un billet-doux* subsemnat de Ghiță, scris de pedagog și îndreptat de un profesore de literatură!

Nu e de mirare, dacă săramana copilă n-a fost în stare să reziste!

După scrisoare, era neapărat să urmeze o întâlnire; dar cum? adecă unde și când? iată ceea ce se părea foarte anevoie a se prevedea și a se otărî din cauza că:

1. Smarandița și Flutur se bucurau numai în cursul duminicei de dreptul constituționale al libertății;

2. Smarandița se afla toată ziulica acasă supt ochii mâne-sa, ai frate-său, ai tătâne-său, ai slugilor; cel puțin vro cinci părechi de ochi.

Când și unde? Dar este oare ceva greu pentru mintea sau inima unei femei care iubește? O simplă copiliță lesne ar fi descoperit logaritmele și calculul diferențiale, dacă numai acestea ar avea vreo legătură oricât de depărtată cu cestiunea amorului!

Duminica viitoare Smarandița se făcu bolnavă, rămâind astfeli acasă, pe când toată familia se duse la biserică. Flutur o găsi singură și, ciudat lucru! în loc de a fi încântat, el se opri înlemnit pe pragul ușii, simțind sudori reci pre frunte și fiori de friguri în picioare; o boală ce doftorii ar trebui s-o numească *morbus timiditatis amorosae*.

— Sum cam indespusă, zise Smarandița plecând ochii în jos.

— Poate voiești să te las singură, se grăbi a întâmpina Flutur, folosindu-se de ocaziunea ce i se prezenta de a ieși din greutatea situațiunii.

— Ce idee! tocmai d-ta nu mă poți incomoda.

— Tocmai eu? zici d-ta?

— Am primit o scrisoare...

— Să mă ierți, demuazelă; a fost o glumă.

— O glumă? zise Smarandița cu tulburare, sculându-se în picioare.

— Adecă nu glumă... dar... nu știu cum să spui... d-ta mă ierți?... n-am putut să-mi mai ascund simțirile!

Ar fi de prisos a reproduce aci dialogul întreg, urmat în timp de două oare și care s-a încheiat dupe obicei prin sacrul jurământ de iubire eternă și chiar post-eternă, însoțit de platonica ceremonie a primului sărutat!

A doua zi noapte, după ce tot internatul gimnaziale, începând de la onorabilul directore și până la nu mai puțin onorabilul portari, adormise pe sânul... se-nțelege al Morfeului, din cauza neadmisibilității altor sânuri, Flutur se sculă pe vârful degetelor, ieși cu ușuritatea umbrei din dormitoare, trecu coridoarele, sări pe o ferestruică în curte, escaladă poarta, și iată-l în uliță, alergând în direcțiunea pensionatului dnei Tristesse.

Un pensionat de fete fără grădină și o grădină fără tufe sunt lucruri imposibile. În tufele grădinei pensionatului de fete al dnei Tristesse, Smarandița asculta cântecul privighetoarei sau, mai bine, aștepta ca o privighetoare să înceapă a cânta; sau, încă mai bine, aștepta ca vro nemernică privighetoare să se dumerească a vizita o grădină nevizitată pân-atunci de acest soi de cântărețe, care parcă se fereau de rivalitatea fetelor.

Însă nici o privighetoare n-a venit din întâmplare și bine a făcut, căci nemine n-ar fi avut când s-o asculte; un june sări peste gardul grădinei și se aruncă tremurând la picioarele tremurândei Smarandițe.

Era Flutur.

— Mă vei lua de soție? fu cea dentâi întrebare a nevinovatei copile.

— A doua zi după ce vei sfârși colegiul.

Și așa mai departe.

Astfeli a trecut toată vara, în întâlniri necontenite, din ce în ce mai dese și mai aprinse, fără a ajunge la vro dezlegare prozaică.

A sosit iarna; grădina a perdut umbra-i și, mai ales, a devenit nesolvabile chiar în focul dragostei celei mai ferbinți. Flutur putea de acum înainte să vază și să admire pe Smarandița sa numai duminecele în casa părinților ei, și atunci încă erau firește prea rare ocaziunile furișe de a-i strânge mânuța, de a-i răpi un sărutat, de a-i șopti o vorbă dulce sau vro promisiune de fer... ba nu de fer, ci de fericire, lucru mult mai ieften.

Totuși, însăși iarna cu zăpada și frigul său n-a fost pentru amanții noștri o lovire destul de tare în alăturare cu aceea ce li se pregătea în vara viitoare; tocmai când abia s-au reînceput delicioasele lor întâlniri în grădină, prelungite câtcodată și de cele mai multe ori până la cântul cocoșiului.

NĂPASTEA

Un lexicograf, presupunem de pildă că d. Codrescu, sau d. Vaillant, sau d. Hill, sau d. Poenar, mi-a cerut într-o zi cu un aer de profundă meditațiune ca să-i lămuresc însemnarea cuvântului „năpaste".

Întrebarea mi s-a părut atunci atât de grea, încât mă crezui îndreptuit a o înlătura într-un mod foarte cuviincios și cam ordinar în asemenea cazuri, răspunzând, tot cu un aer de profundă meditațiune, că îmi lipsesc în minutul acela documentele necesare pentru dezlegarea cestiunii.

Se poate însă întâmpla ca încă și astăzi să aibe cineva trebuință de a ști ce este năpastea? *Documentele necesare,* ce-mi lipseau într-o vreme, le-am descoperit mai în urmă într-un chip foarte ciudat, și mă simt acuma nu numai dispus, ci încă datoriu a le scoate la lumină. Așadară, ce este năpastea? Năpastea este... definițiunea cere desfășurarea următoarelor dezvoltări.

Eu și un amic al meu întreprinserăm o călătorie de petrecere până la Galați în trăsura... a mea? ba m-a ferit sfântul de o așa proprietate aristocratică, pe care, ce-i dreptul, n-aș respinge-o, dacă mi s-ar oferi din mila lui D-zeu; nu! în trăsura și cu caii amicului meu. Noaptea ne-a surprins într-un sat răzășesc din ținutul Vasluiului, caii erau obosiți, noi ne simțeam trudiți, vizeteul se pretindea ostenit, mai pe scurt trebuia să mânem la noapte.

Am tras la otel, vreu să zic la cârciumă. Jupânul Ițic a ieșit să ne declare, cu multă curtezie, că nu ne poate găzdui, fiind ajunul sărbătoarei, am uitat numele sfântului, adecă fiind o zi, în care răzășii se adună grămadă la el de beau și se veselesc toată noaptea.

Dar aci aproape — adause amabilul israelit — șede Stan Moșneagul, care o să vă primească cu bucurie și la care trag de multe ori boierii, mai ales cei tineri.

— Și de ce mai ales cei tineri?

— Are o fată frumoasă, șopti jidovul clipind din ochi cu malițiozitate.

Ne îndreptăm dară la Stan Moșneagul. Bătrânul ieși să ne spuie că din cele două odăi ale sale una abia s-a văruit, fiind ajunul sărbătoarei, iar în cealaltă doarme el și cu fiie-sa.

— Totuși, adaose el cu bunătate, intrați de vă odihniți, ș-apoi poate vom putea chibzui ceva cu ajutorul sfântului... Aci el pronunță numele tocmai al acelui fericit, a cărui memorie era să se serbeze a doua zi, și care, departe de a ne ajuta, se părea otărât a ne lăsa să mânem supt boalta ceriului!

Intrăm și-aruncăm ochii asupra fetei răzașului. Era frumușică: năltuță, oacheșă, durdulie... Bătrânul s-a culcat pe pat, scuzându-se cu bătrânețea; fata s-a culcat pe vatră; noi amândoi, eu și amicul meu, ne-am culcat în așternutul de paie, improvizat pe jos. Lumânarea s-a stins. Stan Moșneagul și prietenul meu în curând au început a se întrece prin horăituri; fata nu horăia și, fiindcă nu horăia fata, nu horăiam nici eu.

Sum poet mai-nainte de toate! Deci, mă scol încetișor pe vârful degetelor, nemeresc vatra, dau de fata răzașului și-i zic la ureche... îi zic:

— Cum se cheamă satul? Pesemne, copila n-a socotit de cuviință a răspunde în ajunul sărbătoarei: ea se făcu că doarme. Atunci, în nerăbdarea ce mă coprinse deodată de a afla numaidecât numele satului, crezui un sărutat a fi mijlocul cel mai potrivit de deșteptare. Un sărutat în ajunul sărbătoarei! Scandalul era peste măsură și mândra îmi lipi o palmă... o palmă, pentru care se cerea anume mâna cea vânjoasă a unei fete de la țară.

Ideea că răsunetul cumplitei lovituri a deșteptat poate pe bătrânul îmi inspiră pe loc o altă idee, demnă de capul unui Metternich! Mă răped la amicul meu și-i întorc palma, ce-mi dete frumoasa. Apoi mă tupilez cu nasul în pernă și mă fac, cum se zice, mort în păpușoi.

— Ce mă bați, strigă nenorocitul meu coleg sărind în picere de durere și de uimire.

— Ce te legi de mine? îi răspunde de pe vatră fata răzașului.

Aci se scoală Stan Moșneagul, constatează faptul și împinge pe amicul meu afară, lăsându-mă pe mine să dorm liniștit ca un băiet de ispravă.

A doua zi prietenul, care petrecuse toată noaptea în trăsură, îmi povestește întâmplarea, făcând pe răzașul nebun și repetând la tot cuvântul vorba:

— Ce năpaste!

Nota bene. Amicul meu a rămas la Galați, iar eu, întorcându-mă singur, am mai mas o noapte la Stan Moșneagul. Nu era ajunul sărbătoarei. Poate de aceea nici fata răzașului nu s-a sfiit astă dată a-mi spune cum se cheamă satul.

LUMEA ARISTOCRATICĂ

D-voastră vă întrebați cu nedumerire, care să fie cauza tristeței domnișoarei[xxx]?

O știu numai eu, și o știu fiindcă sum Aghiuță!

Într-o duminică ea ieși la plimbare cu doamna mumă-sa. Șoseaua era îmbulzită de cupele și de birje, pintre cari abia își putea face loc vreo *amazonă* sau câte un cavaler militar ori civil, tremurând de frig pe un cal înfierbântat de pintenii stăpânu-său.

D-șoara[xxx] nici nu băga în seamă pestrița societate, când deodată — momentul prea fatal — deodată chiar lângă faetonul ei, ce se oprise acum în al treilea rond, stătu o elegantă birjă, din care strălucea încântătoarea figură a unui june.

Și ce june!

Pe a sa față
Dulcea albeață
Cu trandafirii
Se îngâna;
Fruntea-i măreață,
Supt bucla-i creață,
Zâmbea privirii
Ș-o fascina;
Ochi plini de viață,
Sprânceni ca ață
Focul iubirii
În jur vâna;
Buza-i glumeață
De supt musteață...

Și așa mai departe, fiindcă, din nenorocire, forma acestui vers *à la* Victor Hugo e atât de grea, încât n-ar putea s-o

biruiască decât numai doară d. Bolintineanu, în ale cărui poezii găsiţi tot ce se găseşte în Victor Hugo! E destul a zice că frumuseţea tânărului nostru nu se poate înţelege fără rime!

El era îmbrăcat după cea de pe urmă modă. Steclușa, aşezată în ochiul drept, între păretele nasului şi sprânceană, da fizionomiei întregi expresiunea cea mai aristocratică. Neşte ghete de glanţ desemnau graţioasele forme ale unui picioruş de beizadea. O mână subţire şi trasă, ca a unei coconiţe, cocheta de sub învălitura mănuşei de culoarea *pâle*.

„Trebuie să fie un străin de consideraţiune, vrun marchese sau cel puţin conte", îşi zise domnişoara^{xxx} în gândul său, se-nţelege, franţozeşte.

A doua zi ea află că un june nepot al lordului Palmerston sosise la Bucureşti şi trase, fireşte, la „Hugues".

Aceasta era de ajuns pentru a o încredinţa că *fashionabilul gentleman* de la Şosea nu poate fi decât nepotul în cestiune. „În adevăr, îşi repeta ea, ce maniere! ce figură! ce gust! ce *savoir-vivre!"*

Trei sau patru zile în şir domnişoara^{xxx} n-a lipsit de la Şosea, în speranţa de a mai întâlni pe sublimul necunoscut. Degeaba! Numai în visurile sale ea îl întrevedea regulat, şi totdauna în brilantul costum de *païr* al Angliei.

Duminica viitoare toată familia^{xxx} era poftită la masă la marele logofăt şi cavaler Brânză-Bună. Societatea era cea mai aleasă: vro duzină de deputaţi, optsprezeci ex-miniştri, trei membri de la Curtea de Casaţiune. Bucatele erau şi mai alese decât oaspeţii. Budinca, care a încheiat prânzul, făcută în formă de tron, a excitat cu tot dreptul admiraţiunea şi entuziasmul mesenilor.

— Aş dori să văd pe bucătarul d-tale pentru ca să-l complimentez asupra artei sale, zise beizadea Castron, adresându-se către stăpânul casei.

— Chemaţi pe Iordachi! strigă boierul.

Toţi ochii s-au aţintit spre uşa în care apăru, cu pestelcă la brâu..., frumosul june de la Şosea.

Domnişoara^{xxx} a leşinat.

De atunci o vedeţi aşa de tristă...

AMABILITATE SUPERLATIVĂ

„Rugăm foarte mult a suna clopoţelul, când nu se va vedea nemine în apartament."

Aşa era scris pe o hârtie lipită la uşa vitrată a unei spiţerii de pe Podul Moguşoaii.

Vă înştiinţez că eu unul n-am în veci trebuinţă de spiţerii; dar fără trebuinţă trecând într-o zi lângă anunţul de mai sus, şi nevăzând prin geamul uşii pe nemine înuntrul, mă apucai a suna clopoţelul din toate puterile mele.

Deodată se arătă în spiţerie un tânăr cu favoriţi şi fără musteţi, îmi deschide uşa şi mă întreabă:

— Ce poftiţi, domnule?

— Nu poftesc nimica.

— D-voastră aţi sunat?

— Eu.

— Şi nu poftiţi nemica?

— Absolut nemica.

— De ce dară aţi sunat?

— Din dorinţa de a vă îndatora; căci trecând am citit acest anunţ, prin care ne *rugaţi foarte mult a suna clopoţelul când nu se va vedea nemine în apartament; şi nevăzând pe nemine... acum înţelegeţi.*

Şi mă depărtai, lăsând spiţerul cu gura căscată.

De atunci n-am mai văzut anunţul.

CĂŢELUL PESTRIŢ

Romanţ în două tomuri

Prefaţa

Mă dusei la librărie cu întrebarea: aveţi vro carte nouă scrisă de vro domnişoară?

— Nu! răspunse librarul. Toate domnişoarele, cu foarte puţine excepţiuni, au apucat a se mărita şi nu mai au timp de a scri; dar avem o carte scrisă de o doamnă.

Şi librarul îmi arătă un volum francez, intitulat *Tablouri intime* de dna Bourdon.

Mă grăbii a mă azvârli în această intimitate, cu toată părerea de rău, o părere de rău foarte naturală, de a găsi o doamnă în loc de domnişoară.

Din zece nuvele cuprinse în volum, mi-a plăcut numai cea după urmă: capitulul ultim e totdauna cel mai bun în operele femeieşti.

Dar titlul acestei nuvele, *Câinele negru (Le chien noir)*, mi s-a părut a fi prea serios: aşadară, l-am prefăcut în *Căţelul pestriţ*.

Tomul I

Un sicriu sau coşciug (pentru ca să mă poată înţelege şi muntenii şi moldovenii), aşezat destul de rău pe o căruţă, care şi aceasta era aşezată destul de rău pe câteva roate, se îndrepta spre curtea bisericei... numele sântului nu-mi aduc aminte fiind peste măsură mulţi.

După căruţă nu mergea nemine, nici o ţipenie de om... ba mergea un căţel pestriţ, care juca rolul de doi oameni, căci el singur alcătuia un cortegiu funebru din patru picioare.

Lumea trecea pe lângă căruţă, în dreapta şi-n stânga, fără a se uita, fără a se opri, fără a cerceta cine a fost răposatul. Numai o femeie a aruncat nu ştiu cum o ocheadă asupra căţelului, zicând cu milă: „Săracul, jeleşte pe stăpânu-său!" şi apoi din cauza căţelului a mai aruncat o a doua ocheadă asupra căruţei, dar nu asupra cadavrului.

Deodată, dintr-o uliţă laturală apare un june, îmbrăcat cum se îmbracă junii cari vizitează cafeul lui Fialkowski. Tabloul solitarei căruţe îl uimeşte. Căţelul pestriţ atrage admiraţiunea sa. Fără a-şi da seama de ceea ce face, el mai adaugă două picioare la cele patru ale cortegiului şi întovărăşeşte pe mortul la cimitir.

După ce a asistat până la sfârşit la îngroparea necunoscutului, junele îşi aduse aminte, cam târziu, că mergea la ministeri, în care ocupa un post de şef... de secţie sau de biurou, ce vă pasă, e destul să ştiţi că era un om mare, cu perspectivă de a rămânea în postul său chiar după schimbarea a zece miniştri.

Abia făcuse el câtiva paşi înainte, când iată simţi ceva frecându-se lângă picioarele lui.

Era căţelul pestriţ.

— Fugi încolo! strigă junele, că doară am dat lui Krisianoski doi galbeni pentru aceşti pantaloni ghivezii, nu ca să mi-i pătezi tu!

Căţelul răspunse prin o căutătură plină de melancolie.

Junele îşi urmă drumul; dar n-au trecut două secunde şi căţelul se freca din nou lângă pantalonii cei ghivezii de la Krisianoski.

— N-o să-mi dai pace?

Căţelul lăsă capul în jos, fără însă a se depărta.

— Aci trebui să fie un misteri, îşi zise junele. Dobitocul ăsta nu mă lasă să merg unde vreu eu; să vedem dară unde mă va conduce gustul său. Înainte! strigă el către nătângul şi nepoftitul său companion.

Căţelul, care reuşi astfel în machiavelicul său plan, apucă a fugi în direcţiunea opusă.

Tomul II

În Scaune, lângă un bordei pe jumătate dărâmat şi a cărui unică ferestruică era lipită cu *La voix de la Roumanie*, s-a oprit peste un patrar de oară căţelul pestriţ şi a început a schiauna la uşă.

Pe prag s-a arătat o copilă de cincisprezeci sau șasesprezeci ani, pe care mă jur că a cunoscut-o poetul Alecsandri:

„Trupușoru-i gingășel
Părea tras printr-un inel,
Nici micuță, nici năltuță,
Numai bună de drăguță:
S-o tot strângi la pept cu foc
Și să-ți fie de noroc!“

Copila s-a roșit văzând pe junele.

— Ce poftiți, domnule?

— Acest cățel e a d-voastră?

— Bubi! da...

— Vi l-am adus, sau, mai bine, m-a adus el pe mine...

Și zicând acestea, junele intră în odaie pentru a povesti întâmplarea sa de la cimitir.

Nu mă voi apuca a descri apartamentul.

Pe un pat cu trei picioare era culcată muma fetei, văduva răposatului.

Ea ascultă cu lacrimi în ochi istoria cunoștinței junelui nostru cu cățelul și, răsplătind francheța prin francheță, îl iniție în misterele casei, vreu să zic ale bordeiului.

Mortul a fost un spălătoriu care s-a ruinat voind a imita spiritul fabricatoriu al dlui Kogălniceanu prin introducere la noi a spălătoriei de fabrică; el muri de desperare, firește din cauza dlui Kogălniceanu, carele fu origina răului, — lasând familia în cea mai mare lipsă, fără o fărămătură de pâne, cum se zice; căci în realitate, „fără o fărămătură de pâne“ sau „cu o fărămătură de pâne“ — este totuna!

— Și cum veți trăi de acum înainte?

— Sofica va coasî, eu voi spăla...

Junele s-a mai uitat la copila care tocmai atunce își ștergea o lacrimă, ba două lacrimi:

„Pe-ale sale fețe albe, gălbioare,
Curgeau în tăcere două lăcrimioare;
Ea era un înger tânăr, dulce, blând,
Și intra în lume lacrime vărsând...“

Aceste versuri sunt de d. Bolintineanu, care, ca și d. Alecsandri, n-a putut a nu cunoaște pe Sofica, de vreme ce o descrie așa de bine!

Junele se înamoră!

Epilogul

Am asistat la cununia eroului nostru pe care, precum ați văzut, l-a starostit cățelul pestriț.

UN TIP BUCUREȘTEAN

Coconul Matachi Țiganul este unul din personajele cele mai cunoscute ale Bucureștiului.

În privința popolarității, coconul Matachi Țiganul are numai doi rivali în tot cuprinsul capitalei: Chimiță și d. Rosetti.

Coconul Matachi Țiganul e țigan de pe tată și de pe mumă; cu toate astea, d-lui e cocon, ceea dovedește neadevărul vechiului prejudeț, cum că coconii pot fi țigani sau numai de pe tată, sau numai de pe mumă, iar nu de pe amândoi totdeodată.

Coconul Matachi Țiganul este cocon nu pentru că e îmbrăcat nemțește și poartă cravata albă, deasupra cării capul său se pare așezat ca o muscă pe lapte; el e cocon prin principiile sale, prin punctul său de vedere, prin politica sa, prin manierele sale.

Ș-apoi oare coconii ca dd. Arsachi, Costaforu, Boerescu etc. sunt ei coconi prin sânge? nu! d-lor sunt ca și coconul Matachi Țiganul, adecă coconi prin teorie.

Coconul Matachi Țiganul este un spirit foarte observativ. Mai-nainte de a deveni cocon prin dezrobire, d-lui a studiat cu multă pătrundere tactica stăpânilor săi și, asemenea vechilor *liberti* romani, s-a arătat demn de a fi *patricius* chiar de a doua zi după emanciparea sa.

Sunt acum trei ani de când coconul Matachi Țiganul deschise o școală, o școală de învățătură! în Strada Armenească, pe la Popa-Rusu, în care au și început a se îndesa copiii mahalagiilor, aducând profesoriului, drept plată, găini, unt, curcani, brânză etc.

Eforia Școalelor află lucrul și trimite un revizor pentru a vedea cu ce drept s-a apucat coconul Matachi Țiganul de a lumina patria, vreau să zic mahalaua, și dacă știe carte.

S-a constatat că coconul Matachi Țiganul nu este în stare de a citi un cuvân compus din trei silabe.

— Ei bine! întrebă revizorul, cum de ți-a plesnit în cap să înveți pe alții, pe când singur nu știi nemica?

— Ciudată întrebare! Boierii sunt scutiți de a ști ceva. Câți miniștri și câți deputați au cârmuit țara întreagă fără ca să știe ceva, ș-apoi eu să nu cârmuiesc măcar o mahala? Doară sunt coconul Matachi...

Cuvântul „Țiganul" fu lăsat la o parte din... modestie.

De când i s-a închis școala prin despotismul guvernului, coconul Matachi Țiganul a inventat o nouă și nu mai puțin ingenioasă aplicațiune a ideilor sale boierești.

Vara și iarna, ziua și noaptea, îl găsiți pen toate locurile publice, plimbându-se cu mânile după spate, cu capul rădicat în sus, și mâncând pe conta altora.

Toți îl iau în râs, și plătesc cheltuielile lui, încât coconul Matachi Țiganul rămâne luat în râs, dar nu păgubaș.

Sunt însă unii, cari nici că-l iau în râs, nici că plătesc cheltuielile lui; coconul Matachi Țiganul îi desprețuiește.

Sunt câteva zile, intrând în birtul cel nou al lui Roșca, văzui pe coconul Matachi Țiganul la mijloc între un ofițer și un civil. Ofițerul îl trăgea de ureche și civilul îi demonstra geometricește puterea ghiodonacilor. Peste câteva minute ofițerul îi dete un sfanț iar civilul comandă să i se aducă o friptură de miel fără salată.

— Crez însă că nu și fără cafea? întrebă îmbunându-se coconul Matachi Țiganul.

— Fie pe voia ta; să-i mai dați și o cafea! zise civilul.

După ce coconul Matachi Țiganul rămase singur, îl întrebai cum de suferă el, ca om liber ce este, de a fi jucărie pentru oricine îi dă un sfanț sau o friptură fără salată.

— D-ta, pare-mi-se, ești domnul Aghiuță? zise coconul Matachi Țiganul, ațintind asupra-mi o păreche de ochi, a căror expresiune a rămas țigănească fără dezrobire.

— Sum Aghiuță în persoană.

— D-ta păcălești pe boieri, nu-i așa?

— Cam așa.

— Cu toate astea, boierii nu bagă în seamă că-i păcălești: d-lor urmează a mânca pe conta d-tale și a altor ca d-ta.

Recunosc cu franchețǎ că filosofia coconului Matachi Țiganul m-a lăsat cu gura închisă și cu gândul la legea rurală.

URSITA

PARTEA I

AM SCĂPAT DE EL!

Cap. I
În care se arată cum, murind o babă, băiatul a pierdut pe tată

Era pe la sfârșitul domniei lui Ștefan cel Mare.

Postelnicul Șarpe, încungiurat de o ceată de voinici călări, se întorcea de la Cracovia, unde fusese trimis pentru a combina o alianță antimusulmană între Moldova și Polonia.

Acum ei ieșiră din Cernăuți și se apropiau de codrul cunoscut pe atunci sub numele de Cosmin, unde astăzi se află satul numit românește Molodia și botezat nemțește — nu știu de ce — Franzthal, adecă „Valea lui Franț", ceea ce se cam aseamănă cu luleaua românului, pe care neamțul, ca să nu se zică că-i furată, a prefăcut-o în „pipă".

Soarele apunea și cele de pe urmă ale sale raze se culcau somnoroase dasupra uriașului codru, întins pe un șir de dealuri și colnice, văi și văgăune, ce păreau de departe a fi ca un singur arbore acoperit cu milioane de frunze.

Postelnicul era un om de vro treizeci și cinci de ani, foarte scurt la stat, dar atât de spătos, încât pe umerii lui lesne s-ar fi putut așeza două capete și, mai știi! ar mai fi rămas loc, poate, pentru un al treilea; iar în voluminosul său piept ar fi încăput nouă suflete, după vorba poporului.

O barbă neagră, tăiată rotund împregiur, undula pe zaua de argint a postelnicului, împodobită — zaua, nu barba — cu flori sculptate; lungi plete, cam crețe și stufoase, șerpuiau de sub o cușmă de samur în patru colțuri cu un ciucur de catifea roșie; în fine, pentru a încheia portretul, vom adăoga nește ochi mici și

negri, un nas larg de șoim, o frunte pătrată și zbârcită și buze foarte subțiri, ce abia se zăreau de sub arcul mustețelor.

Ceata trecea acum d-a lungul unui șir de movile albe, rădicate din grămezi de oase omenești: trista rămășiță a bătăliei în care Ștefan Vodă măcelărise toată armata regelui polon Ioan Albert; nește movile atât de trainice, încât după un secol ele serveau încă de călăuze pentru rătăciții călători; o bătălie atât de neuitată, încât până astăzi ea a rămas ca zicătoare în gura poporului polon: „Za króla Olbrachta poginela szlachta" („Sub regele Albert a pierit boierimea").

Postelnicul își opri calul — un bidiviu mic, păros și țeapăn ca și stăpânul său — și-și întoarse fața către fruntașul cetei, care purta steagul boierului: „un bălaur negru cu aripe de argint pe câmp roșu", de unde venea și porecla „Șarpe".

— Măi Lucă! zise postelnicul, arătând cu mândrie la piramidele de oseminte. Aici ne-am bătut cu leșii.

— Aici! repetă junele stegar, nalt, uscat și palid, pișcâdu-și galbena mustață.

— Am ucis și eu în acea ziulică vro zece!

— Vor fi fost mai mulți.

— Dar și tu te arătași voinic, copile; n-am ce zice!

— Apoi de...

În acest minut vro câteva săgeți, repezite de pe un deal, au spintecat aerul; unele șuierând dasupra capetelor cetei, altele înfingându-se în pământ, una mai nemerită oprindu-se în piciorul flegmaticului Luca, tocmai când el rostea: „Apoi de..."

— Hoții! zise stegarul, fără să-l fi turburat cât de puțin durerea neașteptatei rane; trecu stindardul în mânele unui cetaș de alături, zicându-i: „Mai ține-l și tu, Iorgule!" Scoase piciorul lovit din scara de stejar a șelei — numai boierii aveau pe atunci dreptul de a purta la șa scări metalice — și rupse jumătatea săgeții, lăsând cealaltă parte înfiptă în carne.

— Hoții! a repetat ceata.

Și-n adevăr, prezința hoților era cu atât mai lesne de ghicit cu cât, în genere, finitul domniei lui Ștefan cel Mare se deosebea prin o neînchipuită înmulțire a numărului haiducilor, mai cu seamă în partea nordică a Moldovei, încununată cu munți nestrăbătuți și codri verguri. E destul a zice că unul din căpitanii hoților, celebrul Mihu Copilul, despre care vorbește

poezia noastră națională și cronica polonă a lui Martin Bielski, izbutise a aduna sub povățuirea sa nu mai puțin de zece mii de haiduci!

Necurmatele războaie ale lui Ștefan Vodă, luând necontenit pe țărani de la sapă la armă, au sărăcit cu desăvârșire clasa de jos a poporului, pe care o mai apăsau și boierii, căci domnul cruța foarte mult aristocrația țărei, organizată după modelul feudalității ungare și polone. Așadară, toți acei ce simțeau în piepturile lor bătând inimi de zmeu alergară la frunza verde a codrului, sub al cărui adăpost se puneau a pândi și a tăia pe neguțătorii drumeți, mai cu seamă turci și armeni, și pe avuta boierime.

Postelnicul Șarpe, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, aținti ochii asupra culmei dealului, apoi goli sabia și, strigând: „După mine!“, se răpezi cu toată ceata în goana calului în direcțiunea de unde au venit săgețile.

O a doua împroșcătură de săgeți a răsturnat de astă dată la pământ doi din ceata postelnicului, care, el însuși, abia scăpă numai mulțumită armurei sale; dar când ceata ajunse în vârful dealului și spera a descoperi, în fine, pe misterioșii dușmani, ea n-a văzut altceva decât un copilaș ca de opt ani, cu păr roșietic, care se juca în iarbă.

— Al cui ești tu? îl întrebă postelnicul.

— Al tatei, răspunse băiatul, uitându-se fără frică la călăreții ce-l încungiurară.

— Și cine-i acel tată?

— Un pui de zmeu.

— Un hoț?

— Ba hoț ești tu!

Postelnicul rădică pe copil și-l așeză înaintea sa pe cal.

— Mulți haiduci sînt aici în codru?

— Douăzeci și patru.

— Cine e căpitanul lor?

— Drăgan Bărbuță-Scurtă.

— Unde sînt ei acuma?

— S-au dus în ceea parte, răspunse copilul arătând la dreapta.

Postelnicul cu ai săi urmară drumul după arătările băiatului, dar abia făcură vro două sute de pași înainte, când, de pe o

stâncă, au început a ploua pietre asupra capetelor lor, fără ca să se vază cine le aruncă.

— Înapoi, fraților! zise postelnicul cu dispreț, doară nu ne vom bate cu văzduhul!

Ceata se retrase, urmărită dentâi de zborul pietrelor, apoi de loviturile săgeților. Un bulgăr a izbit pe postelnic în umăr, iar o săgeată s-a mai înfipt în cellalt genunchi al bietului Luca, care semăna acum cu un înger înaripat la picioare.

Postelnicul a răspuns la rană prin o înjurătură; Luca, prin tăcere.

Întorcându-se la locul unde rămaseră cei doi cetași răniți, postelnicul îi găsi proaspăt descapitați, sângerândele lor trunchiuri întinse fără haine pe iarbă.

O furie de răzbunare s-a zugrăvit pe fețele tuturor voinicilor. Însă cum să-și răzbune, când nu aveau asupra cui? Pentru o clipă, postelnicului îi veni în gând de a zdrobi capul copilului de hoț, pe care până acum îl ținea lângă sine pe șa; dar acel gând era mai pe jos de mărețul său suflet. „Ce-i vinovat copilul?“ își zise el și opri mâna, deprinsă a secera numai pe vrăjmași puternici.

Tocmai atunci ieși dintre crăngi și se apropie de ceată o babă, îmbrăcată în stremțe, cocoșată, cu capul plecat în jos și îmbrobodită astfel, încât i se vedeau numai ochii.

— Fie-ți milă, jupâne; dă-mi copilul înapoi..., zise ea, apropiându-se de postelnic și silindu-se a da glasului său un ton femeiesc.

— Tata! tata! strigă copilul, zbuciumându-se ca să sară de pe cal.

— A, hoțule! răcni postelnicul, care căuta o jertfă de răzbunare.

Și smulgând măciuca aninată la șa, izbi în capul mincinoasei babe. Haiducul se îndreptă, se apucă cu mânile de cap, se clătină și căzu mort.

În aceeași clipă, ca prin minune, vro douăzeci de hoți, îmbrăcați țărănește, dar cu pene de păun la cușme și înarmați cu sulițe și lungi cuțite, s-au aruncat din toate părțile asupra cetei postelnicului, strigând: „Ucide! ucide!“

Postelnicul nu avea cu sine, după moartea celor doi uciși, decât pe stegarul său Luca, pe grămăticul său Iorgu și șase

tineri, feciori de boieri, cari l-au întovărăşit în Polonia pentru a vedea şi ei ţările străine; dar toţi erau înarmaţi până-n creştet şi ardeau de dorinţa de a se arăta voinici în faţa unui bărbat atât de vestit ca postelnicul şi de ale cărui laude atârna viitorul lor.

Postelnicul era modelul unui ostaş român din şcoala lui Mircea, Ştefan, Ţepeş. Vitejia fără viclenie era pentru el ca [o] carne fără sare, ca [un] prânz fără vin. El vedea că hoţii sînt mult mai numeroşi şi mai tari prin cunoştinţa localităţii. Ceata sa era obosită de drum. Aşadară, postelnicul tună deodată cu puternica sa voce:

— Staţi, haiduci! că o să vă spun o vorbă bună.

Hoţii, încredinţaţi că mica ceată boierească nu le poate scăpa din mâni, s-au oprit pe loc.

— Nu şade frumos, urmă postelnicul, nu şade frumos ca românii să se bată cu români, căci doară sîntem fraţi. Mai bine să ne înţelegem cu pace. Cine e vătăşelul? Care din voi e Bărbuţă-Scurtă?

— Eu! răspunse unul din hoţi, ieşind cu semeţie din grupa celorlalţi, de cari se deosebea numai prin neobicinuita lungime a barbei. El se apropie de postelnic şi, răsucindu-şi mânecele cămeşei, îl întrebă cu un aer măreţ:

— Vezi aste braţe groase, groase şi vânoase? Vrei o luptă dreaptă?

Postelnicul îl măsură cu ochii de la cap până la picioare, fără a răspunde un singur cuvânt, despică aerul cu tăişul săbiei, şi, o dată cu aerul, a despicat capul îndrăzneţului haiduc.

În acelaşi moment toată ceata postelnicului se aruncă asupra hoţilor, ameţiţi prin neprevăzuta moarte a căpitanului. Lupta n-a durat mai mult de câteva minute; şapte haiduci căzură morţi, iar ceilalţi, cuprinşi de o frică panică, au dispărut în desişul codrului.

— Unde-i tata? unde-i tata? ţipa copilul, revenit din leşinul ce-l cuprinsese văzând moartea părintelui său, şi pe care postelnicul îl ţinea strâns la piept cu braţul stâng, pe când cu mâna dreaptă mânuia arma. Unde-i tata?

— Taci, că-ţi sfărâm capul! răcni postelnicul. Ţine-l Iorgule, adause el către unul din ceată, dându-i pe copil. Să mi-l aduci teafăr la Suceava. Trebuie să scăpăm sufletul acesta nevinovat din păcatul hoţiei. Ş-apoi, noi sîntem cari l-am lipsit de tată...

Cap. II

Din care se vede cât e de primejdios a sosi în capitală în ziua când se naşte un copil în palatul domnesc

Chiar în ziua când postelnicul Şarpe se întoarse pe la crăpatul zilei în Suceava, Curtea domnească înfăţişa spectaclul unei bucurii amestecate cu tristeţe. Domniţa Stanca, femeia tânărului Bogdan Vodă, mai-marele fiu al domnului, muri din facere, născând un cocon, cărui i s-a impus în botez falnicul nume de Ştefan.

Bogdan Vodă era nemângâiat. Închis în camera sa, el ascundea de văzul Curţii lacrimile ce-i udau ochii. „La naiba! cugeta el în gândul său, copii voi mai face treizeci, dar o nevastă ca Stanca unde mai găsesc?!"

În adevăr, a fost frumoasă, plăpândă, drăgălaşă răposata domniţă, despre care istoria tace, dar o slăveşte până astăzi cântecul poporului:

Fecioară ca o stea,
Mândră ca o păsărea,
Dulce ca o floricea!

Pe când la aripa stângă a colosalului palat domnesc, zidit în forma unei cetăţi, tânjea junele Bogdan Vodă, la cealaltă aripă, unde locuia Ştefan cel Mare, era petrecere şi veselie. Bătrânul domn, a cărui patimă pentru femei se stinsese acum sub greutatea anilor şi a podagrei, se bucura de naşterea unui nepot, netezindu-şi barba şi zicând cu zâmbet: „Cu o muiere mai puţin, cu un voinic mai mult!"

Apartamentul lui vodă avea forma de semicerc cu o galerie de ferestre arcate, iar sub fiecare fereastră, din partea curţii, se înălţa câte o cascadă, şi în stropiturile argintii ale apelor se jucau în acest moment razele soarelui, îngânând toate culorile pietrelor scumpe.

Odaia era podită cu mozaic; tapiţată cu catifea mohorâtă de Veneţia, pe care străluceau flori cusute şi împletite din mărgăritar şi aur; mobilată în giur cu divanuri acoperite de covoare turceşti; iar în mijlocul apartamentului sta o masă circulară de

marmură neagră, pe care se vedeau așezate o mulțime de prețioase mărunțișuri: cerbișori de aur cu coarne de mărgean, păunași cu coade presărate de ametiste, rubini, smaragde, zmei de aur cu ochi de diamant etc., etc.

Ștefan cel Mare ședea într-un jeț și părea a număra bobițele frumoaselor metanii de mărgean, ce i le închinase cu câteva zile înainte starețul de la Putna.

Înaintea Domnului ședea pe un scaun hatmanul Arbore și sta în picioare doftorul Măriei sale, italianul Geronimo da Cesena.

— Zici, meștere doftore, că copilul e sănătos, voinic? întreba pentru a treia oară bătrânul vodă.

— Era cam în primejdie, răspunse doftorul, dându-și un aer de importanță, dar, slavă Domnului, am luat toate măsurile trebuincioase și poci răspunde de sănătatea băiatului.

— Spune mai pe scurt că era în primejdie, și tu l-ai scăpat.

— Da, Măria ta.

— Apoi minți, că nu l-ai scăpat tu, ci l-a scăpat Dumnezeu. Așa e, jupâne hatmane?

Hatmanul plecă capul în semn de afirmațiune, iar Ștefan Vodă, mulțumit de neplăcerea ce face doftorului concurența lui Dumnezeu, urmă mai departe:

— Cu cine seamănă copilul? cu mine? cu Bogdan? sau cu mă-sa?

— Până acum nu se poate cunoaște, Măria ta; toți copiii seamănă la față unul cu altul; dar putem să-i cercetăm zodia...

— Bine spui, meștere doftore! Vrea să zică, tu ești și zodiar pe lângă celelalte? Cum de nu mi-ai spus-o până astăzi?

— Ba nu, Măria ta; eu nu sînt zodiar, dar zilele trecute a sosit aci de la Padova un văr al meu, foarte învățat în magie.

— Ce vrea să zică magia, jupâne hatmane? întrebă vodă pe Arbure, crezând că boierul nu va ști să răspunză.

— Slăvonește se zice adică volhovstvo, Măria ta.

— Procopsit mai ești, jupâne hatmane! Credeam că te pricepi numai la arme. Dar eu îți voi spune, totuși, că magia nu e volhovstvo; și cată să am dreptate, măcar că tu ești cel procopsit. Magia este amăgeală. Cum ți se pare? Chemați-mi, dară, pe acel învățat amăgitor.

Doftorul, deprins cu păcăliturile bătrânului domnitor, se închină în tăcere și ieși.

— Ia spune-mi, Arbure, urmă vodă după o scurtă pauză, crezi tu în solomonii d-ale zodiarilor?

— Trebuie să credem, Măria ta, căci vorbesc și *Sântele Scripture;* trebuie să credem, dar oricum să fie, e mare păcat, mare păcat este de a asculta pe zodiari...

— Și de ce să fie păcat?

— Pentru că adică e lucrul Satanei.

Ștefan Vodă s-a pus pe gânduri. Pe d-o parte, curiozitatea și iubirea îl împingeau a afla viitorul nepotului său, pe de altă parte, machiavelismul îi impunea necesitatea de a părea religios până la fanatism. În fine, domnul găsi un ingenios mijloc de a împăca această contradicțiune.

— Zici, Arbure, că solomoniile sînt lucruri drăcești?

— Da, Măria ta.

— Și mai zici că este păcat de a se folosi de lucruri drăcești?

— Așa, Măria ta.

— Dar mie unuia mi se pare că este păcat numai atunci când te vinzi dracului, iar nu când înșeli pe Bată-l Crucea și, prin urmare, faci o faptă plăcută lui Dumnezeu.

Hatmanul nu știu cum să răspunză la puternica argumentațiune a domnului, care tăia cu sabia greutățile teologice.

În acest moment, ușa s-a deschis și a intrat doftorul, urmat de astrolog și de un băiat de vro zece ani.

Astrologul era de o vrâstă de mijloc, frumos, nalt, cu o figură foarte dulce și plăcută. Intrând, el se întoarse mai întâi de toate către icoana Sântului Ștefan, aninată într-un unghi al odăii, făcu trei cruci, apoi merse spre vodă, se îngenuche, îi sărută mâna... dar toate astea fără a rădica ochii în sus.

Băiatul se deosebea prin o figură atât de palidă și transparinte, încât se părea că-i poți număra toate oasele.

El imită întocmai ceremonialul de intrare al stăpânului său, cu acea numai diferință că nu-și ascundea ochii.

Ștefan cel Mare îi privi în tăcere, apoi zise:

— Dar multe cruci mai faceți!

Astrologul ceru de la doftor italienește explicarea cuvintelor domnitorului.

— Îi pare bine că te vede, răspunse doftorul.

— Ce ți-a spus talianul? întrebă vodă.

— A răspuns că face multe cruci pentru că meșteșugul său atârnă de ajutorul dumnezeiesc.

— Cu atât mai bine! Cu atât mai bine!

Precum vedeți, astrologul rămase foarte mulțumit cu traducerea italiană a cuvintelor domnului, iar domnul fu încântat de traducerea românească a cuvintelor astrologului; priceputul doftor știu a-i îndestula pe amândoi.

Acum astrologul așeză băiatul pe divan, aținti asupra-i ochii săi căprui-deschiși, a cărora privire avu puterea de a adormi îndată pe slabul copil, și s-au început interogațiunile: vodă se adresa românește către doftor, doftorul italienește către astrolog, astrologul tot italienește către băiat, băiatul răspundea, și apoi doftorul d-a dreptul traducea răspunsul.

— Pentru ca să fiu sigur că zodiarul știe viitorul, trebuie să văz mai întâi dacă-i sînt cunoscute lucrurile de față, zise vodă. Întreabă-l, meștere doftore, ce face acum împăratul turcesc?

După ce întrebarea trecu prin intermediile enumerate mai sus, băiatul răspunse:

— Doarme.

— Dar ce face craiul leșesc?

— Doarme.

— Tot doarme! Pesemne numai eu sînt mai harnic decât toți domnii creștinătății! Dar, ia spune-mi, ce gândesc eu acuma?

— Să ne dai câte douăzeci și cinci la spate.

— Zău ai ghicit! văz că dracul nu glumește! Aci domnul făcu o cruce. Mai spune-mi ce veste a primit Domnia noastră în astă-noapte?

— Două vești: una că a ars palatul de la Vaslui, alta că tătarii se pregătesc a intra în țară.

— Minune! mare minune! strigă domnul, făcând trei cruci dupăolaltă. Auzitu-l-ai pe neamț, Arbure? Ei bine, acuma să-mi spui dacă nepotul meu va fi voinic.

— Va fi un viteaz de frunte.

— O să fie iubitor de dreptate?

— Va vărsa mult sânge nevinovat.

— Cu cine va avea războaie?

— Cu turcii și tătarii.

— Mult va trăi?

— Va fi omorât de tânăr.

Fruntea lui vodă s-a posomorât.

— Și cine-l va omorî?

Aci copilul nu răspunse nimica.

— Cine-l va omorî? repetă vodă.

Copilul se păru a face o silință convulsivă și răspunse:

— Moartea lui a sosit astăzi în Suceava.

Tocmai în acest moment întră postelnicul Șarpe.

Vodă s-a uitat la Arbure, Arbure s-a uitat la postelnic, postelnicul se uita cu nedumerire la unul și altul, la copilul așezat pe divan, la astrolog, la doftor...

Cap. III

Din care oricine vede cum un vodă n-a putut închide pe un postelnic, pe când un copil a izbutit a închide pe un hatman

Palatul postelnicului Șarpe se afla la marginea Sucevei aproape de poarta numită atunci „Ungurească“, fiindcă pe acolo trecea drumul spre hotarul țărei cu Transilvania; o poartă zidită în chipul unui mare turn cu patru unghiuri, în a cărui jumătate de jos era arcul de intrare în oraș, iar în jumătatea de sus, covârșită cu un acoperământ conic, locuia un *calic,* adecă ostașul invalid prepus la păzirea porții.

Un zid de piatră cu zăbrele încungiura și ascundea palatul, lungit în fundul curții, având în dreapta o grădină, în stânga un șir de căsuțe mici pentru slugi, în față — grajdurile. În mijlocul curții se vedea o fântână de marmură, cu un stâlp de fier alături, de pe care spânzura un lanț tot de fier pentru a scoate apă. Palatul avea două rânduri de arhitectură gotică, cu uși și ferestre ogivale, cu geamuri verzi, cu trei foișoare vitrate și ascuțite, așezate în firidele unui acoperemânt foarte înalt; în fine, un palat precum se poate vedea până acum în Nürnberg, însă numai acolo.

Postelnicul se întoarse acasă trist și gânditor.

El nu s-a putut aștepta niciodată ca domnul să-l primească cu atâta răceală.

— Ieși, postelnice, și vei așterne mai târziu Domniei noastre despre câte ai lucrat în Țara Leahului, îi zise Ștefan Vodă, fără a-l lăsa să rostească un singur cuvânt.

Sprânceana dreaptă a domnului se rădică în sus: semn de mânie.

„Și de ce să fie mânios? se gândea postelnicul, umblând cu pași mari prin odaie. Ce i-am făcut? Cu ce sînt vinovat?"

Șarpe în zadar își frământa capul pentru a descoperi cauza neașteptatei dizgrații.

În vrâstă de treizeci de ani, adică foarte june după ideile epocei, el ajunsese deja mare postelnic și unul din favoriții cei mai de aproape ai tronului. Această repede înălțare îi făcu mulți dușmani și mulți invidioși: pe de o parte, între boierii cei tineri, pe cari îi lăsase în urmă; pe de altă parte, între boierii cei bătrâni, pe cari îi întrecuse. Nu cumva aceștia s-ar fi folosit de lipsa lui din țară pentru a-l ponegri înaintea lui vodă?

Însă chiar calomnia trebuie să vază o umbră de vină pentru ca să-i poată da un corp. Postelnicul căuta acea umbră și n-o găsea, căci tot trecutul său era limpede ca apa izvorului.

În sfârșit, apăsat de mâhnire, el se aruncă pe divan, crezând că liniștea îi va insufla o idee de mântuire.

Ușa s-a deschis și a intrat vechiul său amic și tovarăș, hatmanul Arbure, pe care l-am văzut în odaia domnească față la scena astrologului.

— E rău, postelnice! e foarte rău! nu-ți pierde timpul: e rău! încalecă un cal, și la fugă!

Așa începu hatmanul.

— Dar eu nu pricep...

— Vei pricepe mai târziu; mai târziu vei pricepe...

— Slujbele mele cele multe...

— Se vor găsi totdauna mulți, foarte mulți se vor găsi ca să slujească domnilor.

— Nevinovăția mea...

— Ascultă, Șarpe! Poruncește să-ți înșele pe cel mai bun — auzi? cel mai bun cal din câți ai; ș-apoi vom mai vorbi cât va fi timp.

Postelnicul merse la o fereastră deschisă. Comișii adăpau caii la fântână.

— Bahmetul Talpeș! strigă el cătră comiși. Iute!

— Un blăstemat de zodiar, urmă atunci Arbure, proroci lui vodă că tu o să fii ucigaș al nepotului său, al nepotului celui nou născut.

— Eu?

— Cel puțin așa a vrut să înțeleagă Măria sa; așa i-a plăcut să înțeleagă, căci zodiarul a spus numai atâta că ucigașul domnișorului a sosit în Suceava astăzi, adică a sosit tocmai în ziua sosirii tale.

— Dar au mai fost și alți[i] cu mine.

— Cine anume?

Postelnicul enumeră pe toți tovarășii călătoriei sale, începând de la rănitul Luca.

El a uitat numai pe copilul găsit, despre care credea de prisos să mai vorbească.

Un ușier a venit să spună că calul stă gata la scară.

Postelnicul scoase dintr-o ladă de fier, așezată într-un colț, un greu sac plin de țechini venețiani, numiți la noi *venetici,* se îmbrățișă cu hatmanul și amândoi ieșiră afară.

La scară sta spumând și bătând din copite un mândru cal arabesc din soiul *neg[r]ilor,* negru ca pana corbului, cu un căpșor mic, picioare subțiri și gât încolăcit ca de lebădă.

Postelnicul voia să mai vorbească; dar Arbure îl împinse spre cal, zicându-i cu asprime:

— Nu e timp, postelnice!

Șarpe se aruncă pe șa, făcu cruce, se mai îmbrățișă cu Arbure și dispăru.

Hatmanul privi în tăcere fugândul siluet al amicului său; dar când voi a se retrage, i s-a părut că zărește ceva într-o fereastră deschisă: era un copil cu ochi gălbui și păr cam roșu, îmbrăcat în frumoasă haină vișinie cu ceprazuri de argint și jucându-se cu o mince.

Arbure n-a văzut până acum pe acel copil în casa lui Șarpe. Așadară, se apropie și-l întrebă:

— Al cui ești, băiețele?

— Apoi acum eu singur nu mai știu al cui sînt! răspunse copilul, a cărui figură prevestea o inteligență neobicinuită.

— Dar cum te cheamă?

— Mihu.

— Cum ai nemerit aici?

— M-a adus boierul din codrul nostru...

Aci, aducându-și aminte de moartea tătâni-său, copilul a început a se îneca în lacrime, și hatmanul n-a mai putut scoate nici un cuvânt de la el.

Nu știu dacă toată lumea a observat un lucru; mie, unuia, mi se pare că nu l-a ghicit nici chiar Lavater. Natura copilului se poate recunoaște când îl vezi plângând. Lacrimele nu desfigurează unele fețe copilărești, ba încă le dau oarecare expresiune blândă, dulce, simpatică; pe când sînt copii al cărora plâns le strâmbă și le schimonosește astfel toate trăsurele feței, încât nu te poți uita la ei fără să resimți un dezgust, o aversiune, o depărtare involuntară.

Așa era copilul la care se uita acuma hatmanul: figura lui prezinta ceva așa de mizantropic, așa de amar, așa de respingător, încât bătrânul Arbure îi întoarse spatele și se depărtă de casa postelnicului, șoptind printre dinți: „Ciudat lucru!"

Vestea despre prorocia astrologului că postelnicul Șarpe este menit a fi ucigaș al nepotului domnesc se lăți prin Suceava cu repeziciunea fulgerului, însoțită de sute și mii de comentarii, care de care mai fantastice.

Însă nu se cunoștea încă hotărârea bătrânului domn, și deci, pe de o parte, toți boierii prieteni ai lui Șarpe, pe de alta, toți boierii vrăjmași ai lui Șarpe s-au grăbit a merge la palat ca să stăruiască — unii pentru el, alții contra lui.

Vrăjmașii erau mai numeroși!

Vodă chemă pe vel-armașul Fliondur și-i porunci să închiză pe postelnic în foișorul cetății până la o altă poruncă.

Armașul adună toate slugile postelnicului, le întrebă unde e stăpânul lor, dar nimeni nu știu să-i răspunză.

— Eu știu, strigă atunci copilașul cel roșcovan, alergând înaintea armașului, venise aici un boier cu musteți mari albe și zise jupânului să fugă, i-am auzit vorbind eu singur, ținându-mă ascuns în dosul ușei.

Slugile au adeverit că au văzut pe hatmanul Arbure.

Armașul raportă lui vodă rezultatul cercetării și primi porunca de a întemnița pe Arbure și de a trimite douăzeci armășei în goană după postelnic, zece pe drumul Ardealului și alți zece pe drumul Poloniei.

Era cel puțin patru ore trecute de la fuga lui Șarpe.

Armășeii l-au căutat în dreapta și-n stânga, dar i s-a pierdut urma.

A doua zi a venit la domnitor noi vești despre curânda năvălire a tătarilor în părțile Fălciului. Ștefan era acum prea bătrân și prea slăbănog pentru ca să mai poată mânui sabia. După o lungă răzgândire și nedomerire, el porunci armașului să scoață din popreală și să aducă la palat pe Arbure, atunci cel mai vestit din toți hatmanii Moldovei.

— Te vei fi supărat pe mine, jupâne hatmane, și ai dreptate, începu domnul, făcând lui Arbure semn ca să șază.

— Ba nu m-am supărat pe Măria ta, stăpâne; m-am supărat pe veneticul, care prin vrăjiturile lui ți-a fermecat judecata Măriei tale, răspunse cu îndrăzneală Arbure, dar fără a se pune jos.

— Lasă, te liniștește, căci am poruncit să-l dea afară peste hotare, zise vodă, făcându-se că n-a înțeles amara ironie a hatmanului. Așadară, Arbure, fie pace între noi, și să ne iertăm unul altuia, pentru ca să ne ierte apoi și Sfânta Troiță.

— Amin!

— Acuma, du-te de te odihnește, și te vom chema după aceea la slujba Domniei noastre.

Hatmanul sărută mâna ce-i întinse cu prietenie vodă și ieși din palat, zicând în sine: „Vulpe bătrână!"

Tot atunci stăpânul, rămas singur, zâmbi și zise în gândul său: „Proastă-i lumea!"

În curtea palatului un arcaș aduse înaintea hatmanului pe un săcui, care-l căuta de vro câteva ceasuri.

Săcuiul îi dete în mână următoarea scrisoare de la postelnicul Șarpe:

„Frate mai mare și ca și un părinte, jupâne hatmane!

Scăpat-am cu zile în țara săcuiască și mă aflu sănătos în casa grofului Andraș. Până ce va trece urgia Măriei sale lui vodă, nu te îndura de a mă înștiința despre starea lucrurilor pre acolo. Iarăși să aibi în milostiva ta grijă căsuța mea, pre biet nepotul meu Luca și pre nevinovatul copil ce l-am întors din calea hoției..."

Cap. IV

În care apar pe scenă trei doftori: un italian, o babă și un copil, de unde rezultă că medicina a prosperat totdauna la români

Luca, cu care am făcut cunoștință la începutul acestei istorii, era nepot de frate al postelnicului Șarpe.

Tată-său, părcălab al Cetății Albe, fu ucis pe murii fortăreței, apărând-o contra turcilor. Mumă-sa și două surori, căzute în robia tătărască, pieriră fără veste. Luca a scăpat, fiindcă, din întâmplare, se afla atunci în Suceava la moșu-său.

După obiceiul acelei epoce, de la doisprezece sau treisprezece ani în sus, fiul de boier român, pentru a ajunge el însuși boier, devenea ostaș. În războaiele contra turcilor, tătarilor, leșilor, mai cu seamă în sângeroasa bătălie de Cosmin, tânărul Luca atrase asupră-și privirile chiar din partea celor mai vitezi, nu atât prin o furie războinică, pe cât prin un sânge rece mai pe sus de natura omenescă. A ședea lângă vatră, sau a sta în fața dușmanului îi era totuna. El căpăta răni cu aceeași nepăsare cu care bea un pahar cu apă. Niciodată nimeni nu l-a văzut nici râzând, nici plângând; niciodată vocea lui nu-și schimba tonul obicinuit; niciodată pașii lui nu erau mai pripiți sau mai înceți.

Luca nu știa multă carte, dar avea multă minte. Deprinderea de a cumpăni fiecare mișcare, de a cântări fiecare cuvânt, de a desfira fiecare faptă îi înzestră în gradul cel mai înalt cu cunoștința vieței. El vorbea bine, dar niciodată de prisos. Însuși postelnicul, cu toată finețea sa, de multe ori recurgea la sfaturile nepotului și recunoștea bunătatea lor.

Luca nu pricepea ce este dragoste sau ură. El nu ura pe turci sau pe tătari, deși lor le datora stingerea neamului său. El nu iubea pe postelnic, măcar că acesta era unica sa rudă și unicul său protector. El nu ura și nu iubea pe nimeni; dar în privința tuturor își împlinea ceea ce i se părea lui a fi o datorie a sa. Se bătea ca un leu cu turcii și tătarii, socotea și apăra ca un fiu pe postelnic...

Luca era nalt, subțire, cu picioare și mâni de o lungime disproporționată; avea o pieliță foarte albă, ochi albaștri și somnoroși, păr galben, un nas tras; în fine, o figură mai mult olandeză, ceea ce nu este de mirare, căci românii nu se deosebeau

niciodată, ca celelalte popoare, prin vreun tip propriu al lor. Ca regnul vegetal al țărilor noastre, ca temperatura cea nestatornică ce ne bântuie, când cu frigul norvegian, când cu arșițele Egiptului, fiii Daciei lui Traian poartă pe fețele lor tiparul tuturor climelor.

Ați văzut cu ce sublimă flegmă a întâmpinat Luca loviturile săgeților în lupta cu hoții din Codrul Cosminului. Rău și în pripă curățate și legate, ranele sale era să-l coste foarte scump. Deși postelnicul, făcându-se chirurg de nevoie, scoase capetele săgeților și, spălând ranele cu apă rece, împreună marginile lor pe cât putu mai bine, totuși, trecuse până atunci un interval destul de lung, un interval și mai lung a mai trecut după aceea până a ajunge la Suceava, încât durerea, osteneala călătoriei, necontenita mișcare aduseră pe bietul rănit într-o stare foarte primejdioasă, în care începu a aiura.

Palatul postelnicului, ca ale tuturor boierilor mari din acea epocă, era plin de slugi de tot felul. Maimuțând pompa domnească, aristocrații noștri aveau și ei curteni, ușieri, stolnici, paharnici, comiși, vânători etc., etc., cari toți, la caz de trebuință, se înarmau și întovărășeau pe stăpân la război, sub numele de „casa cutăruia". Dar, lucru curios! în toată curtea postelnicului, atât de numeroasă și pestriță, nu se găsea o singură femeie! Chiar slugele cele căsătorite trebuia să țină nevestele lor în târg, căci vai și amar de afla cumva boierul că o suflare de muiere s-a pripășit în palatul său! Așadară, bietul Luca căzu în grija bărbaților, cari se uitau unul la altul și nu știau ce să facă, cum să înceapă măcar.

După fuga postelnicului din țară, mai mare peste casă a rămas cunoscutul nostru din Codrul Cosminului, gramaticul Iorgu, poreclit Hârea, fecior al unui boier muntenesc care pribegise în Moldova din cauza cruzimilor lui Țepeș Vodă și muri aici, lăsând pe fiul său sub ocrotirea postelnicului Șarpe. Iorgu iubea foarte mult pe Luca și cu tristeță se scărpina la cap, gândindu-se la suferințele lui și întrebându-se pe sine însuși: „Ce-i de făcut?"

— Să aducem pe mătușa Despa, îi zise vânătorul Focșa.

— Dar nu știi tu că mătușa Despa e o muiere și ea? răspunse Iorgu, apăsând asupra cuvântului *muiere*.

— Te temi de mânia boierului? Parcă jupânul postelnic o să știe?!

— Poate să afle...

— Vorbă să fie! ș-apoi dacă nu va vindeca mătușa Despa, atunci nici dracul nu va mai putea să vindece, iartă-mă, Doamne!

— Fie și așa! Ad-o dară aici pe mătușa Despa.

— O aduc îndată, dar să știi că ea nu primește bani mai-nainte de a vindeca cu desăvârșire.

— Numai caută să nu ajungă cumva la știrea postelnicului.

Mătușa Despa era în acel timp o celebritate medicală a Sucevei, prin urmare, a Moldovei întregi. Prin descântece și prin ierburi, ea avea puterea de a lecui toate boalele și, din contra, de a le trimite oricărui nenorocit ce ar fi avut prilej a-i displăcea. Poporul, pe de o parte, se temea de farmecele sale, pe de altă parte, o slăvea pentru minunatele sale leacuri. În toată țara, mătușa Despa avea un singur dușman, pe doftorul domnesc, italianul Geronimo da Cesena; dar nici doftorul nu putea să-i facă vreun rău de frica poporului, nici ea nu putea să facă vreun rău doftorului de frica lui vodă. El o învinovățea că are legături cu dracul; ea îl bănuia a fi din favoriții cei mai de aproape ai Satanei.

Mătușa Despa a cercetat starea lui Luca, a cerut să i se aducă apă nenceputâ și stropi rana de trei ori, cântând următoarea invocațiune, rămasă de la strămoșii noștri romani, și pe care nu știu dacă o înțelegea ea singură:

S a t o r
A r e p o
T e n e t
O p e r a
R o t a s .

După aceea udă în apă un petec de pânză curată și-l legă la rană, încredințând că bolnavul se va însănătoși în nouă zile, repețindu-se de câte șase ori pe zi operațiunea spălatului ranei cu apă nenceputâ și descântată.

Dar numai două zile a urmat Luca cu leacul mătușei Despei. La a treia zi veni hatmanul Arbure, îndemnat prin scrisoarea pribeagului postelnic, și, aflând despre boala nepotului prietenului său, aduse cu sine pe doftorul Geronimo.

Medicul italian dezlegă rana lui Luca și o văzu pe jumătate tămăduită.

— Cine l-a căutat? întrebă el pe Iorgu.

— Apoi, de, cine să-l fi căutat! adusei pe mătușa Despa...

Auzind acest nume, doftorul aruncă pe masă bereta sa de catifea neagră și nu putu a nu rosti pintre dinți un: *Corpo di Bacco!*

— Și ce a făcut mătușa voastră?

— Descânta și uda rana cu apă rece.

— Blestemată! Procletă! Poftim, mă rog, ce fel de doftorii! Descânta și uda!

— Cu toate astea, vezi că leacul a ajutat mult; rana s-a închis...

— S-a închis! Nu s-a închis! răcni doftorul cu turbare bătând în masă cu inelul de aur ce-i împodobea unul din degete, după moda medicilor italieni din acea epocă. S-a închis pe dinafară, dar s-a deschis dinîntru, mă înțelegi? Auzit-a cineva ca apa rece să fie doftorie? Apoi dacă ar fi așa, atunci toți aparii s-ar face doftori! *Per Diabolo!*

Cu mare greu s-a liniștit sacra furie a nobilului medic, care porunci să nu se mai auză numele mătușei Despei și făgădui că va aduce peste câteva ore o doftorie nedescântată, în care n-a intrat nici o picătură de apă, rece sau caldă.

Până ce doftorul alergă acasă, pentru ca să compună după regulele lui Galien puternica sa doftorie, să ne întoarcem o clipă la copilul găsit, Mihu.

Introdus în casa postelnicului, el alătură mai-nainte de toate îndemnările noii sale locuințe cu golitatea vieței hoțești; își aduse aminte grosimea cămășuței sale țărănești față cu scumpul dolmănaș ce-i luă Iorgu de la *liovean*, precum se numeau comercianții din Lemberg așezați în Suceava; alătură ghionturile și bătăile ce căpăta de la hoți, cu socotința ce-i arătau acum toate slugile, numindu-l „cocon"; și toate aceste alăturări l-au mângâiat pe dată chiar de moartea părintelui său.

Uitându-se apoi în giur, Mihu văzu că, afară de el, postelnicul mai avea alți doi copii de suflet mai vechi și, firește, mai iubiți, pe Luca și pe Iorgu; și băiatul pricepu că dragostea lui Șarpe pentru dânsul ar fi mai mare, de n-ar fi ceilalți doi părtași, pe cari a și început a-i urî.

Văzând pe Luca bolnav și zăcând fără mișcare, Mihu își zise: „Încai acesta de ar muri deocamdată!"

Invidia este unul din acele simțiminte cari se nasc și se dezvoltă în om mai-nainte de toate.

Biblia, totdauna sublimă în alegoriile sale, reprezintă invidia iscându-se între cei dăntăi doi copii de pe fața pământului: Cain și Abel. Nemic mai adevărat!

Mihu a fost față când doftorul se rosti asupra netrebniciei descântecelor babei, și el resimți bucurie. Mihu a fost față când doftorul promise a aduce leacuri cumsecade, și el se întristă.

— Bădiță Iorgule, zise deodată copilul către gramaticul postelnicului, aruncând mincea în sus, oare piperul strică la o rană sau nu?

— Cum să nu strice, nebunule, de vreme ce arde?! Nu degeaba muntenii îi zic *ardei!*

— Cine sînt muntenii?

— Niște români ce ascultă de o altă domnie.

— Vrea să zică, piperu arde ranele?

— Firește.

Peste câtva timp, doftorul aduse un borcănaș cu o unsoare de culoare trandafirie, zicând lui Iorgu să ungă rana la noapte și să lase așa până la a doua zi, când se va vedea ce va mai fi de făcut.

Iorgu puse borcănașul pe o masă lângă patul lui Luca.

— Aceasta-i unsoarea pentru rana bădiței Luca? întrebă Mihu.

— Dară, răspunse Iorgu.

Leacul a înzecit durerile bietului Luca. Rănitul se zbuciumă toată noapte. Când doftorul veni dimineața, el se miră și se sperie singur de o așa neprevăzută lucrare a unei unsori menite a liniști și a adormi suferința; dar, dezlegă rana, văzu că doftoria cuprindea acum în sine niște atome negre, ce i s-au părut a avea o mare asemănare cu piperul și cari nu făcea deloc parte din rețeta primitivă, prescrisă după preceptele lui Galien.

Iorgu, aducându-și aminte de întrebările ce i le-a fost adresat Mihu, a înțeles pe dată cine era vinovatul.

— Schimbă doftoria, meștere doftore, și te asigur că voi priveghea astfel ca nimini să nu se mai amestece în această treabă.

Doftorul se uită în ochii lui Iorgu cu un aer de măreață profunditate și-i zise cu un ton misterios:

— Așa că sînt drăcii d-ale babei Despei?

Cap. V

Prin care se probează că politica cea mare este un lucru foarte copilăresc

S-au străcurat vro două săptămâni de la scena tragicomică descrisă în capul precedinte. Doftorul venea în toate zilele, Iorgu schimba unsoarea cu însăși mâna sa, lui Mihu îi era oprit de a pune piciorul în odaia bolnavului, și astfel Luca a început cu încetul a se îndrepta, aiurarea a trecut, și din când în când el se încerca a umbla rezemându-se pe cârje.

Prima întrebare ieșită din gura rănitului a fost:

— Unde este postelnicul?

Iorgu îi povesti cu d-amănuntul toată istoria, începând de la prorocia astrologului până la venirea hatmanului Arbure cu doftorul Geronimo da Cesena. Luca tăcu și se cufundă în gânduri pentru două zile. Rezultatul meditațiunilor sale s-a încheiat în următoarea dilemă: „Un om poate omorî pe un alt om sau de bunăvoie cu precugetare, ori pe negândite din întâmplare. A omorî din întâmplare poate oricine, dar aceasta nu este o vină. A omorî cu precugetare nu e în stare nici unul din câți am întovărășit pe postelnic în Țara Leșească, din cari eu cunosc bine pe toți, afară... afară de copilul cel găsit. Dacă nepotul domnesc o să fie omorât din întâmplare, ucigașul său nu se știe cine va fi, ferească-ne Dumnezeu; dacă însă va fi omorât cu precugetare, ucigaș al lui nu va putea fi decât Mihu."

Ajuns la această sigură încheiere, Luca rupse duozilnica sa tăcere și întrebă a treia zi pe Iorgu despre purtarea copilului găsit, de când intrase în casa postelnicului. Iorgu i-a înșirat toate, iar mai cu seamă cum, pârând pe Arbure, Mihu pricinui

întemnițarea bătrânului hatman, și cum apoi amestecă piper în unsoarea adusă de doftor.

Luca, după obiceiul său, stătu iarăși pe gânduri. Din când în când, el trecea pe neașteptate în odăița lui Mihu, i se uita drept în ochi, fără ca copilul să se tulbure cât de puțin de această inchizitorială cătătură; îi făcea câte o întrebare sau două, la cari băiatul răspundea cu un spirit mult mai pe sus de vrâstă; îl privea cu atențiune, când copilul se juca a prinde muște, sfâșiindu-le — ca altădată Domițian sau cine mai știe cine — câte o aripă sau câte un picior și bucurându-se de marele necaz al micului insect. „E obraznic, e deștept, e răutăcios totodată; foarte obraznic, foarte deștept, foarte răutăcios!“ așa murmura Luca în urma acestor observațiuni, și iarăși se gândea, și iarăși observa, și iarăși murmura.

Dar pe cât Luca studia pe Mihu, pe atâta și Mihu studia pe Luca. Copilul înțelegea de minune că bădița nu-l are la stomah, și se hotărî a preveni lovitura, cu atât mai vârtos că ura sa pentru stegar deveni și mai înverșunată de când nu i s-a nemerit stratagema cu piperul: dușmănia crește prin neizbândă.

Iorgu lăudase în mai multe dăți neobicinuitele daruri ale mătușei Despei, care avea puterea — zicea grămăticul — de a schimba oameni în lupi, de a opri vântul, de aduce ploaie sau secetă și chiar de a pogorî luna pe pământ.

Mihu se preface bolnav.

— Ce te doare? îl întrebă Iorgu.

— Îmi țiuie capul...

— Numai atâta?

— Îmi arde inima...

— Și mai?...

— Îmi tremură tot trupul...

— Culcă-te și ți-o trece.

— Ba îndură-te, bădiță Iorgule; trimite după mătușa Despa.

Iorgu întrebă pe Luca.

— Trimite după babă; ce mare lucru!

— Dar ce va zice boierul aflând că o muiere a intrat în curtea sa de două ori?

— Moșul nu este aici, și femeile îl supără numai atunci când le vede sau când se poate întâmpla ca să le vază.

— Ai dreptate! mie asta nu mi-a venit în cap...

Dar mătușa Despa răspunse la chemare că a fost desprețuită în casa postelnicului pentru hatârul unui afurisit de neamț și că cinstea nu-i iartă de a se mai face încă o dată de râsul lumii.

— Atunci trimite-mă la ea acasă, bădiță Iorgule, șopti Mihu, prefăcându-se că abia poate vorbi de durere.

Iorgu chemă pe vânătorul Focșa și-i porunci să ia în brațe pe copil și să-l ducă acasă la mătușa Despa.

Căsuța bătrânei fermecătoare se înălța pe o movilă singuratecă, la ale cărei poale curgeau cu freamăt monoton undele apei Suceava. În loc de gard, o încungiura din toate părțile o cunună de plopi, ca o ceată de uriași supuși la poruncele misterioasei babe. Edificiul, zidit de vălătuci și neboit, era așezat, ca o moară de vânt, pe două bârne groase și lungi. Acoperemântul casei nu se vedea deloc, ori pentru că era oblu, sau pentru că lipsea de tot, ceea ce ni se pare a fi mai probabil.

Poporul credea că în întrul movilei s-ar fi aflând cămări tainice, în cari mătușa Despa păstra odoare neprețuite și unde făcea cumplitele sale fermece; dar unul mai cutezător, care s-a fost bizuit a pătrunde în acea groaznică peșteră, s-a înecat în Suceava, ba încă tocmai la mal, încât s-a tăiat oricui pofta de a se gândi măcar să urmeze nenorocitei încercări.

Odaia în care vânătorul Focșa aduse acum pe Mihu avea înfățișarea unui simplu bordei țărănesc. De o parte, o ușă ducea într-o cămăruță; de altă parte, vedeai lavițe, o masă de lemn alb, icoana Sântului Mina reprezintat cum trage de păr pe un drac negru cu o limbă roșie; o candelă înaintea icoanei; în fine, un pat, pe care erau așezate una peste alta o mulțime de perine... semn că mătușa Despa era fecioară! O fecioară de cincizeci de ani, cu păr cărunt, cu un nas în formă de două nasuri lipite cu păreții lor la un loc, cu niște ochi mari, rotunzi, albi, cu o bărbie foarte progresistă...

Trei pisici negre se jucau prin odaie.

Mătușa Despa ședea lângă o fereastră deschisă, fără gratii, și împletea la ciorapi, aruncând din când în când câte o cătătură dasupra tulburelor ape ale Sucevei. Ea purta un zăbun de *tebencă* verde — un fel de stofă ce se fabrica pe atunci în Flandria și era foarte căutată în orientul Europei — și avea capul descoperit, căci, precum am mai spus-o, era fecioară și ținea mult la simptomele exterioare ale virginității sale.

— Bine ai venit! zise mătuşa Despa, văzând pe vânătorul Focşa. Cu ce te-a adus Dumnezeu?

— Bine te-am găsit, mătuşo Despo! Mai întâi, am venit să-ţi mai mulţumesc o dată pentru... ştii pentru ce!

— Vrea să zică, ea te iubeşte acuma?

— E nebună după mine, mătuşo.

— Mă bucur.

— Bunătatea d-tale. Alta, am venit să te rog să vezi pe copilul ăsta bolnav...

— Aşa se poate; dar ca eu, tocmai eu să mai calc vreodată pragul casei postelnicului, ferească-mă Dumnezeu! că doară nu sînt eu de râsul nemţilor!

— Apoi ce s-a întâmplat nu se mai poate întoarce, mătuşico.

— Ştiu, ştiu bine că vă căiţi acuma, dar lasă!... Ce boală are băieţelul?

— Parcă mi se sfâşie trupul, răspunse Mihu, ţinându-se cu amândouă mânile de mijloc.

— Atunci lasă-l aici la mine până mâine, vere Focşo.

— Nu te temi să rămâi singur? întrebă vânătorul pe Mihu.

— D-apoi de ce să mă tem? răspunse copilul cu mândrie.

— Aşa vine vorba, Mihule...

— Eu nu mă tem de nimic... dar mă doare!

— Voinic băiat şi-a găsit postelnicul! zise zâmbind mătuşa Despa.

— Voinic şi încă prea voinic! Nu ştiu ce mai are şi jupânul postelnic de-i gata să culeagă toţi copiii din drum, măcar că nu-i plac muierile!... Aşadar, îţi sărut mânile, mătuşico, şi voi trece mâine dimineaţa.

— Cale bună, vere!

Ieşind Focşa, mătuşa Despa trecu în cămăruţa de alături, aduse o unsoare cenuşie, despuie pe băiat de haine, îl lungi pe masă şi se apucă a-i freca toate încheiturile oaselor, buiguind din gură următoarea galimatie în versuri:

Purces-a omul mare
Pe drumul mare,
Cu toporul mare,
La pădurea mare;
Nimeni nu l-a văzut,

Nimeni nu l-a auzit,
Numai Maria Preacurată
Înaintea-i a ieşit.
Şi l-a întrebat:
— Unde te duci?
— La pădurea mare.
— Nu te du la pădurea mare,
Ci te du la Mihu,
Să-i tai toate durerile,
Din cap, din dinţi, din măsele,
Din nas, din ochi, din urechi,
Din fălci, din barbă, din frunte,
Din mâni, din mijloc, din picioare
Şi din tot locul,
Să rămână Mihu curat,
Luminat, făr'de dureri,
Cum maică-sa l-a născut...

Băiatul răbda operaţiunea, silindu-se în căpuşorul său a născoci modul cum să declare în fine doftoroaici adevărata-i dorinţă; dar mătuşa Despa îl freca şi-l întindea cu atâta vârtute, încât Mihu îşi simţi toate oasele sfărâmate şi începu a ţipa:

— Lasă, mătuşico, că nu mă doare!

— Aşa degrab'?

— Apoi nu mă durea nici mai-nainte.

Aceste cuvinte avură asupra mătuşei Despei o putere electrică. Copilul îşi bătu joc de meşteşugul ei. Înfuriată, ea îl apucă de păr, îl ridică în sus de pe masă şi apoi, punându-l drept pe picioare, îl întrebă tremurând de mânie:

— Cum ai spus, puşchiule? Nu te durea nici mai-nainte? de ce dar venişi la mine?

— Nu te supăra, mătuşico! ascultă cuvintele mele...

— Spune, spune! Aşa că te-a învăţat doftorul neamţ de la Curtea domnească?

— Ba nu, mătuşico!

— Ba aşa, blestematule!

— Să vezi singură... bădiţa Luca...

— Ei bine! ce face bădiţa Luca?

— Vrea să mă omoare, știu bine că vrea să mă omoare, căci a văzut că mă iubește jupânul, și se teme ca nu cumva să-mi lase mie toată averea; de aceea vrea să mă omoare; l-am auzit șoptind cu bădița Iorgu să mă omoare, și cu doftorul neamț...

— Și cu doftorul neamț?

— Da, și cu doftorul neamț, l-am auzit șoptind să mă omoare. Așadar, m-am făcut bolnav, ca să te poci vedea pe d-ta și să te rog...

— Ce vrei de la mine?

— Mai bine eu să omor pe bădița Luca decât să mă omoare el pe mine.

— Și cum să-l omori?

— Dacă m-ei ajuta d-ta...

— Eu? Cu ce să-ți ajut?

— Să-mi dai ceva ca să-i pun în mâncare...

— Vrei să-l otrăvești?

— Așa se zice? a otrăvi?

Mătușa Despa s-a înfricoșat de fineța scelerată a copilului.

— Bine, băiete; eu ți-oi da otravă, zise ea după un minut de răzgândire și, ieșind în cunoscuta cămăruță, aduse o sticlă plină cu ceva incolor. Iată, pune aceasta în paharul lui Luca ca să bea cu apă.

— Și în apă n-are să se cunoască?

— Defel.

Mătușa Despa îmbrăcă și reconduse pe Mihu la casa postelnicului; povesti lui Luca tot ce se întâmplase și-l asigură totodată că așa-numita otravă ce o dede băiatului nu este decât apă de izvor fără nici un amestec.

— Vezi, dragul meu, vezi! Voi vă încredeți în afuristul de neamț; dar neamțul, oare, va face pentru voi una ca asta?

Luca concedie pe mătușa Despa, dându-i douăzeci de groși, un bacșiș foarte generos pentru acea epocă, și zicându-i că nu toți nemții sînt răi; apoi chemă pe Mihu.

— Spune să-mi aducă un pahar cu apă rece.

Mihu se răpezi afară cu iuțeala veveriței și într-o clipă reveni singur cu un pahar plin cu apă.

— Bea tu până la jumătate, și apoi rămășița o voi bea eu, zise Luca, uitându-se țintă în ochii copilului.

— Să beau eu? răspunse Mihu, făcându-se roșu ca dolmănașul său.

— Da; să bei tu; de ce nu?

— De ce nu! O să beau, măcar că nu-mi e sete, răspunse Mihu, sforțându-se a-și ascunde turburarea. Luă paharul din mâna lui Luca îl apropie de buze și...îl scăpă jos cu o așa dibăcie, încât oricine ar fi jurat că a căzut din întâmplare.

Cap. VI

În care se aruncă o vie lumină asupra adevăratului înțeles al „Institutelor“ lui Justinian

— E ciudat, foarte ciudat! zicea părintele kir-popa Sofronie, încrucișând mânile pe piept cu aerul unui mucenic.

— Învață-mă, ce să fac? Ce mă sfătuiești, Sfinția ta? întrebă cu tristețe Luca. Precum însuți te-ai încredințat, nu mai poate fi nici o îndoială despre apucăturile diavolești ale acestui băiat, care se pare a fi născut numai pentru omoruri și faceri de rele. Ți-am spus cum trădase pe hatman, cum îmi întărâtase rana, cum se bizui a mă otrăvi... ei bine?

Părintele Sofronie asculta tânguirile lui Luca clătinând din cap în dreapta și-n stânga, ca și când ar fi fost cufundat în foarte adânci răzgândiri.

— Nu cumva să-l ucidem, pentru ca să scăpăm lumea de acest strigoi, care o să sugă sângele aproapelui său? zise Luca după o pauză.

— Păcat! păcat de moarte! strigă părintele Sofronie, rădicând ochii în sus ca sfinții de pe icoane.

— Să-i îndreptăm năravul prin bătăi? prin cazne?

— Nu se va îndrepta, fiule! nu se va îndrepta! Lupu schimbă părul, dar năravul nu.

— Ce-i, dară, de făcut?

Pentru ca să putem înțelege sfatul ce va ieși din gura lui kir-popa Sofronie, trebuie să cunoaștem mai întâi caracterul acestui nou personagiu al istoriei noastre.

Părintele Sofronie se trăgea din neamul Gangurilor, unul din cele mai vechi și mai aristocratice în Moldova. Tatăl său,

vornicul Ștef, văzând natura tăcută și smerită a copilului, se hotărî a-i da o învățătură pacinică de logofăt și-l trămise de mic în Polonia, unde junele Sperea — așa-i era numele de mir — făcu strălucite studii în Academia Iagelonă de la Cracovia și căpătă gradul de „Decretorum doctor", adică doctor în legi, după expresiunea de atunci. De aci, urmând obiceiului studenților poloni celor înstăriți, tânărul Gangur făcu o călătorie în Italia și ascultă câtva timp lecțiunile profesorilor de la Padova.

O oacheșă italiană, fiia unui nobil sărac și fudul, înnebuni pe Spera. Băiatul era frumos și străin: două mari merite în ochii unei femei. Intriga se începu prin serenade și se sfârși prin cursă. Tatăl fetei cerea ca moldoveanul să se facă catolic și să se cunune. Studentul n-a primit nici una, nici alta: a se lepăda de ortodoxie era a pierde... sufletul?... nu, ci averea părintească; a se cununa era a nu câștiga nimic în cazul cel mai bun, așadară, el fugi din Padova și se întoarse în Moldova.

Vornicul Gangur, bătrân de vro optzeci de ani, locuia în Bârlad. Sperea sosi îmbrăcat după moda occidentală cea mai nouă: o beretă cu pene, un spențeraș strâmt, o mantelută scurtă, gulerul cămășei îmflat și drapat, nădragi trași pe piele ca și când n-ar fi etc. Când junele întră în odaia tătâne-său, vornicul voia să se scoale din jeț, dar vai! lovirea apoplexiei îl pironi mort cu gura deschisă.

Toată țara credea că vornicul Gangur a murit de bucurie de a revedea pe unicul său fiu. Numai bârlădenii încredințau că pricina morții sale au fost hainele cele nemțești ale junelui Sperea, lucru nepilduit până atunci în cinstitul și creștinescul oraș al Bârladului.

Oricum să fie, junele Gangur rămase acuma stăpân nemărginit al unei averi colosale. Dar banii nu îndestulau pe viermele măririi ce-i rodea sufletul. El știa că a fi boier, fie cât de mare, logofăt sau hatman, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot, iar față cu tronul aproape de aceeași linie, figura... mitropolitul. „Mitropolit! mitropolit cu orice preț!" și-a zis, dară, tânărul Gangur.

Ei bine! el dăruiește toate moșiile sale monastirii de la Tazlău, și fostul jurist de la Cracovia, fostul amant din Padova, abia în vrâstă de douăzeci și cinci de ani, se preface în „kir-popa

Sofronie". „Kir-popă" se zicea atunci despre toți membrii clerului fără deosebire, fie laici, fie seculari.

În scurt timp, junele monah izbuti să dobândească admirațiunea părinților tazloveni prin două mijloace: executând toate greutățile vieței monastice cu cea mai mare sânțenie, întocmai după tipicul Sântului Vasile; al doilea, fiind totdauna cel întâi gata — el, boier mare și cărturar de prin țări străine — a ajuta și a învăța pe frați, pe săraci, pe neputincioși.

Iată că moare egumenul monastirii. Călugării se întrunesc în sobor pentru a alege un nou stareț, potrivit cu nu știu care canon sinodal. Părintele Sofronie se urcă pe amvon și ține un lung cuvânt, în care desfășură cu multă istețime însușirile ce trebuie să aibă viitoriul ales al monastirii, și anume: să nu fie prea bătrân, căci bătrânețile aduc cu sine slăbiciunea trupului și a minții; să știe multe limbi, căci așa au fost apostolii lui Christ; să fie om îmblat prin multe țări, pentru ca să poată deosebi binele de rău; să fie de neam mare, căci, lepădându-se de mărirea lumească, a arătat puterea credinței sale... mai în sfârșit, kir-popa Sofronie a descris cu amănunte propria sa persoană, și fiindcă nu putea să-și spună cugetul pe față, el a încheiat zicând: „Așadară, vă sfătuiesc a alege pe preacuviosul părinte Natanail".

Părintele Natanail era un bătrân cu un picior în mormânt, nu știa nici o limbă străină, nu ieșise niciodată din hotarele Moldovei, era un fiu de opincar; în fine, nu poseda nici una din condițiunile egumenale cerute în strălucitul cuvânt al kir-popei Sofronie.

Călugării s-au uitat unul la altul și... au aclamat de stareț pe sărmanul Natanail.

Părintele Sofronie pierdu răbdarea, uită ipocrizia, călcă cuviința și strigă în gura mare: „Sînteți niște proști!"

După o asemenea comică demascare, eroul nostru s-a retras la un metoc tazlovean din Suceava.

Aci au urmat noi comedii de viață cucernică și plăcută lui Dumnezeu. Rezultatul a fost că tânărul sfânt se introduse în curând ca duhovnic la mai mulți boieri, cu cari se afla înrudit în însușirea sa de Gangur; ba și jupânesele cele mai religioase, dintre cari unele erau și cele mai frumoase totodată, nu mai voiau a mărturi gingașele lor păcate nimănui afară de kir-popa Sofronie. Postelnicul Șarpe, unul din oamenii cei mai puternici

ai Curții, îl așeză în palatul său, încredințând rugăciunilor sale mântuirea sufletească a casei întregi și folosindu-se din când în când, ca diplomat, de cunoștințele limbistice ale învățatului călugăr.

După mai multe strângeri din umeri, kir-popa Sofronie aținti pe Luca și-i zise cu o voce misterioasă:

— Știi ce să facem?

— Aștept ca Sfinția ta să mă pui la cale.

— Mai-nainte de toate, trebuie să nu ne abatem niciodată de la legile dumnezeiești și de la legile omenești. Ei bine, fiule, pravila împărătească a preaevlaviosului împărat Justinian zice că dreaptatea este το ο ἰκειον δικαιον εκαστω νεμειν.

— Eu nu știu grecește, părinte.

— Aceste cuvinte se tălmăcesc pe românie așa: „Să dai fiecui ce este al lui“.

— Prea bine; dar nu înțeleg ce legătură poate fi între pravila împărătească și copilul Mihu?

— Ia gândește-te bine.

— Ba te rog, părinte, să-mi lămurești priceperea, căci știi că eu n-am învățat multă carte.

Kir-popa Sofronie s-a sculat, a făcut câțiva pași prin odaie și se reașeză în fața lui Luca.

— Ascultă, dară, fiule. Ai auzit că pravila împărătească sună curat: „Să dai fiecui ce este al lui“. Bagă seama: *ce este al lui*. Însă, spune-mi, ce este și poate fi al unui copil adus din codru? Vezi bine, al lui este codrul. Vrea să zică, înțelesul pravilei, în împregiurarea de față, se răstălmăcește așa: dreptatea este de a da lui Mihu ce e al lui, adică de a-i da codrul.

— De a-i da codrul?

— Firește. Postelnicul, aducându-l din codru și hărăzindu-i o locuință în acest palat, voia să-i dea mai mult decât ce avusese, căci un palat e mai mult decât un codru. Băiatul s-a arătat nevrednic de a se bucura de un așa prisos, după vorba *Sântei Evanghelii:* „Nu vărsareți mărgăritarele voastre înaintea porcilor, să nu le calce cumva sub picioarele lor și întorcându-se să nu rumpă pre voi“. A-i ridica viața pentru o asemenea vină e nedrept, fiindcă moartea îl va lipsi nu numai de palat, ci chiar de codru, adică de ceea ce avusese mai-nainte. Dreptatea ne iartă ca să luăm prisosul, de care nu știu a se face vrednic și prin care

poate să ne vateme pe noi înșine; dreptatea însă nu ne iartă de a-l dezbrăca și de ce a fost al lui. Mă pricepi, fiule?

— Cu încetul, încep a mă dumeri, părinte.

— Mai pe scurt grăind, trimite-l în codru și lasă-l acolo, căci așa se rostește în înțelepciunea sa cea mare pravila împărătească: το οἰκειον δικαιον εκαστω νεμειν.

— Dar în codru copilul va muri de foame, părinte.

— Dumnezeu nu lasă nici pre pasările cerului, zice *Sânta Scriptură*.

Rămas singur, Luca s-a gândit foarte mult, după obiceiul său asupra teroriei lui kir-popa Sofronie, și, măcar că judecata cea sănătoasă îl făcea să ghicească că este o sofismă, totuși, pe de altă parte, stegarul trebuia să recunoască că nu are alt mijloc mai potrivit de a scăpa de periculosul copil.

— Iorgule! zise el către gramatic. Încalecă, ia pe Mihu cu tine, du-l în Codrul Cosminului și lasă-l acolo.

— Dar ce o să zică postelnicul?

— Lasă pe mine, să-i răspund eu; acest copil nu mai poate rămânea la noi.

— Și să-l duc tocmai în Codrul Cosminului?

— De acolo l-am luat.

— Dar drumul e lung, primejdios, mai cu seamă pentru cineva singur... Oare nu e totuna orișicare codru?

— Crezi să fie totuna?

— Să-l duc, bunăoară, într-un codru de lângă Suceava; să fie numai codru!

— Bine zici; să fie numai codru!

Iorgu vroia să iasă.

— Mai așteaptă! îi strigă Luca. Să iei cu tine un burduf de brânză și două pâni albe... lasă băiatului... să nu moară de foame până ce-l va găsi cineva.

Iorgu păși spre ușă.

— Mai stai încă; să-i lași și un urcior cu apă... sau nu! ba da! un urcior ceva mai mare.

— Ai sfârșit?

— Da.

Iorgu puse mâna pe broasca ușei.

— Mai este ceva, Iorgule... nu, nu; poți să pleci.

Zicând astea Luca rădică ochii spre icoană, făcu o cruce și șopti: „Iartă-mă, Doamne!“ Apoi se puse a scri o epistolă către postelnic, încheind-o cu cuvintele: „Lucrat-am dupre povața pre-podobnicului kir-popa Sofronie“.

PARTEA a II-a

BA N-AM SCĂPAT DE EL!

Cap. I

Care ar fi prea frumos în versuri lungi, ceea ce ne face a-l închina dlui... Bodnărescu

Ștefan cel Mare avea o singură fiie. Ea purta dulcele nume, ilustrat de către regina care adusese căderea Troiei, de către împărăteasa care a răspândit asupra Răsăritului mângâierea creștinătății, de către zâna Consingeana, ideal de frumusețe în basmele poporului român: ea se numea Elena.

Soarele îi împleti cosițele din rupturile razelor sale, luna îi dărui albeața argintoasei sale lumine, seninul cerului se res-frânse în azurul ochilor domniței, trandafirii au uitat flori-le-surorile pentru a răsări pe a sa guriță, privighetoarea îi dete melodioasa-i voce, zefirul, ce adiază în serile de mai, îi îm-prumută aromatica-i suflare; iar depărtatul cedru, înălțându-se pe culmile Libanului, se tânguia adesea către sântul Dumnezeu: este cineva mai zvelt decât mine!

Vai!

ȘtefanVodă a vândut această minune unui sălbatec de sub poalele Uralilor!

În Rusia domnea atunci țarul Ioan III, care știu să scuture jugul politic al mongolilor... dar n-a putut să șteargă mongolis-mul din propria sa inimă și din firea crudului său popor, căci nu lesne dispare înfierata pecete a veacurilor de robie.

În 1482 Muscalul trimise în Moldova, la Curtea lui Ștefan cel Mare, pe un sol numit Mihailo Plesceev, ca să-i spună din partea țarului următoarele vorbe:

„Tu ai o fiie, și eu am un fiu.

Aflu că fiia ta e mândră și înțeleaptă; despre fiul meu pot zice cu falä că nimeni nu-l întrece în putere.

Popoarele noastre sînt de aceeași lege: și rușii și moldovenii au primit sânta cruce din mânile Apostolului Andrei.

Și noi și voi scriem deopotrivă cu buchile lui Chirilă.

Dușmani ai tăi sînt craiul leșilor și hanul Crâmului; tot dânșii îmi sînt dușmani și mie: de vom fi uniți, îi strivim sub picioare.

Așadară, mână-n mână și să cununăm pe copiii noștri.“

Mult iubea Ștefan Vodă pe drăgălașa sa fiie; o iubea cu acea iubire, cu care plutitorul, crescut și înălbit în lupte cu furtunele mării, întâmpină o zi liniștită în adăpostul schelei. Dar și mai mult iubea Ștefan Vodă frumoasa Moldovă!

Pentru fericirea țărei sale, el uită că țarul e țar, că muscalul e muscal, că brândușa României nu se deprinde cu ghețurile crivățului, că dulcea turturică nu se împacă cu dezmierdările uliului; el uită toate și răspunse solului moscovit:

— Iată Elena mea, ia-o.

A greșit eroul Moldovei, însă a greșit pentru că-și iubea țara mai pe sus de toate, și greșelele născute din iubirea țărei le iartă Dumnezeu în cer; trebui să le ierte și oamenii pe pământ!

La plecare, Ștefan cel Mare binecuvântă pe fiica sa și-i zise, dându-i o carte scrisă pe pergamenă cu slove de aur:

— Ia, Eleno, acest letopiseț, în care sînt spuse vitejeștile fapte ale țărei tale; citește-l în orice parte a lumii te va arunca oarba soartă; citește-l și adu-ți aminte că ești romăncă!

Letopisețul se începea cu aceste cuvinte:

„Românii își trag vița din râmlenii cei vechi, iară cine au fost râmlenii cei vechi o știe lumea...“

Frageda Elenă sărută mâna bătrânului tată; ochii domniței n-au lăcrimat atunci, dar i-a lăcrimat vocea, când zise:

— Mă supun voiei tale!

Și a plecat...

Fosta-ți vreodată la Moscova?

Acolo oamenii sînt ca natura și natura acolo este o mumă vitregă; acolo soarele nu încălzește și luna nu insuflă voluptatea gândurile drăgăstoase; acolo era menită a trăi și a se vesteji neuitata fiie a lui Ștefan cel Mare.

Țarul avea o a doua femeie, greaca Sofia Paleologina, și un fiu din prima căsătorie, Ioan cel Tânăr, moștenitor al tronului și acum bărbat al domniței Elena.

Sofia născu țarului un fiu numit Vasilie; Elena născu moștenitorului tronului un fiu numit Dimitrie.

În scurt timp după aceea moare junele Ioan și, bun sau rău, oricum va fi fost el, fiia lui Ștefan Vodă, rămâne văduvă, azvârlită singură într-o țară străină, și ce țară străină!...

Moartea lui Ioan cel Tânăr a deșteptat întrebarea: Cine să fie moștenitor al tronului? Copilul Sofiei sau copilul Elenei? Vasile sau Dimitrie? Fiul sau nepotul țarului?

O soacră greacă și o noră româncă au dezbinat deodată toată lumea muscălească în două tabere; cei mai mulți și cei mai buni țineau pentru drepturile Elenei care știa să placă muscalilor, vorbindu-le în limba lor și încungiurându-se totdauna de pământeni; vreo câțiva însă, o mică ceată, apărau drepturile Sofiei, care era puțin iubită, depărtându-se de societatea muscalilor, și ținând la curte o mulțime de greci venetici.

Pe când unii ziceau: „Dimitrie, ca fiu al lui Ioan cel Tânăr, posedă de la tată-său însușirea de moștenitor al tronului", alții strigau: „Un fecior e mai mult decât un nepot al țarului".

Este cumplit când se luptă bărbații, când puterea respinge puterea, când cuvântul răspunde la cuvânt, când francheța se ia de păr cu francheța; dar de trei ori mai cumplită este lupta femeilor, o luptă în care slăbiciunea se zbuciumă a învinge slăbiciunea, ascunzând acul veninului în taina tăcerii, sau înfășurându-l în vorbe de miere și în fineța zâmbetului.

Venise atunci la Moscova un evreu din Polonia numit Scaria. El lăuda legea lui Moise, defăima *Evangeliul,* tăgăduia nemurirea sufletului, respingea sântele icoane, învăța a citi în cartea cabalistică a faptelor viitorului.

Mulți boieri și mulți popi îmbrățișară în secret teoria jidovului, care vorbea frumos și știa să dea greutate frumoaselor sale vorbe.

Sofia se folosi de scandalul evreismului și șopti țarului, dezmerdându-l sub vălul nopții, când credea că va fi mai ascultată:

— Stăpâne, noru-ta s-a aruncat în eresul spurcatului Scaria.

Apoi ea învață pe greci să răspândească în popor vorba că văduva lui Ioan cel Tânăr, fiica lui Ștefan cel Mare, se făcu evreică.

Elena plângea și tremura.

Îngenucheată înaintea icoanei ce-și aduse din Moldova, domnița cu focul inocinței se ruga Născătoarei lui Dumnezeu în sonora limbă română.

Cerul ascultă ruga.

Fiul grecei, ambițiosul Vasilie, pierdu răbdarea de a mai adăsta până ce țarului îi va veni gustul de a alege, în fine, între el și Dimitrie, fiul româncei. Pe de altă parte, Sofia aduna la sine în toate nopțile o mulțime de babe vrăjitoare pentru a face fermece contra dușmanilor, pe de alta, vro câțiva boieri îndemnară pe Vasilie a da otravă lui Dimitrie și a se răscula împotriva țarului.

Strașnicul Ioan III află uneltirile muierii și ale fiului său: pe conjurații boieri îi descapitează, le taie mâinile și picioarele, îi aruncă prin temnițe și groape; pe fermecătorese le înecă. Sofiei îi poruncește de a nu mai apare înaintea ochilor săi; pe Vasilie îl pune sub strajă.

Elena triumfa.

Junelul Dimitrie, băiat de cinsprezece ani, nepot al marelui Ștefan, fu declarat moștenitor al tronului moscovit. În ziua hotărâtă, țarul, încunjurat de toată boierimea, îl introduse în catedrala Adormirei Maicei Domnului, unde-l așteptau mitropolitul cu cinci episcopi și un sobor de egumeni. În mijlocul bisericei se înălța un amvon cu trei jețuri: pentru țarul, pentru ierarcul și pentru Dimitrie. În fața amvonului sta o masă pe care strălucea cununa regească. Ioan III depuse simbolul domniei pe fruntea copilului Elenei. Mitropolitul zise: În numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sânt, amin...

După aceea tot clerul și toată curtea asistă la banchetul ce se dete în palatul de la Kremlin. Țarul dezmierda cu dragoste pe

nepotul său, dăruindu-i o prețioasă cruce cu lanț de aur și un brâu presărat cu pietre scumpe.

Acea zi, frumoasă pentru gloria sângelui român, se întâmplă în 4 februarie 1498.

Când știrea ajunse la Ștefan Vodă, el făcu vânătoare domnească pentru bucuria boierilor și porunci a se da poporului vin domnesc ca să se veselească.

Dar nu dormea viclenia greacă, ci ca tigrul, care, pitulat în vânzătoarea umbră a tufelor, cu ghearele pe jumătate ieșite, cu ochii aprinși de setea sângelui, cu gura gata a sfâșia victima, ochește o ușure căprioară și apoi se aruncă... așa Sofia pândea pe Elena.

N-a trecut un an deplin și iată că Sofia cu fiiul său recâștigară nestatornica milă a țarului; au mai trecut la mijloc ceva ca doi ani, și iată că Elena cu sărmanul Dimitrie s-au văzut întemnițați sub cea mai aspră privegheare.

Niciodată, nimeni n-a știut să spună care a fost vina nenorocitei odrasle a lui Ștefan cel Mare.

În 1502 țarul zise solilor hanului tătăresc: „Am închis pe noru-mea și pe nepotul meu, pentru că așa mi-a plăcut mie".

Sofia triumfa.

În 1504 a venit vestea la Ștefan Vodă că fiia sa se stinge cu încetul, ca licurinda lumină a candelei, în neagra închisoare.

Bătrânul domn făcu o cruce, se gândi și zise: „Datoria firească a părinților este de a muri înainte de copii".

De atunci el nu s-a mai sculat din pat.

Cap. II

Din care se vede cât de rău este de a repeta o singură frază de două ori

Dacă vi s-ar fi întâmplat a trece pe stradele Sucevei în ziua de 1 iuliu 1504, ați fi crezut că vă aflați în acea urbe fermecată din basm, unde, prin răutata Satanei, împietriră până și corbii de pe arburi, până și apele din izvoare, până și bucatele de pe frigări, astfel că ochii în zadar cătau jur-împrejur o suflare de ființă vie.

Și cu toate astea, Suceava, departe de a semăna cu Sodoma și Gomora, se deosebea prin o religiozitate așa de mare, încât număra în sânul său 400 de biserice și bisericuțe. De ce, dară, milostivul Dumnezeu a lipsit-o dodată de acea una sută mii de făpturi umane, cari cu câteva ore înainte împestrițau toate piețele, toate ulițele, toate unghiurile acestei mărețe capitale?

Dar nu! sucevenii n-au pierit; cel puțin n-a pierit unul din ei, căci iată arătându-se în o răspântie și alergând în goana calului... cine? cunoscutul nostru vânător Focșa, aprinsul admirator al mătușei Despei și în genere al tuturor minunilor de pe fața pământului, care, acuma, străbătând pustiitele strade ale Sucevei, avea el însuși aerul de a fi o minune.

De-l veți întreba: „Încotro fugi, vere Focșo?" el nu va răspunde, el nu se va opri, el nu va întâmpina la cestiunea D[omniei] voastre măcar prin o căutătură... El fuge, fuge, fuge, și numai din timp în timp își apasă pe ceafă, când cu dreapta, când cu stânga, cușma ce amenință la tot pasul a cădea, speriindu-se și ea de o fugă atât de furioasă.

După mai multe ocoliri pen stradele strâmte și încurcate ale unei capitale zidite după planul capriciului, Focșa ieși la Dealul lui Vodă. Aci se înalța palatul domnesc, încins cu două rânduri de muri: unul, numit *pânză,* încungiura circumferința poalelor dealului; altul, mai mic, numit *cetățuie* și despărțit de cel dintâi prin o distanță ca de cinci sau șase stânjeni, era lungit pe circumferința vârfului dealului, în al cării centru sta așezat însuși edificiul, iar în giur grădine, fântâne, acareturi etc. În caz de război, această fortăreață în miniatură, înaripată cu un mare număr de turnuri, putea să susțină două asediuri succesive, dentâi din dosul pânzei, apoi, luându-se aceasta, ostașii se retrăgeau și reînnoiau apărarea din dosul cetățuiei; ba încă și după cuprinderea cetățuiei era cu putință de a mai rencepe lupta din întrul palatului, zidit din piatră pătrată, cu turnulețe la flancuri, cu uși ferecate și cu gratii de fier.

Aici, ca prin vărguța magică, spectaclul se schimbă cu desăvârșire. Nu numai ulițele din giurul palatului sînt ticsite de oameni, bărbați, femei, tineri, bătrâni, copii, dar până și pe ziduri, pe porți, pe case, pe copaci nu vezi decât mii de figuri bâcsite, de toate vârstele, de toate sexurile, de toate condițiunile,

între cari puteți observa un singur punct de asemănare: ochii tuturora, fără deosebire, sînt ațintiți asupra locuinței domnești.

Din înmiitele guri ale acestei uriașe gloate nu auziți o vorbă, un cuvânt, un son, din care să puteți ghici cauza fenomenului, să aflați împregiurarea ce întrunise atâtea inime bătânde. În loc de fraze lămurite, ascultați numai o ciudată murmură, asemenea freamătului undelor, care nu lasă a recunoaște vocea fiecărui val în parte; ascultați o stranie bombănire, care în tot minutul crește sau scade în diapazon, devine zgomotoasă sau se pogoară la misterul șoaptei, și din care nu puteți înțelege nemic.

Vânătorul Focșa își făcu drum printre compactele șiruri ale poporului, adresând în dreapta și-n stânga laconica întrebare: „Murit-a?“, la care îi răspundeau voci confuze. Ajuns la marginea *pânzei*, el se gândi o clipă, apoi, sărind deodată pe umerii vecinului său, un cupeț-pitar — adecă negustor brutar în limba de astăzi —, individ cu burta mare și spete largi, se încercă a se servi de bustul cel voluminos al burghezului ca de o scară pentru a escalada murul; dar a pățit-o! căci cupețul-pitar protestă lovindu-l cu pumnul peste picioare, astfel că bietul Focșa căzu de la înălțime, cu toată greutatea și în toată întinderea corpului său. Râsete au răsunat aci dentâi împregiur între acei ce văzură catastrofa; de aci, ca scânteia electrică, au trecut mai departe la alții, cari începură a râde numai pentru că auzeau râzând.

Această improvizată veselie făcu loc unei tăceri maiestuoase deodată ce apăru, pe un cal alb ca spuma, hatmanul Arbure, însoțit de vro zece curteni. Poporul, rădicând cușmele, se da în laturi înaintea bătrânului viteaz, care străbătu astfel cu ai săi până la poarta *pânzei*. Gloata se sili a pătrunde în urma hatmanului, dar poarta se renchise chiar sub nasul onorabililor cetățeni, lăsând să treacă numai Arbure cu ceata. Tot așa s-a deschis și s-a închis a doua poartă. Intrând în curtea palatului, hatmanul se dete jos de pe cal, pe care apoi unul din curtenii săi îl duse la un stâlp de fier cu trei inele, sus un inel de aur, la mijloc un inel de argint, jos un inel de aramă. Calul, care avea norocirea de a fi al unui hatman, fu legat la inelul de aur.

Să lăsăm gloatele și pe Focșa înaintea *pânzei*, să lăsăm pe ducepalul lui Arbure în curtea palatului și să intrăm o dată cu însuși hatmanul în dormitorul lui Ștefan cel Mare, unde ni se va

limpezi cauza subitei pustiiri a stradelor Sucevei, neobicinuita alergare a vânătorului și curioasa îmbulzire în jurul Dealului lui Vodă.

Pe un pat de abanos fără ornamente, era culcat marele Ștefan, galben, slab, cu ochii înfundați și cari străluceau acum cu un foc mai înväpăiat ca razele unui soare ce apune. Înaintea patului sta în genuchi tânărul Bogdan Vodă, cu fața ascunsă în mâni. La căpătâiul domnului ședea pe scaun mitropolitul Teoctist, bătrân, gârbovit de ani, care purtă o jumătate de secol cârja păstoriei. Din dosul ierarcului stau în picioare vlădici și egumeni. Restul odăii era cuprins de fruntașii boierimii, cătră cari se aplică cuvintele cântecului poporan despre Ștefan Vodă:

Casa-i plină de boieri,
Viteji mari cu mari averi,
Hatmani toți și vistieri!

Când ușierii au deschis ușa și au lăsat să între hatmanul Arbure, Ștefan cel Mare se împărtășise deja din mânile mitropolitului și, așteptând cu răbdare și liniște momentul suprem, cu o voce stinsă și trăgănată, al cării timbru avea ceva profetic, da fiului și supușilor săi povețe de domn și de părinte:

— Tu, fiule Bogdane, și voi, credincioșilor mei boieri și tovarăși, cari ați împărțit cu mine toate izbândele mele, iată-mă plătind datoria de obște a firii omenești.

Vâlva trecutei vieți mi se pare acuma ca umbra ce se pierde cu apropiarea serii.

Moartea stă în ușă. S-a sfârșit pentru totdeauna călătoria omului muritor, târârea viermelui...

Dar nu mă sperie aceasta, căci știu bine că însăși ziua nașterii unui om este cel dentâi pas spre mormânt...

Ceea ce mă îngrijește, ceea ce-mi sfâșie cugetul este că vă amenință ghearele nemilostivului păgân însetat de sânge creștinesc.

Prin armele și vicleniile sale, el înghiți cea mai mare parte a Țărei Ungurești, supuse cu puterea Crâmul, care nu cunoscuse până atunci nici un stăpân străin, cuprinse Basarabia, înjugă pe munteni.

Credeți, oare, că el va cruța sărmana Moldovă, aceea care este ca o poartă a împărăției sale, aceea care a cutezat să-l desprețuiască și în a cării inimă a răzbătut el totuși, luându-ne Cetatea Albă și Chilia?

Unde va fi sprijinul vostru și nădejdea voastră, când va suna ceasul de nevoie?

Leșii sînt mincinoși: plini de fală și mici în vârtute...

Ungurii s-au aruncat ei înșii în obezile păgânului...

Nemții se ceartă ei între ei...

Muscalii...

Aci vocea muribundului erou tremură ca o coardă ce se rumpe. El tăcu, închise ochii, un incarnat acoperi obrajii săi veștejiți, buzele-i se mișcau convulsiv, ca și când vorbeau cu o ființă nevăzută.

Boierii au înaintat spre patul domnului, crezând că și-a dat sufletul... dar Ștefan avu puterea de a învinge coșmarul ce-l ameţise și, revenind în sine, urmă mai departe:

— Precum vedeți, fiule și fraților, nu este cine să vă ajute când va fi sosit greul ispitei.

Așadar, ascultați sfatul ce vă dă bătrânul vostru domn și părinte, cu care izbutirăți a birui atâtea mii de necazuri...

Cercați a îmblânzi sălbateca fiară prin o supunere de bunăvoie: liniștita apă stinge urgia focului...

Cereți să vă lase a vă cârmui după legile voastre, a trăi cu obiceiele voastre, a vorbi în limba voastră...

Cereți să nu se atingă de credințele și slobozeniile țării...

Cereți să vă apere împrotiva dușmanilor voștri...

Pentru toate astea, plătiți-i o dare pe an și ajutați-l în războaiele lui...

Dar dacă, ferească Dumnezeu, păgânul nu va primi o așa tocmeală, dacă el va voi cumva să vă calce sfintele drepturi strămoșești, atunci...

Atunci mai bine să muriți cu sabia în mână, decât să priviți robia Moldovei!...

Ștefan Vodă încetă, aruncă o cătătură asupra adunării și zise:

— Am vorbit de soarta țării; voi vorbi acum de păcătosul meu suflet... Vă rog, iubiților mei frați, de a mă ierta pentru nedreptățile ce le-ați suferit de la mine...

Ochii lui vodă s-au oprit asupra hatmanului Arbure.

— Apropie-te, hatmane... Sînt greșit înaintea ta...

Bătrânul hatman se inundă în lacrimi, se aruncă în genuchi și, apucând mâna domnului, strigă sărutând-o:

— Iartă-mă pe mine, pe mine iartă-mă, stăpâne!

— Ba să mă ierți tu pe mine, fratele meu.

— Dă-mi, dară, voie, Măria ta, dă-mi voie de a stărui, de a stărui ca să mă ierți nu numai pe mine, nu numai pe mine, stăpâne, nu numai pe mine, ci încă pe o altă credincioasă slugă a ta, foarte credincioasă slugă...

— Spune, Arbure...

— Știi, Măria ta, îți aduci aminte, Măria ta, de nenorocitul, de mult nenorocitul postelnic Șarpe...

Vodă nu-l mai auzea: se părea adormit.

Cap.III

Foarte încurcat, fiind foarte revoluționar

Pentru a înțelege starea de lucruri în care Moldova fu aruncată docamdată prin agonia lui Ștefan cel Mare, trebuie mai-nainte de toate să limpezim cestiunea succesiunii domnilor după vechiul nostru „obicei al pământului".

Cronicile moldovene ne arată în secolii XV și XVI o necontenită luptă între două principii: principiul eligibilității și acel al eredității. Boierii și clerul, adică aristocrația teritorială a țărei, pretindeau a avea dreptul strămoșesc de a-și alege ei domni; ospodarii, pe de altă parte, lucrau din toate puterile pentru a funda o dinastie. În fine, neînțelegerea se împăcă prin un *mezzo-termine* prin o concesiune ambilaterală, care se cuprindea în aceea că aristocrații alegeau domni, dar îi alegeau numai și numai din familia domnească, dintre fii, frați, nepoți, neamuri ale răposatului principe.

Această combinațiune era cu atât mai ingenioasă, cu cât ea mulțumea deplin și pe domni, și pe aristocrați. Domnii își formau totdauna Curtea astfel, încât să fie siguri că, la caz de moarte, le va urma acela pe care[-l] vor recomanda ei înșii mitropolitului, vlădicilor, logofeților, vornicilor etc., deși aristocrații nu pierdeau prin aceasta puterea legală de a alege la

domnie până și pe bastarzii din familia princiară, căci la români, ca și la normanzi, copiii naturali moșteneau toate drepturile părinților. Mai pe scurt, domnii aveau o mare influință ocultă în numirea urmașilor, aristocrații aveau o mare latitudine facultativă...

Este învederat că, pe baza unei atari constituțiuni, fiecare moarte de domn trebuia să fie simptomul unei turburări din partea poporului de jos — care se încerca a dobândi și el o acțiune în alegerea stăpânilor — și din partea pretendinților, cari intrigau pe lângă aristocrați, zicându-se a fi *os de domn*.

Chiar înainte de a muri Ștefan Vodă, două răscoale se declarară la două capete ale Sucevei: răscoala dentăi, în Mahalaua Măcelarilor, era condusă de mătușa Despa; cea de al doilea, pe Podul Sașilor, de către stolnicul Petru Rareș, bastard al principelui.

Dacă mătușa Despa avea o ură pentru cineva, apoi, precum văzurăm, numai pentru doftorul domnesc, italianul Geronimo da Cesena.

Când vânătorul Focșa îi aduse din fugă vestea despre moartea lui vodă, descriindu-i cum sufletul domnesc ieși prin un horn al palatului în forma de fum albui, ea strigă: „L-a otrăvit neamțul!“

La vale de așa-numita „movilă a mătușei Despei“ se trăgea d-a lungul râului un șir de căsuțe, în cari locuiau *mesnițíi*, sau măcelarii, profesiunea ce o puteau exercita atunci numai românii; iar dintre toate acele căsuțe, cea mai frumușică, cu stâlpi roșii și cu obloane verzi, era a *starostelui* meșter Belibou-sin-Crăciun.

Mătușa Despa alergă în clipă să povestească descoperirea sa vecinilor, și, peste o oră, vro două sute de măcelari, cu steagul breslei, cu pestelce la brâu, cu cuțite și topoare în mâini, având în fruntea lor pe starostele, întovărășit de vicleana doftoroaie, cutreierau stradele Sucevei, răcnind: „Moarte neamțului!“

Cu cât înainta procesiunea lor, cu atâta creștea numărul. Ungurii cojocari, vecini cu Mahalaua Măcelarilor, rădicară și ei steagul; apoi urmară mai mulți băieți de pe la *crame*, adecă prăvălii, slugi boierești, ștrengari și alții, încât, în curând, ceata se urcă la o cifră aproape de o mie de dușmani ai nenorocitului medic.

Pe când mătușa Despa, ca un general priceput, explica pe drum armatei sale nelegiurile vrăjmașului, vânătorul Focșa intră în palatul postelnicului Șarpe și, după mai multe căutări, găsi pe Luca în grădină, lungit pe iarbă sub umbra unui arbore, ascultând pe Iorgu care-i citea dintr-un manuscript slavonesc întitulat *Aici se începe Paralipomenonul lui Zonara*...

Grămăticul citea:

„Cade-ni-se nu din cărți a ne lumina, ci din curățenia minții celei limpezite de către duhul dumnezeiesc; și precum cărțile cu cerneală se scriu, așa inima noastră cată cu duhul lui Dumnezeu scrisă a fi...“

În acest moment Focșa intră, sau, mai bine, năvăli în grădină, strigând:

— A murit vodă!

— Cine ți-a spus-o? întrebă Luca cu liniște, lăsând cartea la o parte și sculându-se în picioare.

— Cine mi-a spus-o! Mă mir cum de n-o știi d-ta, după ce o știe tot târgul!... Ș-apoi uită-te — adause el, arătând printre crengele copacilor spre poartă — uită-te, toate slugile abia acum se întorc de la Dealul lui Vodă, nici una nu rămăsese acasă...

— Cum de-i lăsase vornicul curții să iasă fără știrea mea?

— Ba chiar vornicul a fost cu dânșii. Des-demineață trecu pe uliță un aprod domnesc, trimis să cheme pe toți boierii la palat și ne spuse că adecă vodă moare; pe dată toate slugile au și pornit în fuga mare la Dealul lui Vodă, eu singur mai rămăsei, gândindu-mă a cere voie, dar...

— Și ce ați văzut la Dealul lui Vodă?

— Văzurăm ieșind din palat mai mulți boieri cu oamenii lor și am auzit de la unii că vodă a și murit; atunci mă grăbii a mă întoarce acasă, dar pe drum m-am abătut pe la mătușa Despa, și ce să vezi?!

— Ce?

— Îmi spuse că doftorul neamț este acela care a otrăvit pe vodă.

— Ți-a spus-o ea?

— Chiar ea mi-a spus-o!

— Iorgule!

— Ce să facem acum, bădiță! Ne-a murit bunul și viteazul nostru domn!

— Doftorul se află într-o mare primejdie.

— Doftorul?

— El mi-a scăpat viața, și eu sînt dator de a scăpa pe a lui.

— Nu te înțeleg, bădiță.

— Mă vei înțelege îndată... Spune, Focșo, să se înarmeze și să încalece Faur, Balea, Gagul, Dobrotă, Caplea, Pancea, Mogoș și Ursul; să ia scuturi, săbii și sulițe; tu, Iorgule, vei merge cu mine; iar tu, Focșo, aleargă la vel-armaș de-i spune că poporul năvălește asupra casei doftorului...

— Poporul năvălește? De unde o știi d-ta?

— Așa să-i spui... iute!

Abia Luca și cei nouă tovarăși ai săi zburară călări din curtea palatului, cum îndată kir-popa Sofronie ieși din apartamentul său, ținând subsuori o lungă scândură albă; un ucenic, îmbrăcat călugărește, ducea după Sânția sa o scară, cu ajutorul căriia scândura fu așezată și legată deasupra arcadei porții; pe scândură se citeau, scrise cu slove mari, una lângă alta, următoarele trei inscripțiuni, greacă, slavonă și română:

1

Ο ϵν αμαρτωλοι αμαρτωοι Σωφρονηο ιϵρομοναχο Γανγουρ λϵγϵι ζητω Βογδαν Βοϵβοδα .

2

Iz greșnih naigreșnii cerneț Sofronie Gangur recè: da zdravstvuiet Bogdan Voivoda.

3

Dintre păcătoși mai păcătosul călugăr Sofronie Gangur zice: „Să trăiască Bogdan Voievod“...

Kir-popa Sofronie se retrase apoi cu o patriotică smerenie, zicând în gândul său: „Un mare pas spre Mitropolie!“

Pe când astea se petreceau în palatul postelnicului Șarpe, pe Podul Sașilor, o democrație desculță făcea după modul său alegerea de domn al țărei. O gloată de pescari, de țărani, de robi

țigani și tătari, de precupeți, de grădinari, bărbați și femei zbierau cât le lua gura:

— Întru mulți ani să domnească Petru Vodă!

— La palat! După mine, fraților! striga un june de vro patrusprezece ani, nalt, frumos, cu o figură măreață și deschisă, care se părea menită pentru domnie.

Era celebrul Petru Rareș, născut din dragostea lui Ștefan pentru o pescăriță de la Hârlău și pe care domnul îl făcuse vel-stolnic. Cu câteva zile înainte, Petru dispăru din palat, prevăzând schimbarea domniei, și se ascunse în casa șoltuzului Beisen, neamț românit sub numele de Bejan, pe care l-a apărat odată contra mâniei lui vodă. Generos și simplu în manierele sale, Petru era iubit de popor, încât nu i-a fost greu a scula în câteva ore toate opincile Capitalei și pe toți negutătorii mici, cari se aflau supuși, după legile țărei, la poruncele vel-stolnicului.

Însă nu mult timp zâmbi junelui pretendinte perspectiva tronului. La capătul podului îl întâmpină o numeroasă ceată sub povățuirea armașului Fliondur.

— Lăsați jos armele! strigă acesta, rădicând în sus măciuca, măcar că mai toți partizanii bastardului în loc de arme nu aveau decât ciomege și pietre.

Rareș, ținând mâna pe pumnar, abordă pe Fliondur:

— Jupâne armașe, ajută-mi și te voi face vel-vornic de Țara-de-Jos.

Fliondur voi a pune mâna pe îndrăznețul june, dar acesta repede îi dete o palmă și, făcând apoi o săritură îndărăt, dispăru în mulțimea poporului.

— Țineți-l! țineți-l! striga armașul, înflăcărat de furie și de rușine.

Poporul râdea.

— Ucideți-l! urmă Fliondur către ceata sa; ucideți-i de tot! ucideți-i pe blestemații ăștia, pe mojicii ăștia!...

Poporul începu a fugi.

Deodată, din partea în care se afla ceata armașului, apăru călare vânătorul Focșa și, apropiindu-se de Fliondur, îi zise:

— Răscoală lângă casa doftorului domnesc!

Fliondur trimise trei cetași cu porunca de a se închide toate porțile orașului, ca nimeni să nu iasă, și apoi purcese cu toții spre locuința doftorului.

Măcelarii aprinseseră din patru colţuri casa bietului italian. Luca cu ai săi ajunseră tocmai atunci când norodul strica cu topoare uşa edificiului. Aci se încinse o luptă teribilă. Oamenii lui Luca era aleşi din cei mai viteji din casa postelnicului. Deşi numai nouă la număr, ei izbutiră a respinge pe măcelari de la uşă şi a scoate afară pe Geronimo, jumătate mort de frică. Dar casa ardea, focul se lăţea şi trebuia a se retrage. Măcelarii nu-i lăsau a face un pas înainte, şi nu ştiu cum s-ar fi sfârşit dacă, sosind la timp, armaşul cu ceata lui n-ar fi început a împinge gloata, lovind-o din coastă.

Liniştea a devenit însă perfectă numai atunci când Fliondur a declarat „pe cinste" că Ştefan Vodă n-a murit încă.

Să ne-ntoarcem la Petru Rareş.

După neisprava negociaţiunii sale cu Fliondur, el alergă spre Poarta Ungurească. Vă aduceţi aminte că în direcţiunea acelei porţi se afla casa postelnicului Şarpe. Ajungând la ea, Petru văzu inscripţiunile cele ultradevotate ale lui kir-popa Sofronie.

„Aici se cinsteşte numele lui Bogdan, îşi zise el zâmbind, şi, prin urmare, aici nimeni n-o să mă caute; voi adăsta ascuns până la noapte, Poarta Ungurească e aproape..."

Cugetând astfel, Petru intră în curtea palatului, se furişă în grădină şi se pitulă în tufe.

Peste o jumătate de oră, Luca reveni cu oamenii săi şi cu doftorul Geronimo.

După ce puse la cale toate trebile casei, încredinţând pe cei răniţi în sarcina italianului, el îşi aduse aminte că a uitat în grădină preţiosul manuscript al lui Zonara.

Dar închipuiţi-vă mirarea sa când zări, înaintând spre el dintre crengi, pe bastardul lui Ştefan cel Mare.

— D-ta, stolnice, aici?...

— Eu, Lucă, răspunse bastardul, întinzându-i mâna cu o nobilă franchetă; nu voiam a mă ascunde, căci te văzui intrând pe tine, şi te cunosc cine eşti...

— Dar ce te-a adus?...

— Scapă-mi viaţa!

— Ţi-o scap, stolnice... vino după mine, adause Luca, conducând pe Rareş la o uşă din fundul grădinei.

În seara acelei zile, crainicii, adecă heralzii domneşti, înştiinţară poporul cu sonul trâmbiţelor că a doua zi de dimineaţă au a se aduna la Câmpul Dreptăţii pentru alegerea unui nou domn...

Cap. IV

În care cei vii se încurcă şi un mort vine să-i descurce

Zăcând pe patul morţii, Ştefan cel Mare pusese pe cler şi pe boieri să-i jure că primesc de domn pe fiul său Bogdan; pentru a se asigura apoi contra nestatorniciei aristocraţilor, bătrânul vodă chemă pe toţi curtenii săi — copii de casă, aprozi, paici, postelnici etc. — şi-i făcu să declare că vor apăra contra oricui domnia lui Bogdan.

„Jurăm — ziseră tinerii curteni, cu o mână pe *Evangeliu* şi cealaltă pe sabie — *jurăm pe Dumnezeu, pe Maica Precista, pe apă, pe pământ, pe foc, pe văzduh, pe pâine, pe vin, pe paloşele noastre*..."

Astfel era jurământul militar pe atunci.

Şi, în adevăr, Ştefan Vodă era silit să ia toate precauţiunile putincioase, căci, deşi fiu de domn, ba încă de cel mai ilustru domn al României, deşi brav şi inteleginte, totuşi junele Bogdan, după legile ţărei, nu avea dreptul de a se urca pe tronul Moldovei... De ce?

Bogdan Vodă era un bărbat frumos şi bine făcut; avea o statură de mijloc, o talie subţire şi un mers graţios; avea o pieliţă foarte albă, păr negru unduios, sprâncene arcate, musteţi elegante, o bărbuţă creaţă, un nas delicat... dar cu toate acestea îi strica un lucru de nimica: ochii încrucişaţi, din a căror cauză poporul îl numea „Bogdan cel Orb" sau „Bogdan cel Grozav".

În alte ţări, istoria ne arată regi şchiopi ca Vladislav al Poloniei, regi cocoşaţi ca Ricard al Angliei, regi chiori ca Ludovic al Boemiei... Numai la români cel mai mic defect fizic dezmoştenea pe un fiu de domn la drepturile sale la coroană.

Străbunii noştri întreceau chiar pe vechii elini în adoraţiunea frumuseţei plastice. Principii lor, mai întâi de toate, se cerea a fi *mândri*. Această curioasă lege se baza pe o observaţiune foarte veche, pe care o găsim deja în antica literatură sanscrită. În drama *Mricişacati*, scrisă înainte de naşterea lui Crist, un judecător zice: „De pe figură vă puteţi face o idee asupra caracterului nu numai în om, ci în fildeş, în cal, în juncă; când forma e perfectă, inima nu poate a nu fi bună".

Dar cusurul ocular al lui Bogdan Vodă avea pentru români o însemnătate și mai mare decât oricare alt cusur fizic, ochii încrucișați fiind dezaprobați prin însuși textul *Sântei Scripture*, când evangelistul Luca zice în capul [al] XI-lea: „Lumina trupului este ochiul; deci de va fi ochiul tău curat, tot trupul tău va fi luminat, *iară dacă va fi rău, și trupul tău e întunecat*".

Această tristă împrejurare și, mai cu seamă, revolta poporului de jos pentru Petru Rareș, descrisă în capul precedinte, probară lui Bogdan Vodă necesitatea de a lua și el măsuri extraordinare, afară de jurământul boierilor și curtenilor. Așadară, tânărul principe, pe când tată-său zăcea în amorțire, pe de o parte trimise pe crainici de a anunța pentru a doua zi libera alegere a domnului, iară pe de alta chemă la palat pe neobositul vel-armaș Fliondur.

— Spune-mi, armașe, pe cine cunoști tu a fi mai împrotivnic domniei mele?

— Șoltuzul Bejan...

— Unu.

— Starostele Belibou-sin-Crăciun...

— Doi.

— Mătușa Despa...

— Las-o la o parte, că nu mi-e teamă de muieri.

— Mai mulți dintre unguri[i] cojocari...

— Bine; dar de cel mai mare dușman al meu, de Rareș, nici că aduci vorba?

— S-a făcut nevăzut, Măria ta.

— Să mi-l scoți din gura iadului, auzi! că-mi răspunzi cu capul... Mai în sfârșit, urmă Bogdan mai liniștit, pune mâna pe cine singur știi, și-i bagă legați în Turnul cel Roșu, ca nu cumva să clocească mâine vreo zarvă.

— Ar fi bine, zise Fliondur, ar fi bine să dăm norodului o... o... o pildă.

— Ce vrei să zici cu pilda?

— Ar fi bine... vro câteva țepe.

— Așezate tocmai în calea poporului, hm?

— M-ai ghicit, stăpâne!

— Bun gând ai avut, zău! Ia, dară, de prin închisori trei jidovi, trei armeni, trei țigani și trei tătari, peste tot doisprezece, și înțeapă-i, ca să fie, cum zici, o pildă.

Fliondur sărută poala hainei lui Bogdan Vodă și ieși.

În ușă el se ciocni cu vel-logofătul, faimosul Ioan Tăut.

— Ce vești, părinte logofete? întrebă vodă.

— Să fie Măria ta sănătos!

— Zi tot înainte.

— Viu ca să-ți prevestesc Măriei tale o sminteală oarecare pentru ziua de mâine.

— Ai zis: sminteală?

— Din ținutul Fălciului s-a întâmplat a fi acum în Suceava numai pârcălabul Costea.

— Ș-apoi?

— Apoi nu prea vine la socoteală, pare-mi-se, ca un singur om să te aleagă domn pe Măria ta în numele tuturor ținutașilor.

— Îți place a glumi, părinte logofete; ia alți oameni de prin alte ținuturi, de pe unde sînt mai mulți, și așază-i sub steagul pârcălabului Costea, ca și când ar fi veniți și ei tot din ținutul Fălciului. Nu se va băga de seamă.

— Așa îmi poruncește Măria ta?

— Așa îți poruncește Domnia noastră...

După ce boierii și curtenii jurară lui Bogdan Vodă, după ce Petru Rareș dispăru din luptă, după ce capii opozițiunii fură întemnițați, iară cei rămași se îngrozeau privind o duzină de ființe umane înțepate... ei bine, poporului tot încă nu-i venea a crede că domnul ce și-l va alege în Câmpul Dreptății nu va fi ales, potrivit obiceiului, *cu voia tuturor locuitorilor țărei*, după expresiunea cronicarului Ureche.

Câmpul Dreptatea, numit așa pentru că acolo se făceau *dreptățile* naționale cele mari — alegerea domnilor, hotărârile de război și de pace etc. -, prezinta un lung cuadrat de verdeață, mărginit prin o întinsă terasă naturală în formă de amfiteatru.

La mijlocul terasei se întindea acum un cort, pe care-l putem descri cu chiar cuvintele cântecului poporan:

„Nalță-s-un cort de covor,
Un cort mare și rotat,
Mult e mândru, nărămzat,
De țăruși de-argint legat
Cu șveri albe de mătasă..."

La ușa cortului, un comis ținea de căpăstru un cal turcesc negru pintenog, atât de frumos, încât privind la el nu-ți mai venea să admiri șaua, buzduganul, frâul, scările, strălucinde de aur, de argint, de pietre scumpe.

La dreapta cortului sta înșirat clerul cu steagurile fâlfâinde, din cari cel mai măreț era Sân George al eparhiei sucevene, având în frunte pe caducul mitropolit Teoctist, sprijinit de brațele a doi arhidiaconi; apoi episcopi și arhimandriți, toți învestiți în prețioase *odăjdii* bisericești de *camhă*, după cum se numea o grea stofă de mătasă de proveninţă orientală.

La stânga cortului sta grupați boierii cei mari, toți în haine de *socârlat*, adecă ceea ce se zicea atunci franțuzește *„escarlate"* și italienește *„scarlatto"*, un postav foarte fin, de culorile cele mai diferite, cu ceprazuri de fir, cu brâne grele de bogăție, cu cușme de samur; iar după fiecare boier vro câtiva juni, unul ținând steagul, altul calul, al treilea sau al patrulea, fără nici o treabă, se păunau în scurteicele lor roșii, verzi, albastre, ceprazate cu mătasă albă, galbenă, stacojie. Soarele se oglindea cu drag în luciul numeroaselor arme. Vel-logofătul Ioan Tăut și veliții de sfat, cu toiege în mâini, toiege văpsite și poleite potrivit cu gradul ierarhic al fiecăruia, prenaintau pe ceilalți.

La poalele terasei, ca un zid viu, șerpuiau vătășiile curtenilor: aprozii cu cabanițe cu jderi și cu vulpi, paicii cu brâne, pumnare și lănci de argint, panțirii cu zale și coifuri poleite și alții.

Pe spațiosul șes, lungit în fața terasei, erau tăbărâte treizeci de steaguri mari cu stemele celor treizeci de districte, în cari se împărțeau atunci Moldova. În giurul fiecăruia vedeai grămădiți boieri și curteni *de țară* sau *ținutași* iar în fruntea lor câte un părcălab, adecă cap militar și civil al districtului.

Din dosul acestor cete se zărea ca o umbră breslele neguțătorilor, posomorâte, fără pompă, fără culori, fără splendoarea armelor. Fiecare breaslă avea un steag deosebit și era condusă de către un staroste.

În fine, la spatele breslelor bâzâiau, nedisciplinate și neuniformate, gloatele poporului de jos.

După ce mitropolitul citi rugăciunile după obicei, în adânca tăcere a norodului îngenucheat și cu capetele plecate, vel-logofătul ținu următorul scurt cuvânt:

— A căzut stâlpul țărei, fraților! A biruit moartea pe nebiruitul nostru domn și stăpân, cu care înfrânserăm toate liftele de prinpregiur. Țara are nevoie de un nou razim. Sînteți adunați aici, fraților, pentru ca să ne alegem cu toții un ospodar și voievod după voia și placul nostru, fără silă sau viclenie. Așadar...

Aci Tăut se opri, ocoli cu ochii săi de șoim toată circumferința câmpului, rădică vocea și strigă:

— Așadar, întru mulți ani de la Dumnezeu, să trăiască Bogdan Vodă!

Dar în același moment trei voci mai sonore au răsunat la spatele bătrânului logofăt:

— Să trăiască Petru Vodă!

Boierii și clerul, nemaiștiind pe cine să aclame de domn, tăcură.

Dintre curteni, unii au strigat: „Bogdan Vodă!" alții: „Petru Vodă!"

Ținutașii repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!"

Breslele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!"

Gloatele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!"

Închipuiți-vă critica pozițiune a lui Bogdan, care se afla în strălucitul cort din mijlocul terasei, așteptând cu nerăbdare momentul de a ieși radios denaintea poporului.

Deodată s-a răspândit o rumoare: „Mortul! Mortul!"

Mulți făceau cu spaimă cruci peste cruci și se precipitau în laturi denaintea grozavei aparițiuni.

Pe un pat, dus de patru curteni, înainta spre terasă Ștefan cel Mare.

La dreapta și la stânga mergea câte un călău, îmbrăcat în roșu, ținând o secure într-o mână și o capră de tăiat lemne în cealaltă.

Cap. V

În care se demonstră „libertatea electorală", așa după cum s-a practicat în toți timpii

Știți că, tocmai în momentul când hatmanul Arbure cerea grație pentru postelnicul Șarpe, Ștefan Vodă adormise.

Acest somn, precursor al agoniei, a durat optsprezece ore.

Un mare zgomot într-o cameră învecinată a deșteptat pe muribundul erou.

— Ce este? întrebă el cu un glas ce abia se auzea.

Nimeni nu-i răspunse.

Zgomotul creștea din ce în ce mai mult.

— Trebui să-l deșteptați! Trebui! striga o voce furioasă.

— Ce este? repetă Ștefan destul de tare.

O ușă s-a deschis cu violență, și pe prag apăru un tânăr boier de o statură colosală, pe care curtenii, reținându-l de brațe și de haine, în zadar se zbuciumau să-l oprească.

— Ești tu, Barbovski? Intră... Lăsați-l...

Curtenii s-au retras. Cutezătorul june se apropie de pat, îngenuche, sărută mâna cea rece a lui vodă și murmură cu capul plecat:

— Stăpâne! Peste un ceas, cel mult un ceas, Bogdan Vodă va fi dat jos și poate chiar...

Ștefan s-a rădicat cu iuțeală, ca și când ar fi încă plin de viață.

— Răsturnat? Cum? Unde? De cine?...

— Patru boieri, Măria ta, s-au hotărât astăzi, acum, pe Câmpul Dreptății, a striga: „Să trăiască Petru Vodă!" Acești patru boieri sunt: Ieremia Hudici, Filip Dajbogă, Gavrilă Bucium și... și eu. Pe mine m-a biruit remușcarea cugetului și-i trădez pe tovarășii mei. Fă ce știi, stăpâne!...

Barbovski se sculă și scoase din brâu un pumnar.

— Dar nici mișelul trădător nu trebuie să trăiască!...

Zicând aceasta, el își înfipse în inimă sâmceaua pumnarului și căzu jos.

Era ca un trunchi de brad izbit de trăsnet.

Auzind zgomotul, vro șase curteni intrară în odaie.

— Tu, Cujbă, adu îndată pe doftor să caute pe acest boier...

Unul din curteni se închină și plecă.

— Tu, Paliță, cheamă călăi...

Un al doilea curtean făcu ca și cel dentăi.

— Voi, adause vodă către ceilalți patru, rădicați patul și duceți-mă la Dreptate.

Ștefan se părea transfigurat. Ochii săi, stinși cu câteva minute înainte, străluceau acum cu o văpaie teribilă. Vocea-i luă un timbru limpede și pătrunzător. Mișcările-i erau energice.

Iată în ce mod, neașteptata aparițiune a „mortului" înspăimântă poporul adunat pe Câmpul Dreptății.

Curtenii au dus și au așezat patul pe terasă, în apropierea mitropolitului.

Ștefan rădică capul de pe perină, se răzimă cu o mână pe umărul unuia dintre curteni, privi liniștit împregiur și zise cu un glas sumbru:

— Ieremia Hudici! Filip Dajbogă! Gavrilă Bucium!...

Trei boieri, palizi de groază, ieșiră din șirurile celorlalți, oprindu-se la o distanță.

— Apropiați-vă!

Boierii au înaintat și s-au aruncat în genuchi:

— Iertare! Iertare, stăpâne!

— Așezați caprele voastre și țineți securile gata, zise Ștefan către călăi.

O tăcere de mormânt domnea pe toată întinderea câmpului, fără să se auză o singură răsuflare din atâtea mii de piepturi.

— Tu, Hudici, ai pierdut steagul în bătălia de la Cosmin. Așa este?

— Așa, stăpâne...

— Capul pe capră!

Hudici s-a rădicat și redobândi dodată tot sângele rece al unui om deprins a vedea moartea în față.

— Tu, Dajbogă, scris-ai cărți viclene către Țepeluș Vodă, poftindu-l să năvălească în Moldova asupra Domniei mele! Îți aduci aminte?...

— Vai, Măria ta!...

— Capul pe capră!

Mitropolitul Teoctist s-a apropiat de cei doi vinovați, cari s-au confesat și s-au împărtășit.

— Dumnezeu să-i ierte! zise Ștefan cel Mare, și să mă ierte și pe mine... adause el cu o voce mai slabă.

Peste o clipă capul lui Hudici și capul lui Dajbogă, lovite de securile călăilor, au căzut de pe cele două capre, rostogolindu-se la picioarele spectatorilor.

— Tu, Buciume... Pentru tine a lipsit a treia capră. Te iert.

Boierul, care aștepta să primească cu bărbăție, ca și ceilalți doi, lovitura călăului, a leșinat de emoțiune, auzind: „Te iert".

Ștefan se întoarse cătră popor și zise, apăsând asupra fiecărui cuvânt:

— N-am venit aici ca să vă împiedec de a vă alege domn pe cine vă place. Alegerea este slobodă, de tot slobodă. Fiind însă că, din mila cerească, mai am câteva ceasuri de viață, am voit să-mi împlinesc cea din urmă datorie, pedepsind pe doi trădători. Acum doresc să vă puneți îndată un alt stăpân în locul meu. Pe cine voiți?

Toți, toți fără excepțiune, au strigat: „Să trăiască Bogdan Vodă!"

Ștefan cel Mare a poruncit curtenilor să-l ducă înapoi la palat.

Peste câteva ore el a murit.

Un venețian, care fusese martur la aparițiunea „mortului" pe Câmpul Dreptății, zice cu această ocaziune despre Ștefan Vodă: *„Cossì come in vita et sanità, ita in morte mostrò esser et terribile et prudente"*.

Dindată după plecarea bătrânului principe, trâmbițele și buciumii începură a suna din dosul cortului de pe terasă.

Bogdan Vodă ieși dinîntru și sări pe calul ce-l aștepta la ușă.

Câmpul se cutremură de gemetul urărilor, căci...era greu numai de a începe.

Vodă se închină în toate părțile și dete semnul tăcerii.

Norodul amuți.

— Vă mulțumesc, fraților! Vă mulțumesc! Și ca dovadă că vă iubesc ca un adevărat părinte, iert și miluiesc pe toți greșiții și dușmanii mei de până astăzi.

Urările devenîră frenetice.

Vel-armașul Fliondur se apropie de vodă:

— Mărita ta! poruncești a da drumul celor închiși în astă-noapte?

— Ți-am poruncit eu? de unde luat-ai una ca asta?

— Spuseși... iartă-mă, stăpâne... spuseși că miluiești pe toți dușmanii...

Ochii lui Bogdan se încruntară.

— Găsitu-mi-ai pe Rareș?

— Nu, murmură tremurând bietul Fliondur.

— Vino-ncoace, jupâne vornice! zise Bogdan către boierul Boldur, care sta gânditor la o parte.

— Poruncește, Doamne!

— Îmi spuseși, pare-mi-se, că finul tău...

— Finul meu Luca, nepotul lui Șarpe, scăpă ieri viața doftorului Măriei tale și liniști răscoala măcelarilor.

— Spune-i, dară, că-l fac vel-armaș în locul ăstuia, pe care ți-l dau pe seamă ție, vornice, ca să mi-l închizi în foișorul cetății.

— Finul meu e prea tânăr, Măria ta.

— Nimic, nimic, zi-i numai să-mi prinză pe Rareș, și atunci îl voi face chiar... îl voi face... haidem la Mitropolie!

Cap. VI

Doveditor că hainele boierești nu sînt totdauna respectate

Prin ce țări, sub ce ceruri rătăcește, ce face și ce drege acum nemernicul copil găsit în Codrul Cosminului? Acel copil care fusese cauza fugei postelnicului Șarpe, cauza întemnițării hatmanului Arbure, cauza durerilor lui Luca.

Reproduseserăm în unul din capitolii precedinți conversațiunea lui Luca cu cuviosul kir-popa Sofronie Gangur, în urma căriia, pe temeiul „Institutelor" împăratului Justinian, se decise a se trimite și a se părăsi criminalul copil în fundul unui codru.

— Hai cu mine, Mihule! îi zise Iorgu, așezându-l pe cal înaintea sa. Hai cu mine, să te plimb puțin la aer curat.

— Unde?

— Afară din târg, la codru.

— La codru? haidem, bădiță, haidem! că mi-e drag codrul! strigă copilul, renviându-și în memorie secularii arbori și frageda verdeață, în mijlocul cărora văzuse lumina zilei.

În depărtare de o oră de la Suceava, pe drumul Cernăuților, se afla o pădurice, astăzi tăiată ca atâtea altele, și care se numea în limba poporului Barba Butului.

Scena înfățișa o încântătoare poiană încinsă cu o cunună de arbori, în care se împleteau stejari, carpeni și fagi, iar printre ei,

ca niște mici copii ce încungioară pe părinții lor, se țineau în umbră mărăcini, porumbei, aluni, sângeri și mălini. Numeroasele păpădii gălbioare, micșunele smălțate cu culoarea cerului, albaștrii toporași, albele mărgăritărele, gingașele anemone, în care se confunda roșul și vânătul, formând o singură nuanță vișinie, răsure galbene, albe, stacojii, toate astea la un loc împleau atmosfera cu o dulce aromă, posibilă numai în laboratoriul chimic al naturei. În fine, orchestrul feericei poiene, una din acelea ce le întâlniți la tot pasul în Moldova, se compunea din ganguri ce șuierau, din ghionoi ce ciocăneau, din mierle ce îngânau...

Este ceva falnic în traiul codrilor. Respiri un aer ce-ți iuțește și învioaie circulațiunea sângelui; privești în giuru-ți uriașii naturei și te simți mai tare decât ei; nu vezi oameni, și ți se pare a fi singurul om de pe fața pământului; forța, libertatea și orgoliul îți dilată inima.

Dacă în acele momente de expansiune îți amintești cumva traiul orașelor, cu șubredele sale edificiuri în formă de morminte, cu aerul său îndesat și morbid, cu tapagiul său scârțâietor, cu meschinele sale lupte, alianțe și intrigi... atunci zâmbești cu disprețul superiorității.

Această latitudine poetică a vieței de codru, în alăturare cu îngusta proză a orașelor, produce ca un efect imediat o neînvinsă dorință de a cânta. Imaginațiunea își regăsește patria, cuibul său de vedenii dulci și groaznice, de zâne și de zmei, de Mama-Pădurii și de Surioara-Florilor; și în extazul său, imaginațiunea îți apasă mintea și-ți forțează limba a întona o doină.

Aici descălecară drumeții noștri, cam pe la ora chindiilor.

Mihu începu a alerga prin tufiș, iar Iorgu se opri melancolic în mijlocul poienei și începu fără voie vechea baladă:

„Sub poale de codru verde,
O zare de foc se vede;
　　Nu știu zare,
　　Ori foc mare,
Dar în giurul focului
Șed voinicii codrului;
Frig berbecii câmpului;

Nu știu zece,
Cincisprezece,
Că de mulți nu-i poți alege..."

Dar pe dată ce simți că Mihu lipsește în tufe, Iorgu depuse pe iarbă urciorul cu apă și cele două pâni albe, luate precum arătaserăm, din porunca lui Luca, încălecă și dispăru.

Mihu reveni și se văzu singur!

— Bădiță! Bădiță! Bădiță!

Strigătele se pierdeau în depărtare, se pierdea apoi și ecoul lor.

Băiatul era prea inteligințe pentru a nu pricepe în clipă pozițiunea în care se afla.

„O, bădiță Luca! rău ți-ai răzbunat!" strigă el din adâncul sufletului.

Dar seara se întuneca și codrul începea a se îmbrăca în sumbrele haine de noapte: copacii se prefăceau în o mie de fantasme negre ce clătinau din capete, pe când vântul fluiera printre crenge niște cuvinte misterioase, niște șoapte în o limbă necunoscută...

Mihu își aduse aminte poveștile despre lupi.

Părul i se rădică în sus.

Un băiat de nouă ani, singur, în fundul unui codru, în întunerecul nopții!

O idee îi trecu prin minte.

Cu iuțeala veveriței, el adună vreascuri, rumpe rămurelele arbuștilor, smulge iarbă și într-un moment grămădește o moviliță vegetală, sub care se ascunde ca sub o plapomă.

„Aici, își zise el cu mângâiere, aici n-o să mă găsească lupii..."

Abia se pitulă copilul în curiosul său adăpost, când deodată se auzi lătratul cânilor, nechezarea cailor, un răsunet confuz de glasuri țipătoare, scheunătoare, răgușite, ce nu semănau deloc a fi umane.

Închipuiți-vă starea lui Mihu!

El își aminti basmul despre Mângefer Viteazul, cum îl asediară în castelul cel fermecat leghioane de moroi, liliaci, bufnițe, niște degite, gheare și labe de o mărime colosală, broaște, năpârce, șopârle, chițcani, șoareci, porci mistreți, schelete etc., etc., și cum apoi voinicul îi făcuse pe toți chisăliță... dar Mângefer

Viteazul avea o sabie de două ori mai mare decât întreaga personalitate a eroului nostru.

Vuietul devenea tot mai clar și mai apropiat, până ce se concentră în fine în mijlocul poienei la câtiva pași de movilița cea artificială a lui Mihu. Acum se distingeau foarte bine voci bărbătești și femeiești vorbind și strigând, voci copilărești plângând și răcnind, și o dulce voce, ce s-ar putea numi angelică, care cânta în triluri de privighetoare:

„Gader vela?
Gader stela?
Ab, miro ciabo sta!
I tarni romni djata, manghel',
I puri romni balo pop priestervela,
I tarni romni har i rosa,
I puri romni har i djambo:
I tarni romni veli tarno rom,
I puri romni veli puro rom..."

Mihu în zadar asculta cu amândouă urechile toate sonurile și tonurile ce răsunau la auzul său; el nu înțelese nici o singură silabă și rămase încredințat că ființele ce vorbesc în sânul Modovei o limbă atât de nemoldovenească nu pot fi decât duhuri necurate, întrunite pentru a benchetui în mijlocul codrului.

Înspăimântat până la măduva oaselor, copilul se apucă a recita în minte cu o neobicinuită fervoare rugăciunea Domnului, fără însă a face cruci, de teamă ca freamătul vreascurilor, sub cari se refugiase, să nu atragă atențiunea cumpliților draci.

Concertul creștea din ce în ce mai mult, dar nimeni nu se atingea de grămăjoara lui Mihu. Această neperspicacitate a lui Ucigă-l-Toaca, care nu știa să se dumerească că la coastele lui se dosește un biet suflet de om, dede copilului o opiniune foarte rea despre înțelepciunea atribuită Satanei și, revenind din spaimă, el începu a cugeta: „Mai știi! Poate ei n-au băgat de seamă nici pâinile și apa ce le lăsai pe iarbă!"

În acest moment Mihu simți cu fiori o mână răscolind crengile dasupra lui și răpind o parte din ele. Movilița fu rărită astfel prin această pradă, încât, prin crăpături, el putu zări un foc

aprins în mijlocul poienei, o făptură neagră aruncând în acel foc brațul de vreascuri luat din locașul eroului nostru, iar o mulțime de ființe tot atât de negre, mari, mici și mijlocii, dar toate foarte uscate, șezând, stând în picioare, jucând și săltând împregiurul focului.

Răpitorul crengilor se întorcea acum pentru a mai lua un al doilea braț. Situațiunea lui Mihu era extremă. El făcu o cruce și sări din moviliță pentru a fugi... dar ce minune! Văzând apariținea acestui omușor cu dolmanaș roșu, toți acei de cari el voia să fugă slobozîră un singur răcnet: „Benc! Benc" și rupseră la fugă, întrecându-se în iuțeală la dreapta și la stânga, în sus și în jos.

Pesemne, precum Mihu îi socoti de draci, tot așa și dracii, îl luară drept un drac și mai mare.

În adevăr, ființează o limbă în care cuvântul „Benc" are această însemnare.

Când, cum și de unde venit-au țiganii în Europa?

Altfel povestesc ei înșii, altfel bănuiește istoria.

După credința țiganilor, maica Eva ar fi trăit dentăi pe ascuns cu un șarpe și-i născuse un fiu, apoi, pocăindu-se, reveni la Adam, și născu un al doilea fiu. De la acest din urmă, ieșit din căsătoria legiuită se trag oamenii cei albi; de la cel dentăi, făcut din adulter, se trage vița neagră a țiganilor, cari de aceea se numesc până astăzi în limba lor *romnicel,* adică fiii *femeii,* fiindcă nu-și cunosc și nu-și recunosc pe tată.

Istoria constată că limba țiganilor este un dialect indian.

În secolii VIII și IX deja, sub numele de țigani sau „ațigani", acest popor se răspândi în Asia Mică și-n Egipt, distingându-se prin scandaluri sociale și religioase. Cu toate astea, starea actuală a luminilor istorice nu ne permite încă a rădica cu totul vălul de pe epoca precisă a venirii lor în România, de unde apoi s-au împrăștiat ca niște locuste în toate țările Europei.

Robia putu să dumesnicească numai o mică parte din acești „fii ai femeii". Cei mai mulți nu încetară a cutreiera codrii merei ai României, plătind sau zicând că plătesc o dare oarecare statului și numărându-se, mai mult în iluziune, a fi sub dependința vel-armașului. Încercările marilor domni organizatori, Alexandru cel Bun în Moldova și Mircea cel Mare în Valahia, de a deprinde pe acești nomazi cu o viață așezată, n-au avut alt efect, afară numai că sute și mii de țigani emigrară în țări

străine, și cătră 1420, trecând din provincie în provincie, prin dezordini, furturi, hoție, vraje, desfrânări, se făcură cunoscuți chiar în părțile cele mai depărtate ale Europei.

Văzând miraculoasa dispariținue a imaginarilor demoni, Mihu o atribui, firește, puterii sântei cruci.

El cuteză a face câțiva pași înainte, pentru a-și studia poziținea din puntul de vedere topografic. Deodată, patru câni, slabi și flămânziți, se aruncară asupra copilului.

El se culcă jos, amintindu-și, din povețile căpătate altădată de la hoți, că un câne, fie cât de slab și flămânzit, tot încă ne întrece pe noi în omenie, căci nu mușcă pe cei căzuți.

Cânii lătrau, ocoleau locul unde era lungit Mihu, hămăiau, și, în sfârșit, s-au retras.

Copilul, fără a putea dormi, rămase în iarbă până la cântatul cocoșului.

Când cerul se lumină, Mihu aruncă o privire în giur: pe la margini pășteau câțiva cai reduși la chipul scheletelor, în mijlocul poienei se înalța o șatră ruptă, iar lângă ea se vedea o grămadă de cenușă și tăciuni stinși.

Învingătorul dracilor se încredință acum cu umilire că se află într-o tabără țigănească.

În acest moment el zări ceva mișcându-se între crengile copacilor și auzi o voce grosolană strigând: „Ciabo! ciabo! gagio! gagio!“

Într-o clipă, Mihu fu încungiurat de vro două duzini de țigani, țigance și țigănași.

Costumul lor era o negațiune a costumului. Copiii erau de tot goi. Femeile se distingeau prin catrințe sau semifuste și prin salbe metalice. Bărbații purtau dedesupt *gaduri* sau cămăși găurite și negre, iar deasupra *plașle* sau mantale cârpite și mânjite, legate la gât cu curele sau cu frânghii.

Unul din toată ceata, cu o barbă lungă, purta o mantie de felendreș roșu, cizme galbene, o cușmă conică blănită și, peste umărul stâng, un gros bici împletit din trei curele.

El se apropie de Mihu și-i puse mâna pe cap.

— Fugi, cioaro! Fugi, că sînt fecior de boier! strigă cu mândrie copilul, făcând un pas îndărăt și arătând cu mâna dolmănașul său cu ceprazuri.

Ceata începu a râde și a hihoti. Judele trase de pe umăr înfricoșatul său bici din trei curele.

— Dacă ești hicior de boier, hapoi iată...

Cap. VII

În care sexurile sînt confundate

Întorcându-se de la Mitropolie, unde se serbase încoronarea Măriei sale lui Bogdan Vodă, vornicul Boldur trecu pe lângă palatul postelnicului Șarpe și, oprindu-se în poartă, trimise pe unul din călărașii ce-l însoțeau să cheme afară pe Luca.

— De ce n-ai fost nici la Dreptate, nici la Mitropolie? Ia răspunde-mi, finișorule! zise zâmbind vornicul, după ce Luca îi sărută mâna.

— Nu se cuvenea, jupâne nașule. Judecă singur: când postelnicul zace sub urgia domnească, cade-se, oare, ca nepotul și stegarul său să se afle față acolo unde lipsește și ar fi locul să fie unchiul și stăpânul său?

— Cam ai cuvânt; cam ai cuvânt... Dar nu te prea întrista pentru fratele postelnic, că-l vom scoate și pe el din necaz, cu ajutorul Maicei Domnului, ca azi, ca mâine, căci mare e mila Măriei sale lui vodă; iată, bunăoară, pe tine, copilandre, pe tine te face vel-armaș în locul lui Fliondur, bată-l cucul să-l bată! Auzi, sugariule? să te facă vel-armaș pe tine, un băiețoi cu dinți de lapte!

Și zicând acestea, vornicul dezmierdă cu mâna palizii obraji ai finului său.

— Vel-armaș eu? eu, nașule?

— Ș-apoi de ce te minunezi așa? Să dea Dumnezeu și la mai mare. Doară nu ne-i da de rușine ca cellalt, ci te vei arăta mai vrednic decât neghiobul de Fliondur, care nu stiu nici măcar să pună mâna pe stolnicul Rareș.

Luca, ordinarmente atât de flegmatic, deveni dentăi roșu ca bujorul și apoi îndată galben ca ceara; dar își făcu violență, își frecă fruntea, petrecu degetele prin plete și, silindu-se a părea destul de liniștit, întrebă pe vornic cu o voce trăgănată, cu ajutorul căreia spera a-și ascunde emoțiunea:

— Așadar, jupâne nașule, Măria sa urgisi pe Fliondur pentru că n-a știut să prinză pe Rareș?

— Da, da, băiete; întocmai cum spui; și pe dasupra, precum zisei, vodă te înalță pe tine în locul lui Fliondur, mă-nțelegi, crezând că doară vei fi mai priceput, mai ager, bată-te să te bată!

— Pentru mila lui Dumnezeu, nașule, descalecă! descalecă ca să-ți spun o vorbă de taină...

„Luca știe unde se adăpostește Rareș", gândi în sine Boldur, dându-se jos de pe cal, și fruntea bătrânului vornic se încreți de nemulțumire. El o știe și voiește a mi-o descoperi, pentru a câștiga prin o mârșavă trădare trecătoarea milă a domnului. Așa sînt oamenii!"

Vornicul scuipă și, fără a rosti un cuvânt, merse după Luca în fundul grădinei.

Aci junele se opri și, punându-se în genuchi, apucă mâna lui Boldur.

— Nașule, sînt bun de înțepat!

— Tu?

— Sînt de zece, de o mie de ori mai vinovat decât Fliondur.

— Ce spui?!

— Fliondur nu știu să prinză pe Rareș, și de aceea a pierdut armășia; ei bine... cum să o primesc eu, eu care de bunăvoie am scăpat pe Rareș?

Fața vornicului se însenină.

— Tu ai scăpat pe Rareș? Nu glumești? Tu l-ai scăpat?

— Așa este, jupâne nașule; dă-mă acuma pe mâna călărașilor tăi, ca să mă ducă la temnița cea mai adâncă și cea mai întunecoasă.

— Ba dimpotrivă, să trăiești, fătul meu! Să trăiești la mulți ani! Te-ai purtat ca un adevărat român, ca un adevărat nepot al lui Șarpe, ca un adevărat fin al nașului tău!

Și vornicul lipi buzele sale de fruntea lui Luca.

Fața noului armaș se roși de mulțumirea faptei bune și de mândria conștiinței.

— Ascultă, dragă finule, urmă vornicul. Nu toate judecățile domnești sînt drepte, căci și domnii sînt oameni. Așadară, oricine poate să îndrepteze greșeala unui domn fără ca să-l supere, în ascuns, pe neștiute — căci a se împotrivi singur fățiș puterii domnești ar fi o nebunie —, face o faptă bună. Greu este de a

plăcea totodată și lui Dumnezeu și lui vodă. Puțini oameni au norocul tău, finule armașule.

După această profundă lecțiune, vornicul făcu o scurtă pauză și adause cu zâmbet;

— Ciudate ființe mai sînt și domnii ăștia! Pedepsesc pe Fliondur pentru vina lui Luca, și rădică pe Luca pentru o faptă ce le place lor să o numească viclenie împotriva domniei. Zău, anevoie este de a vedea bine, după ce o dată te-ai făcut domn! Foarte anevoie!

— Însă, nașule, fi-va oare frumos din parte-mi de a mă folosi cu strâmbătate de rătăcirea Măriei sale?

— De frumos, nu e tocmai frumos; dar, n-ai ce face, finule!

— Aș putea să nu primesc armășia...

— Te va întreba: de ce?

— De ce? Pentru că... pentru că... fiindcă...

— Și la un așa răspuns, Măria sa îți va tăia capul. Place-ți? Ș-apoi să vorbim și altmintrea. În fundul cugetului nu ești oare încredințat și mângâiat că ai făcut o faptă bună? Îmi vei răspunde: da! Atunci, dacă așa este, finule, atunci însuși Dumnezeu te răsplătește, iar vodă nu este în împrejurarea de față decât o unealtă mută și surdă a unei voințe mai pe sus de toate.

Vornicul făcu o cruce.

Luca de asemenea.

— Spune-mi acuma, zise Boldur, când și cum scăpat-ai tu pe voinicul Rareș?

— Întorcându-mă de la bătaia cu măcelarii, îl găsii din întâmplare dosit aici în grădină. Cum mă zări, pe dată el se încredință singur în mânele mele. Sînt fecior de boier: nu-l puteam respinge. Mă grăbii a-l ascunde cu mare pază, până va veni prilejul să-l scoatem teafăr peste hotare.

— Vrea să zică, el este încă în palat? Du-mă să-l văz, finule.

Vornicul și Luca aflară pe Rareș povestind cu foc lui Iorgu ceea ce ar face el fiind domn.

Și anume:

1. N-ar mai pedepsi pe nimeni cu moartea;

2. Pentru pedeapsa trupească ar întrebuința numai vergi, și încă din cele mai subțiri;

3. Ar cinsti pe toți boierii bătrâni ca pe niște părinți, iar pe cei tineri ca pe frați mai mari;

4. Ar scuti poporul de jos de orice dare grea și neobicinuită;

5. Ar face ca negoțul să înflorească până la marginile pământului;

6. Ar îndrepta judecățile astfel, ca nevinovatul să nu piarză un fir de păr;

7. Ar bate pe turci, pe tătari, pe leși, pe munteni și pe unguri, lățind hotarele țării până la Beci;

8. Ar preface visteria într-o fântână nesecată, din care s-ar putea adăpa toți cei însetați;

9. Ar pune în slujbe numai pe oamenii cei mai vrednici dintre fruntașii țărei;

10. Ar înființa școale până și-n fundul codrilor;

11. Ar clădi mănăstiri și biserici câte o mie pe an;

12. Ar hrăni toată țara de la masa domnească.

Și așa mai departe, și așa mai departe, și așa mai departe; ploaia cu cârnați încheia lista, ca în toate profesiunile de credință vechi și nouă.

Intrând încetișor, vornicul și Luca auziră câte ceva din programa lui Rareș.

— Sînt pierdut! strigă bastardul lui Ștefan cel Mare, când văzu pe Boldur și, apucând pumnarul ce-i atârna la brâu, el voi a se străpunge.

Iorgu îi opri mâna.

— Nu fi copil, stolnice, zise vornicul, îndulcindu-și vocea înăsprită pe câmpuri de bătaie. Ca un copil ai vorbit înainte de a intra eu, ca un copil vrei să faci acuma după ce am întrat.

— Vornice, aibi milă de mine!

— Nu e vorba de milă! Este vorba de a te scoate cât mai în pripă din Moldova, pentru ca să nu ne mai încurci pe noi, ăștia, mânca-te-ar norocul!

Rareș aruncă jos pumnarul, se plecă și sărută genuchiul lui Boldur.

— Cum crezi tu, finule? urmă vornicul, întorcându-se cătră Luca pentru a se feri de mulțumirile lui Rareș, cum crezi?

Care să fie mijlocul cel mai nemerit de a străcura pe stolnic din țară?

— Ziua, cu fața dezvălită, îl va cunoaște lumea, iar cu fața învălită, îl poate bănui. Noaptea, mi-e teamă să nu-l prinză sau

portarii, sau dorobanții, sau alte slugi hătmănești, nașule vornice.

Boldur ațintă pe Rareș ca vro cinci minute.

Băiatul nu avea încă nici măcar perspectiva musteților sau a barbei: fața sa era netedă și albă ca a unei fecioare, trăsăturile figurei erau de o frumusețe rară, păr lung, talie subțire.

— M-am dumerit ce să fac, zise în fine vornicul. Aduceți-mi aici niște haine de fată.

— Haine de fată? Dar nu știi, nașule, că în toată curtea noastră nu este și n-a fost vreodată un singur picior de femeie?

— Ha, ha! uitasem minunățiile fratelui postelnic de când cu... Apoi cum să facem?... Hm! Aș trimite la mine acasă... o să fie bănuieli, ghicituri, mai știi!

Iorgu, care stătea mulcom la o parte, plecă fruntea în jos și zise cu o voce sfiicioasă:

— Eu, jupâne vornice... aș putea găsi haine de fată...

— Sănătate, băiete! Vezi ce om bun sînt eu: nu te-ntreb de unde... zise vornicul râzând.

Veselia deveni generală, măcar că bietul Iorgu servea numai de pretext, căci fiecare din cele trei personage avea un deosebit motiv de a fi mulțumit: vornicul cu purtarea finului său, Luca cu armășia, Rareș cu scăparea vieței.

— Apoi du-te, dragă Iorgule, de adu acele haine: după aceea vei preface pe stolnic într-o fetiță și să-l lași să iasă singur pe Poarta Ungurească, iar tu să încaleci, să mai iei cu tine un cal cu arme și cu haine de curtean și să-l aștepți pe stolnic la Fântâna Corbului. Mă înțelegi?... Ei bine, acuma să fii sănătos, stolnice; să te aibe sântul Dumnezeu în înalta sa milă, să povățuiască Maica Domnului pașii tăi pe calea vieței. Ai bani?

Rareș tăcea, dar lacrimile îi udau obrajii.

Vornicul dezlegă de la brâu un mare sac de piele aurită și-l puse pe masă înaintea bastardului.

— Ia asta, și-mi vei înapoia când voi avea și eu nevoie... Hai, Lucă, cu mine: vodă te așteaptă la palat... adause vornicul, voind a scăpa mai degrabă de o scenă în care i se muia inima.

Rareș se îmbrățișă cu Luca, sărută mâna lui Boldur și rosti câteva vorbe încurcate și nențelese, ieșite din îmbulzeala simțimintelor ce-l cuprinsese.

Vornicul și finul său ieșiră.

În curând se întoarse Iorgu, aducând un rând de haine de fată: o cunună cu floricele pentru cap, o salbă de mărgean pentru gât, un zobon trandafiriu de o stofă subțire poloneză, deschis denainte încât să se poată vedea cămășuța, un colan poleit, cu paftale de argint în formă de două capete de șarpe, o pestelcă de borangic cu flori cusute cu fir și o pereche de papuci de saftian roșu.

În câteva minute, Rareș fu transformat într-o frumușică slujnicuță boierească, al cărei unic cusur era de a fi cam prea naltă.

Iorgu conduse pe minunata fetiță până la poarta curții, lăsând să se mire toate slugile văzând o ființă femeiască, ba încă, tânără și drăgălașă, cum ieșea din palatul postelnicului; apoi se aruncă în grajduri, încălecă, luă un alt cal de frâu și se grăbi la Fântâna Corbului.

— Încotro pleci, jupâne? îi strigă neastâmpăratul vânător Focșa.

— După fragi, Focșo! după fragi!

„Ce crai!" gândi vânătorul cu malițiozitate.

Sosind la Fântâna Corbului, care se afla într-o dumbravă afară din cetatea Sucevei, Iorgu așteptă vro jumătate de oră până să-l ajungă Rareș; îl îmbrăcă și-l înarmă bărbătește, și se pregătea deja a-[și] lua de la el ziua bună, când deodată, în fuga calului, apare Luca.

— Veste de noroc! strigă armașul, sărind de pe cal. Aduc iertarea...

— Vodă mă iartă? întrebă Rareș cu iuțeală.

— Pe tine, stolnice, nu, și chiar de te-ar ierta, n-ar trebui să crezi, dar a iertat pe unchiul meu postelnic...

— Să trăiască! răcni Iorgu, sărind în sus de bucurie.

— Iată cartea domnească. Ia-o, stolnice, de o dă la mâna postelnicului, care petrece la săcui, la Andraș groful...

Rareș luă și citi scrisoarea:

„Să fii sănătos, jupâne postelnice! Întoarce-te în țară fără nici o grijă sau bănuială. Oricine te va atinge măcar cu vârful degetului să fie proclet și triclet în vecii-vecilor, și să fie ca Iuda și ca Arie, și să fie ca acei ovrei ce strigară asupra Domnului și Dumnezeului nostru Iisus Christos: sângele lui pe noi și pe copiii noștri. Așa îți scriem Domnia noastră."

Cap. VIII

Care, între altele, va fi foarte plăcut mai cu seamă băutorilor de bere

Un an întreg petrecu Mihu în societatea țiganilor.

În cursul acestui timp, mutându-se cu șetrele din loc în loc, sau, mai bine zicând din pădure în pădure, el văzu pe rând aproape toate orașele Moldovei: Iași, Vaslui, Bârlad, Tecuci, Lăpușna, Orhei, Baia...

Dântăi bătut și huiduit, copilul izbuti în scurt a deveni idolul țiganilor, cari începură a-l socoti chiar ca pe un al doilea jude.

În adevăr, Mihu aducea tovarășilor săi un venit grabnic și sigur.

Țiganul Baro îl învăță a fura, țiganca Monda îl învăță a vrăji; ei bine, în câteva luni el îi întrecu pe amândoi.

Admirațiunea făcu pe țigani să-i pună numele de *Purociabo*, adică „Bătrân copil": bătrân prin minte, copil prin vârstă.

Abilitatea scamatorie a lui Mihu se manifesta cu strălucire mai cu seamă în timpul bâlciurilor, la sărbătorile cele mari, la ușa bisericelor, când se grămădea lumea intrând și ieșind...

Într-o zi, la Vaslui, el reuși să dezlege și să fure de pe persoana unei biv-vel-vornicese un colan cu paftale de aur presărate cu pietre scumpe.

Altă dată, la Iași, el se furișă în casa unui vataf-ot-ținut, adică ceva ca casierul districtual de astăzi, se ascunse din dosul unui pat într-un unghi al odăii, așteptă acolo până la noapte, deschise o fereastră și dete țiganilor, prin intervalurile gratiilor, toate câte i se păreau bune de luat, mai ales un mare număr de păhărele de aur și de argint, de cari cinstitul vătaf își închipuise o frumoasă colecțiune, mulțumită generozității acelora cu cari avea a face. Apoi, ca un șoarece, el se strecură prin gratii, deși erau cam dese, și... pace bună!

A fura mărfuri de prin prăvălii, mâncări de pe la precupeți, paseri de prin curți, pungi de la brânele negutătorilor era o glumă pentru un meșter ca Mihu.

Pe de altă parte, grație povetilor țigancei Monda, el se arătă unic în arta vrăjitoriei.

Ca toți țiganii, Mihu se făcea că prevestește viitorul de pe inspecțiunea fizionomiei și a palmei drepte a individului.

Frageda-i vârstă îl ajuta mult pentru a impresiona pe cei curioși, cari aveau mari temeiuri de a crede că un copil nu poate, nu este în stare de a minți cu atâta dibăcie, ci vorbește curat din inspirațiune.

Când îl întreba o femei tânără și frumoasă, el îi răspundea că o iubește un mândru june, că moare și se topește după ea, că ei amândoi au mulți și puternici dușmani, dar toată vrăjmășia va rămânea în zadar, căci îi așteaptă norocul, și așa mai departe. Ce-i dreptul, unde este acea femeie tânără și frumoasă care să nu iubească și să nu fie iubită? care să nu-și închipuiască că o pizmuiește lumea? care să nu spere că va birui toate piedicile?

Când îl întreaba o femei tânără și urâtă, el îi răspunea că ea sughiță și oftează după călugărie, că viața nu are pentru ea nici o plăcere, dar nu departe e timpul când îi va zâmbi și ei fericirea și o va lua de soție un viteaz, care de multe o îndrăgise și numai nu îndrăznește să-și dezvălească văpaia...

Când îl întreba o femeie bătrână, el îi proorocea trai îndelungat, adăogând cu un aer profund că ea are un neam, fiiu sau nepot care o iubește foarte mult și care sau că este în drum, sau că-l așteaptă o călătorie depărtată, că se va întoarce încărcat de slavă și de averi, că apoi se va însura, va face un băiat și o fată etc., etc.

În acest mod, Mihu ajunse în curând a fi Mesia neamului țigănesc; judele nu-l atingea niciodată cu groaznica sa biciuscă; hainele cele mai frumoase din câte cădeau în mâinile țiganilor serveau pentru împodobirea ingeniosului copil; mâncările cele mai gustoase dintre mâncările țigănești era de drept ale lui; și — lucru ciudat ! — știindu-se important, Mihu se simțea acum mai mulțumit în mijlocul zdrențăroșilor șetrași de cum fusese mai-nainte în splendidul palat al postelnicului Șarpe, unde-l irita preponderința lui Luca, a lui Iorgu, până și a vânătorului Focșa.

În ziua morții lui Ștefan cel Mare, șetrele din cari făcea parte eroul nostru se nemeriră așezate lângă orașul Siret, nu departe de Suceava; un oraș pe atunci mare, împoporat, ornat cu palaturi și biserici; celebru prin relațiunile sale comerciale cu Polonia, prin depozitele sale de săbii, arcuri, cușme etc., astăzi căzut la treapta unui mic târgușor pe jumătate armenesc.

Afară din Siret, pe drumul Sucevei, în dreapta, se întindea o luncă; în stânga, față-n față, se lungea un edificiu de lemn în care se fabrica, se vindea și se bea bere.

Bere? O băutură atât de germană și atât de modernă în țara noastră? Bere în epoca lui Ștefan cel Mare? Ce anacronism! vor striga desigur lectorii, citind aceste rânduri.

Le vom răspunde pe scurt, încuragiând mai ales pe acei ce nu beau bere din sentiment patriotic, că ea nu este nici germană, nici modernă!

Mai întâi de toate, cuvântul *bere* e curat românesc, fiind un substantiv format din verbul *a bea*. Slavii tot astfel numesc, *pivo*, de la verbul *piti*, a bea.

Al doilea, până în momentul de față, locurile în cari se păstrează orice fel de băutură — bere, vin, rachiu etc. — poartă la noi numele de *pivniță*, adică berărie, ceea ce dovedește că la început acele locuri nu erau în România decât numai pentru bere.

Dacă aceste două considerațiuni se vor părea glumețe, vom putea înșira texturi lămurite, pozitive, autentice, cum că vinul era puțin cunoscut românilor în secolii XV și XVI, afară numai doară de domni și boieri, pe când berea, nectarul civilizațiunii moderne, era băutura universală a poporului de jos.

Așezământul comercial moldovean al lui Alexandru cel Bun legiuiește anume că nici un străin să nu se amestece în *fierberea berei*, această industrie fiind permisă numai românilor neaoși.

Italianul Della Valle, călătorind prin țările noastre în prima jumătate a sutimii XVI, se pronunță în această privință nu mai puțin clar, zicând că românii se adapă cu *cerevisia*.

Așadară, jos gloria berarilor nemți! trăiască berea română!

În întrul berăriei despre care ne este vorba, cu uși deschise, ședeau, beau, cântau și strigau o mulțime de țărani de prin satele învecinate, căci era o zi de marți, o zi nenorocită pentru tot felul de lucru, dar indiferinte pentru beție, după credința norodului.

Afară, denaintea berăriei, nechezau și tropot[e]au mai mulți cai, legați împrejurul unei căruțe foarte mari, din cele cunoscute atunci sub numele de *care armenești*, iar în fruntea cailor sta doi armeni cu haine negre, cu păr lung și cu bărbi și mai lungi.

— Mi se pare că ne-a înșelat blăstematul de vameș, zise turcește armeanul cu barba în furcă, clătinând din cap.

— Să mai socotim o dată, răspunse suflecându-și mânecele armeanul cu barba țuguiată.

— Legea zice să se ia vamă în Siret de pe tot calul câte doi groși...

— Ei bine?

— Noi avem optsprezece cai; vameșul trebuia să ne fi luat numai treizeci și șase de groși, pe când el ne-a luat tocmai de trei ori atâta, adică două grivne douăzeci și opt de groși.

— Cum de nu vrei să-nțelegi, Carabete, că noi am cumpărat caii chiar în Siret...

— Te înțeleg foarte bine, dar ce urmează de aci?

— Legea zice că unde vei cumpăra calul, acolo să plătești câte patru groși de cumpărătură.

— Bine... stăi, dară, Ovanese! câte patru groși calul, optsprezece cai face o grivnă treizeci și doi de groși, iar nu două grivne douăzeci și opt de groși.

— Nătâng mai ești, Carabete! Apoi uiți cei doi groși de cal, vama Siretului?

— Mă prea amețești, Ovanese! Una din două: sau doi groși, sau patru groși!

— Ba nici doi, nici patru, ci șase: patru de cumpărătură și doi de vamă.

— Îți bați joc de mine, Ovanese! Din ce lege luat-ai tu cei șase groși?

Pe când armenii se certau, țiganul Baro, care îi observa de mult, lungit lângă o șatră pe iarba verde a luncei, în fața berăriei, se sculă, se apropie încetișor de caii armenilor, dezlegă pe cel mai frumos armăsar unguresc, în preț cel puțin de o sută zloți, după valoarea de atunci, încălecă, și — la fugă!

Armenii îl zăriră când era deja departe.

— Pradă! pradă! strigă Carabet și, aruncându-se fără multe cuvinte pe un alt cal, purcese în goană.

Câțiva țărani, stând cu ploștile pline de cerevisie în ușa berăriei, plesneau de râs.

— A pățit-o păgânul de armean! Și e drept să fie așa că știi zicătoarea: Armeanul plătește gloaba!

În acest moment apăru pe drumul de la Suceava un *olăcar*, adecă curier, zburând ca săgeata în direcțiunea Siretului; dar când se apropie de berărie, calul său, nemaiputând de o alergare atât de furioasă, însoțită de pocnitoarele lovituri ale unui bici ferecat, căzu jos și-și dete sufletul.

— Trăsni-te-ar să te trăsnească! răcni olăcarul, îndreptându-și brâul ce-i acoperea tot mijlocul până la piept și a căruia neobicinuită lărgime era semnul distinctiv al profesiunii curierilor statului — trăsni-te-ar să te trăsnească!

Și uitându-se împregiur, el merse, cu un pas de autoritate, la caii armenilor, puse mâna pe coama unui bidiviu ca să vază de-i pe plac și-l dezlegă.

— Ce faci, ce faci, omule? strigă Ovanes.

— Ia, bine, fac ce vezi, dobitocule, răspunse olăcarul.

— Calul e al meu.

— Zi că a fost al tău.

— Uită-te la cărțulia vameșului, zise cu turburare armeanul, scoțând din sân un petec de hârtie.

— Uită-te la cartea domnească, răspunse râzând olăcarul, scoțând din brâu un alt petec de hârtie.

O grămadă de țigani, pe de o parte, o grămadă de țărani, pe de alta, se grupară cu zgomot în giurul împricinaților noștri.

— Eu, eu sînt vornicul satului, zise cu gravitate un țăran gras și nalt, abordând pe olăcar. Așadară, răspunde-mi tu, cu ce drept iei calul leghioaiei ăștia?

— Eu, eu, eu sînt olăcarul domniei, răspunse curierul maimuțând gravitatea vornicului. Așadară, citește tu această carte domnească.

— Ce scrie în ea?

— Caută și vei vedea.

— Eu nu știu carte.

— Nu știu nici eu.

— Apoi dacă-i așa, poți lua calul, băiete.

— Mulțumim mătăluței...

Olăcarul încălecă, profitând de prerogativa curierilor domnești de a putea apuca la trebuință orice cal particular.

— Ce veste de la Suceava?

— A murit vodă.

Zicând aceasta, olăcarul dispăru în direcțiunea Siretului.

— A murit vodă! A murit vodă! repetară toți cei prezinți făcând cruci.

Țăranii reîntrară în berărie și se încăierară la bătaie.

Ovanes se văita turcește asupra hoților de moldoveni.

Țiganii se retraseră în șatre, ținură un consiliu extraordinar, la care Mihu luă, firește, o parte activă, și deciseră în unanimitate ca în aceeași noapte să se miște cu grabă spre Suceava unde neorânduielile ce urmează totdauna după moartea domnilor le vor permite a dezvolta în libertate toate talentelor lor naturale...

Cap. IX

În care se arată privilegiile fetelor fecioare la străbunii noștri

Vro trei zile după intrarea în dregătoria domnească, Luca, pe care șchiopătarea sa după întâmplarea din Codrul Cosminului îl înzestrase cu porecla de Cârje, puse mâna pe patru țigani ce se încercaseră pe la miezul nopții a trece zidul grădinei pentru a pătrunde în palatul postelnicului Șarpe.

Aceasta a fost prima izbândă polițienească a noului vel-armaș.

Din cei patru țigani, unul era celebrul Baro, dascălul lui Mihu în arta scamatoriei și răpitorul calului armenilor Carabet și Ovanes din capitolul precedinte; alți doi erau băieți între douăzeci, douăzeci și cinci de ani, ieșiți deja cu diplome de maturitate din școala lui Baro; cel al patrulea era un copil de vro nouă ani, care nu semăna deloc a țigan, deși soarele și necurățenia îi cam înnegriră fața.

Un vel-armaș din acea epocă avea o putere nemărginită de viață și moarte asupra tuturor țiganilor domnești. Principele nu se amesteca niciodată în niște cestiuni atât de inferioare și confirma fără nici o cercetare deciziunile vel-armășiei asupra crimelor și pedepselor țigănești. Luca porunci armășeilor ca a doua zi, la al treilea cântat al cocoșului, să înțepe pe cei patru furi în fața Porții Ungurești.

Țeapa era un stâlp de lemn, lung aproape de șase coți, dasupra căruia se mai înălța ca la doi coți în sus o spiță de fier, cu vârf subțire și foarte ascuțit, destinat a se înfige în trupul nenorocitului osândit, astfel că o jumătate de cot, cel puțin îi ieșea prin spinare sau prin gât.

Călăul răzima de stâlp o scară pe care se suia trăgând la sine pe cel condamnat cu o frânghie ce-i era petrecută și întărită pe subsuori, fiind gol și cu mâinile legate după spate; tot atunci doi băieți de ajutor îl țineau de picioare și-l împingeau în sus. Când sărmanul ajungea la ceruta înălțime, călăul îl așeza pe vârful țepei — îl așeza... cum se așează — și, lăsând în jos frânghia, cei doi băieți de ajutor o apucau fiecare de câte un capăt, o întindeau din toate puterile lor, și parul intra cu iuțeală în corpul osânditului, ale căruia țipete și convulsiuni mai adăugau la teroarea scenei.

În acest mod, un domn sau chiar numai un vel-armaș lesne putea să-și alcătuiască, pentru trebuința gustului său individual, o colecțiune umană destul de numeroasă, întocmai în felul acelor cabinete entomologice, în cari gândacii și fluturii sînt înșirați într-o ordine foarte frumoasă cu burțile înfipte pe ace.

În ocaziunea despre care vorbim, figurau numai patru țepe, ba încă una din ele se deosebea prin o dimensiune pe jumătate mai mică în alăturare cu celelalte trei; iar stâlpii, văpsiți cu roșu, culoarea trandafirului și a iubirii, după câte ne spun poeții, vreau să zic acei poeți cărora nu li s-a întâmplat a vedea vreodată o țeapă.

Tot în haine roșii erau îmbrăcați călăul și cei doi băieți de ajutor ce se păunau în fața țepelor; toți trei erau țigani, căci pe atunci numai această viță de oameni, câteodată și cea tătărească, avea în România prerogativa de a purta înalta sarcină de gâde.

În jurul țepelor și al călăilor spațiul era încins cu un lanț de fier, păzit de către mai mulți armășei, pentru ca poporului privitor la spectacol nu cumva să-i poată veni pofta sau de a uzurpa dreptul domnesc de grațiare, sau de a-și însuși autoritatea oficială a gâdelui.

În jurul lanțului sta armășeii sau *slugile armășești,* artileria țărei, compusă pentru cea mai mare parte din feciori de boieri, în timp de războaie prepusă la păzirea și îndreptarea tunurilor, iar în zilele de pace însărcinată cu mănținerea ordinii publice.

Lângă călăi, sau, mai bine zicând, lângă țepe, cu mâinile legate, cu capetele plecate, despoiați de haine, cu fețele ce le-am putea numi palide să nu fi fost negre, sta cei patru vinovați.

Copilul gemea și plângea.

— Taci, afurisitule! strigă Baro, străpungându-l cu o căutătură scânteietoare de furie. Taci! Tu ne-ai adus în casa postelnicului, tu ne-ai învățat să trecem zidul, tu ne-ai făcut de rușine, s-apoi tu plângi!

Poporul, de toate clasele, breslele, sexurile și vârstele, grămădit împregiurul lanțului ce-l despărțea de cei osândiți, izbucni într-o singură zgomotoasă hihotire, auzind despre *rușinea* țiganului.

Vătaful armășeilor, care îi conducea în lipsa vel-armașului, rădică mâna în sus, strigând:

— Tăceți, oameni buni, că vă dau pe toți dracului! Furii ăștia s-au încercat să prade casa în care șade chiar jupânul armaș. De aceea, cu porunca Măriei sale lui vodă, o să-i înțepăm, dacă vă place; iar dacă nu vă place, o să-i înțepăm fără plăcerea D[omniilor] voastre, adause vătaful în glumă.

Poporul rencepu a râde.

— La lucru, băieți! urmă vătaful către gâzi.

— De la care să începem, Măria ta? întrebă țiganul călău.

— De la care? Ia, de la frumușelul ăsta, căci se pare a fi mai voinic decât ceilalți, răspunse vătaful, arătând la Baro.

— Iertare! iertare, Măria ta! țipă tâlharul. Iertare! Lasă-mă numai să mă spovedesc, să mă împărtășesc, să mă...

— Nu huli, cioară! Tu să te spovedești? Dar cine nu știe că ești un hoț și jumătate? Tu să te împărtășești? Tu? Coțofană!

— Încai să începi de la altul, Măria ta; începe de la copilul ăsta, că el ne-a pus la cale, el ne-a dăscălit...

Poporul își întoarse privirile asupra copilului, dar nu-și putu îndestula curiozitatea, căci băiatul ținea capul în jos, lăsând să-i cază pe față lungile sale plete de culoare roșiatecă.

— Zici că te-a dăscălit copilul? zise vătaful. Cu atât mai rău pentru că te-ai arătat atât de mișel încât să te dăscălească un mucos; mai iute pe țeapă!

Călăul puse mâna pe Baro.

— Vai mie! vai mie! vai mie! zbiera țiganul cu o voce ascuțită. Nu vreau să mor! nu vreau să mor! nu vreau!

— Te crez că nu vrei! observă zâmbind vătaful.

Poporul izbucni iarăși în râs.

— Ei, nu-l mai înțepați? strigă din gloată o voce de bas.

Vătaful rădică fruntea cu mândrie.

— Bre! Cine ne poruncește așa răstit? Ia să-l văz la față, ca să mi-l învăț!

— Da, da! Învață-l, mă rog, învață-l, Măria ta! țipă Baro, profitând de această ocaziune pentru a-și prelungi viața măcar cu câteva secunde.

Individul cel grabnic și necunoscut nu crezu de cuviință a răspunde la apelul vătafului, persoană prea puternică prin puterea vel-armașului, care era prea puternic prin puterea lui vodă.

— Acuma, înțepați-l! zise vătaful liniștindu-se.

— Stați! stați! se auziră deodată mai multe voci din popor, și gloata, despărțindu-se în dreapta și-n stânga, lăsă să apară o ciudată trinitate, ce ieșea din fundul unei cârciume.

Era o babă foarte beată și doi moșnegi ceva mai puțin beți.

— Fătul meu! strigă unul din moșnegi către vătaf. Fătul meu! După obiceiul pământului... vezi bine... o fată fecioară... vezi bine... scapă... vezi bine... scapă p-un osândit la moarte.

Pentru a înțelege aceste cuvinte — căci adesea și cuvintele unui om beat se pot înțelege — trebuie să ne amintim o veche lege națională, care se păstra la noi până în timpul fanarioților și în puterea cărei un vinovat, fie cât de mare, se ierta de moarte dendată ce o fată-fecioară declara că voiește a-l lua de soț.

Această frumoasă lege, întrucât știu eu, se născu și se înrădăcină numai la români, dovedind, mai bine decât orice alta, superioritatea morală a străbunilor noștri, cari cugetau, cu o justețe sublimă, că un om nu poate fi rău, de vreme ce o ființă atât de angelică, atât de gingașă, atât de nevinovată ca o fată-fecioară primește a se uni cu el pe toată viața.

Vătaful, armășeii, poporul pufniră de râs pentru nu mai știm a câta oară, privind triumfala pășire, balanțată în toate părțile, a ciudatului triumvirat, și auzind neașteptata propunere a moșneagului: o propunere altfel de tot imposibilă după instituțiunile noastre de atunci, căci o fată-fecioară româncă era oprită cu cea mai mare asprime de a merge după un țigan, iară o fată-fecioară țigancă nu se socotea în rândul femeilor.

— Ei bine, moșule, zise vătaful, unde-ți este acel odor de fată-fecioară?

— Unde? Iat-o, vezi bine... Iat-o, fătule!

Și, zicând asta, moșneagul arătă la baba pe care o ducea de braț.

— Poate nu vezi că sînt fecioară? poate nu crezi? strigă baba.

Este anevoie de a descri sau măcar de a-și închipui zgomotoasa ilaritate ce cuprinse în clipă toată adunarea și care se manifestă prin mii de glasuri, strigând:

— Să trăiești, fetițo!

— Vrei să te-nsori cu tinerica asta? întrebă vătaful pe Baro.

— Vreau, Măria ta! Însoară-mă, Măria ta!

Copilul, care sta până atunci cu fața în jos lângă cea mai mică dintre cele patru țepe, se îndreptă deodată și strigă cu vioiciune:

— Ba ia-mă pe mine, mătușico! ia-mă pe mine! Vreau să mă-nsor și eu!

— Te iau și pe tine, dragu mamei! vă iau pe amândoi... murmura baba, a cărei limbă începea a se închega.

Iarăși râsete.

— Uf! destul atâta! am râs de ne-am prăpădit, zise vătaful. Acuma să sfârșim odată! trage-l pe țeapă, călăule! Înțeapă-l binișor pe mirele!

Trecură deja două ore de când gloata își petrecea cu veselie, în perspectiva supliciului, pe seama nenorociților osândiți. Se părea acum că țepele o să se mânjească, în fine, cu sângele țiganilor... dar nu! pe neașteptate interveni o nouă întrerumpere.

Încongiurat de o mulțime de săcui călări, apăru postelnicul Șarpe, care, îndemnat prin scrisoarea domnească, s-a nemerit că se întoarcă tocmai în ziua aceea din îndelungata sa bejenie.

Poporul, care-l cunoștea foarte bine și-l pomenea cu dragoste, mai cu seamă de când nu-l mai vedea în toate zilele, răcni cu entuziasm:

— Să trăiești, jupâne postelnice!

Vătaful se răpezi să sărute mâna boierului.

— Ce dregeți aici, fraților? întrebă postelnicul.

— Înțepăm pe nemernicii ăștia cari nu s-au sfiit să prade chiar curțile tale, jupâne postelnice.

Postelnicul aruncă o cătătură asupra celor patru osândiți.

— Cum? Și mititelul ăsta? Și el s-a alunecat în furtișag?

— El ne-a învățat pe noi, Măria ta! Așa să trăiești, Măria ta! zbieră Baro din plămâni.

— Minți, faraoane! un copil așa de mic nu poate fi vinovat; eu îl iau pe răspunderea mea; să mi-l trimiți la mine acasă, vătafe...

Cap. X

Din care se poate deja prevedea ce este ursita

Ajungând acasă, postelnicul întră mai-naine de toate în baie.

În vechime, când se înființa în România vreun nou oraș, cele dentăi și cele mai principale edificii, în giurul cărora se grupau pe urmă casele târgoveților, erau: o biserică și... o baie.

Dar afară de băi publice, adică ceea ce romanii numeau *thermae*, aproape în fiecare casă boierească ceva mai bogată se vedea câte o baie particulară, mai mare sau mai mică, mai mult sau mai puțin luxoasă.

Baia postelnicului Șarpe se afla în fund, din dosul aripei stângi a palatului, prezintând în construcțiunea sa o amestecătură de vechea arhitectură greco-romană cu arhitectura mai modernă maurescă sau arabă.

Apartamentul principal era rătund, cu trei rânduri de scări rezimate de păreți în formă de semicerc, sau, mai exact, în formă de o copită. În mijlocul odăii era o mare piatră octogonă, rădicată ca de patru picioare dasupra podului. Împregiurul pietrei, prin găurile făcute în marmură, țâșnea în sus stropituri de apă rece în cătime mai mare sau [mai] mică, după trebuință, recăzând apoi în jos pe piatra înfierbântată prin sobe supterane, unde se prefăceau în aburi. O cupolă cu ferestruie se înălța dasupra apartamentului, împrăștiind din sus raze de lumină.

Într-o odaie învecinată, pătrată și fără cupolă, era în centru un bazin eliptic cu apă de fântână, în care se arunca individul ieșind din aburi, apoi, după aceea, într-un vestibul de alături, așternut cu covoare turcești, se întindea, se parfuma, se pieptăna, se îmbrăca...

Ziditorul acestei băi a fost Ibn-Sabrut ben Ițcah, ovrei spaniol emigrat din Peninsula Iberică dinaintea persecuțiunii catolice în urma căderii maurilor și care, găsind un adăpost în Moldova, exercita în Suceava meșteșugul de arhitect. Între

altele, el este acela care prefăcuse ambele aripe ale palatului postelnicului, adăogând la cea stângă o baie, iar la cea dreaptă o capelă casnică, unde merse acuma postelnicul, după ce ieșise din baie.

Acolo îl așteptau amicul nostru, kir-popa Sofronie Gangur, duhovnicul casei, vornicul Boldur și hatmanul Arbure, cari s-au grăbit a veni dindată ce aflară despre întoarcerea postelnicului, nepotul său vel-armaș Luca Cârje, naivul Iorgu, devenit stegar al postelnicului prin faptul înălțării lui Luca la o boierie domnească, vânătorul Focșa și, în fine, toți curtenii mai mari și mai mici câți umpleau splendidul palat al unuia din aristocrații cei mai avuți ai Moldovei.

Capela era curioasă ca producerea unui arhitect izraelit, crescut în școala mahometană, și care totuși nu se sfii a lucra la edificarea unui templu creștin.

Ceea ce se părea mai admirabil în această bisericuță erau arabescurile păreților, sculptate în relief aurit pe marmură neagră, columnele subțiri de marmură trandafirie, ce susțineau un amvon spațios, sculptat a *giorno* și poleit cu aur, mozaicul podului, în care te uimeau florile cele mai vii și mai variate...

Dar sublima artă a arhitectului mauresc își găsea un contrast monstruos în producerile unui pictor bizantin, necunoscut și demn de a rămâne în uitare. Un Sânt George călare pe cal cu un coif mai mare decât calul, străpungea cu lancea pe un balaur cu o limbă pe jumătate roșie și pe jumătate albastră; apoi Judecata cea de pe urmă, reprezintând cum dracii torturează pe nenorociții păcătoși, cari fac niște grimase ce seamănă mai mult a râs decât a suferință; un Arhanghel Mihail etc.

În vestibulul capelei, postelnicul se îmbrățișă cu Boldur, cu Arbure și cu Luca; zise „Bine v-am găsit!" cătră toți ceilalți, cari îi sărutară pe rând mâna; sărută și el mâna lui kir-popa Sofronie și apoi, intrând în biserică, după mai multe cruci și genuflexiuni, se puse cu boierii în strana din fața amvonului.

După serviciul divin, kir-popa Sofronie ținu o *cazanie* foarte duioasă, care scoase lacrimi din ochii tuturor ascultătorilor.

El își luă de text cuvintele *Evangeliului:* „...Și nu știi ziua, nici ceasul..."

Istoria fatalului exil și a fericitei întoarceri a postelnicului Șarpe servi elocintelui călugăr drept stofă pentru explicarea acestui text.

Cu o claritate și o volubilitate cari demascau prima sa educațiune juridică, kir-popa demonstră într-un chip mai pe sus de orice îndoială cum că dasupra bietului muritor planează o putere superioară, numită pronie în limba adevărului și Ursită în graiul vulgar al oamenilor fără știință.

— Un zodiar se naște în depărtata Italie... Cine ar fi putut crede, fraților creștini, că nașterea acelui zodiar este în vreo legătură cu liniștea unui mare boier din țara noastră a Moldovei? Ce are a face un zodiar italian cu un boier moldovenesc? Totuși, soarta îi ciocnește, și iată că o nenorocire se naște din acea ciocnire.

O babă desfrânată și vândută diavolului se încearcă, fraților creștini, a ucide pe un doftor domnesc... Cine ar fi putut crede că destrămarea acelei babe va aduce prin sine înturnarea unui mare boier din neagra străinătate? Și totuși, soarta întocmi lucrurile astfel, că un nepot al acestui boier scăpă de moarte pe doftorul domnesc, iar domnul, pentru fapta nepotului, miluiește pe unchi, ceea nu s-ar fi întâmplat fără nebunia babei!

Oare acestea nu sînt de ajuns, fraților creștini, pentru ca să ne dovedească nouă tuturor că șubredul om merge orbește pe calea ce-i este scrisă în cartea dumnezeiască a vieței încă din începutul veacurilor?

Să ne plecăm, dară, fraților creștini, înaintea tainicelor poruncі ale lui Dumnezeu, să primim cu răbdare și cu mulțămire pe ursita cea trimisă de stăpânul cerului și al pământului...

Din biserică, postelnicul, Arbure, Boldur, Luca și kir-popa Sofronie se retraseră într-o odaie, unde-i aștepta o masă acoperită cu o pânză albă cusută la margini cu fir, cu tot serviciul de argint, iar înaintea fiecărui taler, câte un corn de zimbru, legat cu aur în forma de păhar și plin cu bere fiartă cu zahăr și cu ouă: un fel de dejun adus de străbunii noștri din Polonia. Pe o tipsie așezată în centrul mesei vedeai cârnați, gustoși chiar prin aspectul lor rumen și lustruit; pe o altă tipsie — unt, alături — pâne.

Dântâi kir-popa Sofronie citi o rugăciune; apoi mesenii se așezară, afară de Luca.

— De ce nu șezi, nepoate? întrebă Șarpe.

— Aș crede că nu mi s-ar cuveni această cinste într-o adunare atât de aleasă.

— Șezi fără multe sucituri, bată-te cucul! zise vornicul Boldur cu vocea sa deschisă și zgomotoasă. Șezi, căci, zău, de câte ori văz pe un armaș stând în picioare pe când eu șez, mi se pare că m-a așezat într-adins pentru ca mai lesne să-mi poată tăia capul, trăsnească-l să-l trăsnească!

Luca se puse în colțul mesei.

— Ș-apoi, în adevăr, îți aduci, oare, aminte, vornice, îți aduci oare aminte! (observă hatmanul Arbure, repetând cuvintele după obicei) că ne vrăjise o afurisită de ovreică, ție că vei muri cu capul tăiat, că așa vei muri, iar mie — c-o să mor în cazne.

— Lasă, hatmane, pre a mea lege, să nu fie zis în ceas rău!

— Mai bine, fraților, să mă lămuriți pe mine cum de m-a învrednicit Dumnezeu să scap de osânda domnească și să mai văd o dată scumpa noastră țară? Cum de s-a înduplecat Măria sa vodă, știind că nemernicul zodiar mă meni pe mine de ucigaș al coconului domnesc, ferească-mă Dumnezeu de una ca asta?

— Eu, Arbure și doftorul Geronimo ne rugam necontenit în toate zilele la Măria sa, mijlocind pentru tine; dar tot în zadar! În sfârșit, în ziua când se milostivi vodă de făcu vel-armaș pe Luca, îi zise Măria sa: „Îmi pare rău, băiete, pentru unchiul tău că nu-l pot ierta"... „Măria ta! îi răspunse cu îndrăzneală Luca, știu pentru care pricină nu-l poți ierta Măria ta; dar binevoiește să-ți aduci aminte ceea ce zisese zodiarul, cum că Măria sa coconul Măriei tale dântăi o să bată pe turci și pe tătari, și după aceea își va avea zilele amenințate... apoi atunci e prea departe!" Iată cum a știut să vorbească mucosul ăsta de Luca, bată-l norocul să-l bată! Iară vodă, cum îl auzi, simți că bine vorbește copilul, și te iertă, postelnice.

— Bine că-mi aduseși aminte de armășia nepotului meu, zise Șarpe. Cată să cer iertare de la tine, Luco...

— De la mine, jupâne unchiule? întrebă Luca, sculându-se în picioare.

— Chiar de la tine... pare-mi-se că osândiși astăzi la moarte patru coțofene?

— Dar, jupâne unchiule; patru țigani ce se încercară a prăda casa noastră.

— Știu, era între ei și un copilaș, un băiat mic?

— Se poate; eu nu i-am văzut la față; îi prinsei noaptea și-i dedei pe mâna armășeilor...

— Ei bine, știi cât de mult îmi plac copiii...

— Dar nu prea ai noroc în alegere, jupâne unchiule.

— Vrei să-mi dai a înțelege despre copilul cel din Codrul Cosminului? Apoi de, greșește omul câteodată! Oricum să fie, eu cer de la tine să ierți pe copilul țigănaș, și am și poruncit armășeilor să mi-l aducă aici.

— Să fie după voia ta, jupâne unchiule, răspunse Luca, reașezându-se.

— Nu te pot pricepe, frate postelnice! Nu te pot pricepe! zise hatmanul Arbure, sfârșind paharul său cu berea. Ciudată fire mai ai și tu! Ciudată! Îți plac copiii, și nu poți suferi...

Fruntea lui Șarpe să încreți.

— Mai ciudată este firea ta, hatmane, observă râzând vornicul Boldur. Ție îți plac muierile și numai muierile, ghiuj nesățios ce ești!

În acest moment întră Iorgu, a cărui față era turburată, se plecă la urechea lui Luca și-i șopti ceva.

Armașul deveni palid.

— Ce este? ce este? întrebă postelnicul.

— O mare nenorocire, unchiule!

— Ce nenorocire? spune...

— Copilul de țigan...

— Ei, urmează...

— Copilul de țigan, pe care l-ai scăpat de țeapă, nu este altul decât copilul cel adus din Codrul Cosminului...

— Să-l trimiteți înapoi să-l înțepe! zise cu iuțeală kir-popa Sofronie.

Postelnicul zâmbi cu amar.

— Ai uitat, părinte, frumoasa cazanie ce ne-ai ținut astăzi asupra ursitei oamenilor.

A doua zi, după o matură chibzuire între toți amicii postelnicului Șarpe, copilul Mihu a fost trimis să crească în frica lui Dumnezeu la Mănăstirea Neamț.

DOMNUL NAE

Sunt amici de cari nu știi cum să scapi, și nu știi dacă s-a găsit vreodată cineva ca să scape de ei.

Ei pot fi Alexandru, Scarlat, Ion, Petru..., dar bucureștenii prefer a-i caracteriza prin un singur nume generic de „domnul Nae".

Poftiți-nepoftiți, primiți-neprimiți, ziua-noaptea, îi vezi urmărindu-te curat ca umbra, pe care ai fi gata a o vinde dracului, precum făcuse Peter Schlemihl în povestea lui Chamisso, dacă ai fi sigur că dimpreună cu umbra dracul va avea amabilitatea de a lua și pe nedespărțitul ei tovarăș.

Oricât de rece sau brusc ai fi cu acești amici înzestrați cu tenacitatea cleiului, ei nu te înțeleg sau, mai bine zicând, ei te înțeleg de tot pe dos: răceala și bruscheța li se pare a fi o dovadă de o intimitate cu atât mai mare.

Într-o zi, neștiind cum să te mai aperi, ai poruncit servitorului să răspunză domnului Nae, dacă va veni, că te-ai culcat după-prânz. Domnul Nae vine, îmbrâncește pe servitor și intră în odaie, zicându-ți cu un zâmbet triumfător: „Ei bine, frățică! feciorul tău nu pricepe că între mine și tine nu poate fi ceremonie. Dacă vrei să dormi, culcă-te; eu îmi voi fuma țigara. *À propos*, ai auzit despre evenimentul de azi-dimineață?..."

Într-o altă zi, el te găsește scriind o scrisoare. Dumneata profiți de această ocazie, zicându-i cu o politeță plină de înțeles: „Mă vei ierta, amice, sum foarte grăbit..."

„O! o! nimica! nu te deranja, scumpul meu! răspunde cu liniște companionul, eu am venit numai ca să-ți relatez conversațiunea de am avut-o cu un deputat din Cameră..." Și el se apucă a-ți povesti dialogul în curs de patru oare.

A doua zi te oprești pe pod pentru a vorbi cu un bancher asupra unei afaceri de bani. Ai fi prea bucuros ca nemine să nu te auză. Abia ai început, și iată că dracul aduce pe teribilul domn Nae, care te întrerumpe, se amestecă în vorbă, apoi ia pe bancherul la braț și-l trage la Briol pentru a juca o partită de biliard, lăsându-te cu gura căscată și cu inima desperată.

Într-o duminică ți-ai ales o birjă frumoasă ca să mergi să iai aer la Șosea sau la Băneasa. Pentru a ședea de tot comod în trăsură, ceea ce este una din plăcerile cele mai dorite ale unei asemenea plimbări, ai vrea să fii singur. Din nenorocire, trecând pe Podul Mogoșoaiei, întâlnești pe nemilostivul domn Nae. El îți oprește birja, te-ntreabă unde mergi, se așază și te însoțește, crezând că prin aceasta îți face dumitale o plăcută surpriză și o mare îndatorire.

Este imposibil a descri toate împrejurările, în cari amicia domnului Nae te face să blestemi ziua nașterii. Oricum să fie, în București această *tagmă* sau *breaslă* amicală e atât de răspândită, încât noi am fi dispuși a crede că anume în capitala României s-a inventat proverbul: *„unde sunt doi, cu el se face trei"*.

EGOARHISTUL

Sunt oameni care cred că nimic nu poate fi bun, dacă nu e făcut de ei, prin ei, cu ei sau cel puțin lângă ei.

Precum monarhistul este acela ce dorește puterea unuia, anarhistul — puterea nimărui, oligarhistul — puterea unei clase, etc., tot așa acest feli de oameni care doresc puterea numai a lui însuși *eu,* cată să fie numiți *ego-arhiști.*

Egoarhiștii se împart în trei tabere: generali, speciali și politici.

Egoarhistul general critică și osândește toate lucrurile fără excepție: chiar cerul și pământul sunt organizate rău, de vreme ce Creatorul nu avusese prevederea de a-l întreba pe dânsul.

Egoarhistul special își restrânge nemulțumirea în cercul propriei sale ocupațiuni: ca arhitect, el găsește defecte în toate zidirile; ca avocat, el caută cusururi în toate pledoariile; ca literat, el nu vede la alții decât neexactități sau neîngrijire în stil, greșeli sau confuzie în idei.

Dar egoarhistul cel mai caracteristic și cel mai bucureștean ne întâmpină în politică, unde această plecare a spiritului ia numele propriu de „opoziție sistematică".

Egoarhistul politic descrie cu culorile cele mai negre toate guvernele, când nu e ministru, prefect sau judecător; toate Camerele când nu e deputat sau când se află în minoritate; toate măsurele și toate intențiunile la cari n-a luat el o parte directă și activă.

Egoarhistul politic, dacă nu e ziarist el însuși, trebuie să fie colaborator la vreun ziar; dacă nu e colaborator la vreun ziar, trebuie să fie amic cu vreun ziarist; dacă nu scrie articoli sau epistole, trebuie să vorbească prin locuri publice; dar în orice caz, verbal sau literal, el este un organ de publicitate.

Auzindu-l, ai crede că, pentru ca țara să fie fericită, nu e alta de făcut decât numai să-i dai lui puterea în mână; el va disciplina armata, el va purifica justiția, el va îmbunătăți finanțele, el va răspândi instrucția, el va regula administrația, el va propaga pe pământ, adecă mai cu seamă în București, moralitate, onestitate, libertate, naționalitate, egalitate, dreptate și celelalte.

Astfeli, când lucrurile încep a merge pe o cale ce nu se mai poate suferi, toți ochii se întorc țintă asupra egoarhistului, toate urechile îl ascultă, toate inimele îl aclamă: autoritatea, fiia popolarității, îi cade berechet-haram în mână.

Ei bine! Trece o zi, o săptămână, o lună; soarele urmează a răsări și a apune; pământul nu încetează a se învârti roată împrejurul soarelui; oamenii beau, mănâncă și dorm, sau dorm, mănâncă și beau ca totdauna; ceasornicele bat ca și înainte când trei și când unsprezece; nimic nu se îndreaptă; și bietul egoarhist, auzind pe alții că strigă astă dată contra lui întocmai precum strigase el mai dăunăzi contra altora, se vede forțat a se retrage de la putere, zicând țărei:

„Na-ți-o frântă, că ți-am dres-o!"

PROZA LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

DUDUCA MAMUCA

A apărut în periodicul ieșean al lui B.P. Hasdeu „Din Moldova", tomul II, nr. 9, 1863, p. 38–44. Autorul continuă publicarea nuvelei în același periodic, cu titlul schimbat în „Lumina", an. I, trimestrul III, nr. 10, 1863, p. 49–55; nr. 11, 1863, p. 76–81; tomul III, nr. 13–14, 1863, p. 28–32; nr. 15, 1863, p. 42–46; nr. 18, 1863, p. 85–95; tomul IV, nr. 19, 1863, p. 1–7. Titlul complet al acestei prime variante (vezi nota la nuvela *Micuța)* era *Duduca Mamuca (Din memoriile unui studinte)* și a fost semnată „B.P.H.-u". În numerele 9, 10, 11, 13–14 și 15, fragmentele apar sub genericul rubricii „Literatura".

Pe frontispiciul revistei „Din Moldova" („Lumina") se specifica: „Iese o dată la două săptămâni". Nu era notată ziua și luna apariției fiecărui număr, ci numai anul. Dintr-o scrisoare a lui B.P. Hasdeu către C.A. Rosetti, din 16 octombrie 1862 (stil vechi), aflăm că tânărul redactor îi trimitea „cele 2 numere până acum apărute" ale „foaiei" sale[1]. Ar fi de presupus că periodicul debutase la 1 octombrie 1862 (stil vechi), iar la 15 octombrie fusese tipărit al doilea număr[2]. Dar se pare că revista nu avea o zi fixă de apariție. Acesta ar fi motivul că data completă nu este imprimată pe nici un număr. În 2 octombrie, un corespondent particular din Iași al „Românului" nu văzuse primul număr al noii reviste notând că Hasdeu „va scoate zilele aceste o foaie literară"[3].

Publicație bilunară, în fascicule de 16 pagini, era numerotată trimestrial, ca o carte, de la 1 la 96.

---

[1] Hajdău, *Domnului Redactor al „Românului"*, în „Românul", an. VI, nr. 298, 26 octombrie/7 noiembrie 1862, p. 985.

[2] Vezi și I. Oprișan, *Romanul vieții lui B.P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990, p. 209.

[3] S., *Corespondința particulară a „Românului"*, în „Românul", an VI, nr. 281–282, 8, 9 octombrie 1862, p. 923.

După *acest excurs bibliografic*, s-ar deduce că nuvela *Duduca Mamuca* a început să fie publicată în revista „Lumina" în jurul datei de 15 februarie 1863 (stil vechi), adică în plin Carnaval!

Geneza scrierii este dificil de stabilit, în lipsa oricărui manuscris care să ateste, documentar, modalitatea și mersul creației. S-au păstrat, în schimb, reacțiile violente ale contemporanilor față de nuvela lui B.P. Hasdeu, culminând cu înlăturarea sa din învățământ și cu un celebru proces de presă, primul din istoria literaturii române.

Am publicat, cu ani în urmă, filele dosarului nr. 359 din 16 mai 1863, de la Arhivele Statului din București, dresat de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, având ca obiect „destituirea din postul de profesor a dlui Hajdeu pentru ziarul său «Lumina»"[4]. Am încredințat tiparului și dosarul procesului de presă intentat lui B.P. Hasdeu pentru nuvela *Duduca Mamuca*[5], păstrat la Arhivele Statului din Iași, sub cota: Tr. 1758, op. 2/2007, dosar 838. Documentele au intrat repede în uzul public, fiind reproduse copios de istoricii literari.

Publicarea în foileton, în revista „Lumina", a „romanțului" – cum numește autorul adeseori *Duduca Mamuca* – timp de opt numere în prima jumătate a anului 1863, până la dispariția periodicului, se împletește cu cele mai acerbe contestații, din partea unor oameni care îl primiseră, la început, în Iași, cu prietenie. În două rânduri, tipărirea nuvelei este întreruptă (nr. 12, 15 martie 1863 și nr. 16 și 17 din 15 mai și, respectiv, 1 iunie 1863) din cauza dificultăților pe care le are cu autoritățile școlare și apoi cu cele judiciare.

Conflictul ce avea să-i producă atâtea neplăceri se pare că începe deîndată cu tânărul B.P. Hasdeu îndrăznea să-și etaleze calitățile deosebite și cultura vastă pe care le poseda. Cât timp noul sosit în Iași se ocupa de cărțile pe care le adusese din Basarabia, sau cu publicistica politică pe teme generale, era privit cu simpatie și chiar încurajat de oamenii de cultură ai urbei.

Pragul calitativ nou al existenței autorului îl constituie o călătorie de studii în Polonia, în vara anului 1861. Se pare că fusese trimis de însuși domnitorul Alexandru Ioan Cuza pentru a aduna date despre istoria românilor. Succesul cercetărilor, bogăția materialului descoperit, dar mai ales impresia produsă în mediile intelectuale poloneze (ziarul cracovian „Czas", din 23 august 1861, îi lăuda activitatea[6]) au constituit un impuls pentru B.P. Hasdeu de a stărui

[4] Stancu Ilin, *Dosar B.P. Hasdeu destituit din învățământ*, în „Manuscriptum", an. XV, nr. 1(54), 1984, p. 116–127.

[5] Stancu Ilin, *B.P. Hasdeu pe banca acuzării sau despre aventura raporturilor dintre etic și estetic*, în „Manuscriptum", an. XIV, nr. 2(51), 1983, p. 69–84.

[6] Vezi Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, 1913, p. 32–33.

îndeosebi în domeniile istoriei și filologiei. Efectul imediat a fost exacerbarea spiritului critic, exprimat prin cele mai ascuțite mijloace ale satirei și pamfletului. B. P. Hasdeu era din fire intolerant cu ignoranța și prostia. Dacă adăugăm mândria afișată ostentativ, sarcasmul, instabilitatea în comportament, ne vom explica de ce este tot mai mult izolat și, în ultimă instanță, izgonit din Iași, pe motive puerile de gust literar. V. Alexandrescu-Urechiă joacă în toată această cabală un rol meschin. Pe de o parte voia să și-l apropie pe tânărul său „coleg", dar pe de altă parte țesea intrigi care vor culmina cu procesul de presă amintit.

Revista în care urma să apară nefericita *Duduca Mamuca* este privită de la început cu ostilitate. Un corespondent al „Românului" la Iași, semnând cu inițiala S..., publică un articol în care inserează câteva fraze insidios denigratoare[7]. B. P. Hasdeu îi scrie lui C.A. Rosetti, redactorul „Românului", o scrisoare de întâmpinare, datată „Iași, 16 octombrie 1862". Să reținem acest schimb de scrisori, peste care s-a trecut repede de către istoricii literari, pentru că are legătură cu însăși „țesătura" nuvelei *Duduca Mamuca*. B. P. Hasdeu cunoștea foarte bine pe corespondentul particular al „Românului". Prin poziția sa duplicitară, acest *S.* nu putea fi decât V. Alexandrescu, pe care Hasdeu îl numește cu insistență în scrisoarea sa către C.A. Rosetti.

Fără a transforma în metodă punerea în paralel a întâmplărilor din Iași și a unor pasaje din „romanț", nu putem să nu constatăm că în *Duduca Mamuca* răsună, în „corespondența particulară" invocată, contestațiile zgomotoase datorate tinerilor ce asaltau catedrele vacante provizoriu în urma conflictului „Cneazului" (Alex. Cantacuzin, ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice în Moldova) care pretindeau că N. Ionescu „n-are diplomă universitară", iar V. Alexandrescu „nu și-a arătat către dd.-lor diplomele sale de studii, văzute altădată de membrii consiliului". Cât de aproape suntem de creionarea portretului lui Vladimir Aleșchin–Uho din nuvelă! Este clar astăzi că V. Alexandrescu-Urechiă, ministeriabil în mai multe rânduri, avea ambiția exercitării unui soi de tutelă, dacă nu chiar a exploatării în folosul propriu a vastelor cunoștințe ale mai tânărului său coleg. Ideea unei asemenea situații îl va fi agasat la culme pe B. P. Hasdeu, care, dimpotrivă, voia să se impună ca deschizător de noi orizonturi în mai multe domenii ale științei. Aceste tendințe ireconciliabile au stat la baza regretabilului conflict ce avea să se ivească pe tărâmul inefabil al literaturii.

Cât privește procesul de presă propriu-zis, el este declanșat de substitutul A. Botez, în 30 aprilie 1863, când constată că, în foaia periodică „Lumina", nr.

[7] S., *Corespondința particulară a „Românului" (Iași, 2 octombrie 1862)*, în „Românul", an. VI, nr. 281–282, 8, 9 octombrie 1862, p. 877–878.

15, sunt publicate, de către redactorul responsabil, în pagina 43, câteva pasaje din nuvela *Duduca Mamuca* care „sunt contra bunelor moravuri și repretensibile după § 50 din legea presei". În consecință, el dispunea să fie convocat B. P. Hasdeu la Curtea Criminală, în data de 2 mai 1863, „spre a i se face interogatoriul cuvenit". Este încunoștințat despre faptă însuși ministrul Justiției. Dar autorul compare în fața procurorului de-abia în 15 mai 1863. În aceeași zi, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Christian Tell, sesizat de Consiliul Superior de Instrucțiune asupra unor „fraze și idei scandaloase și imorale", din numerele 10, 11, 12, 13, 14 și 15 ale periodicului „Lumina", se adresează Ministerului Justiției cu rugămintea de a aduce pe autor în fața tribunalului. Când ministrul dă instrucțiuni procurorului local, procesul era deja pus pe rol pentru data de 3 iunie 1863.

Precipitarea evenimentelor la Iași se datora Comitetului Central de Inspecțiune a Școalelor din România de dincoace de Milcov, în care o poziție dominantă deținea V. Alexandrescu-Urechiă, în calitate de președinte. Titu Maiorescu nu va fi de acord, la început, cu măsurile extreme, încercând să tempereze spiritul prea efervescent al scriitorului și profesorului Hasdeu. Drept urmare, i se trimite redactorului „Luminii" o scrisoare de dojenire colegială (semnată și de O. Teodori și G. Mârzescu), pe care însă acesta o dă publicității. Comentariul lui Hasdeu e în fapt o respingere. Spiritul conciliator al lui Maiorescu nu va fi înțeles și este decretat „amenințare", sau insuportabilă judecată *ex officio*. Comitetul de Inspecțiune în întregul său este socotit a practica „o nepilduită dictatură peste spirite și chiar peste trupuri". În plan artistic, sensurile echivoce se vor înmulți în secvențele romanțului *Duduca Mamuca* ce continuau să apară în revista „Lumina", iar doctorul Tucia va căpăta incrustațiile fizionomice și morale ale tânărului Maiorescu.

Tot acest complex de vanități rănite a condus la semnarea de către toți membrii Comitetului a „delațiunii" către ministrul Christian Tell, împotriva profesorului B. P. Hasdeu. Lor li se adaugă Mihail Kogălniceanu care, pe cont propriu, în calitate de membru al Consiliului Superior de Instrucțiune Publică (cooptat în 4 februarie 1863), trimitea ministrului o telegramă de „65 vorbe", prin care cerea pedepsirea „vinovatului", „după legea școlară". Urmările nu vor întârzia. Consiliul Superior recomandă ministrului scoaterea din funcție. Ministrul se adresează domnitorului, care semnează, în 18 mai 1863, decretul de îndepărtare din învățământ.

Departe de a accepta calea supușeniei și a „penitenței", cum îl sfătuiau Costache Negri și Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu făcea el însuși popularitate procesului care se apropia. Când, în 3 iunie 1863, se prezenta, în calitate de acuzat, în fața Curții Criminale din Iași, el era pregătit sufletește pentru o mare bătălie. Substitutul A. Botez citea actul de acuzare. A doua zi, în 4 iunie 1863,

B. P. Hasdeu prezintă în scris apărarea sa, pe care o dezvoltă în fața Curții, publicând-o, apoi, în revista sa „Lumina".

Vom reproduce câteva pasaje din pledoaria lui B. P. Hasdeu, după originalul păstrat în dosarul de la Iași, la care am făcut deja referire mai înainte. Mai întâi începutul: „Dupre toate legile lumii, dlor. o singură vină, fie ea cât de grea, numească-se ea crimă, delict, contravenție sau altfel; o singură vină, fie ea cât de pipăită, nu poate atrage asupră-și două pedepse. Bazându-mă pe acest principiu juridic universal, aș fi în dreptul meu a respinge din capul locului, în câteva cuvinte, procesul ce mi se oferește prin bunătatea dlui procuror. Aș putea să vă spui că, fiind profesor la Colegiul Superior de aice, am fost destituit, încă de la 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasajului foii mele pentru care voiți să mă mai judecați o dată, nenorocitul pasaj despre Emilia și mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituția mea, dlor, este o amendă mai mare decât toate câte le prevede o lege de presă, și, pe deasupra, ea este pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte."

Acuzatul nu respinge *de plano* procesul, ci încearcă metodic să respingă învinuirile: „D. procuror zice că pasajul de pre pagina 43, în nr. 15, în care eu descriu în ce mod o mamă a economisit pe fiică-sa Emilia, înlocuind-o pe-n-tuneric în privirea amantului; d. procuror zice că acest pasaj *à la Paul de Kock*, înșirat în romanțul meu *Duduca Mamuca*, ar fi contrar moralității publice, și s-ar osândi prin un articlu oarecare din legea presei (...) Aflăm o singură cale pe care e cu putință a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia și mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soi popoarele vechi și nouă, străinii și românii." B. P. Hasdeu evocă, întâi, *Cântarea cântărilor* a înțeleptului Solomon. Continuă apoi cu Ovidiu, Petroniu, Apuleius, Plaut. Din literaturile moderne, citează pe Rabelais, Boccaccio, Shakespeare, Goethe. Dintre „fruntașii junei noastre literaturi", exemplifică prin texte alese din Alecsandri, Negruzzi, Eliade, Beldiman, Conachi.

Concluzia este peremptorie și acuzatul devine acuzator: „Un romanist, un poet, un istoric, sunt portretiștii societății: vinovați-s ei care zugrăvind-o așa cum este? În vodevilul dlui Alecsandri e nemoral priveghetorul Răzvrătescu, iar nu d. Alecsandri; în piesa dlui Negruzzi e nemoral cuconașul Leonescu, iar nu d. Negruzzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali turcii, iar nu Beldiman, și așa mai departe. În romanțul meu cine oare este nemoral? acel tip studențial care e înfățișat ca eroul intrigii, tip ce ușor se poate adeveri, din nenorocire, în toate universitățile Europei, iar nicidecum romanistul! Dezvălind în toată golătatea lor înaintea poporului atenian mârșavele desfrânări ale lui Timarc, Eschil zice: «Nu e vina mea, dacă în tabloul unei asemenea vieți îmi este cu neputință a alege trăsături și culori morale... o să fiu silit uneori a-mi înglodа graiul!» Iată teoria școlii realiste în literatură. Iată pentru ce *Cântarea*

cântărilor, Aristofan, Ovidiu, Petroniu, Apuleius, Plaut, Boccaccio, Shakespeare, Rabelais, Goethe, Alecsandri, Negruzzi, Eliade etc. nu sunt și nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere și le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia ce n-ar voi ca lumea să-i afle cine sunt!"

Într-o „notă" din revista „Lumina", B. P. Hasdeu dă extensie evenimentului, scontând pe efectul publicității pentru reîncadrarea sa în învățământ: „La rostirea acestei apărări a fost față un public nepilduit până acuma în sala Curții Criminale, în cauze de presă: toată *smântâna* Ieșului, dupre expresia unui din auzitori; peste două sute de persoane, a cărora simpatie pentru pârâtul izbucnea la tot pasul prin murmure de mulțumire.

După o dezbatere, urmată în două zile consecutive, 3 și 4 iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra dlui procuror, a venit la următoarea încheiere: «Curtea Criminală cunoaște pe dl Hâjdău *nevinovat* de acuzația ce i s-a întins și, prin urmare, hătărăște că să rămâie *liber de răspundere* în acest caz.

Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu, V. Forescu, S. Mano.»

Întreb acuma pe toți românii, amici și neamici: cu ce drept destituitu-m-a d. fost ministru la Culte din postul de profesor colegial, pentru o scriere judecătorește recunoscută ca nevinovată? Însă, acest *tel* ne pregătim a-l descurca mai cu adinsul în unul din numerii viitori."[8]

B. P. Hasdeu nu și-a mai ținut promisiunea pentru că va pleca precipitat din Iași la București, numit fiind de noul ministru, Al. Odobescu, în Comisia Documentală a monastirilor închinate, iar revista sa „Lumina" își încetează astfel apariția.

Un contemporan, G. Panu, care lasă impresia că a asistat la proces, descria astfel atmosfera din sala tribunalului: „Știți cum s-a apărat dl Hâjdeu? A venit cu toată literatura pornografică antică și modernă, cu toți marii poeți și marii prozatori, și ceasuri întregi a cetit bucăți piperate din toți autorii, încât judecătorii, procurorii etc. ziceau întruna: «Destul, destul, ne-ai convins». Dar d-l Hâjdeu n-a terminat până n-a făcut demonstrația completă, cum că *Mamuca* sa ar putea figura în colecția pentru educația tinerelor fete, față de grozăviile pe care le citise."[9]

Dacă anecdotismul însoțea multe din evenimentele literare ale secolului al XIX-lea, cauza confruntărilor și mai ales ecoul lor erau mult mai adânci. Ori de câte ori s-au iscat dezbateri literare în care au fost implicate conceptele de *etic* și *estetic*, ele vizau „bătălii" ideologice de anvergură. În consecință, explicația adevărată a celebrității peste veac a primului proces literar românesc

[8] „Lumina", nr. 17, 1863, p. 65–74.

[9] Gh. Panu, *Amintiri din „Junimea" de la Iași*, în „Săptămâna", an. II, nr. 25, 19 aprilie 1902, p. 252–253.

nu ține de „scandal", sau — cum s-a spus — de simpla coincidență a desfășurării în străinătate a nu mai puțin celebrelor procese intentate de mințile înguste lui Baudelaire și Flaubert. Pledoaria lui B. P. Hasdeu marchează, la noi, începutul marii dezbateri despre *realism* (termen prin care se înțelegea, mai târziu, în epocă, și naturalismul) ce va reverbera până către sfârșitul secolului. (S.I.)

IANCU ȘI IONIȚĂ

Povestire publicată în „Buciumul" an. I, nr. 96, 4 septembrie 1863, p. 383. Apărută sub titlul de rubrică „Varietate". Deși ziarul apărea în București (proprietar și director Cezar Bolliac), autorul descrie moravuri din urbea Iașilor, de unde tânărul B. P. Hasdeu plecase definitiv, doar de câteva săptămâni, în urma unor conflicte ireconciliabile cu autoritățile locale. Republicată în „Calendarul dracului pe anul 1866", p. 135–144, cu titlul *A pățit-o cocoana!* și cu următoarea notă a editorului bucureștean George Ioanid: „Domnul B. P. Hasdeu a avut bunătatea a ne da această nuvelă, pe care o tipărim cu plăcere pentru spiritul original ce conține".

Nu suntem siguri că autorul a operat toate modificările din textul apărut în „Calendar"... Una dintre ele pare cel puțin ciudată. La r. 28, Ioniță îi spune prietenului său că ar fi bine să călătorească, spre Paris, cu *vaporul*, precizându-i: „am și un moș pe drum la Galați..." Forma veche „moș" este schimbată de redactorul „Calendarului..." în „unchi". Este absurd să credem că B.P. Hasdeu uitase înțelesul învechit al cuvântului „moș", adică „vapor, corabie". Chiar și titlul nou, ales de George Ioanid, *A pățit-o cocoana!* este specific unei povestiri de calendar. Din aceste motive, am considerat text de bază varianta inițială din ziarul „Buciumul".

VARIANTE

Sigle:

„Buciumul" (1863) (text de bază): A
„Calendarul dracului" (1866): B

58

1*A*: Iancu și Ioniță; *B*: A pățit-o cocoana!/ 9*A*: de la Iași; *B*: din Iași/ 11*A*: acuma; *B*: acum/12 *A*: Acuma; *B*: Acum/14–15 *A*: necăjindu-se a-și suci

închipuita; *B*: silindu-se a-și suci închipuita-i/19 *A*: rădicând; *B*: ridicând26 *A*: nu-s; *B*: nu sunt28 *A*: moș; *B*: unchi.

59

1*A*: Grenlandia... a îmbla pen; *B*: La Grenlandia... a umbla prin/13–14 *A*: asemeni... rădică coada; *B*: asemenea... toarce/17 *A*: terpelea; *B*: ghemuia/21 *A*: a dispărut... într-o bortecică; *B*: dispăru... într-o găurea/27 *A*: buiduindu-și; *B*: murmurând29 *A*: deoparte; *B*: la o parte/31 *A*: apoi; *B*: apoi citi *B*: Sărind repede

60

4*A*: De a lăsa; *B*: Îmi pare rău de a lăsa/8*A*: Firește; *B*: Ei bine!/18 *A*: 24 de lumi; *B*: 24 luni/24 *A*: dinți; *B*: de măsele/29 *A*: sărind răpede; *B*: sărind repede

61

2*A*: să te-ntorci... Unde ți-s; *B*: să te întorci... Unde-ți sunt/4 *A*: M-a împedicat; *B*: Mă împedică/12 *A*: ceea; *B*: aceea/15 Albeața sa; *B*: Albeața-i/18–19 *A*: s-a deprins; *B*: se deprinsese/24 *A*: s-o curtenească; *B*; s-o curteze/28 *A*: năstrușnice; *B*: fantastice/33 *A*: adică-și stergea; *B*: adică își stergea

62

7*A*: bărbatu-său... lăcrămi; *B*: bărbatul său... lacrime/10 *A*: se încredințase; *B*: se încredință/11 *A*: numai; *B* însă/13*A*: acest broș; *B*: această broșă/16 *A*: Dară; *B*: Dar/21 *A*: a plăcut; *B*: plăcut/25–26 *A*: montenegrin... ți se părea; *B*; montenegrean... ți se pare/28 *A*: cu sute... pariziene; *B*: cu sutele... pariziane/29–30 *A*: n-a contenit a curteni; *B*: nu conteni a curta/33 *A*: a-l perde; *B*: a-l perde aiurea

63

10*A*: nu trebuiește nimica; *B*: nu trebuie nimic/14 *A*: dară; *B*: dar/15 *A*: cucoana; *B*: cocoana 18/*A*: domnitale; *B*: dumitale/19 *A*: de aci; *B*: d-aci/23 *A*: că așa!; *B*: că nu!/25 *A*: mâne; *B*: mâine/26 *A*: d-ei; *B* : dumneaei/30 *A*: — Așteaptă-ne; *B*: — Așteaptă-mă/32 *A*: cum Ioniță; *B*: și Ioniță/37 *A*: Cucoana; *B*: Cocoana

64

4 *A*: cari; *B*: care/9 *A*: mânilor; *B*: mâinilor/21 *A*: diminecața; *B*: de dimineață/31 *A*: împrumut pe o zi? *B*: împrumut?/34 *A*: cucoanei; *B*: cocoanei/35 *A*: răpede s-a sculat... țintând; *B*: s-a sculat repede... ținând

65

3*A*: cari; *B*: care/8 *A*: Nu-i... trebuie; *B*: Nu este... trebuiește/9 *A*: cucoana?; *B*: cocoana?

(S.I.)

CRUCEA ȘI ICUSARUL

Istorioară publicată în „Aghiuță", an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 13–14; nr. 4, 24 noiembrie 1863, p. 29–30; nr. 6, 8 decembrie 1863, p. 45–46 Semnat „...n...o...ŭ". La sfârșitul părții din nr. 6, se menționează că „va urma", dar povestirea se întrerupe. Textul poate fi interpretat și ca o ironie la adresa compunerilor pe tema iubirilor ingenui. De remarcat săgețile satirice împotriva lui V. Alexandrescu-Urechiă.

(S.I.)

NĂPASTEA

Povestirea a apărut în periodicul bucureștean „Aghiuță", an. II, nr. 11, 15 ianuarie 1864, p. 86–87.

Textul are aspectul unui articol de lexicografie, în genul celor pe care le va realiza mai târziu pentru dicționarul său, *Etymologicum Magnum Romaniae*.

(S.I.)

LUMEA ARISTOCRATICĂ

Schița apărută în „Aghiuță", an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 102-103. Reprodusă în „Calendarul României pre anul 1871 de la Christ," p. 87–88, cu supratitlul: *Din ghiozdanul lui „Aghiuță"*.

Sigle:

„Calendarul României" (1871) (text de bază): A

„Aghiuță" (1864): B

75

5 *A*: ea; *B*: d-ei/7 *A:* vreo *amazonă;* B*:* celebra *amazană* a Bucureștiului/9 *A*: nici nu băga... societate; *B*: nici băga... societate a plimbătorilor/11 *A*: ei; *B*: d-ei/26 *A*: De supt musteață...; *B*: *omite*

76

1 *A*: numai doară; *B*: doară/3 *A*: nu se poate înțelege fără; *B*: se poate înțelege numai în/4 *A*: Stecluța; *B*: O stecluță/5 *A: în; B: pe*/13 *A*: află; *B*: citi în „La voix de la Roumanie", unica „voce românească" admisă în saloanele înaltei noblețe,/14 *A*: sosise; *B*: contele Ashlei sosise/24 *A*: era cea mai; *B*: cea mai/26 *A*: Casațiune; *B*: Casațiune și d. Rosetti-Caimata formau Adunarea./31 *A*: Tingirică; *B*: Castron

(S.I.)

AMABILITATE SUPERLATIVĂ

Moment umoristic, nesemnat, publicat în „Aghiuță", an. II, nr. 14, 13 februarie 1864, p. 110.

Textele din „Aghiuță" erau scrise de obicei de B. P. Hasdeu. Rareori, în paginile periodicului, apăreau și materiale ale altora, dar atunci redactorul responsabil menționa proveniența. În această situație, am atribuit articolul lui B.P.H., mai ales că schița umoristică este în spiritul altor „momente" publicate de autor și care vor servi drept modele lui I.L. Caragiale.

(S.I.)

CĂȚELUL PESTRIȚ

Subintitulată, ironic, „romanț în două tomuri", povestirea este publicată întâi sub titlul *Cățelul tărcat*, în revista „Aghiuță", an. II, nr. 14, 13 februarie 1864, p. 105–107. E reprodusă, cu unele remanieri, în „Calendarul României pre anul 1871 de la Christ", p. 88–90. Supratitrată: *Din ghiozdanul lui Aghiuță.*

Scrierea are un pronunțat caracter parodic față de unele aspecte ale literaturii lui V. Alecsandri sau D. Bolintineanu. Satirizează, apoi, subțire politica lui M. Kogălniceanu în materie de industrie.

VARIANTE

Sigle:

„Calendarul României" (1871 (text de bază): A

„Aghiuță" (1964): B

1 *A*: pestriț; *B*: tărcat; 2 *A*: Romanț în două tomuri; *B*: Roman în două tomuri de dna Bourdon și dnul *Aghiuță*. Moto: mitologia orientală zice că „spiritul" se naște din unirea dracului cu femeea/4 *A*: Mă dusei; *B*: *Amicul familiei* al dșoarei Dunca m-a aruncat în lumea literaturei femeiești. Mă dusei/7 *A*: nu mai au; *B* nu au/19 *A: pestriț; B: tărcat.* În același mod am îndrăcit nuvela întreagă, altfeli foarte posomorâtă și ursuză, făcând-o să contenească de a fi proprietatea dnei Bourdon cu care m-am unit la un loc pentru a scoate la lumină ceva comun.

D-voastră înțelegeți, chiar fără să v-o spui, că o așa unire cu d-ei era cu neputință de nu strămutam scena la București, pentru ca să ne putem întâlni/24–25 *A*: sântul nu-mi aduc aminte fiind peste măsură mulți; *B*: sfântul nu-mi aduc aminte și chiar mi se pare că era o sfântă/27 *A*: pestriț; *B*: tărcat.

79

1 *A*: și-n; *B*: și în/5–6 *A*: căruței, dar nu asupra cadavrului; *B*: căruței./9 *A*: pestriț; *B*: tărcat/15–16 *A*: de a rămânea în postul său chiar după schimbarea a zece miniștri.; *B*: de a deveni ministru într-o lună, bunăoară ca d. Iliescu./17 *A*: când iată; *B*: cum/19 *A*: pestriț; *B*: tărcat/21 *A*: nu ca; *B*: nu pentru ca/36 *A*: *Roumanie; B*: *Roumanie*, îi da o mare asemănare cu d. Papa Niccola

80

2 *A*: a cunoscut-o; *B*: a cunoscut-o și/9 *A*: roșit; *B*: înroșit/20 *A*: cățelul; *B*: cățelul tărcat/22 *A*: un spălătoriu; *B*: spălătoriu

81

1 *A*: care, ca și d. Alecsandri; *B*: care, precum am spus./6 *A*: eroului; *B*: iroului/7 *A*: pestriț; *B*: tărcat. domnișoarelor! Vă sfătuim din toată inima, eu Aghiuță și dna Bourdon, de a vă aproviziona câte un cățel tărcat.

(S.I.)

UN TIP BUCUREȘTEAN

Portret publicat în „Aghiuță", an. II, nr. 23, 28 aprilie 1864, p. 176–177. Semnat cu pseudonimul „...n...o...ŭ".

Satiră pe marginea legii dezrobirii țiganilor. B.P.H. viza, însă, și evenimente politice de mare actualitate, cum ar fi, de pildă, proiectul legii rurale pe care Mihail Kogălniceanu de abia îl depusese la Cameră (13/25 aprilie 1864).

(S.I.)

URSITA

Concepută inițial ca „epizodul I" al părții I *Copilăriele lui Iancu Moțoc*, din vastul „romanț istoric" *Viața unui boier*, proza istorică *Ursita* a apărut în „foliola" ziarului „Buciumul" cu începere din 20 iunie/2 iulie 1864 (II, nr. 246, 20 iunie 1864, p. 1–2; nr. 247, 23 iunie, p. 1–2; nr. 248, 25 iunie, p. 1–2; nr. 249, 27 iunie, p. 1–2; nr. 251, 2 iulie, p. 1–3; nr. 252, 4 iulie, p. 1–2; nr. 253, 7 iulie, p. 1–2; nr. 255, 11 iulie, p. 1–2; nr. 256, 14 iulie, p. 1–3; nr. 258, 18 iulie, p. 1–2; nr. 260, 23 iulie, p. 1–2; nr. 264, 1 august, p. 1–2; nr. 266, 6 august, p. 1–2; nr. 268, 11 august, p. 1–2; nr. 271, 18 august, p. 1–2), sub semnătura „B.P. Hăjdeu". Din „epizodul II", *Procopseala*, scriitorul nu reușea să publice decât capitolul I, *În care se arată gravele preocupațiuni ale lui Bogdan Vodă*, după care întrerupea definitiv continuarea trilogiei romanești.

Cum manuscrisul cărții nu s-a păstrat, nu cunoaștem dacă autorul a mai elaborat și alte fragmente.

La tipărirea în paginile ziarului „Buciumul", textul lui B. P. Hasdeu era însoțit de următoarea notiță publicitară, menită a da o idee asupra întregului: „Avem satisfacțiunea a putea procura lectorilor noștri o plăcere neașteptată. Cel mai serios romanț istoric care s-a ivit până acum în literatura noastră, *Copilăriele lui Iancu Moțoc* de dl Hăjdeu, atât de binecunoscut pentru talentul și cunoștințele istorice, pentru întinsele sale citiri a tot ce este cronică, hirsov și act propriu istoriei românilor din oricare parte a României.

Romanțul *Copilăriele lui Iancu Moțoc* devenind proprietatea ziarului «Buciumul», pentru prima sa edițiune, declarăm că vom reclama contra oricărui va reproduce, va publica, în întreg sau în parte, în originale sau în traduceri, părți din acest romanț fără voia direcțiunii ziarului «Buciumul». Acest romanț reintră în posesiunea autoriului său atunci când se va termina cu totul prima sa edițiune foliola ziarului «Buciumul».

Sperăm și sîntem încredințați că lectorii noștri vor mărturi că până astăzi, afară de câteva nuvele ale dlui C. Negruzzi, n-au citit nimic care să se apropie de acest romanț, diferența este numai că acele nuvele ale dlui Negruzzi excită fără a satisface și sînt prea scurte ca să poată comporta într-însele mai mult decât cașetul epocilor ce recheamă, pe când opera dlui Hăjdeu fiind întinsă — căci poate forma trei volume — coprinde tot ce ar voi cineva să știe despre civilizațiunea română în secolul XVI, tot ce ar trebui să caute istoricul, poetul, filosoful și artistul.

Începem în foliola noastră de astăzi romanțul *Copilăria lui Iancu Moțoc*, de dl. Hăjdeu" („Buciumul" an. II, nr. 246, 20 iunie/2 iulie 1864, p. 1–2).

După 12 ani de la abandonarea, din motive necunoscute, a „romanțului", prozatorul revenea asupra materialului publicat, încercând să-l valorifice ca un text de sine stătător. În acest sens el restructura „epizodul I" — singurul la care se oprea — într-o nuvelă sieși suficientă sub titlul *Ursita*. Regândirea narațiunii într-o cu totul altă perspectivă decât cea inițială îl determina pe autor să introducă un capitol absolut nou *(În care se demonstră „libertatea electorală", așa după cum s-a practicat în toți timpii)* față de varianta din „Buciumul"; să modifice profund desfășurarea altora (ca de pildă finalul capitolului *În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce);* să înlăture doctele note de subsol (utile poate într-un roman, dar greoaie pentru o proză scurtă); să contureze mai accentuat ideea implacabilității soartei ș.a.m.d.

Întrucât capitolul I, din „epizodul II", neluat în considerație la restructurarea prozei, deschide interesante perspective asupra liniilor proiectatului roman, îl reproducem în continuare ca pe o importantă piesă privind geneza lucrării:

COPILĂRIELE LUI IANCU MOȚOC
PARTEA I

(Din romanțu[l] istoric: Viața unui boier)

Epizodul II

PROCOPSEALA

Capul I
În care se arată gravele preocupațiuni ale lui Bogdan Vodă

Lucrurile cele mai frumoase tot însă se urăsc cu timpul. Una dintre condițiunile frumuseței este noutatea.

Un lucru care contenește de a fi nou pentru noi, cu care ne deprindem, care începe a se învechi, nu mai este frumos cum se cade, căci pierde una din condițiunile frumuseței.

Această maximă se aplică deopotrivă bine și către mobila ce se peticește, și către trăsurele ce se freacă, și către hainele ce se rod, și către femeie...

Cu cât, dară, mai vârtos se uită cu ușurință un lucru oricât de frumos, care nu mai ființează!

Trecură cinci ani de la moartea domniței Stanca, femeia lui Bogdan Vodă și muma pruncului Ștefăniță, despre a cărui naștere însoțită de triste profeții, am vorbit la începutul acestei istorii.

Cinci ani nu sunt cinci zile.

Dintru-întâi, Bogdan Vodă tânjea, ofta, trăia prin suvenirile trecutului, se uita cu mândria disprețului la toate fustele de pe fața pământului...

Dară cu toată ziua, cu toată oara înainte memoria principelui slăbea și se evapora treptat, puțin câte puțin, până ce ajunse ca să dispară din ea cu totul

imaginea răposatei, încât să i se-ntâmple uneori chiar a se îndoi dacă în adevăr ar fi vietuit veriodată o domniță numită Stanca!

Acum Bogdan Vodă nu se mai stânjenea de a studia mai de aproape sexul frumos al țărei sale. Mai multe jupânese, mai multe fiice de boieri, ba chiar mai multe *pârgărese*[1] și negutătorese, înregistrară în inima lor fericitele momente în cari *milostivul și luminatul domn*[2] le aruncase câte o dulce ocheadă.

Zicem „o dulce ocheadă" măcar că Bogdan Vodă avea ochi încruciți, dară ocheadele domnești nu pot a nu fi dulci pentru frageda ambițiune a femeii!

Cu toate astea, spicuind în dreapta și în stânga, principele nu-și găsea o muiere pe plac.

Într-o zi el se decise a consulta în această importantă cestiune cunoscuta experiință a bătrânului vel logofăt Ioan Tăut.

După ce primul-ministru sfârși a-i citi feluritele hrisoave, la cari urma a se anina pecetea domnească, vodă zise dodată:

— Ei bine, lasă astea la o parte; aș vrea să vorbim acum despre altcevași, tată logofete.

Domnul numea pe Tăut *tată*, numai în minutele sale de cordialitate: era un semn de grație și de mulțămire.

— Să vorbim despre orice îți va plăcea Măriei tale.

— De pildă, despre muieri.

— Muieri...?

Aci logofătul își netezi cu gravitate lunga barbă albă ca zăpada.

Vodă înțelese toată delicatețea acestei tăcute mustrări.

— Adică nu tocmai despre muieri, tătucă; ci despre... despre patimele omenești.

— A! despre patimele omenești?

— Pentru ca să mă înțelegi mai bine, voi începe cu o pildă. Un cal frumos este acela care are picioare subțiri, un gât lung și încovoiat, urechi mici și așa mai departe. Așa-i, tată logofete?

— E cam așa, Măria ta.

— Să-mi spui, dară, acuma, ce este o femeie frumoasă? Ce fel de picioare, ce fel de gât, ce fel de urechi trebuiește la o muiere pentru ca s-o poți numi frumoasă? Precum vezi, întrebarea mea nu este deloc de rușine.

Logofătul zâmbi.

— Lumea crede, Măria ta, că o muiere frumoasă e acea care place.

---

[1] „Pârgarii" de la cuvântul german „Bürger" erau negutătorii cei mai bogați, cari aveau îndatoririle de membri municipali actuali. Vezi „Arhiva istorică", nr. 2, p. 13 și 15.

[2] Formula întrebuințată în documente. Vezi „Arhiva istorică", nr. 3, p. 22 și 24.

— Cu asta nu mi-ai răspuns nimica, căci eu mi-oi întoarce întrebarea și ți-oi spune iarăși: ce trebuiește unei femei, pentru ca ea să ne placă?

— Apoi e greu... cam greu... eu unul știu că mie îmi plăcea totdauna femeile cari... nu plăceau altora.

— Ha, ha, ha! ian'spune-mi cum așa, tătucă?

— Nu m-ai înțeles, Măria ta. Eram să zic că-mi plăceau totdauna femeile cari... nu semănau cu altele.

— Să trăiești, Tăutuțule! Să trăiești, Tăutuțule! o așa muiere voi să-mi caut și eu! strigă junele principe sărind din jeț și îmbrățișând pe primul său ministru.

După ce logofătul ieșise, Bogdan Vodă trămise să-l cheme pe vel armașul Luca Cârje.

— Ce veste, armașule?

— Totul e bine, liniștit și mulțămit, Măria ta.

— Gândeam că poate s-a fi întâmplat cevași.

— Nimica, Măria ta.

— Ce dracu! De va urma tot așa, nu mi-ar mai trebui nici armașii!

— Adevărat grăiești, Măria ta.

— Ba nu! Armașii mi-or trebui și atunci, întâmpină principele, apucând ocaziunea ce i se prezinta de a aborda d-a dreptul scopul pentru care chemă pe Luca.

— Cum va plăcea Măriei tale.

— Și știi pentru ce mi-or trebuit atunci armașii?

— Ascult, Măria ta.

Vodă se sculă și făcu câțiva pași prin odaie.

— Ciudat pui de om mai este și logofătul Tăutu. He? Cum ți se pare, armașe?

Luca îngălbeni, presupunând că domnul ar fi cugetând la pierirea venerabilului logofăt.

— Jupânul logofăt, Măria ta?

— Ei, da! Închipuiește-ți armașe... ha, ha! închipuiește-ți despre ce am vorbit astăzi cu dânsul?

— Despre punerea țărei la cale, firește.

— Firește, firește! Dară pentru ca să poci pune țara la cale, cată mai întâi de toate să mă pun la cale chiar pe Domnia mea, căci totul se începe de la cap, iar nu de la picioare.

— Te înțeleg, Măria ta.

— Așadară, întrebai pe logofătul, care este femeia cea mai frumoasă, și-mi răspunse ha! ha!... ian'șezi, armașe; îți poruncește Domnia mea.

Luca se așeză pe marginea scaunului.

— Îmi răspunse că femeia cea mai frumoasă este aceea care nu seamănă cu alte femei. Nu cumva ăi fi cunoscând vro așa femeie, armașe?

— Nu, Măria ta, întâmpină Luca cu o voce tulburată, în al cărei timbru un observator ar fi recunoscut o indignațiune cu greu năbușită.

— Nu? îmi pare rău; căci mi-ar trebui foarte mult o asemnea muiere, ar trebui foarte mult Domniei mele.

Vodă apăsă tonul asupra ultimelor cuvinte.

Luca tăcea, făcându-se că nu pricepe.

— Știi, vel armașe, care este datoria unui vel armaș?

— În curgerea de trei ani mi-am împlinit-o, Măria ta; răspunse Luca sculându-se în picioare și plecând capul.

— Datoria unui vel armaș e de a ști tot, tot, tot ce este și se face în oraș.

— Dară, Măria ta; este de a ști orice poate amenința liniștea orașului; întâmpină Luca plecând capul și mai jos.

Vodă se uită drept în ochii junelui slujbaș, care îi răspundea cu atâta tărie; figura lui Luca era rece și impasibilă.

— Îți aduci, oare, aminte, armașe, cum și-a sfârșit zilele înaintașul tău Fliondur?

— Sub securea călăului, Măria ta, să-i fie țărâna ușoară.

— Ei bine, Domnia mea îți poruncește; auzi? îți poruncește ca să-mi găsești o femeie care să nu semene cu alte femei. Domnia mea ți-o poruncește!

Pe o masă, acoperită cu postav verde[3] sta buzduganul domnesc, de aur masiv și presărat la cap cu pietre scumpe.

Luca îl luă, se puse în genuchi înaintea principelui și, prezintându-i teribila armă, zise cu o voce fermă:

— Ucide-mă, stăpâne, dară nu mă face *hotru*[4]; n-a *hotrit* tatăl meu, care căzu în luptă cu păgânii, apărând pe blagoslovitul părinte al Măriei tale; nu voi *hotri* nici eu.

Figura olandeză, flegmatică, lungană a lui Luca nu era deloc frumoasă; însă sînt momente în viața oamenilor când noblețea faptei și mărirea sufletului aruncă o îngerească și nerezistibilă lumină până și asupra fețelor celor mai urâte.

— Scoală, băiete! scoală! zise Bogdan Vodă. Domnia mea a vrut numai să te cerce... du-te în treabă-ți.

Luca sărută poala hainei domnești și ieși.

„Am fost slab, am fost prea moale; el își bătu joc de mine; gândi în cugetul său principele, după ce se văzu singur. Ce va fi dacă toți vor urma pildei mucosului ăsta care a cutezat să nu-mi dea ascultare?"

O luptă crâncenă se încinse în inima domnului.

---

[3] Balada *Năframa și inelul*, în colecțiunea lui Alecsandri.

[4] Cuvânt vechi, întrebuințat în *Pravila lui Vasile Lupul*, în sens de mijlocitor de femei *(entremetteur)*.

Pe de o parte, el nu putea a nu recunoaște sublimele purtării armașului care prefera a muri decât a fi mijlocitor de femei; pe de altă parte vodă se credea insultat și disprețuit în dreptul său de a comanda, un drept la care țin atât de mult suveranii!

Cugetarea cea rea învinse pe cugetarea cea bună.

Bogdan Vodă porunci ușeriului să cheme din nou pe vel armașul Luca Cârje.

— Jupâne armașe! Domnia mea dorește să vază în ce stare se țin temnițele Domniei mele, încredințate înțelepciunii și credinței tale. Întovărășește-mă.

Luca înțelese foarte bine că această neașteptată reviziune a închisorilor este numai un clenci, prin care să se motiveze pierderea lui.

Atunci, ca și oricând, un control premeditat putea să scape de bănuială pe funcționariul cel mai negliginte și vițios, și totodată să compromită pe funcționariul cel mai activ și mai onest; căci controlorul are larga facultate de a nu avea ochi decât pentru meritele cui îi place și defectele acelui pe care nu poate suferi.

— Poftești Măria ta a vedea închisorile boierilor? întrebă Luca cu resemnațiune.

— Ba ale prostimii, armașe.

Temnițele pentru nobili erau în foișoarele palatului domnesc, iar acele pentru oamenii de rând în turnurile cetății.

Vodă și Luca încălecară și purceseră în expedițiunea lor, urmați de o ceată de *copii de casă.*

În turnul cel mai apropiat erau închiși negutătorii străini, acuzați pentru sustragerea mărfurilor de la vămuire.

— Bieții oameni sînt rău ținuți, foarte rău ținuți, armașe; uită-te! ăsta nu e spălat, celălalt nu are unghiile tăiate...

Luca asculta dojenele fără a răspunde.

În turnul al doilea erau întemnițate femeile acuzate pentru tot feliul de crime: unele au otrăvit pe bărbații lor, altele au ucis pe copiii lor; fure, fermecătorese, gazde de hoți și așa mai departe, tinere, bătrâne, frumoase, urâte.

— De ce muierile astea sînt atât de slabe? pesemne, nu le mai hrănești, armașe? întrebă vodă cu asprime.

— Răutatea nu lasă pe om să se-ngrașe, Măria ta, răspunse cu respect Luca.

— Ba nu ne hrănește, Măria ta! nu ne hrănește, Măria ta! țipă cu o singură voce zgomotosul cârd.

— Auzi, armașe? zise vodă strângând sprâncenele.

— Să nu asculți ce-ți va răspunde el, Măria ta; ne face să murim de foame, Măria ta... strigă, ieșind din grupă și apropiindu-se de vodă, o femeie care ar fi atras asupră-și atențiunea unui pictore... cu cât mai vârtos a unui domn.

Ea nu avea mai mult de douăzeci și cinci de ani, era naltă, sveltă, cu un sân ca pe statuile zânelor antice, cu trăsăturele feței de o regularitate artistică, cu ochi negri ca mura și cu păr roșu ca nărамza.

Pielița feței era atât de albă și transparinte, încât te lăsa să urmărești vinele cele mai gingașe îngânându-se cu jocul sângelui.

Era frumoasă!

Fața lui Bogdan Vodă se înveseli.

— Cine e muierea asta, dragă armașe?

— E vinovată pentru uciderea unui călăraș hătmănesc.

— Ea a ucis un călăraș?

— Era să mă necinstească, Măria ta! strigă femeia.

Vodă luă pe Luca la o parte.

— Vezi, iubite, că logofătul Tăut știe ce zice... iată o muiere care în adevăr nu seamănă cu altele.

(Va urma)

Spre a se îndepărta de chingile istoriei (în hotarul cărora își fixase romanul) spre sferele liberei fantezii, autorul schimba numele personajului principal Iancu (ce amintea de tiparul eroului luat ca model) în Mihu (fără vreun suport real).

Forma restructurată a textului (împărțit în două secvențe distincte: partea I *Am scăpat de el;* partea a II-a: *Ba n-am scăpat de el*) era publicată — cu precizarea „nuvelă istorică" — în „Revista literară și științifică", an. I, nr. 2, 15 martie 1876, p. 83–121; nr. 3, 15 aprilie 1876, p. 183–234; nr. 4, 15 mai 1876, p. 279–292.

După moartea scriitorului „nuvela" a cunoscut o amplă și interesantă difuziune. În 1910, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva" publica pentru prima dată textul într-un volum de sine stătător cu titlul: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Ursita.* Roman istoric (218 p.) reproducând varianta din „Buciumul". „Notele explicative" de subsol ale autorului erau reproduse la sfârșitul cărții. Deși nu se precizează, deducem că ediția îi aparținea lui Iuliu Dragomirescu. Faptul e sugerat, de altfel, de cea de a doua ediție a cărții, apărută fără modificări, la aceeași casă de editură, în 1915 (208 p.), de data aceasta cu o prefață semnată de Iuliu Dragomirescu.

Curios e că Mircea Eliade — care aprecia așa de mult amprenta destinului imperial manifestată în *Răzvan și Vidra* — nu a selectat nuvela în larga sa

antologie în două volume: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1937.

Ea a circulat în perioada interbelică doar prin mijlocirea vol. *Hasdeu povestind copiilor* („Colecția Clasicilor români și străini pentru copii și tineret", întemeiată și îngrijită de Octav Minar), București, Editura Librăriei Socec & Co SA, [1931].

Din păcate însă, editorul a reprodus în mod denaturat, comprimând, într-o versiune ad-hoc, cu foarte puține fragmente autentice, textul nuvelei, sub titlul *Copilul din Codrul Cosminului*. Acțiunea așa de largă, cu încercarea de surprindere a vieții unei întregi lumi e redusă schematic doar la întâmplările privitoare la destinul copilului orfan. De asemenea, titlurile capitolelor sunt înlăturate, păstrându-se doar o aproximativă marcare a lor cu cifre romane.

Textul autentic al nuvelei, în ultima formă văzută de autor (din „Revista literară și științifică", e tipărit pentru prima dată în volum, în 1960, în ediția îngrijită, în redacție, de Andrei Rusu, (cu o prefață de George Munteanu): Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare*, I, *Poezii. Micuța. Ursita*, Colecția „Biblioteca pentru toți", București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, p. 115–213.

După aceeași revistă stabilea textul, cu acribia-i filologică recunoscută, Jack Byck în cadrul ediției (apărută după moartea sa): Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri alese*, I (cu un studiu introductiv de George Munteanu), București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 167–246. Textul acestei ediții a fost reprodus tale-quale în două prestigioase antologii ulterioare: Hasdeu, *Sarcasm și ideal*, antologie, postfață și bibliografie de Mircea Zaciu, București, Editura Minerva, 1975, p. 125–229 și B. P. Hasdeu, *Scrieri literare*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, București, Editura Minerva, 1989, p. 116–192.

Concomitent cu ediția îngrijită de Jack Byck, Mihai Drăgan publica în colecția „Lyceum" a Editurii Tineretului antologia B. P. Hasdeu, *Pagini alese*, (București, 1968) în cuprinsul căreia reproducea textul nuvelei istorice *Ursita* (p. 225–308), după „ediția apărută la București în 1910", cu alte cuvinte după prima versiune, neterminată, a prozei din „Buciumul".

O bună ediție a realizat, în 1974, C. Mohanu, publicând nuvela în volum separat în cadrul colecției „Columna" a Editurii Militare (B. P. Hasdeu, *Ursita*, ediție, cuvânt înainte, note și glosar de..., București, 1974, 182 p.). Din dorința de a oferi cititorului o viziune integrală asupra textului, editorul reproduce în aparatul critic „notele explicative" ale variantei din „Buciumul", eliminate de autor. Din păcate, însă, el nu include și începutul „epizodului II", neutilizat la restructurarea prozei — încât dosarul cărții rămâne incomplet.

Nuvela istorică e inserată și în cuprinsul ediției în două volume îngrijită de N. N. Romanenko și Lazăr Ciobanu: Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri alese*, apărută la Chișinău, sub egida Editurii Literatura Artistică, în 1988, cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea scriitorului (vol. I, p. 404–485).

Din câte cunoaștem, *Ursita* a beneficiat în decursul timpului de o singură tălmăcire, aceea în limba rusă realizată de N.N. Romanenko, în cadrul vol. *Izbravnoe*, publicat la Chișinău (Editura Literatura Artistică), în 1978 *(Sydiba*, p. 94–168).

VARIANTE

Sigle:
„Revista literară și științifică": A
„Buciumul": B

84

4 *A:* Cap.; *B:* Capul/ 5–6 *A: Cum, murind o babă, băiatul a pierdut pe tată; B: cum, prin uciderea unei babe, postelnicul Șarpe a lipsit pe un băiet de tată!* 8 *A:* încungiurat; *B:* înconjurat/ 12 *A:* Cosmin, unde; *B:* Cozmin și unde/ 14 *A:* Franzthal; *B:* Franzthal[1]. (1. *Hauptbericht fuer das Herzogthum Bucovina*, Czernowirz, 1862, in 8°, p. 30)/ 17 *A:* de pe; *B:*dupe/ 21 *A:* vro; *B:* veri o/ 23–24 *A:* capete și, mai știi! ar fi rămas loc, poate, pentru; *B:* capete și, poate, ar mai fi rămas loc pentru/ 26 *A:* împregiur; *B:* împregiur[2] (2. Despre acest mod la români, afară de portrete vechi, vezi descripțiunea costumului unui mare boier moldovenesc în Nowakowski, *Zródla do dziejow Polski*, t. 1, p. 121)/ 26 *A:* undula; *B:* se undoia/ 27 *A:* împodobită — zaua, nu barba cu; *B:* împodobită cu/ 28 *A:* sculptate; *B:* sculptate[3] (3. O astfel de za se vede pe portretul lui Bogdan Vodă cel Bătrân în biblioteca Osoliniană de la Lemberg, și pe portretul spătariului Zota Țigara din secolul XVI în cartea βιβλιου ιςτοριχον ενετ, 1798, în 4°)/ 28 *A:* lungi; *B:* lunge/29 *A:* colțuri cu; *B:* colțuri și cu/ 29 *A:* roșie; *B:* roșie[4] (4. Portretul lui Țigara din nota precedinte și gravura colorată spaniolă a unui boier român din secolul al XVI în colecțiunea dlui V. Alesandrescu.)/30 *A:* adăoga nește; *B:* adaoge nisce

85

1 *A:* nas larg de șoim, o; *B:* nas coroiat și larg/2 *A:* musteților; *B:* mustăților/ 5 *A:* măcelărise; *B:* măcelase/ 6–7 *A:* încât după un secol ele serveau încă de călăuze pentru; *B:* încât cu un secol mai încoace ele serveau de stafie pentru/ 7 *A:* călători; *B:* călători[5]. (5. Guagnini)/ 9–11 *A:* polon: „Za króla Olbrachta poginela szlachta“ („Sub regele Albert a pierit boierimea“). Postelnicul; *B:* polon[6]! (6. Za króla Olbrachta poginela szlachta). Postelnicul/ 12 *A:* și-și întoarse fața; *B:* și întoarse facia/ 12–13 *A:* care purta steagul; *B:* carele avea steagul/ 13–15 *A:* pe câmp roșu, de unde venea și porecla „Șarpe“. — Măi Lucă; *B:* pe un câmp roșu[7] (7. Cum că fiecare boier român avea câte un steag al neamului său dovadă este descripțiunea oficiale a întrevederii lui Ștefan cel Mare cu regele Cazimir: „Sui vero omnes terrigenae, bona *haereditaria* in Moldavia habentes, et alii omnes Curiense notabiliores, banderia parva manu tenebant“. Prilusius, *De provinciis Polonicis*, cap. 10) — Bre Lucă/ 17 *A:* repetă; *B:* răspunse/ 18–19 *A:* mustață. — Am ucis; *B:* mustață, ce abia înfiera. — Pesemne, am ucis/ 19 *A:* zece!; *B:* zece păcătoși/ 22 *A:* Apoi de...; *B:* apoi dă.../ 24 *A:* aerul; unele șuierând dasupra; *B:* aerul și unele au șuierat d'asupra/ 24–25 *A:* altele înfingându-se în; *B:* altele s-au înfipt în/ 25 *A:* oprindu-se; *B:* s-a oprit/ 26 *A:* rostea: „Apoi; *B:* rostea fraza: Apoi./ 30 *A:* lovit; *B:* atins/ 30–31 *A:* șelei — numai boierii aveau pe atunci dreptul de a purta la șa scări metalice — și; *B:* șelei[8]. (8. Semn caracteristic al curtenilor (cunyers), cari n-au ajuns încă la boierie (chevalerie). Vezi descripțiunea armatei române de pe acel timp în Bielski, *Sprawa rycerska*, Krakow, 1569, in 4°, p. 137). — Bre Lucă/ 33 *A:* a repetat; *B:* repetă/ 34–35 *A:* ghicit, cu cât în; *B:* ghicit, că în/ 38 *A:* destul a; *B:* destul de a

86

1–2 *A:* poezia noastră națională și cronica polonă a lui Martin Bielski, izbutise a aduna; *B:* poezia națională[9]. (9. Alecsandri, *Balade*, t. I) și cronicele polone[10] (10. Bielski, *Kronika polska,* sub anul 1491, unde numește pe Mihu — Mucha.), izbutise atunci a aduna/ 6 *A:* apăsau și boierii; *B:* apăsa frumușel și boierii/ 8–9 *A:* acei ce simțeau în piepturile lor; *B:* acei ce-și simțeau în peptul lor/ 11 *A:* armeni; *B:* armeni[11]. (11. În scrierea mea *Comerciul român între 1400–1500* voi dezvolta acest punct pe bazea documentelor originali). 13–14 *A:* Șarpe, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, aținti ochii asupra culmei dealului, apoi; *B:* Șarpe aințintă ochii asupra culmei dealului, prin o mișcare iute ca lovitura fulgerului, apoi/ 17 *A:* răsturnat de astă; *B:* răsturnat eastă/ 18 *A:* pământ doi; *B:* pământ pe doi *A:* care, el însuși, abia scăpă; *B:* carele însuși scăpă/ 19 *A:* ajunse în; *B:* adjunse la/ 21 *A:* altceva; *B:* alta/ 21–22 *A:* de opt ani, cu păr roșietic, care; *B:* de cinci ani, cu păr roșietic și care/ 23 *A:* ești tu?; *B:* ești? /28 *A:* — Un hoț?; *B:* — Vrei să zici, un hoț? /36 *A:* — S-au dus în; *B:* Au fugit în/ 36–37 *A:* la dreapta; *B:* în dreapta/ 38 *A:* cu ai săi; *B:* și ai săi;/39 *A:* când, de pe; *B:* cum de pe

87

2 *A:* aruncă; *B:* arunca/3 *A:* doară; *B:* ca doară/ 5 *A:* apoi; *B:* și apoi/ 6 *A:* iar o; *B:* și o/12 *A:* descapitați; *B:* descăpățînați și/ 15 *A:* Însă cum; *B:* Dară cum/ 16 *A:* îi veni în gând; *B:* îi veni gândul/ 19 *A:* a secera; *B:* a măcela/ 20 *A:* puternici; *B:* puternici și primejdioși/ 22 *A:* stremțe; *B:* stremțuri/ 23 *A:* îmbrobodită; *B:* îmbodobită/ 31 *A:* smulgând; *B:* apucând/31 *A:* șa, izbi; *B:* șa, el izbi/ 35 *A:* cușme; *B:* cușme[12]. (12. De aci a rămas până acuma în limba poporului expresiunea: *„păunași“*, în loc de *hoți*. Vezi Alecsandri, *Balade)*/38 *A:* uciși; *B:* descăpățânați/ 39 *A:* său Luca; *B:* său viteaz Luca

88

2 *A:* înarmați până-n; *B:* înarmați cum se zice până-n/ 4 *A:* de ale; *B:* de la ale/ 5 *A:* român; *B:* românesc/ 6–7 *A:* ca carne; *B:* cu o carne/ 7 *A:* ca prânz; *B:* ca un prânz/ 7*A:* sînt; *B:* sunt/ 8 *A:* numeroși și mai; *B:* numeroși și-i știa mai/ 9 *A:* era obosită; *B:* era ca obosită/ 9 *A:* de; *B:* din/ 11 *A:* haiduci; *B:* haiducilor/ 13 *A:* mâni; *B:* mână/ 16 *A:* Cine e vătășelul?; *B:* Cine vă e vătășelul?[13] (13. Așa se numeau căpitanii de hoți în limbagiul lor. Expresiunea s-a păstrat până acum în poezia naționale)/ 22*A:* dreaptă; *B:* dreaptă[14] (14. Vezi balada *Mihu Copilul* în colecțiunea dlui Alecsandri.)/ 24 *A:* picioare, fără; *B:* picioare și, fără/ 25 *A:* despică; B: a despicat/ 27 A: căpitanului; B: căpeteniei/ 28 *A:* iar; *B:* și/ 32 *A:* țipa copilul, revenit; *B:* țipă acuma copilul, revenind/ 36 *A:* Taci, că-ți; *B:* Taci, plodule, că-ți/ 38 *A:* teafăr la; *B:* teafăr pân'la/ 38 *A:* acesta; *B:* acest

89

2 *A:* cât e de primejdios; *B:* cât de primejdios este/ 3 *A:* se naște; *B:* s-a născut/ 6 *A:* spectaclul; *B:* spectaculul/ 7 *A:* Stanca; *B:* Stanca[15]. (15. Numele

acestei principese îmi este cunoscut prin uricul de la Hârlău, 1520, octombre 16, cu care domnul Ștefan cel Tânăr hărăzește și întărește Episcopiei de Rădăuți satele Coțmanu, Rogozna etc. „Za duși i spasenie materi gospodstva-mi Stavi" adică „pentru sufletul și mântuirea mumei Domniei mele Stanca". O copie dupe acest document se află în Arhiva Statului.)/ 8 *A:* din; *B:* în/ 12–13 *A:* naiba! — cugeta el în; *B:* naiba! își cugeta el singur în/ 14 *A:* unde mai; *B:* unde să mai/ 15 *A:* a fost ; *B:* fuse/ 20 *A:* floricea; *B:* floricea[16]. (16. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p.)/ 22 *A:* cetăți; *B:* cetați[17]. (17. Dovadă că palaturile domnești erau ca adevărate cetăți, vezi Ureche, *Letop.* t. I, p. 200: „Petru Vodă a încungiurat pre Alexandru Vodă în curte în Iași, și a bătut pregiur curtea din Cășlegi până la Mezi-păresimi"). 24 *A:* femei se stinsese acum sub; *B:* femeie se stinse de mult sub/ 25 *A:* podagrei; *B:* podogrei[18]. (18. Michovius, *Chronica Polonarum,* Cracoviae, 1521, în f., p. 375: „Stephanus, Valachiae palatinus, bellis aetate et podagra attritus). 31 *A:* în acest moment; *B:* acum/ 32 *A:* scumpe; *B:* scumpe[19]. (19. Arhitectura timpului. Maciejówski, *Polska pod wzgledem obyczajów*, t. 2, p. 232)/ 33 *A:* mozaic; tapițată; *B:* mozaic; era tapițată/ 35 *A:* aur; mobilată; *B:* aur; era mobilată

90

4 *A:* etc., etc.; *B:* etc., etc.[20] (20. Maciejówski, *ib.*, p. 233. Între ornamentele unor așa mese era și câte un orologiu de aur cu secret, bunăoară ca acela care se atribuia lui Ștefan cel Mare și se afla într-o vreme la Mitropolia de la Iași, precum arată d. Săulescu în prefața *Chronologiei* sale.)/ 5 *A:* și părea; *B:* și se părea/ 7 *A:* înainte starețul de la Putna. Înaintea; *B:* mai nainte un stareț al Putnei; iară înaintea/ 8 *A:* hatmanul Arbore; *B:* vornicul Boldur/ 9 *A:* Geronimo da Cesena; *B:* Vatini/ 14 *A:* și poci; *B:* încât poci/ 14 *A:* de; *B:* pentru/ 18 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 19 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 20 *A:* face; *B:* făcu/ 22 *A:* mine? cu; *B:* mine sau cu/ 28 *A:* sînt; *B:* sum/ 29 *A:* Padova; *B:* Padova[21]. (21. Zodiarii la români au fost pentru cea mai mare parte italiani. Între altele, iată ce spune Joppecour, *Histoire des troubles de la Moldavie*, Paris, (a)no 1620, p. 120: „Michna, lequel se ressouvint qu'un certain Italien faisant profession de prédire les choses futures luy avoit autresfois dit etc.")/ 30 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 31 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 33 *A:* hatmane! Credeam că; *B:* vornice, gândeam că/ 34 *A:* îți voi spune, totuși, că; *B:* ți-oi spune că/ 36–37 *A:* dară, pe; *B:* dară aicea pe/ 38 *A:* domnitor; *B:* domnitor[22]. (22. Despre caracteriul satiric al lui Ștefan cel Mare, vezi Herberstein, *Commentaria rerum moscoviticarum Basileae*, 1546, în f. p. 8, unde se aduce opiniunea acestui principe asupra țarului rusesc Ioan III.)

91

1 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 3 *A:* căci; *B:* că/ 8 *A:* curiozitatea și iubirea îl; *B:* curiozitatea îl/ 10 *A:* de a; *B:* pentru a/ 13 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 13 *A:* sînt; *B:* sunt/ 17 *A:* mie unuia mi: *B:* mie mi/ 18–19 *A:* dracului, iar nu când înșeli pe Bată-l Crucea și, prin urmare: *B:* dracului: iar când nu te vinzi, atunci înșeli pe Ucigă-l Toaca și, prin urmare/ 20 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 22 *A:* urmat; *B:* preurmat/ 23 *A:* astrolog; *B:* zodiar/ 24 *A:* Astrologul era de o; *B:* Zodiariul era un bărbat de o/ 25 *A:* mai întâi; *B:* mai nainte/ 30 *A:* că-i poți; *B:* că îi putea/ 31 *A:* întocmai; *B:* în totul/ 31 *A:* de intrare al; *B:* intrări/ 35 *A:* Astrologul; *B:* Zodiariul

92

2 *A:* de; *B:* de la/ 2 *A:* dumnezeiesc; *B:* dumnezeiesc, răspunse doftorul/ 4 *A:* astrologul; *B:* zodiariul/ 5 *A:* iar; *B:* și/ 6 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 8 *A:* astrologul; *B:* zodiariul/ 8 *A:* băiatul; *B:* pe băiat/ 10 *A:* îndată; *B:* pe dată/ 11–12 *A:* astrolog, astrologul; *B:* zodiar, zodiarul/ 13 *A:* răspunsul; *B:* răspunsul[23]. (23. Această scenă este un efect al magnetismului animale, cunoscut din vechime(a) cea mai depărtată. Vezi Debay, *Hist. des sciences... passim.*)/ 15 *A:* mai întâi; *B:* mai'nainte de toate/ 15 *A:* sînt; *B:* sunt/ 22 *A:* sunt; *B:* sum/ 24 *A:* cinci la; *B:* cinci de toiege la/ 25 *A:* văz; *B:* vezi/ 28 *A:* Vaslui; *B:* Vaslui[24]. (24. Cantemir, *Beschreibung der Moldau...*)/ 31 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 37 *A:* și tătarii; *B:* și cu tătarii

93

8 *A:* Arbure, Arbure; *B:* Boldur, Boldur/ 10 *A:* astrolog; *B:* zodiar/ 12 *A:* oricine vede cum un vodă; *B:* oricine poate să vază, cum că vodă/ 14 *A:* hatman; *B:* vornic/ 16 *A:* aproape; *B:* Ș-aproape/ 17 *A:* Transilvania; *B:* Transilvania[25]. (25. Despre asta mă voi întinde în scrierea mea *Comerciul între 1400–1500.*)/ 20 *A: calic*, adecă ostașul invalid prepus; *B:* calic[26]. (26. În secolul XV și XVI, „calic" se zicea în România unui ostaș invalid, care nu mai putea servi, fie din cauza vârstei, fie din a ranelor. Această însemnare are cuvântul „calic" și în limba slavă, de unde l-am împrumutat noi. Mahalaua numită a Calicilor din Iași posedă un document de la Petru Rareș, pentru a cărui comunicare sum recunoscătoriu dlui I. Codrescu, fost președinte al

municipalității; și din care document se vede cum se îngrijeau de militari[i] „calici" domnii noștri cei vechi, dându-le pământuri sau punându-i la pânea domnească.) prepus/ 21 *A:* porții; *B:* porții[27]. (27. Așa se reprezintă porțile Ierusalimului în evangeliile moldovenești ilustrate din acea epocă. E vederat că pictorii nu puteau să-și formeze o idee despre porțile orășenești în genere, decât după câte vedeau în propria lor țară.)/ 22 *A:* palatul:*B:* edificiul/ 23 *A:* curții, având; *B:* curții și având/ 24 *A:* slugi, în; *B:* slugi și în/ 26 *A:* apă; *B:* apă[28]. (28. Maciejówski, *op. citato,* t. 2, p. 231.)/ 27 *A:* gotică; *B:* gotică[29]. (29. Părintele Musceleanu, în călătoria sa prin monastirile Moldovei, a recunoscut mai multe rămășie ale arhitecturii gotice în țara noastră. Eu voi adauge numai că și pe sigiliurile lui Ștefan cel Mare ne întâmpină ornamente tot de stil gotic, ceea ce nu este fără însemnătate în cazul de față.)/ 31 *A:* acasă trist și gânditor; *B:* acasă foarte trist și foarte gânditor

94

7 *A:* sînt; *B:* sum/ 17 *A:* calomnia trebuie să vază; *B:* calomnia trebuie să aibe o bază, un clenci, de care să se anine și să-i mărească importanța; chiar calomnia trebuie să vază/ 18–19 *A:* corp. Postelnicul căuta acea umbră și n-o găsea; *B:* corp, să facă din ea un uriaș, o namilă. Postelnicul căuta acea bază, acel clenci, acea umbră, dară n-o găsea/ 23 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 24 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 27 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 28–29 *A:* pricep... — Vezi; *B:* pricep... vroia să întâmpine postelnicul. — Vei/ 35 *A:* vom mai vorbi; *B:* vom vorbi/ 38–39 *A:* fântână — Bahmetul; *B:* fântână. — Să-mi înșele pe bahmetul

95

1 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 7 *A:* domnișorului; *B:* domnișorului[30]. (30. Din balada națională *Inelul și năframa,* publicată și în colecțiunea dlui Alecsandri și-n aceea a dlui Marienescu, se vede ca așa se numeau vulgaremente copiii domnilor. În letopisețul lui Ureche, de asemene, se numesc „domnișori" pretetinzânții la domnie, adică copiii de domni.)/ 17 *A:* sac; *B:* sacușor/ 17 *A:* noi *venetici; B:* noi simpli *venetici/* 18 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 21 *A:* ca de lebădă; *B:* ca al unei lebede[31]. (31. Nowakouski, *loc laudato.*)/ 22 *A:* Arbure; *B:* Boldur!/ 24 *A:* timp; *B:* timpul/ 25 *A:* făcu cruce; *B:* făcu o cruce / 26 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 27 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 27 *A:* tăcere fugândul; *A:* tăcere la

fugândul/ 29 *A:* gălbui; *B:* gălbenii/ 30 *A:* în; *B:* într-/ 31 *A:* mince; *B:* mince[32]. (32. Obicinuita jucărie a copiilor pe atunci și care se aducea din Polonia. Maciejówsji, t. 3, p. 7. Însuși cuvântul „mince" e slavon.)/ 32 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 35 *A:* sînt; *B:* sum/ 38 *A:* Mihu; *B:* Iancu

96

2 *A:* aminte de moartea; *B:* aminte moartea/ 3 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 9 *A:* sînt; *B:* sunt/ 13 *A:* hatmanul; *B:* vornicul/ 15 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 17 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 21 *A:* deci; *B:* dară/ 22 *A:* alta, toți; *B:* altă parte toți/ 27 *A:* cetății; *B:* cetății[33]. (33. Despre acest foișor, vezi Ureche, t. 1, p. 167)/ 31 *A:* albe; *B:* negre/ 34 *A:* au văzut pe hatmanul Arbure; *B:* au văzut pe postelnic cu vornicul Boldur/ 35 *A:* raportă; *B:* repurtă/ 36 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 39 *A:* Era cel; *B:* Era acum cel

97

1–2 *A:* pierdut urma; *B:* pierdut până și urma/ 5 *A:* mânui sabia; *B:* mânui el singur sabia/ 6 *A:* armașului; *B:* vel armașului/ 7*A:* pe Arbure, atunci; *B:* pe vornicul Boldur, pe atunci/ 9 *A:* Te vei fi supărat; *B:* te-i fi supărat/ 9 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 10 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 13 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 15–16 *A:* hatmanului; *B:* vornicului/ 16 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 18 *A:* — Amin!; *B:* — Amin! zise Boldur/ 21 *A:* Hatmanul; *B:* Vornicul/ 22 *A:* bătrână; *B:* bătrână![34] (34. Iată în ce chip episcopul Laurentiu Miedzeleski, în discursul său rostit în Roma în 1514 către papa Leone X, descrie pe Ștefan cel Mare: „Is enim Stephanus erat natura vafer, subdolus, varius strenuus et magnanimus, ob que a teneris appella, batur vulpis astuta". Vezi *Acta Tomiciana*, t. 3, p. 171, document sub nr. 230)/ 25 *A:* hatmanului; *B:* vornicului/ 26 *A:* care-l; *B:* ce-l/ 29 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 30 *A:* Scăpat-am; *B:* Am scăpat/ 33 *A:* pre; *B:* pe/ 34 *A:* pre; *B:* pe

98

3–4 *A: copil de unde rezultă că medicina a prosperat totdauna la români; B: copil/* 12–13 *A:* sus, fiul de boier român, pentru a ajunge el însuși boier, devenea ostaș; *B:* sus, boieriul român devenea ostaș[35]. (35. Se poate zice că

boiariul chiar se năștea ostaș; căci aceasta e însemnarea slavonă a cuvântului de la rădăcina „boi“ — bătălie. Jappecourt, *Hist. des troubles, de la Moldavie*, cap. 1, zice foarte bine: „Entre les Moldaves, il ne se remarque principialement que trois sortes de professions, assavoir les Boers ou Boyars, qui sont les nobles portans les armes, et demeurant ordinairement en la campagne; les autres sont ou laboureurs, ou marchands“. Actul omagiului lui Ștefan cel Mare în Prilusius, cap. 10, se exprimă așa: „armigeri, Boiari vulgari eorum lingua dicti“)/ 25 *A:* bine; *B:* puțin/ 27 *A:* recunoștea bunătatea; *B:* recunoștea apoi bunătatea/ 33 *A:* apăra ca un fiu pe; *B:* apăra pe/ 36 *A:* galben; *B:* gălbeniu

99

12 *A:* lung, un; *B:* lung și un/ 14 *A:* într-o stare; *B:* la o stare/ 15 *A:* aiura; *B:* aiuri/ 21 *A:* „casa cutăruia“; *B:* „casa cutăruia“[36]. (36. În această privință, boierii moldoveni din acea epocă, o dată cu denumirea de „pani“, sub care figurează ei în toate documentele, împrumutaseră și obiceiele magnaților poloni. Vezi: Golembiowski, *Domy i dwory*, Warszawa, 1830, p. 189 sqq.)/ 25 *A:* suflare; *B:* țipenie/ 38 *A:* asupra cuvântului *muiere* — Te; *B:* asupra ultimelor cuvinte — Te

100

7 *A:* pe mătușa; *B:* pe acea mătușă/ 13 *A:* puterea de a; *B:* puterea și de a/ 18 *A:* Cesena; *B:* Vatini/ 31 *A:* Rotas; *B:* Rotas[37]. (37. Acest descântec latinesc prezintă duo însușiri caracteristice. 1. El are un sens agricole, adecă foarte antic și foarte roman, ca însuși numele Italiei de la ιταλος - bou, căci „sator Arepo tenet opera rotas“ însemnează: „semănătoriul Arepo ține cu îngrijire plugul“. 2. Acest descântec are meritul mistic de a se putea citi din sus, din jos, din dreapta, din stânga, prezintând din toate părțile aceleași cuvinte:

S-a-t-o-r
A-r-e-p-o
T-e-n-e-t
O-p-e-r-a
R-o-t-a-s.

Aceste duo împregiurări mă fac a crede că descântecul nostru se repoartă la timpurile cele mai vechi ale „înțelepciunei divinătorie“ romane. Eu l-am cules în Besarabia din gura unei babe, care mă încredința că, cu ajutorul lui se

pot vindeca toate boalele. D. Dubour l-a auzit în Franța, adecă la extremitatea apuseană a lumii romane. Vezi *Dictionnaire des ménages*, Paris, 1836, t. I, p. 13. De la români, acest descântec a trecut la muscali și de acolo chiar la suezi! Vezi Saharov, *Skazaniia Russkago naroda*, cartea 2, p. 45)/ 34 *A:* de câte; *B:* câte de/ 35 *A:* descântată; *B:* descântată[38]. (38. Numărul 9, ca și prototipul său 3 joacă un mare rol cabalistic în superstițiile românilor. Aceasta mi se pare a fi o moștenire tocmai de la etrusci, despre cari Macrobius, *Saturnalia*, lib. 1, cap. 15, zice: „apud Tuscos Nonae plures habebantur, quod hi nono quoque die regem suum salutabant, et de propriis negottis consulebant“)

101

2 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 4 *A:* Geronimo; *B:* Vatini/ 7*A:* l-a căutat? întreabă; *B:* a căutat pe bolnav? întrebă/ 19 *A:* din degete; *B:* din degetele[39]. (39. Bereta și inelul — caracteristica costumului unui doftor italian de pe atunci; Maciejówski, t. 4, p. 26)./20 *A:* pe dinafară; *B:* din afară/ 22 *A:* să fie doftorie?; *B:* să fie o doctorie?/ 26*A:* nedescântată, în; *B:* nedescântată și în/ 28 *A:* alergă acasă; *B:* alergă pe acasă/ 29–30 *A:* să ne întoarcem o clipă la copilul găsit, Mihu; *B:* să ne întoarcem pe o clipă la viitorul erou al povestirii noastre: copilul găsit Iancu/ 33 *A:* țărănești față cu; *B:* țărănești alăturând-o cu/ 34–35 *A:* ce-i luă Iorgu de la *liovean*, precum se numeau comercianții din Lemberg așezați în Suceava; alătură; *B:* ce îl luă Iorgu de la *Liovean*[40]. (40. Adecă negutitoriu de la Lemberg. Mai multe vor fi în scrierea mea *Comerciul român*). Chiar în ziua sosirii în Suceva din porunca postelnicului; alătură

102

1 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 4 *A:* dânsul; *B:* el/ 9 *A:* dezvoltă; *B:* dezvoltează/ 10 *A:* sublimă în alegoriile; *B:* sublimă prin înțelesul filosofic al alegoriilor/ 13 *A:* Mihu a fost fată; *B:* Iancu fu fată/ 14 *A:* resimți bucurie. Mihu a fost fată; *B:* resimți o bucurie. Iancu fu fată/ 20 *A:* muntenii îi zic *ardei*; *B:* muntenii zic piperului ardei/ 21 *A:* sînt; *B:* sunt/ 28 *A:* masă lângă; *B:* masă de lângă/ 29 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 31 *A:* Leacul a; *B:* Leacul lui Vatini a/ 31 *A:* zbuciumă toată; *B:* zbuciuma, se zvârcolea, răcnea, țipa toată/ 37*A:* preceptele; *B:* principiile/ 39 *A:* Mihu; *B:* Iancu

103

1 *A:* Schimbă doftoria; *B:* schimbați această doctorie/ 1 *A:* te; *B:* vă/ 12 *A:* Mhu; *B:* Iancu/ 19 *A:* astrologului; *B:* zodiariului/ 19 *A:* hatmanului Arbure; *B:* vornicului Boldur/ 20 *A:* doftorul Geronimo da Cesena; *B:* doftorul Vatini/ 20 *A:* cufundă; *B:* acufundă/ 21 *A:* s-a încheiat;*B:* s-a închis/ 22–23 *A:* de bunăvoie cu precugetare, ori pe negândite din întâmplare; *B:* sau, de bunăvoie și cu precugetare, sau fără știre și din întâmplare/ 24–25 *A:* omorî din întâmplare poate oricine, dar aceasta nu este o vină. A omorî cu precugetare nu e în; *B;* a omorî fără știre și din întâmplare nu este o vină; acest păcat lesne se poate prileji orișicui, și postelnicului, și mie, și lui Iorgu, și altora, cu toată credința noastră către domnie. A omorî de bunăvoie și cu precugetare, a face una ca asta nu este în/ 29 *A:* dacă însă va; *B:* dacă va/ 30 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 32 *A:* întrebă a; *B:* întrebă în a/ 34 *A:* Arbure, Mihu; *B:* Boldur, Iancu

104

1 *A:* hatman; *B:* vornic/ 2 *A:* de doftor; *B:* de doftorul Vatini/ 3 *A:* stătu; *B:* stătuse/ 4 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 8–9 *A:* sfâșiindu-le — ca altădată Domițian sau cine mai știe — câte; *B:* sfâșiindu-le câte/ 12 *A:* murmura; *B:* buiguia/ 13 *A:* acestor; *B:* acelor/ 13 *A:* se gândea; *B:* gândea/ 14 *A:* murmura; *B:* buiguia/ 15 *A:* pe Mihu; *B:* pe Iancu/ 15 *A:* și Mihu; *B:* și Iancu/ 16 *A:* bădița nu-l are la stomah; *B:* bădița său nu-l are bine la stomah/ 18–19 *A:* stratagema; *B:* istoria/ 24 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 25 *A:* îl întrebă; *B:* întrebă/26 *A:* țiuie capul; *B:* țiuie în cap/ 29 *A:* — Și mai?..., *B:* Ei bine?/32 *A:* Ba îndură-te, bădiță; *B:* Ba nu te îndura, bădiță/ 36 *A:* sa de; *B:* sa, ba încă de/ 39 *A:* mi-a venit; *B:* mi-a fost venit

105

3 *A:* face încă o dată; *B:* face o dată/ 4–5 *A:* Mihu, prefăcându-se că abia poate; *B:* Iancu, făcându-se că nici nu mai poate/ 9 *A:* cu freamăt; *B:* cu un freamăt/ 12 *A:* neboit; *B:* neboit[41] (41. Așa se zideau pe atunci cele mai multe case la români. Vezi Gratiani, *De Despota Vallachorum principe,* Varsaviae, 1759, p. 29: „casis trabe paleaque exaedificatis contenti, quibus vim hyemis arceant")/ 14 *A:* că era oblu; *B:* că ar fi fost oblu/ 17 *A:* și unde; *B:* și în cari/ 19 *A:* bizuit a; *B:* încercat de a/ 20 *A:* pofta; *B:* gustul/ 21 *A:* încercări; *B:* pilde/ 22 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 25 *A:* reprezintat; *B:* reprezintându-l/ 26 *A:* roșie; *B:* roșie[42]. (42. Superstițiunea poporară despre caracteriul Sântului Mina. Am auzit de la țărani basarabeni.)/ 27 *A:* erau așezate; *B:* stau așezate/ 31–32 *A:* progresistă... Trei; *B:* progresistă... dară cu toate astea fecioară, fecioară fără cea mai mică bănuială!.

Sunt bucurii mai pe sus de orice scepticism; așa era, între altele, fecioria mătușei Despei. Pentru a se încredința de asta, era de ajuns de a o vedea o dată în față. Trei/ 36–37 *A: tebencă* verde — un fel de stofă ce se fabrica pe atunci în Flandria și era foarte căutată în orientul Europei — și avea; *B: tebencă*[43]. (43. Această stofă, acum necunoscută, se aducea la noi din Polonia din timpurile cele mai vechi, precum dovedește așezământul comercial al lui Alexandru cel Mare din 1407. Vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 1, p. 30). Tebenca, numită polonește *tabin* se fabrica pentru îmbrăcămintea femeilor. Vezi Golembiowski, *Ubiory w Polscze*, p. 245) verde, devenită galbenă din cauza anilor; și avea/ 38 *A:* ținea mult; *B:* ținea foarte mult/ 39 *A:* sale; *B:* sale[44]. (44. Fecioarele române nu purta[u] nemica pe cap, afară numai de flori. Gravura spaniolă din secolul XVI, intitulată *Una donzella valaqua*, în colecțiunea dlui V. Alexandrescu).

106

3 *A:* am venit să-ți; *B:* am venit ca să-ți/ 8 *A:* am venit să; *B:* am venit ca să/ 12 *A:* sînt; *B:* sum/ 16 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 19 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 21 *A:* Mihule; *B:* Iancule/ 25–27 *A:* prea voinic! Nu știu ce mai are și jupânul postelnic de-i gata să culeagă toți copiii din drum, măcar că nu-i plac muierile!... Așadar; *B:* prea-voinic! așadar/ 29 *A:* — Cale bună, vere!; *B:* Dus bun, vere!/ 31 *A:* de haine; *B:* de toate hainele/ 33–34 *A:* în versuri: „Purces-a; *B:* în versuri și foarte profundă: „Purces-a

107

2 *A:* Numai Maria Preacurată; *B:* Numai Maica Preacurată/ 8 *A:* la Mihu; *B:* la Iancu/ 15 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 17 *A:* l-a născut; *B:* l-a născut[45]. (45. Descântec auzit în Moldova)/ 19 *A:* modul cum; *B:* modul în care/ 19 *A:* adevărata-i; *B:* adevărata sa/ 21 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 26 *A:* meșteșugul ei; *B:* meșteșugul său/ 36–37 *A:* bădița Luca... — Ei bine!; *B:* bădița Cârjea... — Care Cârjea? — Vreau să zic bădița Luca...[46]. (46. Luca Cârjea este cel mai mare

diplomat moldovenesc din primul patrar al secolului XVI; un personagiu foarte istoric.) — Ei bine

108

2 *A:* ca nu cumva să-mi lase; *B:* ca nu cumva să nu-mi lase/ 4 *A:* Iorgu să; *B:* Iorgu ca să/ 19 *A:* ţi-oi da otravă; *B:* ţi-oi da o otravă/ 25 *A:* reconduse pe Mihu; *B:* reconduse acuma pe Iancu/ 26 *A:* tot ce se întâmplase; *B:* toată întâmplarea/ 26 *A:* şi-l asigură; *B:* şi-l înştiinţă/ 27–28 *A:* decât apă; *B:* decât curat o apă/ 29 *A:* vezi! Voi; *B:* Vezi! adause ca cu multă demnitate; Vezi! voi! 32 *A:* epocă; *B:* epocă[47]. (47. Moneta nominale de pe timpul lui Ştefan cel Mare, precum se vede din tractatele lui comerciali, era *grivna* polonă; grivna cuprindea în sine moneta reale de 40 *groşi*. 20 groşi sau o jumătate grivnă era preţul unui bou. Despre toate astea în scrierea mea: *Comerciul român între 1400–1500.)/* 33 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 34 *A:* Spune să-mi; *B:* spune, copile, să-mi/ 35 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 37 *A:* o voi bea; *B:* o voi bea-o

109

7 *A:* oricine; *B:* orişicine/ 11 *A:* Sofronie; *B:* Sofronie[48]. (48. Chir popă se numesc călugării în toate crisoavele din acea epocă. De acolo a rămas şi în letopiseţul lui Ureche expresiunea *a popi* în loc de a călugări. Vezi *Letop.* t. 1, p. 189)/ 15 *A:* apucăturile diavoleşti; *B:* apucăturile cele diavoleşti/ 17 *A:* hatman; *B:* vornic/ 20 *A:* cufundat; *B:* acufundat/ 30 *A:* Ce-i, dară, de; *B:* Ce-i de/ 32 *A:* mai întâi caracterul; *B:* mai nainte de toate caracterul/ 34 *A:* Gangurilor; *B:* Gangurilor[49]. (49. Această familie ne întâmpină necontenit în uricele lui Ştefan cel Mare. Cuvântul gangur înseamnează până acum în dialectul basarabean o mică păseruică roşietică, numită în istoria naturală *pones pendulinus.)*

110

1 *A:* copilului; *B:* copilului său/ 4 *A:* Cracovia; *B:* Cracovia[50]. (50. Cum că în timpul lui Ştefan cel Mare cei mai mulţi din nobilimea moldoveană studiau la Academia Cracoviană, dovadă cuvintele lui Cromer: „Cracovia habet Academiam quoque omnium disciplinarum atque doctrinae studiis et professione florenem. Olim tamen quam am nunc honestis disciplinis et frequentia praeceptorum iuxta ac studiosorum florentiorem... necdum lutheranismo infectae, vel ferro Turcico divexatae et ferme subactae esent gentes finitimae“. Ultimele cuvinte se pot raporta numai la moldoveni. Vezi Mizleri, *Historiarum Poloniae collectio,* t. I, p. 130). Confereazǎ un document foarte important în Wiszniewski, *Historia literatury polskiéj,* t. 4, p. 444)/ 5 *A:* doctor în; *B:* doctor de/ 6 *A:* atunci; *B:* atunci[51]. (51. Wiszniewski, t. 4, p. 408)/ 7 *A:* înstăriţi; *B:* înstăriţi[52]. (52. Wiszniewski, *passim.)/* 14 *A:* a pierde... sufletul?... nu, ci averea; *B:* a pierde averea/ 15 *A:* nimic în cazul cel mai bun, aşadară; *B:* nemica; aşadară/ 21 *A:* etc.; *B:* etc.[53]. (53. Malliot, *Recherches sur les costumes, passim.)/* 22–24 *A:* îl pironi mort cu gura deschisă. Toată; *B:* îl pironi pe loc cu gura deschisă şi mort. Toată/ 24–25 *A:* de a revedea pe unicul; *B:* pentru a fi revăzut pe nepregătite pe unicul/ 26 *A:* au fost; *B:* fură/ 29 *A:* stăpân; *B:* stăpânitóriu/ 31–36 *A:* boier, fie cât de mare, logofăt sau hatman, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot, iar faţă cu tronul aproape de aceeaşi linie figura... mitropolitul. „Mitropolit! mitropolit cu orice preţ!“ şi-a zis, dară, tânărul Gangur. Ei bine!; *B:* boier mare, vel logofăt sau vel vornic, al doilea *obraz* după domnul ţărei, nu este încă a fi ceva, căci tronul singur era pe atunci tot. El ştia că până şi bogăţiile sale nu era sigure într-o ţară unde capriciul principelui putea să-l lipsească chiar de cap, adică de proprietatea cea mai proprie. Ei bine!/ 36 *A:* el; *B:* Sperea

111

1–3 *A:* Sofronie“. Kir-popă“ se zicea atunci despre toţi membrii clerului fără deosebire, fie laici, fie seculari. În scurt; *B:* Sofronie“. În scurt/ 7*A:* gata – el, boier mare şi cărturar de prin ţări străine – a ajuta; *B:* gata a ajuta/ 12 *A:* isteţime; *B:* limbuţie / 13 *A:* anume: să; *B:* anume: cată să/ 15*A:* să ştie; *B:* cată să ştie/ 15 *A:* au fost apostolii; *B:* au fost şi apostolii/ 16 *A:* să fie om; *B:* cată să fie un om/ 17 *A:* să fie de neam; *B:* cată să fie de un neam/ 19 *A:* amănunte; *B:* amănunţimi/ 20 *A:* să-şi spună cugetul pe faţă, el; *B:* s-o şi arate pe nume, el / 21 *A:* a alege; *B:* de a alege/ 23 *A:* hotarele; *B:* otarele/ 34 *A:* a fost; *B:* fu/ 35 *A:* boieri, cu; *B:* boieri mari, cu/ 36–37 *A:* jupânesele cele mai religioase, dintre cari unele erau şi cele mai frumoase totodată, nu; *B:* jupânesele cele mai frumoase şi cele mai religioase nu/ 38 *A:* afară de kir-popa; *B:* afară numai chiar popei

112

12*A:* νέμειν; *B:* νέμειν[54]. (54. Traducerea grecească a celebrei definițiuni juridice „ius suum cuique tribuendi". Vezi Theophili *Antecessoirs Instituta*, ed. Fabrotti, Paris, 1657, p. 7. – Despre autoritatea legilor grecești la vechii români, vezi Cantemir, *Beschreibung*, p. 233)/ 14 *A:* Aceste; *B:* Acele/ 17 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 19 *A:* priceperea, căci; *B:* priceperea însăși Sânția ta, căci/ 20 *A:* n-am învățat; *B:* n-am prea învățat/ 24 *A:* al lui; *B:* c-al lui/ 28 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 28 *A:* a-i da codrul; *B:* a-i da lui codrul/ 32 *A.* avusese, căci; *B:* avuse de mai nainte, căci/ 36 *A:* voi, *B:* voi[55]. (55. *Evang.* Matei, cap. 7, dupe edițiunea belgrădeană din 1648.)/ 39 *A:* să; *B:* să-i/ 39 *A:* vrednic și prin; *B:* vrednic prin

113

1 *A:* să ne vateme pe noi înșine; dreptatea însă nu ne; *B:* să ne vateme si pe care noi înșine i l-am fost dat lui; dreptatea nu ne/ 2 *A:* al lui. Mă; *B:* al lui fără ca să i-l fi dat noi. Mă/ 10 *A:* s-a; *B:* a/ 15 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 17 *A:* o să; *B:* a să/ 23 *A:* cineva; *B:* mine. 24–25 *A:* totuna? – Să-l; *B:* totuna? – O crez, să-l/ 30 *A:* albe; *B:* albe[56] (56. Hrana principală și favorită a moldovenilor de pe atunci, dupre mărturia cronicariului Bielski: „bryndze w koziej skórce z bialym chlebem". Vezi *Sprawa rycerska,* Krakov, 1569, p. 137.)/ 31 *A:* ce-l va găsi; *B:* ce l-a găsi

114

2 *A:* epistolă; *B:* carte/ 5–7 *A: Partea a II-a: Ba n-am scăpat de el! Cap. I; B: Epizodul I. Ursita. Capul VII/* 8 *A:* lungi; *B:* epice/ 9 *A:* Bodnărescu; *B:* Pelimon/ 12 *A:* a răspândit; *B:* răspândi/ 13*A:* frumusețe în; *B:* frumusețe zugrăvit în/ 14 *A:* român; *B:* român[57] (57. Schott, *Walachische Maehrchen*, Stuttgart, 1845, p. 184.)/ 17 *A:* ochilor: *B:* ochișorilor/ 21 *A:* culmile Libanului; *B:* muntele Livanului/ 21–23 *A:* sântul Dumnezeu: este cineva mai zvelt decât mine! Vai; *B:* sântul Dumnezeu; nu mai sum eu cel mai gingaș! Vai!/ 28–29 *A:* nu lesne; *B:* nu așa lesne

115

2 *A:* pe un; *B:* un/ 5 *A:* aflu; *B:* Auz/ 5–6 *A:* pot zice cu fală că nimeni nu-l întrece în putere; *B:* poci zice atât, că nu-l întrece un urs... în putere/ 7*A:* sînt; *B:* sunt/ 8 *A:* Andrei; *B:* Andrei[58]. (58. Despre Apostolul Andrei la ruși vorbește *Cronica* lui Nestor, vezi în Safarjk, *Slawanske starozitnosti*. Praha, 1837, p. 992. Moldovenii au o tradițiune că Apostolul Andrei ar fi fundat biserica din satul Șerbești de lângă șanțul lui Traian. Vezi Meir, *O pisanie Oczakowskoi zemlî*, Peterb. 1794, p. 67.)/ 10 *A:* sînt; *B:* sunt/ 11 *A:* dânșii; *B:* ei/ 11*A:* sînt; *B:* sunt/ 11*A:* de vom; *B:* d-om/ 11 *A:* îi strivim; *B:* îi vom strivi/ 12 *A:* picioare; *B:* picioare[59]. (59. Despre aceste negociațiuni, Karamzin, t. 6, p. 109, edit. Einerling.)/ 23 *A:* țara; *B:* patria/ 24 *A:* țărei; *B:* patriei/ 24–25 *A:* iartă Dumnezeu; *B:* iartă și Dumnezeu/ 27 *A:* carte scrisă pe; *B:* carte pe/ 28 *A:* sînt spuse; *B:* sunt scrise/ 29 *A:* orice; *B:* oricare/ 30 *A:* ești romăncă; *B:* ești o romăncă/ 33 *A:* lumea, *B:* lumea[60]. (60. Acest letopiseț, scris slavonește, se reproduce totdauna la un loc cu cronicul rusesc numit *Voscresenskaia letopis*. Vezi extrase din el în Karamzin, t. 4, nota 388.)/35 *A:* lăcrimat vocea; *B:* lăcrimat argintia voce

116

1 *A:* a plecat; *B:* plecă/ 3–4 *A:* o mumă vitregă; *B:* o vitrigă/ 5 *A:* drăgăstoase; acolo; *B:* dragostoase; de acolo românii împrumutară două nenorocite vorbe: „rob" și „stăpân"[61]. (61. „Rob" rusește „rab" era în limba veche tot rob. „Stăpân" era un cuvânt arnănto-bulgăresc, ale cărui urme se recunosc în vechime și în alte limbi slavone. Vezi: Miklosich, *Lautlehre der slavischen Sprachen,* Wien, 1852, p. 32.) Și încă bine să fi împrumutat numai vorbe! Acolo/ 9 *A:* Elena; *B:* Elena Moldoveancă/ 14 *A:* străină!...; *B:* străină!... Moscua!/ 15 *A:* a deșteptat; *B:* a ocazionat/ 15 *A:* Cine să; *B:* Cine o să/ 16–17 *A:* Copilul Sofiei sau copilul Elenei? Vasile sau Dimitrie?; *B:* Copilul Sofiei, Vasile sau copilul Elenei, Dimitrie?/ 20 *A:* știa; *B:* știu/ 21–22 *A:* de pământeni; *B:* de oameni pământeni[62]. (62. Karamzin, t. 6, 171.)/ 22 *A:* câțiva însă, o; *B:* câțiva, o/ 23–24 *A:* și ținând la curte o; *B:* și închipuindu-și și curtea din o/ 31 *A:* se zbuciumă; *B:* se vânzolește/ 34 *A:* un evreu; *B:* un mârșav evreu/ 34 *A:* numit; *B:* pe nume/ 35 *A: Evangeliul,* tăgăduia; *B: Evangeliul* lui Crist, tăgăduia

117

1 *A:* secret; *B:* ascuns/ 4 *A:* de scandalul evreismului; *B:* de tristul scandal al evreismului/ 5 *A:* va fi mai ascultată; *B:* va fi ascultată/ 6 *A:* noru-ta; *B:* nora ta/ 7 *A:* pe greci; *B:* pe mișeii săi greci/ 7 *A:* popor vorba; *B:* popor mincinoasa vorbă/ 9–10 *A:* evreică. Elena; *B:* evreică[63]. (63. Karamzin, t. 6, p. 122.) Și vestea a zburat departe-departe, precum zboară totdauna calomnia. Elena/ 11 *A:* icoanei ce-și aduse; *B:* icoanei o aduse/ 11 *A:* din Moldova; *B:* din scumpa Moldova/ 13–14 *A:* română. Cerul; *B:* română. „O Maică Precistă! Scapă din cursa vicleniei pe nevinovata-ți *șerbă!* Peștii se ascund în vulvoarele apelor, fiarele se adăpostesc în hârtoapele codrilor, păsările năzuiesc la desișul frunzelor și la ceața norilor, dară *mezerul* om, respins de cleveta asemenilor săi, numai în tine își *repauză* nădejdea și cugetul, o Maică Precistă[64]. (64. Ideea acestei rugăciuni este luată dintr-un cântec naționale. Deosebita devoțiune a românilor pentru Maica Domnului este un fact observat la toate popoarele evului mediu. Vezi Halam, *L'Europe au moyen-âge*, t. 4, p. 130.) Ceriul/ 19 *A:* pe de alta; *B:* pe de altă parte/ 19 *A:* boieri îndemnară; *B:* boieri tineri și strulubatici îndemnau/ 20 *A:* a da; *B:* de a da/ 20–22 *A:* și a se răscula împotriva țarului. Strașnicul; *B:* și de a se scula împotriva însuși țarului... căci D-zeu le întunecase judecata! Strașnicul/ 23 *A:* îi descapitează; *B:* îi descăpățânează/ 24 *A:* prin; *B:* p'en/ 30 *A:* hotărâtă; *B:* otărâtă/ 31 *A:* unde-l; *B:* unde îl/ 34 *A:* amvonului; *B:* ambonei/ 35–36 *A:* pe fruntea copilului; *B:* pe mândra frunte a copilului/ 38 *A:* la banchetul; *B:* la măreţul *benchet*

118

1 *A:* cu lanț; *B:* cu un lanț/ 4 *A:* 1498; *B:* 1498[65]. (65. Karamzin, p. 172.)/ 6 *A:* boierilor și porunci a se da; *B:* boierilor, porunci *voinicilor și pârcălabilor și vătașilor* să dea/ 7–8 *A:* veselească. Dar; *B:* veselească, zise popilor să slujească molebine... Dară/ 8 *A:* viclenia; *B:* astuta/ 13 *A:* trecut un; *B:* trecut bine un/ 15 *A:* că Elena; *B:* că biata Elena/ 16–17 *A:* privegheare. Niciodată; *B:* privegheare... e destul a zice: sub o privegheare moscovită! Niciodată/ 17 *A:* a fost; *B:* fuse/ 20 *A:* mie; *B:* mie[66] (66. Karamzin, p. 196.)/ 24–25 *A:* Datoria firească a părinților; *B:* Datoria părinților/ 25–27 *A:* copii". De atunci el nu s-a mai sculat din pat. *Cap. II; B:* copii". Și el muri. La începutul anului 1505, Elena află că tatăl său nu mai este. Această fatală știre fu pentru nefericea jertfă ca groaznica voace a îngerului de moarte. Așadară, chiar de la cea de întâi legătură cu străbunii noștri, Muscalul împinse în mormânt pe cea mai frumoasă romăncă și pe cel mai viteaz român. *Cap. VIII/* 28 *A: Din care se vede cât de* *rău este de a; B: În care se probează fatalitatea de a/* 30 *A:* Dacă vi s-ar fi întâmplat; *B:* Să vi se fi întâmplat/ 31 *A:* 1 iuliu; *B:* 2 iuliu/ 34 *A:* o suflare; *B:* o țipenie/ 35-p. 119, r. 1 *A:* vie. Și cu; *B:* vie[67]. (67. Schott, *Walachische Maechrchen,* p. 115.) Impresiunea ar fi devenit și mai sombră, să vă fi adus aminte că era tocmai o zi de marți, o zi foarte nefastă în credința poporului nostru, o zi în care, după părerea celor mai bătrâni, se va împlini sfârșitul lumii. Și cu

119

1 *A:* cu Sodoma; *B:* cu păcătoasa Sodoma/ 2 *A:* Gomora, se deosebea; *B:* Gomora, din contra se deosebea/ 3 *A:* bisericuțe; *B:* bisericuțe[68]. (68. Cantemir, *Beschreibung der Moldau*, p. 66.)/ 4 *A:* Dumnezeu a lipsit-o dodată de acea; *B:* Dumnezeu s-o fi lipsit hurduz-burduz de acea/ 5 *A:* umane *B:* umane[69]. (69. Cantemir, în pasagiul citat în nota precedinte, zice că Suceava avuse 16.000 de case. „Ausser der Fuersten und der Vornehmen Palaesten, zaehlte man da selbst 40 steinerne und verschieden hoelzerne Kirchen, und 16.000 Privathaeuser, welche aber alle nachdem die fuerstliche Residenz von dar verlegt worden, verfallen sind")/ 5 *A:* ore înainte; *B:* oare mai nainte/ 6–7 *A:* capitale? Dar; *B:* capitale, mișcându-se în jos și în sus, mișcându-se necontenit ca niște adevărați români? Dară/ 7 *A:* pierit; cel; *B:* pierit sau cel/ 7–8 *A:* ei, căci iată arătându-se; *B:* ei, pe care, totuși, nu-l putem crede a fi fost cel mai bun, căci, iată apărând/ 11 *A:* pământului, care, acuma, străbătând pustiitele; *B:* pământului, și care, străbătând singur pustiitele/ 12 *A:* avea el însuși aerul de a fi o minune; *B:* avea acuma el însuși un aer de minune/ 14 *A:* nu va întâmpina; *B:* nu va fi demnă a întâmpina/ 15 *A:* o căutătură; *B:* o singură căutătură/ 16 *A:* ceafă; *B:* cap/ 21 *A:* Vodă. Aci se înălța: *B:* *vodă,* pe care se înălța/ 22 *A: pânză; B:* pânză[70]. (70. Despre atare construcțiune a cetăților se vede, între altele, din Miron Costin, *Letop* t. 1, p. 24, în capul intitulat „De cetățile țerilor acestora".)/26 *A:* etc. În caz; *B:* etc. Era vederat că, în caz/ 28 *A:* să susțină; *B:* susține/ 32 *A:* turnulețe; *B:* turele/ 33 *A:* fier: *B:* fier[71]. (71. Maciejówski.)/ 35 *A:* sînt; *B:* sunt/ 35 *A:* ticsite; *B:* îndesuite/ 36 *A:* dar; *B:* ci/ 37 *A:* nu vezi; *B:* nu vedeți

120

1 *A:* punct; *B:* punt/ 2 *A:* tuturora; *B:* tutora/ 2 *A:* sînt; *B:* sunt/ 4–5 *A:* fenomenului, să aflați împregiurarea; *B:* fenomenului, prin care să aflați ce

împregiurare/ 7 *A:* nu lasă a recunoaște; *B:* nu ți iartă a recunoaște/ 7 *A:* fiecărui val; *B:* fiecărei unde/ 8 *A:* care; *B:* ce/ 8 *A:* minutul; *B:* minutul său/ 9 *A:* diapazon, devine; *B:* diapazon sau devine/ 11 *A:* printre; *B:* pentre/ 14 *A:* clipă, apoi, sărind; *B:* clipă și sărind/ 14 *A:* umerii; *B:* umerile/ 15–16 *A:* cupeț-pitar – adecă neguțitor brutar în limba de astăzi –, individ cu burta mare și spete largi, se încercă; *B:* *cupeț-pitar*[72]. (72. *Cupeți*, cuvânt slavon, cu care se numesc neguțătorii în chrisoavele vechi și chiar până la secolul XVIII) cu burta mare se încercă/ 17 *A:* bustul cel voluminos al burghezului ca de; *B:* bustul nenorocitului neguțătoriu ca de/ 18–19 *A:* protestă lovindu-l; *B:* protestă în faptă lovindu-l/ 19 *A:* picioare, astfel că bietul; *B:* picioare și bietul/ 22 *A:* de aci; *B:* apoi/ 23 *A:* cari; *B:* ce/ 24 *A:* râzând; *B:* râzându-se/ 26 *A:* dendată; *B:* de îndată/ 26 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 27 *A:* vro zece; *B:* veri o zecime/ 29 *A:* se sili a pătrunde; *B:* se bizui aci a pătrunde/ 29–30 *A:* hatmanului; *B:* vornicului/ 31 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 32 *A:* poartă. Intrând; *B:* poartă și intrând/ 35 *A:* aramă; *B:* aramă[73]. (73. Maciejowski)/ 36 *A:* hatman; *B:* vornic/ 37 *A:* Să lăsăm gloatele; *B:* Să lăsăm acuma gloatele/ 37–38 *A:* să lăsăm pe ducepalul lui Arbure; *B:* să lăsăm și ducepalul lui Boldur/ 38 *A:* hatmanul; *B.* vornicul.

121

1 *A:* cauza subitei; *B:* cauza și a subitei/ 1-2 *A:* Sucevei, neobiciunita alergare; *B:* Sucevei și a neobicinuitei alergări/ 2 *A:* vânătorului și curioasa îmbulzire; *B:* vânătorului și a curioasei îmbulziri/ 5 *A:* acum; *B:* acuma/ 6 *A:* foc mai învăpăiat ca; *B:* foc îndoit ca/ 9 *A:* purtă o; *B:* purta cu deminitate o/ 11 *A:* Restul odăii; *B:* Cellalt spațiu al odăii/ 12 *A:* poporan; *B:* poporar/ 15–16 *A:* vistieri! Când; *B:* vistieri[74]. (74. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p. 30, în cântecul despre Ștefan cel Mare și fiul său Bogdan.) Să nu întrebați: cine plângea în această funebră și solemnele adunare? Întrebați mai bine: cine nu plângea? Când/ 16-17 *A:* au deschis ușa și au lăsat să între hatmanul Arbure, Ștefan; *B:* deschise o ușă și lăsară să intre vornicul Boldur, Ștefan/ 19 *A:* trăgănată, al; *B:* trăgănată, dar al/ 20 *A:* povețe; *B:* povățuiri/ 21 *A:* – Tu, fiule; *B:* O, fiule/ 28 *A:* Dar; *B:* Dară/ 28–29 *A:* nașterii unui om este cel dentâi; *B:* nașterii mele fuse cel întâi/ 30–31 *A:* că vă amenință ghearele; *B:* că văz amenințându-vă la coastele voastre ghearele/ 31 *A:* păgân însetat; *B:* leu numit Soliman, însetat/ 36-p. 122, 1 *A:* munteni. Credeți; *B:* munteni, cari, deși dușmani ai noștri, totuși sunt și ei creștini... Credeți

122

1 *A:* Moldovă, aceea care; *B:* Moldova, care/ 2 *A:* sale, aceea care; *B:* sale, care/ 3 *A:* inimă a răzbătut el totuși, luându-ne; *B:* inimă intrase, lându-ne/ 5 *A:* va fi; *B:* fi-va/ 5 *A:* va suna; *B:* va fi sunat/ 7 *A:* sînt; *B:* sunt/ 13 *A:* buzele-i; *B:* buzele se/ 16 *A:* dar; *B:* dară/ 16 *A:* Ștefan; *B:* Ștefan cel Mare/ 16 *A:* învinge coșmarul/ 17–18 *A:* departe: – Precum; *B:* departe: – Să nu credeți în muscali! Atâta vă spui: să nu credeți în muscali! Să nu credeți! Precum/ 23 *A:* urgia; *B:* furia/ 28 *A:* ajutați-l; *B:* ajutați-i/ 30 *A:* Dar; *B:* Dară/ 34 *A:* Moldovei; *B:* Moldovei[75]. (75. Acest testament politic, cu puține modificațiuni, se publică pentru prima oară în Cantemir, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, Hamburg, 1745, p. 279–81, unde se începe așa: „O, mein Sohn Bogdan, und ihr meine Mitstreiter im Kriege...")/ 36 *A:* țării; voi vorbi acum de păcătosul; *B:* țării: îmi este iertat acuma de a mă îngriji și de păcătosul/ 37–39 *A:* suflet... Vă rog, iubiților mei frați, de a mă ierta pentru nedreptățile ce le-ați suferit de la mine... Ochii; *B:* suflet... A omului este de a greși, dară mai ales greșesc păstorii noroadelor; căci lor li se cere seama de toate. Așadară, vă rog, iubiților mei frați, de a nu-mi bănui pentru nedreptățile ce le-ați suferit din vina domnului vostru... Ochii/ 39 *A:* hatmanului Arbure; *B:* vornicului Boldur

123

1 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 1 *A:* Sînt; *B:* Sum/ 2 *A:* hatman; *B:* vornic/ 8 *A:* pe o altă; *B:* pe altă/ 10 *A:* Arbure; *B:* Boldure/ 12–13 *A:* Șarpe... Vodă nu-l mai auzea: se părea adormit; *B:* Șarpe... Dară vodă nu mai era în viață/ 14 *A:* *Cap. III*; *B:* *Capul IX*/ 17 *A:* agonia; *B:* moartea/ 18 *A:* succesiunii; *B:* succederii/ 20 *A:* secolii; *B:* secolul/ 21 *A:* luptă între; *B:* luptă feudală întrе/ 24 *A:* pe de altă; *B:* de altă/ 24–25 *A:* puterile pentru; *B:* puterile lor pentru/ 27–28 *A:* aristocrații alegeau domni, dar îi alegeau numai; *B:* aristocrații să numească domni, dară să-i numească numai/ 30 *A:* ingenioasă, cu cât ea; *B:* ingenioasă, că ea/ 33 *A:* ei înșii; *B:* ei înșiși/ 35 *A:* aceasta; *B:* asta

124

2 *A:* ca și la; *B:* ca la/ 3 *A:* părinților; *B:* părinților[76]. (76. Vezi articolul meu despre Petru Rareș, în *Lumina*, t. 2, p. 64 și articolul meu despre Ionașcu, în *Tribuna română*, 1861, nr. 112, p. 4)/ 6 *A:* învederat; *B:* vederat/ 8 *A:* a

dobândi; *B:* de a dobândi/ 10 *A: domn; B:* domn[77]. (77. Urechea, în *Letop*, t. 1, p. 156)/ 11 *A:* Chiar înainte de a muri; *B:* Chiar în ziua morții/ 14–15 *A:* al principelui; *B:* al răposatului domn/ 17–18 *A:* Geronimo da Cesena; *B:* Vatini/ 23 *A:* de așa-numita; *B:* de la așa-numita/ 25–26 *A:* românii; iar; *B:* românii[78]. (78. În privința asta voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român între 1400–1500*. Deocamdată voi cita așezământul comercial al lui Alexandru cel Bun, în *Akty zapadnoi Rossii*, anno 1400)); iară/ 33–34 *A:* numărul. Ungurii; *B:* numărul grămezei. Ungurii/ 34 *A:* vecini; *B:* megieși/ 34 *A:* Măcelarilor; *B:* Măcelarilor[79]. (79. Ungurii cojocari locuiau în Suceava chiar mai nainte de a doua descălecare a Moldovei. Vezi Eustratie Logofătu, în *Letop.* tom 1, apendice, p. 5)/ 35 *A:* steagul; *B:* steagul lor/ 35 *A: crame*, adecă prăvălii, slugi; *B: crame*[80]. (80. Cramă, de la cuvântul nemțesc Krambude, se numeau atunci prăvăliile cu mănunțișuri. Vezi așezământul comercial al lui Alexandru cel Bun), slugi/ 36 *A:* boierești, ștrengari și; *B:* boierești și

125

5 *A:* care-i; *B:* care îi/ 6 *A: Zonara; B: Zonara*[81] (81. Vezi *Cztenia Moskovskago Obsczestva istorii*, anul 3, nr. I, unde acest manuscript e reprodus în întreg)/ 11-12 *A:* scrisă a fi..." În acest; *B:* a fi scrisă. – Apoi vezi, Iorgule, că cărturariul tău el însuși nu știe ce vorbește? – Nu se poate, bădiță, căci așa e scris. – Judecă singur; el zice dentâi că duhul trebuie să fie în minte; apoi, mai jos, tot el zice că duhul trebuie să fie în inimă. – Ei bine? – Dară mintea și inima nu sunt totuna; deci, se încurcă cărturariul... În acest/ 16–17 *A:* picioare. – Cine mi-a spus-o! Mă mir; *B:* picioare. Mă mir/ 22 *A:* Ba chiar; *B:* Și chiar/ 22 *A:* Des-demineață; *B:* Desdemineață[82]. (82. Moartea lui Ștefan cel Mare se întâmplă [1] a o oră după răsăritul soarelui, precum arată contimpureanul Miechowski, *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1621, p. 375: „Anno 1504, die Martis, secunda Iulii, post ortum solis una hora")/ 27–28 *A:* Vodă? Văzurăm; *B:* Vodă. Mai la ziuă, văzurăm/ 29 *A:* și am; *B:* ș-am/ 29 *A:* de la unii că vodă a și murit; *B:* de la unii, de la alții cum că vodă a murit/ 31 *A:* și ce să vezi?; *B:* și să vezi ce lucru!/ 33 *A:* este acela care a otrăvit; *B:* este care ar fi otrăvit

126

3 *A:* de a scăpa; *B:* a-i scăpa/ 6 *A:* să încalece; *B:* să se călărească/ 7 *A:* Ursul; *B:* Ursul[83] (83. Numi vechi românești, din catalogul publicat în Venelin, *Vlaho-bolgarskiia gramaty*, Petersb, 1849, p. 341)/ 8 *A:* Focșo, aleargă *B:* Focșo încalecă și aleargă/ 10–11 *A:* năvălește? De unde o știi d-ta? – Așa; *B:* năvălește? – Așa/ 26 *A:* păcătoși mai păcătosul; *B:* păcătoși, păcătosul/ 28–30 *A:* Sofronie se retrase apoi cu o patriotică smerenie, zicând în gândul său: „Un mare pas spre Mitropolie!" Pe când; *B:* Sofronie se uită cu mândrie la producerea mânelor sale și se retrase cu o patriotică smerenie. Pe când

127

1 *A:* tătari; *B:* tătari[84] (84. Între documintele Monastirii Sf. Sava, în Comisia documentale, se află mai multe crisoave de la Ștefan cel Mare, din cari se vede că tătarii, ca și țiganii, erau robiți în Moldova, se puteau vinde, schimba etc.)/ 1 *A:* grădinari, bărbați; *B:* grădinari, de calici, bărbați/ 3–4 *A:* Vodă! – La palat! După mine, fraților, striga; *B:* Vodă. – Hai fraților, la curtea domnească! Vă dau jaf toată visteria, să se bucure sărăcimea! striga/ 6–7 *A:* domnie. Era; *B:* domnie. – Să fii sănătos, Măria ta! răspunseră mii de voci! – După mine, dragilor mei puișori! Capul acestei mișcări era/ 8 *A:* care domnul; *B:* care răposatul domn/ 9 *A:* înainte, Petru; *B:* mai nainte de moartea părintelui său, Petru/ 10 *A:* Beisen; *B:* Beisen[85] (85. Șoltuzii, de la germanul Schultheis, ceva ca președinte al municipalității, era[u] dintru-ntâi nemți, precum se vede din notița polonă a lui Miron Costin, asupra statisticei Moldo-Valachiei în *Pisma Borkowskiego*, t. 1, Lwow, 1858, p. 274)/ 11 *A:* pe care; *B:* și pe care/ 11 *A:* l-a apărat; *B:* l-a fost apărat/ 13 *A:* de popor, încât; *B:* de toată prostimea Sucevei[86] (86. Principiele pure democratice ale lui Petru Rareș și amorul poporului pentru acest mare principe apar din o notă cuntimpureană, publicată în Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 185; „plebem ab injuria potentiorum defendebat"), încât/ 13 *A:* a scula; *B:* de a scula/ 15 *A:* vel-stolnicului; *B:* vel-stolnicului[87] (87. Miron Costin, în scrierea polonă supracitată.)/ 25 *A:* dar; *B:* dară

128

5 *A:* număr, ei izbutiră; *B:* număr, totuși ei lesne izbutiră/ 6 *A:* a scoate; *B:* de a scoate/ 6 *A:* pe Geronimo, jumătate; *B:* pe Vatini, pe jumătate/ 6 *A:* Dar; *B:* Dară/ 8 *A:* a face; *B:* de a face/ 8 *A:* înainte, și nu știu; *B:* înainte. – Cosiți-i ca pe niște snopi! strigă Luca, dând pinteni calului și lovind cu sabia în capul unui ungur cojocar. Un peptos măcelar se aruncă asupra lui Luca și-l apucă de

picior, silindu-se a-l trage de pe cal. Luca îi seceră capul. Cu toate acestea, lupta devenea prea nepotrivită și nu știu/ 10–13 *A:* coastă. Liniștea a devenit însă perfectă numai atunci când Fliondur a declarat „pe cinste“ că Ștefan Vodă n-a murit încă. Să ne-ntoarcem; *B:* Coastă. Să ne-ntoarcem/ 14 *A:* Fliondur, el alergă; *B:* Fliondur, el simți necesitatea de a scăpa cu fuga și, strecurându-se printre popor, apucă a alega/ 17 *A:* inscripțiunile cele ultradevotate ale lui; *B:* inscripțiunile lui/ 18–19 *A:* el zâmbind, și; *B:* el și/ 19 *A:* urmare, aici; *B:* urmare, numai aici/ 19 *A:* n-o să; *B:* n-are să/ 24 *A:* Geronimo; *B:* Vatini/ 38–39 *A:* crainicii, adecă heralzii domnești, înștiințară; *B:* crainicii domnești înștiințară

129

1–2 *A: Cap. IV În care cei vii se încurcă și un mort vine să-i descurce; B: Capul X În care se scrie cum Luca capătă armășia din aceeași cauză din care Fliondur fu scos din armășie*/ 3 *A:* Zăcând pe patul morții; *B:* În ajunul morții/ 4–5 *A:* Bogdan; pentru a se asigura apoi contra; *B:* Bogdan Vodă; ba nici chiar acest jurământ nu i se păru încă a fi destul de mulțumitor, ci pentru a se asigura mai bine contra/ 7 *A:* oricui; *B:* orișicui/ 8 *A:* Bogdan; *B:* Bogdan Vodă/ 11–13 *A: pe paloșele noastre*. Astfel era jurământul militar pe atunci. Și, în; *B:* pe paloșii noștri[88] (88. Aceasta este formula cea mai sacră a jurământului la vechii români, precum vedem din Della Valle, care îi cunoștea bine și scrise sub Petru Rareș: „gli diede nelle mani la litera del Capitanio de Moldavi la qual era scritta in latino, et era di questo tenore: Signor Gritti venite... perche vi promettiamo per Dio, per la virgine Maria, per li quattro elementi, per il vino, per la nostra scimittara, che voi venirete sicuro...? Vezi *Narratione della morte dell Al. Gritti,* publicată în *Magyar Torténelmi tar,* t. 3, p. 46.) Un jurământ înfricoșat! Și în/ 15 *A:* domn, ba încă de cel mai; *B:* Domn și de cel mai/ 18–19 *A:* De ce? Bogdan; *B:* de ce? pentru că, după espresiunea satirică a străbunilor noștri, *căta c-un ochi la făină și unul la slănină!* Bogdan Vodă/ 20 *A:* o talie; *B:* cu o talie/ 22 *A:* elegante; *B:* eleganți/ 22–23 *A:* dar cu toate acestea îi strica; *B:* dară toate astea le strica/ 24 *A:* Grozav; *B:* Grozav[89] (89. Urechea, *Letop.* t. 1, p. 146.)/30–31 *A:* a fi *mândri; B:* de a fi mândri[90] (90. Gratiani, *De Despota Vallachorum principe*, p. 24: „In principatu adipiscende iis, qui opibus pollent, multum affert momenti decora facies, procesritas, et forma corporis, quam Barbari maxime in suis regibus requirunt; usque eo, ut si quis forte membro al quo captus, aut cicatrice, aliove corporis vicio deformis fuerit, ei vel nobilissimo, minus excellenti forma, facile praeferant.“)/ 32 *A:* pe care o; *B:* ce

o/ 36 *A:* bună; *B:* bună[91] (91. Langlois, *Chefs-d'oeuvre du théâtre indien*, t. 1, p. 150)

130

1 *A:* Dar; *B:* Dară/ 6 *A: întunecat“; B:* întunecat[92]. (92. După edițiunea racoțiană a *Noului Testament)*/ 9 *A:* lua și el măsuri; *B:* lua măsuri/ 11–12 *A:* principe, pe când tată-său zăcea în amorțire, pe de o parte; *B:* principe, chiar în seara morții părintelui său, pe de o parte/ 13 *A:* pe de alta chemă; *B:* pe de altă parte chemă/ 26 *A:* S-a făcut; *B:* Se făcu/ 28 *A:* capul... Mai în; *B:* capul... Fliodur făcu o adâncă plecăciune. – Mai în/ 31 *A:* Fliondor, ar fi; *B:* Fliondor îmbunându-se, – ar fi/ 34–35 *A:* bine... vro câteva țepe. – Așezate; *B:* bine să dăm norodului o... o... o pildă. – Ce vrei să zici cu pilda? – Ar fi bine... adică așa făcuse în ajunul alegerii sale pe Câmpul Dreptății în D[umne]zeu, *reposatul* părinte al Măriei tale. – Tot nu te înțeleg, Fliondure. – Ar fi bine... vro câteva țepe. – Așezate/ 36 *A:* ghicit, stăpâne; *B:* ghicit de minune, stăpâne/ 37 *A:* dară, de prin închisori, trei; *B:* dară trei/ 38–39 *A:* doisprezece și înțeapă-i, ca să fie; *B:* doisprezece; îi poți lua de oriunde îți va plăcea ție, și apoi înțeapă-i frumușel ca să fie

131

8 *A:* sminteală; *B:* o sminteală/ 9–10 *A:* întâmplat a fi acum în Suceava numai; *B:* întâmplat d-a nu fi acum aici în Suceava afară numai/ 13 *A:* aleagă domn; *B.* aleagă de domn/ 15 *A:* sînt; *B:* sunt/ 16 *A:* ar fi veniți și ei; *B:* ar fi și ei veniți/ 17–18 *A:* băga de seamă. Așa; *B:* băga în samă, ba dacă și se va băga în seamă, cine a să cuteze a bănui! – Așa/ 24 *A:* crede că; *B:* crede cum că/ 26 *A:* Ureche; *B:* Ureche[93]. (93. Ureche; *ioco supra)*/ 27 *A:* Câmpul Dreptatea; *B:* Câmpul Direptatea sau Dreptatea/ 28 *A:* mari; *B:* mari[94]. (94. *Ibidem)*/ 32 *A:* poporan; *B:* poporariu/ 37 *A:* mătasă; *B:* mătasă[95]. (95. Balada *Grue Grozovanu)*

132

2 *A:* pintenog; *B:* pintenog[96]. (96. Despre gustul românilor pentru asemenea cai, vezi Venelin, *Gramaty*, p. 205: „edin kon czern tarscki pentenog...“)/

2 *A:* el nu-ți; *B:* el nici nu-ți/ 3 *A:* venea să admiri; *B:* venea pofta de a admira/ 4 *A:* scumpe; *B:* scumpe[97]. (97. Descripțiunea din Nowakowski, *op. citato*, t. 1, p. 121)/ 6–7 *A:* sucevene, având; *B:* sucevene și având/ 9–11 *A:* *camhă*, după cum se numea o grea stofă de mătasă de proveninţă orientală. La stânga; *B:* de *camhă*[98]. (98. O grea stofă de mătasă cu flori și aur, menționată în așezământul comerciale al lui Alexandru cel Bun.) La stânga/ 12–13 *A:* *șocărlat*, adecă ceea ce se zicea atunci franțezește *„escarlate"* și italienește *„scarlatto"*, un postav foarte fin, de culorile; *B:* *șocărlat*, de culorile/ 14 *A:* brâne grele de bogăție, cu; *B:* brâne atârnânde de greutatea bogăției, cu/ 21 *A:* fiecăruia; *B:* fiecăruia[99] (99. Cantemir)/ 22 *A:* vătășiile; *B:* vătăriile/ 23 *A:* vulpi; *B:* vulpi[100] (100. *Magazin istoric*, t. 2, p. 44.)/ 24 *A:* pumnare; *B:* pumnaruri/ 24 *A:* argint, panțiri cu; *B:* argint[101] (101. Cantemir), panțirii[102] (102. Alecsandri, *Balade*, t. 2, p. 26. Cuvântul „pantira" însemnează polonește „za") cu/ 27 *A:* districte; *B:* ținuturi/ 28 *A:* Moldova; *B:* Moldova[103]. (103. *Statistica Moldovei din 1566*, publicată în Woicicki, *Biblioteca Starozytna pisarzy polskich*, t. 6, p. 66, enumeră numai 24 ținuturi, însă ea lasă la o parte toată Pocuția și părțile Țărei Secuiești, cucerite sub Ștefan cel Mare.)/ 30–31 *A:* pârcălab, adecă cap militar și civil al districtului. Din; *B:* pârcălab. Din/ 32 *A:* culori, fără; *B:* culori deschise, fără/ 34 *A:* cătră; *B:* către

133

7 – p. 136, r. 22 *A:* și strigă: – Așadar, întru mulți ani de la Dumnezeu, să trăiască Bogdan Vodă!

Dar în același moment trei voci mai sonore au răsunat la spatele bătrânului logofăt:

– Să trăiască Petru Vodă!

Boierii și clerul, nemaiștiind pe cine să aclame de domn, tăcură.

Dintre curteni, unii au strigat: „Bogdan Vodă!" alții: „Petru Vodă!"

Ținutașii repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!"

Breslele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!"

Gloatele repețiră: „Să trăiască Petru Vodă!"

Închipuiți-vă critica pozițiune a lui Bogdan, care se afla în strălucitul cort din mijlocul terasei, așteptând cu nerăbdare momentul de a ieși radios denaintea poporului.

Deodată s-a răspândit o rumoare: „Mortul! Mortul!"

Mulți făceau cu spaimă cruci peste cruci și se precipitau în laturi denaintea grozavei aparițiuni.

Pe un pat, dus de patru curteni, înainta spre terasă Ștefan cel Mare.

La dreapta și la stânga mergea câte un călău, îmbrăcat în roșu, ținând o secure într-o mână și o capră de tăiat lemne în cealaltă.

Cap. V

În care se demonstră „libertatea electorală", așa după cum s-a practicat în toții timpii

Știți că, tocmai în momentul când hatmanul Arbure cerea grație pentru postelnicul Șarpe, Ștefan Vodă adormise.

Acest somn, precursor al agoniei, a durat optsprezece ore.

Un mare zgomot într-o cameră învecinată a deșteptat pe muribundul erou.

– Ce este? întrebă el cu un glas ce abia se auzea.

– Nimeni nu-i răspunse.

Zgomotul creștea din ce în ce mai mult.

– Trebui să-l deșteptați! Trebui! striga o voce furioasă.

– Ce este? repetă Ștefan destul de tare.

O ușă s-a deschis cu violență,și pe prag apăru un tânăr boier de o statură colosală, pe care curtenii, reținându-l de brațe și de haine, în zadar se zbuciumau să-l oprească.

– Ești tu, Barbovski? Intră... Lăsați-l...

Curtenii s-au retras. Cutezătorul june se apropie de pat, îngenuche, sărută mâna cea rece a lui vodă și murmură cu capul plecat:

– Stăpâne! Peste un ceas, cel mult un ceas, Bogdan Vodă va fi dat jos și poate chiar...

Ștefan s-a rădicat cu iuțeală, ca și când ar fi încă plin de viață.

– Răsturnat? Cum? Unde? De cine?...

– Patru boieri, Măria ta, s-au hotărât astăzi, acum, pe Câmpul Dreptății, a striga: „Să trăiască Petru Vodă!" Acești patru boieri sunt: Ieremia Hudici, Filip Dajbogă, Gavrilă Bucium și... și eu. Pe mine m-a biruit remușcarea cugetului și-i trădez pe tovarășii mei. Fă ce știi, stăpâne!...

Barbovski se sculă și scoase din brâu un pumnar.

– Dar nici mișelul trădător nu trebuie să trăiască!...

Zicând aceasta, el își înfipse în inimă sâmceaua pumnarului și căzu jos.

Era ca un trunchi de brad izbit de trăsnet.

Auzind zgomotul, vro șase curteni intrară în odaie.

– Tu, Cujbă, adu îndată un doftor să caute pe acest boier...

Unul din curteni se închină și plecă.

– Tu, Paliță, cheamă călăi...

Un al doilea curtean făcu ca și cel dentăi.

– Voi, adause vodă către ceilalți patru, rădicați patul și duceți-mă la Dreptate.

Ștefan se părea transfigurat. Ochii săi, stinși cu câteva minute înainte, strălucea acum cu o văpaie teribilă. Vocea-i luă un timbru limpede și pătrunzător. Mișcările-i erau energice.

Iată în ce mod neașteptata apariție a „mortului" înspăimântă poporul adunat pe Câmpul Dreptății.

Curtenii au dus și au așezat patul pe terasă, în apropierea mitropolitului.

Ștefan rădică capul de pe perină, se răzimă cu o mână pe umărul unuia dintre curteni, privi liniștit împregiur și zise cu un glas sumbru:

– Ieremia Hudici! Filip Dajbogă! Gavrilă Bucium!...

Trei boieri, palizi de groază, ieșiră din șirurile celorlalți, oprindu-se la o distanță.

– Apropiați-vă!

Boierii au înaintat și s-au aruncat în genuchi.

– Iertare! Iertare, stăpâne!

– Așezați caprele voastre și țineți securile gata, zise Ștefan către călăi.

O tăcere de mormânt domnea pe toată întinderea câmpului, fără să se auză o singură răsuflare din atâtea mii de piepturi.

– Tu, Hudici, ai pierdut steagul în bătălia de la Cosmin. Așa este?

– Așa, stăpâne...

– Capul pe capră!

Hudici s-a rădicat și redobândi dodată tot sângele rece al unui om deprins a vedea moartea în față.

– Tu, Dajbogă, scris-ai cărți viclene către Țepeluș Vodă, poftindu-l să năvălească în Moldova asupra Domniei mele! Îți aduci aminte?...

– Vai, Măria ta!...

– Capul pe capră!

Mitropolitul Teoctist s-a apropiat de cei doi vinovați, cari s-au confesat și s-au împărtășit.

– Dumnezeu să-i ierte! zise Ștefan cel Mare, și să mă ierte și pe mine... adause el cu o voce mai slabă.

Peste o clipă capul lui Hudici și capul lui Dajbogă, lovite de securile călăilor, au căzut de pe cele două capre, rostogolindu-se la picioarele spectatorilor.

– Tu, Buciume... Pentru tine a lipsit a treia capră. Te iert.

Boierul, care aștepta să primească cu bărbăție, ca și ceilalți doi, lovitura călăului, a leșinat de emoțiune, auzind: „Te iert".

Ștefan se întoarse către popor și zise, apăsând asupra fiecărui cuvânt:

– N-am venit aici ca să vă împiedic de a vă alege domn pe cine vă place. Alegerea este slobodă, de tot slobodă. Fiind însă că, din mila cerească, mai am câteva ceasuri de viață, am voit să-mi împlinesc cea din urmă datorie,

pedepsind pe doi trădători. Acuma doresc să vă puneți îndată un alt stăpân în locul meu. Pe cine voiți?

Toți, toți fără excepțiune, au strigat: „Să trăiască Bogdan Vodă!"

Ștefan cel Mare a poruncit curtenilor să-l ducă înapoi la palat.

Peste câteva ore el a murit.

Un venețian care fusese martur la aparițiunea „mortului" pe Câmpul Dreptății, zice cu această ocaziune despre Ștefan Vodă: *„Cossì come in vita et sanità, ita in morte mostrò esser et terribile et prudente".*

Dindată după plecarea bătrânului principe, trâmbițele și buciumii începură a suna din dosul cortului de pe terasă. Bogdan Vodă ieși; *B:* și strigă. Bogdan Vodă ieși

136

22–23 *A:* ușă. Câmpul; *B:* ușă. Principele era îmbrăcat în negru și cu capul descoperit. Câmpul/ 25 *A:* dete; *B:* dede/ 27 *A:* fraților! Vă; *B:* fraților! zise domnul cu o voce sonoră. Vă

137

2 *A:* Boldur; *B:* Luca Arbure/ 8 *A:* vornice; *B:* hatmane/ 11 *A:* Nimic, nimic; *B:* Nemica, nemica/ 11–12 *A:* numai să-mi prinză pe Rareș, și atunci îl voi face chiar... îl; *B:* numai atâta, hatmane, ca să-mi poată prinde pe Rareș, și atunci îl voi face chiar hatman... ba nu hatman! îl/ 13 *A: Cap. VI; B: Capul XI/* 14 *A:* că; *B:* cum că/ 18 *A:* fusese; *B:* fu/ 18–19 *A:* hatmanului Arbure; *B:* vornicului Boldur/ 25 *A:* puțin; *B:* puținel/ 35 *A:* iar; *B:* iară

138

9 *A:* în Moldova; *B:* în mândra Moldovă/ 27 *A:* a; *B:* de a/ 30 *A:* Mihu începu a alerga; *B:* Iancu se aruncă a alerga/ 30 *A:* iar; *B:* iară

139

3 *A:* alege...“; *B:* alege[104]. (104. [Alecsandri]/ 4 *A:* Dar; *B:* Dară/ 4 *A:* simți că Mihu lipsește; *B:* pe Iancu lipsind/ 7 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 10–11 *A:* lor. Băiatul; *B:* lor, însă nici un răspuns nu venea. Băiatul/ 15 *A:* Dar; *B:* Dară/ 15–16 *A:* sumbrele; *B:* sombrele/ 22 *A:* nouă ani, *B:* șase ani/ 28 *A:* n-o; *B:* n-or/ 29 *A:* când; *B:* cum/ 30 *A:* lătratul; *B:* bătaia/ 33 *A:* starea lui Mihu; *B:* starea nenorocitului Iancu/ 34 *A:* basmul; *B:* basma/ 35 *A:* bufnițe; *B:* bufne/ 37 *A:* chițcani; *B:* guzgani/ 37 *A:* porci mistreți; *B:* porci sălbatici/ 38 *A:* chisăliță... dar; *B:* chisăliță...[105] (105. *Walachische Maerchen*, p. 216.)... dară

140

4–5 *A:* de movilița cea artificială; *B:* de la movilița artificială/ 5 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 7–8 *A:* angelică, care; *B:* angelică și care/ 17–18 *A:* rom... Mihu; *B:* rom[106]. (106. Cântec țigănesc din Cogălniceanu, *Esquisse sur l'histoire des Cigains*, Berlin, 1837, p. 36. Traducerea literale iat-o: „De unde vine el? De unde sare el? Hai, fiule, sai! Nevasta merge și cerșește, baba se închină pe vatră. Nevasta este ca un trandafir, baba este ca o broască țestoasă. Nevasta se ia cu un june, baba se ia cu un moșneag.“) Iancu/ 27 *A:* Concertul creștea; *B:* Concertul ciudatelor glasuri creștea/ 27 *A:* dar; *B:* dară/ 28 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 32 *A:* Mai știi!; *B:* Mai știi ce!/ 34 *A:* Mihu; *B:* Iancu

141

7–8 *A:* cruce și sări; *B:* cruce, sări/ 11 *A:* la dreapta și la stânga; *B:* în dreapta și în stânga/ 13 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 18 *A:* bănuiește; *B:* descopere/ 25–26 *A:* indian. În; *B:* indian, că figura lor poartă tiparul acetei origine, că înseși obiceiele lor se pot observa până acum în moravurile unor caste de pe țărmii Indului... În/ 26–27 *A:* țigani sau „ațigani“, acest; *B:* țigani[107] (107. Le Beau, *Histoire du Bas-Empire*, ed. 1, t. 14, p. 242), acest/ 27–28 *A:* Asia Mică și-n Egipt, distingându-se prin; *B:* Asia Minore și în Egipt și se distinse prin/ 29 *A:* încă a rădica; *B:* încă de a rădica/ 31–32 *A:* Europei. Robia putu să dumesnicească; *B:* Europei. Cronicele rusești menționează amestecați la un loc cu comanii și pacinații, o poplată neagră și creață[108] (108. Cronicele rusești sub anul 1114, îi numesc „Czernie klobuki“ cuvântul „klobuk“ derivă de la verbul „klubiti“, adecă „a încreți“. Credem, dară, că „Czernie klobuki“ se poate traduce prin „negrii creți“ iară nu cum esplică Karamzin, t. 2, nota 218). Țiganii au venit în țărele noastre, nu de peste Dunăre, căci i-ar fi înregistrat autorii bizantini, ci de peste Nistru, din părțile lacului Caspic, de unde veniră, de asemene, comanii și pacinații. Între capii ăstor din urmă ne întâmpină un Cegheně, precum se numesc până azi țiganii din Oriinte, și acel Cegheně, după mărturia contimpuranilor, era de *un neam obscur*, între pacinați[109]. (109. Vezi estractele din istoricii bizantini, în Stritter, *Memoriae populorum*, t. 3, p. 783, 816; „Cegenes genere obscurrissimo, nullisque natalibus“) Numele naționale al țiganilor sau *cingari* apare lămurit în istorie, pentru prima oară pe la 1250, adică tocmai în epoca comanilor și pacinaților[110]. (110. Cogălniceanu, *op. cit.*, p. 4) Aceste patru considerațiuni combinate ne acordă o certitudine istorică, vreau să zic o mare probabilitate, cum că țiganii rătăciră la noi o dată cu comanii și pacinații, și apoi, rămânând vagabunzi prin codrii României, după retragerea celorlalți barbari ai evului mediu, fură apucați, biruiți și robiți de către străbunii noștri, reveniți din Făgăraș și din Maramureș. Însă cucerirea română putu să dumesnicească/ 33 *A:* a cutreiera; *B:* de a cutreiera/ 33–34 *A:* merei ai; *B:*merei pustii ai

142

3–4 *A:* Europei. Văzând; *B:* Europei. Aceasta este istoria scurtă, dară critică, a acestei ginți bizare și enigmatice. Văzând/ 5 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 9–10 *A:* se culcă jos, amintindu-și, din poveștile căpătate altădată de la hoți, că; *B:* se culcă jos, amintindu-și cele auzite, cum că/ 10 *A:* fie; *B:* să fie/ 12 *A:* unde; *B:* pe care/ 12 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 14 *A:* dormi; *B:* adormi/ 18 *A:* ruptă, iar; *B:* ruptă și scărboasă, iară/ 25 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 27 *A:* era o; *B:* era mai degrabă o/ 31 *A:* frânghii; *B:* frânghii[111]. (111. Vezi cronica citată mai sus, *Memoires d'un bourgeois*, p. 674: „pour toutes robes une vieille ftaussoie trés grosse d'un lien de drap ou de corde lieé sur l'apoule, ci dessous un pauvre roquet ou chemise pour tous parements“.)/ 32–33 *A:* ceata, cu o barbă lungă, purta o mantie de felendreș; *B:* ceata, purta o barbă lungă, o mantie de felendreș[112] (112. Un feli [de] postav de F[l]andria, despre care voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român.*)/ 34 *A:* curele; *B:* curele[113] (113. Această descripțiune este luată din Cogălniceanu, *op. cit.*, p. 15)/ 35 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 36 *A:* sînt; *B:* sum

143

3 *A:* hicior; *B:* fecior/ 3 *A:* hapoi; *B:* apoi/ 4 *A: Cap. VII; B: Capul XII/* 5 *A:* sînt; *B:* sunt/ 7 *A:* vornicul Boldur; *B:* hatmanul Arbure/ 9 *A:* însoțeau să;

B: însoțeau, după obicei[114] (114. Cantemir și articolul lui Bălcescu, în *Magazin istoric.*) să/ 10 *A:* Ia; *B:* ian'/ 11 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 17 *A:* cuvânt, cam; *B:* cuvânt într-o parte; cam/ 17 *A:* Dar; *B:* Dară/ 24 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 27 *A:* așa? Să; *B:* așa? măi? Să/ 28 *A:* cellalt; *B:* celalalt/ 29–30 *A:* nici măcar să pună; *B:* nici măcar atâta, ca să pună/ 34 *A:* vornic; *B:* hatman

144

1–2 *A:* pentru că n-a știut; *B:* pentru a nu fi știut/ 3 *A:* Da, da; *B:* Dară, dară/ 8 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 9 *A:* vornic; *B:* hatman/ 12 *A:* sînt; *B:* sunt/ 13 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 16 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 17 *A:* sînt; *B:* sunt/ 19 *A:* Sînt; *B:* Sum/ 21 *A:* a pierdut; *B:* pierdu/ 22 *A:* cum să; *B:* cum dară să/ 24 *A:* vornicului; *B:* hatmanului/ 29 *A:* la mulți; *B:* în mulți/ 32 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 35 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 36 *A:* sînt; *B:* sunt/ 37 *A:* îndrepteze; *B:* îndrepte/ 38 *A:* neștiute – căci a se; *B:* neștiute, pe când a se/ 39 *A:* o nebunie; *B:* o mare nebunie

145

1 *A:* vodă. Puțini oameni au; *B:* vodă și puțini oameni pot avea/ 3 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 7 *A:* să o numească; *B:* să-i zică/ 17 *A:* altmintrea; *B:* altminte/ 18 *A:* că; *B:* cum că/ 20 *A:* iar; *B:* iară/ 22 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 24 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 28 *A:* Sînt; *B:* sum/ 29 *A:* grăbii a-l; *B:* grăbii dară de a-l/ 30 *A:* prilejul să-l; *B:* prilejul ca să-l/ 32 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 35 *A:* nimeni; *B:* nimene/ 37 *A:* încă din cele; *B:* încă vergele cele

146

7 *A:* hotarele; *B:* otarele/ 12 *A:* și-n; *B:* și în/ 13 *A:* mănăstiri; *B:* monastiri/ 14 *A:* țara de; *B:* țara curat de/ 16–20 *A:* lista, ca în toate profesiunile de credință vechi și nouă. Intrând încetișor, vornicul și Luca auziră câte ceva din programa lui Rareș. Sînt; *B:* lista. Intrând încetișor în odaie, hatmanul și Luca auziră ultima frază a lui Rareș. – Sum/ 21 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 24 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 25 *A:* înainte; *B:* mai nainte/ 27 *A:* Vornice; *B:* Hatmane/ 32 *A:* Boldur; *B:* Arbure/ 33 *A:* finule? *B:* fiule? / 33 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 37 *A:* iar; *B:* iară/ 38 *A:* bănui; *B:* prepune

147

1–3 *A:* slugi hătmănești, nașule vornice. Boldur ațintă; *B:* slugi d-ale tale, nașule hatmane. Arbure aținti/ 4 *A:* măcar; *B:* chiar/ 7 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 10 *A:* nu este și n-a fost; *B:* nici că este, nici c-a fost/ 11–12 *A:* postelnic de când cu... Apoi; *B:* postelnic Apoi/ 12 *A:* o să; *B:* a să/ 13 *A:* știi!; *B:* știi ce!/ 16 *A:* vornice; *B:* hatmane/ 16 *A:* aș putea găsi; *B:* eu pot să găsesc/ 17 *A:* băiete! Vezi; *B:* băiete ș-apoi să vezi/ 17 *A:* sînt: eu nu te-ntreb; *B:* sum eu: nici că te-ntreb/ 18 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 21 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 25 *A:* iar; *B:* iară/ 25 *A:* un cal; *B:* un al doilea cal/ 26 *A:* să-l; *B:* să mi-l/ 27 *A:* bine, acuma; *B:* bine! – adause hatmanul după ce Iorgu ieșise – ei bine! acuma/ 30 *A:* dar; *B:* dară/ 31 *A:* Vornicul; *B:* Hatmanul/ 34 *A:* vornicul; *B:* hatmanul/ 36 *A:* lui Boldur; *B:* hatmanului/ 39 *A:* Vornicul; *B:* Arbure

148

7 *A:* roșu; *B:* roșu[115]. (115. Pentru descripțiunea acestui costum am consultat mai cu seamă vechea gravură spaniolă în posesiunea dlui V. Alexandrescu.)/ 22 *A:* să-l ajungă Rareș; *B:* a ajunge și Rareș/ 28–29 *A:* stolnice, nu, și chiar de te-ar ierta, n-ar trebui să crezi, dar; *B:* stolnice, el nu te poate ierta, o pricepi bine, dară/ 39 *A:* noastră"; *B:* noastră"[116]. (116. Forma jurământului în documente.)

149

1 *A:* *Cap. VIII*; *B:* *Capul XIII*/ 4 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 7 *A:* Tecuci; *B:* Tecucine/ 9 *A:* idolul; *B:* idol al/ 11 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 17 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 20–21 *A:* de pe persoana; *B:* de pe chiar persoana/ 24 *A:* ceva ca casierul districtual de astăzi; *B:* ceva ca sameșul districtual de mai deunăzi[117] (117. În fiecare județ era câte un vătaf ca ajutor al părcălabului. Vezi vechea statistică a Moldovei în Wojcicki, *Biblioteka startozytna*, t. 6, p. 66)/ 26 *A:* dete; *B:*

dede/ 27 *A:* mai ales; *B:* mai cu seamă/ 28 *A:* păhărele; *B:* păhăruțe/ 29 *A:* o frumoasă; *B:* o prea frumoasă/ 30 *A:* a face; *B:* a face[118] (118. Despre moda unor asemenea păhăruțe vorbește Maciejówski, *Polska*, t. 1, p. 89.)/ 30 *A:* prin; *B:* printre/ 34 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 35 *A:* grație povetilor; *B:* mulțămită povățuirilor

150

1 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 2 *A:* individului; *B:* individului[119] (119. Vezi în această privință un pasagiu foarte interesante în Heister, *Notizen ueber die Ziegeuner*, Koenigsberg, 1842, p. 39.)/ 3 *A:* îl ajuta mult; *B:* îi ajuta foarte mult/ 5 *A:* este; *B:* să fie/ 7 *A:* tânără; *B:* jună/ 15 *A:* după călugărie; *B:* după viața călugărească/ 17–18 *A:* numai nu; *B:* numai cât nu/ 19 *A:* prorocea trai; *B:* proorocea un trai/ 25 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 28 *A:* mâncările; *B:* mâncări/ 30 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 31 *A:* de cum; *B:* decât/ 32 *A:* unde-l; *B:* unde îl/ 35–36 *A:* de Suceava; *B:* de la Suceava/ 38 *A:* etc; *B:* etc[120]. (120. Tractate comerciali între Moldova și Polonia despre care voi vorbi în scrierea mea *Comerciul român*.)/ 39 *A:* armenesc; *B:* armenesc[121] (121. *Hauptbericht fuer das Herz. Bucovina aus 1862*, p. 92).

151

5 *A:* Mare? Ce anacronism! vor; *B:* Mare? vor/ 8 *A:* beau bere; *B:* beau până astăzi bere/ 12–13 *A:* a bea. Al; *B:* a bea. Prin urmare, berea poate fi sau slavă sau română; dară nemțească niciodată, de vreme ce substantivul *Bier* nu are nici o etimologie proprie. Al/ 14 *A:* la noi; *B:* la poporul nostru/ 15 *A:* dovedește că; *B:* dovedește, pare-mi-se, că/ 18–19 *A:* vinul era puțin cunoscut; *B:* vinul mai că nici era cunoscut/ 19 *A:* în secolii; *B:* din seculii/ 20 *A:* pe când berea; *B:* iară berea/ 22 *A:* Alexandru cel Bun; *B:* Alexandru Vodă cel Bun/ 24 *A:* neaoși; *B:* neaoși[122] (122. *Akty Zapadnoi Rossii*; t. 1, p. 32.)/ 27 *A:* *cerevisia*; *B:* *cerevisia*[123] (123. *Magyar Tortenelmi tar*, t. 3, p. 23. „La lingua loro e pocco diversa dalla nostra italiana... se alcuno dimanda se sano parlar in la lor lingua valacca dicono a questo modo sti Rominest, che vol dire sai tu Romano... *Quel paese e molto fertile d'ogni cosa eccetto di vino, dove in vece di esso usano la cervosa*"...)/ 28–29 *A:* română! În întrul; *B:* română și trăiască o dată cu ea toți acei ce nu s-au depărtat, măcar în băutură, de la obiceiurile strămoșilor! În întrul/ 33 *A:* denaintea; *B:* înaintea/ 33–34 *A:* tropot[e] au mai mulți cai; *B:* tropotea un tabun de cai/ 35 *A:* *armenești*, iar; *B:* armenești[124] (124. În Moldova erau cunoscute pe atunci carele *nemțești*, mai mici, și carele *armenești*, mai mari. Vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 1, p. 31.) iară/ 37 *A:* lungi; *B:* lunge[125] (125. Așa îi descrie vechiul poet polon Klonowicz. Vezi *Pamietnik naukowo-literacki*, 1856, sect. 1, t. 2, dispărț. 6, p. 62, 71.)

152

3 *A:* să se ia; *B:* să ia/ 4 *A:* groși; *B:* groși[126] (126. Așezământul comercial al lui Ștefan cel Mare din 1460, descoperit în Archiva municipale de la Leopole și care va fi publicat în ziarul meu *Archiva istorică a României*. Despre moneta *grivna* și *groșŭ*, am vorbit deja într-o altă notă.)/ 10 *A:* aci; *B:* acolo/ 12 *A:* de cumpărătură; *B:* de pe cumpărătură[127] (127. *Ibidem*.)/ 16 *A:* Apoi; *B:* D-apoi/ 18 *A:* Una; *B:* Zi una/ 21 *A:* doi de vamă; *B:* doi vamă/ 27–28 *A:* zloți, după valoarea de atunci, încălecă; *B:* zloți[128] (128. Zlot – galben. Despre caii unguresti în preț de o sută zloți vorbește așezământul comericale al lui Ștefan cel Mare.), încălecă/ 31–32 *A:* goană. Câtiva; *B:* goană după furul. Câtiva/ 34–35 *A:* așa că știi zicătoarea: Armeanul plătește gloaba; *B:* așa, căci armeanul plătește gloaba[129] (129. Vechi proverb moldovenesc, care probează disprețul românilor pentru armeni.)/ 36–37 *A:* *olăcar*, adecă curier, zburând; *B:* olăcar călare, zburând

153

6 *A:* statului; *B:* statului[130] (130. Instituțiunea olăcarilor, o dată cu cuvântul *olac*, au luat-o românii de la turci. Despre brânele olăcarilor și dreptul lor de a încăleca la nevoie cai străini, pentru a nu întârzia cu poruncele guvernului, vorbește celebrul Montaigne, *Essais*...)/ 8 *A:* caii; *B:* tabunul/ 13 *A:* Zi; *B:* Ba zi/ 14 *A:* vameșului; *B:* vameșului[131] (131. Despre cărțuliile vameșilor vezi *Akty Zapadnoi Rossii*, t. 3, p. 32)/ 18 *A:* parte, o; *B:* parte și o/ 23 *A:* sînt; *B:* sum/ 23 *A:* curierul; *B:* olăcariul/ 32–34 *A:* încălecă, profitând de prerogativa curierilor domnești de a putea apuca la trebuință orice cal particular. – Ce; *B:* încălecă. – Ce/ 36 *A:* aceasta; *B:* asta/ 37 *A:* toți cei prezinți; *B:* toți prezinții

154

1 *A:* moldoveni; *B:* moldoveni[132] (132. *Acta Tomiciana* cuprind un mare număr de documente despre nedreptățile făcute negutătorilor armeni în Moldova.)/ 3 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 6 *A:* a dezvolta; *B:* de a dezvolta/ 7 *A:* *Cap. IX*; *B:* *Capul XIV*/ 10 *A:* Vro; *B:* Verio/ 10 *A:* intrarea în; *B:* intrarea sa în/ 13 *A:* încercaseră; *B:* încercară/ 15 *A:* a fost; *B:* fu/ 17 *A:* Mihu; *B:* Iancu/ 21 *A:* nouă; *B:* șeapte/ 21 *A:* și; *B:* sau/ 27 *A:* țigănești. Luca; *B:* țigănești. Așadară Luca/ 33 *A:* astfel că o; *B:* încât o/ 33–34 *A:* îi ieșea; *B:* să-i iasă/ 34 *A:* gât; *B:* gât[133] (133. Descrierea țepei e luată din Skalkowski, *Istoriia Novoi Sieczi*, ed. 2, t. 1, p. 219.)

155

1 *A:* care se; *B:* care apoi se/ 14 *A:* sînt; *B:* sunt/ 18 *A:* iar; *B:* iară/ 18 *A:* stâlpii, văpsiți; *B:* stâlpii erau văpsiți/ 20–21 *A:* vreodată o țeapă; *B:* verioadă țepe/ 22 *A:* erau; *B:* fură/ 23 *A:* țigani; *B:* țigani[134] (134. Despre călăii țigani, *Letop.* t. 1, p. 231. Vezi, de asemenea, Isthuanfi, *Regni Hungarici historia*, Coloniae, 1685, p. 48, sub anul 1514: „Sequuti erant castra quam plurimi ex vagis illis, quos Ciganos vulgus appellat, vilissimum et abjectissimum hominum genus, in Transilvania ac utraque Valachia tortorum infamen operam exercere solitum")/ 24 *A:* oameni, câteodată și cea tătărească; *B:* oameni ba câteodată și acea tătărească[135] (135. Despre călăii tătari vezi *Letop.* t. 1, appendice, p. 73.)/ 28 *A:* pofta sau; *B:* pofta una din două sau/ 29–31 *A:* autoritatea oficială a gâdelui. În; *B:* autoritatea gâdelui de a grăbi moartea. În/ 35 *A:* mâinile; *B:* mânile

156

13-14 *A:* D[omniilor] voastre; *B:* voastră/ 20 *A:* tâlharul. Iertare; *B:* tâlharul, strângând din umere pentru a manifesta astfel gustul de a-și frânge mânele cele legate dupe spate. Iertare!/ 22 *A:* Dar cine nu știe; *B:* Dar apoi cine nu mai știe/ 23–24 *A:* Tu? Coțofană! – Încai; *B:* Tu? O coțofană?! Ce obrăznicie! Încaltea/ 29 *A:* copilul; *B:* plodul de copil/ 37 *A:* Ei, nu-l mai; *B:* Ei bine! ce nu-l mai

157

6–7 *A:* a răspunde; *B:* de a răspunde/ 9 *A:* înțepați-l; *B:* înțepați-mi-l/ 13 *A:* beată și doi; *B:* beată de braț cu doi/ 19 *A:* se păstra; *B:* se păstrase/ 19 *A:* fanarioților și în; *B:* fanarioților până și în/ 21 *A:* că voiește; *B:* că se învoiește/ 23 *A:* orice; *B:* orișice/ 27 *A:* pe toată; *B:* pentru toată/ 31 *A:* o propunere altfel de tot; *B:* o propunere de tot/ 34 *A:* socotea în; *B:* socotea nici chiar în/ 35 *A:* unde-ți; *B:* unde îți

158

1 *A:* sînt; *B:* sum/ 3 *A:* anevoie; *B:* prea anevoie/ 15 *A:* a se închega; *B:* a se lega/ 18 *A:* Înțeapă-l; *B:* Înțeapă-mi-l/ 22 *A:* o să; *B:* or să/ 24 *A:* o mulțime; *B:* o ceată/ 27 *A:* care-l; *B:* care îl/ 27 *A:* și-l; *B:* și îl/ 30 *A:* jupâne postelnice; *B:* postelnice/ 38 *A:* plămâni; *B:* plumâni

159

4 *A:* *Cap. X*; *B:* *Capul XV*/ 5 *A:* se poate deja prevedea ce; *B:* se descopere în sfârșit, ce/ 6–7 *A:* baie. În; *B:* baie. Obiceiul băilor, o dată cu însuși cuvântul (balneum) ni l-au lăsat în moștenire romanii[136] (136. Inscripțiunile romane din Dacia, adunate de Grunter, Katancsich, Seivert etc. au conservat tradițiunea mai multor *balnea*.) De la noi apoi îl împrumutară slavonii (bania), carii, pesemne nici că se mai spălau până a nu învăța de la străbunii noștri oarecari principie elementarie de curățenie. În/ 9–10 *A:* baie. Dar; *B:* baie[137] (137. Cronicarul polon Heidenstein, *Res Polonicae ab excessu Sigismundi Augusti*, Francof., 1672, p. 318, vorbind despre strămutarea capitalei din Suceava de către Alexandru Vodă Lăpușneanul, descrie Iașii așa: „Templa tria circiter Graeci ritus, Armenorum unum, ex lapide omnia; catholicum ex materia unum; super omnia Balneum Asiatici operis ex lapide pro captu loci satis elegans". Această baie există în Iași până astăzi, din dosul mitropoliei.); poporul nostru ținea totdauna foarte mult la esteriorele lucrurilor. Dară/ 10 *A:* de băi publice; *B:* de o baie publică/ 15 *A:* prezintând; *B:* și prezenta/ 19 *A:* mai exact; *B:* mai degrabă/ 24 *A:* recăzând; *B:* și recăzând/ 29 *A:* apoi; *B:* și apoi/ 31 *A:* îmbrăca; *B:* îmbrăca[138] (138. Pentru această descripțiune am consultat scrierile dlui Mazois asupra băilor romane; a dlui Laborde despre băile mauresce din Spania; baia cea veche din Iași și pasagele dlui Maciejówski asupra vechilor băi în

Polonia.)/ 32 *A:* a fost; *B:* fu/ 35 *A:* Moldova; *B:* Moldova[139] (139. Despre învățătura ovreilor maurești vezi *Notice sur Abou-Iousouf-Hasdai Ibn-Schaprout*, par Luzzato, Paris, 1852. Despre emigrarea lor în Moldova, vezi Meir, *O pisanie Oczakovskai zemli*, Petersb., 1794, p. 58, nota.)/ 35-p. 160, r. 1 *A:* arhitect. Între altele el este acela care prefăcuse; *B:* arhitect, și anume între altele prefăcu

160

2 *A:* cea; *B:* acea/ 2–3 *A:* dreaptă o capelă; *B:* dreaptă... La acea dreaptă era o capelă/ 3 *A:* unde merse; *B:* la care merse/ 21–22 *A:* cele mai vii și mai variate... Dar; *B:* cele mai fantastice, exprese prin colorile cele mai vii și cele mai variate...[140] (140. Observăm aci că cele mai frumoase două biserice din România sunt de arhitectură maurescă: catedrala de la Curtea de Argeș și Trei Ierarhi din Iași.) Dară/ 26 *A:* roșie și pe; *B:* roșie, pe/ 30 *A:* vestibulul; *B:* pridvorul/ 34 *A:* amvonului; *B:* amvonei

161

12 *A:* Totuși; *B:* Ei bine/ 18 *A:* Și totuși; *B:* Ei bine/ 19 *A:* scăpă; *B:* să scape/ 20 *A:* miluiește; *B:* să miluiască/ 22 *A:* Oare acestea; *B:* oare chiar numai acestea/ 32 *A:* taler, câte; *B:* taler sta câte/ 33 *A:* cu bere; *B:* de bere/ 34 *A:* de străbunii; *B:* de către străbunii/ 34–35 *A:* Polonia. Pe o; *B:* Polonia[141] (141. Golembiewski, *Domy i dwory*, p. 54.) Într-o/ 36 *A:* pe o; *B:* într-o/ 36–37 *A:* unt, alături – pâne; *B:* unt, și alăture – pâne[142] (142. *Ibid.*)/ 38 *A:* apoi; *B:* și apoi/ 39 *A:* afară de; *B:* afară numai de

162

4 *A:* vornicul Boldur; *B:* hatmanul Arbure/ 6 *A:* pe un; *B:* un/ 6 *A:* pe când; *B:* când/ 6–7 mi se pare că m-a așezat într-adins pentru ca; *B:* mi se pare mie că mă așezai pentru ca/ 10 *A:* vornice; *B:* hatmane/ 11 *A:* hatmanul Arbure; *B:* vornicul Boldur/ 12 *A:* ovreică, ție; *B:* ovreică, o blăstămată de ovreică, ție/ 12–13 *A:* cu capul tăiat; *B:* descăpățânat/ 14 *A:* hatmane; *B:* vornice/ 20 *A:* Arbure; *B:* Boldur/ 20 *A:* Geronimo; *B:* Vatini/ 26 *A:* zisese; *B:* zise/ 38 *A:* Dar; *B:* Dară

163

2 *A:* poate; eu; *B:* poate căci eu/ 7 *A:* de; *B:* dă/ 9 *A:* aici; *B:* aici la palat/ 10 *A:* fie după voia; *B:* fie voia/ 14 *A:* suferi...; *B:* suferi femeie/ 15–19 *A:* încreți. – Mai ciudată este firea ta, hatmane, observă râzând vornicul Boldur. Ție îți plac muierile și numai muierile, gniuj nesățios ce ești. În; *B:* încreți. În/ 19 *A:* era turburată; *B:* era vederat turburată/ 21 *A:* palid; *B:* palid și sări în picioare/ 28 *A:* copilul cel adus; *B:* copilul adus/ 32 *A:* părinte; *B:* părintele/ 32 *A:* ne-ai ținut; *B:* ne-o ținuși/ 33–34 *A:* oamenilor. A doua zi, după o matură chibzuire între toți amicii postelnicului Șarpe, copilul Mihu a fost trimis să crească în frica lui Dumnezeu la Mănăstirea Neamț; *B:* oamenilor.

Varianta A se încheie cu această frază. Varianta B continuă cu *Epizodul II, Procopseala*, din care autorul n-a reușit să publice decât capul I, reprodus de noi, *supra*, p. 510–515.

(I.O.)

DOMNUL NAE

Portret satiric publicat în revista lui B.P. Hasdeu, „Satyrul", an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 3. Semnat cu pseudonimul „Wang-pon-ki". E inclus de Mircea Eliade în sumarul vol. II al ediției *Scrieri literare, morale și politice*, (1937), p. 114–115.

Prefigurare a personajului *Mitică* din schițele lui I.L. Caragiale.

(I.O.)

EGOARHISTUL

Proză caracterologică-pamfletară, frecvent cultivată de B.P. Hasdeu, îndeosebi în publicistica politică și în causticile sale intervenții polemice, *Egoarhistul* apare în „Satyrul" (an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 3–5, semnat

„Wang-Pon-ki"), în același număr și pe aceeași pagină cu portretul șarjă *Domnul Nae*. A fost selectat de Mircea Eliade, pentru valoarea sa artistică, în cuprinsul ediției *Scrieri literare, morale și politice*, tomul II, 1937, p. 115–116.

Caracterologia exemplifică deopotrivă tendința autorului – manifestată din plin în paginile revistei „Satyrul" – de a ilustra narativ diversele proverbe populare, utilizate ca poante finale.

(I.O.)

PAMFLETE, FOILETOANE, PAGINI UMORISTICE

JALNICA TRAGODIE A MORȚEI C. C. PRIVILEGIU

Articol publicat în ziarul unionist ieșean „Zimbrul și vulturul", an. IV, nr. 17, 25 noiembrie 1858, p. 67–68. Pamfletul e creat ca o parafrază la cunoscuta operă în versuri a lui Alexandru Beldiman (1760–1826), *Tragodie sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea grecilor* (1821). Este un exemplu convingător despre măiestria lui B. P. H. în folosirea modelelor livrești pentru a lua atitudine în cele mai arzătoare probleme ale actualității politice, satirizând poziția diverselor grupuri de interese față de problema desființării privilegiilor și a rangurilor boierești, ca urmare a Convenției de la Paris din 7/19 august 1858.

(S.I.)

NICOLAE MILESCU [VOIND A VIZITA, ÎNTRE ALTE, CONSILIUL ȘCOLAR]

Pamflet hasdeian vizând ineficiența Consiliului Școlar, organism nou înființat la Iași. Publicat în „Foița de istorie și literatură", nr. 2, aprilie 1860, p. 61–64. Nesemnat.

Textul propriu-zis, apărut sub titlul de rubrică *Cronica*, este precedat de următoarea precizare: „În memoarele petrecerei lui Nicolae Milescu la Peking ca ambasadori al țarului Alexei Mihailovici pe lângă bogdahanul Kan-si, se află următoarea descriere: *si non è vero, è ben trovato*". Paginile citate de B.P.H. nu se regăsesc nici în *Jurnalul de călătorie în China* nici în *Descrierea Chinei*, cele două opere de căpetenie ale Spătarului Milescu. Este evident că redactorul „Foiței"... din Iași folosește cu măiestrie atmosfea memoriilor marelui învățat moldovean (păstrate în numeroase copii în slavonă și în grecește) și chiar numele unor personaje, precum iezuitul și bogdahanul, pentru a satiriza realități culturale contemporane. Farsa, sub masca chinezeriilor, va deveni un procedeu des folosit în periodicul bucureștean „Aghiuță" (1863–1864), apoi generalizat în „Satyrul" (1866), unde redactorul foii și colaboratorii semnau cu pseudonime chinezești.

(S.I.)

LEVASSOR ȘI D. ROSETTI

Apare în același număr cu foiletonul *D. Rosetti e temut și iubit* („Aghiuță", an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 1–2) semnat cu pseudonimul „n...o...u...". Ambele foiletoane și criticele ce vor urma au fost generate de atitudinea indecisă a lui C. A. Rosetti (directorul ziarului „Românul", oficiosul liberarilor radicali) — de expectativă, la început, față de guvernul Kogălniceanu și de încercare de atragere a noului prim-ministru către platforma politică pe care o reprezenta, iar mai apoi, la scurtă vreme, de furibunda primire a tuturor acțiunilor guvernului. Articolele sunt, de asemenea, partizane opiniilor „Buciumului" în paginile căruia C. A. Rosetti fusese vestejit pentru schimbarea radicală de atitudine în privința prințului Bibescu-Brâncoveanu după primirea, se pare, efectivă a unei polițe de 1000 de galbeni („Buciumul", an. I, nr. 134, 22 oct. 1863, p. 533, nr. 137, noiembrie 1863, p. 545).

Aluziile repetate ale autorului, greu de înțeles peste timp, la Caimata au în vedere strada bucureșteană pe care se afla loja masonică din care făcea parte și C. A. Rosetti.

La începutul anilor '60 ai secolului trecut, numele străzii se identificase cu cel al lojii. Clădirea a ars pe timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Se pare că focul a fost pus intenționat din ordinul domnitorului.

În foiletoanele următoare din „Aghiuță", B. P. Hasdeu va ajunge să-l numească ironic pe C. A. Rosetti: „d. Rosetti-Caimata" (vezi *Lumea aristocratică*, în „Aghiuță", an. I, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 103).

(I.O.)

D. ROSETTI E TEMUT ȘI IUBIT

Articol satiric publicat în „Aghiuță", an. I, nr. 1, 2 noiembrie 1863, p. 2. Semnat cu pseudonimul „...n...o...ŭ", după literele finale ale numelui lui Bogda*n* Petriceic*u* Hasde*u*.

(S.I.)

CEVA DESPRE VINERI

Articol de polemică politică apărut în „Aghiuță", an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 5–6. Iscălit „...n...o...u".

B. P. H. critică virulent ziarul „Independința" și pe redactorul său, Pantazi Ghica, pentru inconsecvență politică. Atacurile la adresa „Românului", „Convențiunea", „Nichipercea", „Reforma" sunt lipsite de obiect, pentru că pozițiile acestora sunt aceleași cu ale lui Pantazi Ghica, schimbarea fiind numai de formă.

(S.I.)

CRONICA ADUNĂRII NE-LEGIUITOARE

E publicat în „Aghiuță", an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 9–10, sub semnătura „n...o...u...". Reflecții satirice fugare în genul considerațiilor de la

rubrica *Toate vrutele* pe seama ședinței parlamentare din 5 noiembrie, în cadrul căreia C.A. Rosetti a ridicat, într-adevăr, aparent confuz, chestiunea constituirii Adunării Legiuitoare în sesiunea ordinară sau extraordinară: „Domnilor — rostea el, adresându-se în mod special primului-ministru, M. Kogălniceanu, — am să cer o explicare, și chiar însuși dlui președinte, fiind sigur că-mi va da-o sub formă de explicare, ca să fiu silit a face o interpelare care n-ar face decât să ne piarză timpul. Dlor, întreb dacă Adunarea este constituită sau nu, adică dacă suntem în sesiune extraordinară sau nu? Dacă suntem în sesiune extraordinară, atunci suntem constituiți; dacă suntem în sesiune ordinarie, atunci Adunarea nu este constituită și trebuie să-și aleagă un birou. Conform Convențiunii, după mine, suntem în sesiune extraodinarie; nu voiesc, încă o dată zic, a ridica cea mai mică dezbatere asupra acestei cestiuni, deși eu o consider destul de serioasă, însă voi trece — considerând faptele cele mari ce Mesagiul Tronului a zis că avem a face, — peste dânsa. Sigur sunt de mai înainte că explicarea care ne va da *ministeriului* va fi atât de satisfăcătoare, încât să putem zice, fără părere de rău, că situațiunea ne-a silit să mergem înainte" („Buciumul", an. I, nr. 142, 6 noiembrie 1863, p. 565).

(I.O.)

CONSILIUL SUPERIOR PORECLIT ÎN GLUMĂ „DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ"

E publicat în „Aghiuță", an. I, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 11–12 sub semnătura „Un greier din salonul Consiliului Superior". Șarjă demolatoare la adresa membrilor organismului suprem de decizie din Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, care nu numai că hotărăsc cu ușurință, în ședința din 11 mai 1863, destituirea autorului din postul de profesor titular de istorie și statistică la Colegiul Național din Iași, dar propusese ministrului să defere cazul Justiției. „D. ministru al Cultelor — se spunea în raportul înaintat — [este rugat] să tragă atențiunea dlui ministru al Justiției ca prin procurorul său local să urmărească, conform legii, înaintea tribunalelor, asemenea scrieri scandaloase" (Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, dosar nr. 259, din 16 mai 1863. Cf. „Manuscriptum", XV, nr. 1(54) 1984, p. 126).

(I.O.)

O CURIOZITATE BOTANICĂ

Apare în „Aghiuță“, an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 17–18, semnată cu pseudonimul „n...o...u“. Admirator frenetic al lui Ioan Heliade-Rădulescu (a se vedea, între altele, *Cuvânt[ul] funebru rostit în numele presei române la înmormântarea lui I. Heliade-Rădulescu*, „Columna lui Traian“, an. III, nr. 19, 8 mai 1872, p. 145 și evocarea academică: *Centenarul lui Heliade*, „Apărarea națională“ an. III, nr. 16 (600), 20 ianuarie 1902, p. 1), tânărul Hasdeu nu înțelege, totuși, să facă nici un fel de concesii îngrădirii democrației. De aceea supune unei virulente satire broșura marelui Heliade, prin intermediul căreia se formula ideea votului universal limitat la știutorii de carte, opinie ce înlătura ca inexistentă marea majoritate a populației autohtone formată din țărani neșcoliți.

(I.O.)

URMAREA NE-LEGIUIRILOR CAMEREI

Apare în „Aghiuță“, an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 19–20, sub semnătura „n...o...u...“ Foiletonul constituie una din dovezile cele mai palpabile ale extraordinarei puteri de obiectivare a autorului și de judecare nepărtinitoare a faptelor. Deși Christian Tell îl nedreptățise, cu numai șase luni în urmă, semnând, în calitate de minsitru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, raportul de îndepărtare a sa din învățământ înaintat domnitorului, B. P. Hasdeu îi lua acum, cu înflăcărare, apărarea înfățișându-l ca pe o personalitate sacră, de dimensiuni gigantești. Prin contrast, contemporanii — cu merite deosebite în crearea României moderne — erau doborâți de pe piedestaluri și ironizați necruțător pentru lipsa de idealuri înalt patriotice.

Surprindem aici, o primă coagulare a antitezei fundamentale ce stă la baza celebrei poeme eminesciene *Epigonii*.

(I.O.)

D. PANU ÎN BUCUREȘTI

Publicat în „Aghiuță“ (an. I, nr. 4, 24 noiembrie 1863, p. 28–29, sub semnătura „n...o...u“) pamfletul înalță până în pragul artei desăvârșite modalitatea de satirizare generală, atât a celor puși direct la stâlpul infamiei, cât și a celor invocați cu perfidie ca exemple luminoase — cazul lui Ioan Zalomit și August Treboniu Laurian (viitorii săi colegi de Universitate).

Atacurile la adresa lui G. Panu constituie în subsidiar un pretext de prelungire în timp a înțepăturilor la adresa lui C. A. Rosetti, privit (aici și în alte foiletoane) ca un element alogen.

Spre relativizarea lucrurilor, trebuie să menționăm că, deși C. A. Rosetti îi va provoca numeroase necazuri savantului (am cita, între altele, suprimarea revistei „Arhiva istorică“), B. P. Hasdeu va găsi, nu peste multă vreme, găzduire în paginile ziarului „Românul“, iar mai târziu va aprecia în gradul cel mai înalt opiniile omului politic în coloanele publicațiilor „Traian“ și „Columna lui Traian“.

Ca și în cazul lui V. A. Urechiă, B. P. Hasdeu a trecut de la persiflare și atac violent la îngăduință și laudă.

E vorba, în fond, de fațetele unei prietenii complexe, estompate temporar, dar durabilă peste ani.

(I.O.)

BULETINUL AMORULUI

Articol satiric apărut în „Aghiuță“, an. I, nr. 5, 1 noiembrie 1863, p. 53–54. Semnat „...n...o...ŭ“.

B. P. Hasdeu ironizează nu numai un anume stil al unor gazetari ai vremii, îndeosebi pe cei amatori de faptul divers. El atacă o personalitate a vremii, Aristide Pascal (1827–1900), reputat jurist, cu studii strălucite la Paris, viitor profesor de Drept civil la Universitatea din București, deputat și senator, redactor al unor importante publicații „Luptătorul“ (Paris, 1860), și „Țara“ (1867–1869). Acum însă conducea „Gazeta tribunalelor“. Aghiuță (alias B. P. Hasdeu) îi

găsește nod în papură. Extrasele din ziarele americane sunt doar pretexte, autorul face și desface cuvinte, cu aluzii licențioase sau mustind de un umor gros.

(S.I.)

CERCULAREA DLUI D'A-VITA CĂTRE TOȚI MEDICII DIN ROMÂNIA

Proză umoristică publicată în „Aghiuță", an. I, nr. 7, 15 decembrie 1863, p. 51–52. Semnat „...n...o...ŭ".

Personajul vizat este doctorul Carol Davila.

(S.I.)

MODELURI DE FELICITĂRI CU ANUL NOU

Variații umoristice pe aceeași temă apărute în „Aghiuță", an.I, nr. 9, 1 ianuarie 1864, p. 65–66. Semnat „...n...o...ŭ".

(S.I.)

POLITICĂ ÎN VERSURI

Potpuriul de versuri, chemate să-l ironizeze dintr-o perspectivă neașteptată pe personajul principal al pamfletelor lui B.P. Hasdeu din anii 1863–1864, C.A. Rosetti, apare în „Aghiuță", an. II, nr. 11, 6 ianuarie 1864, p. 85–86, nesemnat. Citatele adecvate, extrase din diverșii poeți, îndreptate, în principal împotriva directorului ziarului „Românul", lovesc, implicit și în alți adversari ai autorului. În cazul de față se creează un ilariant paralelism C.A. Rosetti — M. Kogălniceanu/ Satan–Baba Cloanța, cu multiple efecte satirice asupra întregului pamflet.

(I.O.)

LIMBA ROMÂNĂ

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 4, 27 februarie 1866, p. 2–3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Sub pretextul privirii din afara fenomenului a specificului spiritualității naționale, scriitorul inițiază, cu foiletonul de față, seria spumoaselor considerații privitoare la identitatea noastră. Comparația imprevizibilă alternează cu calamburul și înțepătura nevinovată, satira acidă cu reflecția profundă, iar metafora și portretul cu prezentarea realității ca un nesfârșit prilej de uimire (datorită martorului străin care o descoperă). Sunt pagini de mare fantezie ce-și păstrează nealterată prospețimea.

(I.O.)

PROVERBURILE ROMÂNE EXPLICATE PENTRU ÎNȚELEGEREA CHINEZILOR

E publicat în „Satyrul" an. I, nr. 6, 12 martie 1866, p. 1–2, la rubrica „Situațiunea", sub semnătura: „Puang-Hon-ki". Procedeu original de vestejire a relelor politicii contemporane sau de a răspunde la marile întrebări ale zilei prin invocarea unor proverbe populare adecvate. Începerea fiecărei reflecții cu același cuvânt și structurarea în genere a considerațiilor după un tipar identic dă întregului o notă de mare gravitate și tonalitate de curgere poematică.

(I.O.)

O NOUA RELIGIUNE

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 7, 20 martie 1866, p. 3, semnat cu pseudonimul „Puang-Hon-ki".

Construcție spumos-fantezistă, clădită pe jocul de cuvinte: *buddism/budgetarism*, satirizând corupția, ploconeala în fața celor avuți, nedreptățirea mulțimii sărace, dorința de a profita de pe urma banului public etc.

(I.O.)

CARACTERULUI POPORULUI ROMÂN DIN PUNCTUL DE VEDERE CHINEZESC

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 1–2 sub semnătura „Puang-Hon-ki". Dincolo de critica duplicității și labilității caracterului românilor, întrevedem în reflecțiile lui B.P. Hasdeu o primă încercare de definire a specificității noastre etnice în funcție de plasarea geografică la intersecția contrariilor. Fără a cunoaște punctul de vedere al savantului, L. Blaga va da suport unei opinii similare în eseurile: *Getica* („Saeculum", I, nr. 4, iulie-august 1943, p. 3–24); și *Încă o dată „Getica"*, („Saeculum", II, nr. 2, martie-aprilie 1944, p. 71–73).

(I.O.)

MORILE

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 3, semnat „Wong-Pan-ki".

Persiflare a abuzului puterii și a nedreptății părtinitoare săvârșită de guvern în chestiuni publice.

Lupta împotriva bunului plac al celor desemnați de Națiune spre a-i fi arbitri constituie una dintre temele fundamentale ale publicisticii lui B.P. Hasdeu. Începută într-o tonalitate ușor umorescă în paginile gazetelor „Aghiuță" și „Satyrul", ea va cunoaște răbufniri vitriolant demascatoare în ziarele de viziuni „Traian" și „Columna lui Traian".

(I.O.)

REVISTA POLITICĂ

E publicată în „Satyrul", an. I, nr. 11, 17 aprilie 1866, p. 1–2, sub semnătura „Wong-Pan-ki". Modalitatea citării perfide — utilizată de autor în cuprinsul pamfletului — anticipează unul din procedeele cele mai utilizate ale artei caragialiene.

(I.O.)

CORESPONDENȚA PARTICULARĂ A „SATYRULUI"

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 12, 23 aprilie 1866, p. 3, sub semnătura „Wang-Pon-ki". Articolul de dezvăluire critică privind anomalia aplicării legii de către guvern în cazul morilor de pe Dâmbovița se intitulează chiar *Morile* („Satyrul", I, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 3), vezi în vol. de față, p. 224.

(I.O.)

PROVERBURILE ROMÂNE: I FATA MAMEI

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 15, 22 mai 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Numerotat cu cifra romană I, articolul sugerează a fi primul dintr-o serie pe care autorul n-a mai continuat-o din cauza întreruperii apariției publicației. El se circumscrie însă ca modalitate artistică structurii utilizate în *Proverbele române explicate pentru înțelegerea chinezilor*.

(I.O.)

PANORAMA IMPRESIUNILOR

E publicat în „Satyrul", an. I, nr. 15, 22 mai 1866, p. 3, semnat „Wong-Pan-ki".

Trecere în revistă a opiniilor exprimate sau neexprimate, dar în tonul convingerilor reale ale adversarilor autorului. Crearea unui tot armonios din fragmente mozaical dispuse. Pe alocuri — joc gratuit de dragul sugestiilor lingvistice oferite de numele celui avizat (ex.: *Tacu... tacuissem*).

(I.O.)

JUSTIFICARE

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 16, 5 iunie 1866, p. 1–2, semnat cu pseudonimul „Wong-Pon-ki".

Exemplu de istorie fantezistă, utilizată în scopuri umoristice.

(I.O.)

CALEIDOSCOP SATIRIC

PRELECȚIUNI FILOSOFICE POPULARE, RELATIVE LA FAMILIE ȘI EDUCAȚIUNE

Articol apărut, la rubrica „Tutti frutti", cu semnătura „B.P. H.-ŭ", în „Lumina", nr. 10, 1863, p. 69–71.

Persiflare subțire a lui Titu Maiorescu și a conferințelor sale de la Iași. Prelegerile ce aveau loc în localul Băncii Naționale au premers reuniunile viitoarei societăți „Junimea" din Iași.

(S.I.)

TUTTI FRUTTI

Comentarii umoristice, numerotate de noi cu cifre arabe.

1. Poartă titlul *Bibliografia*. Semnat „B.P.H.-ŭ". Apărut în „Lumina", nr. 10, 1863, p. 71. La numărul anual al revistei, notița este intitulată: *Cartea Galli-Mathiae*.

2. Replică dată periodicului „Nichipercea", apărută în „Lumina", nr. 10, 1863, p. 72.

(S.I.)

TOATE VRUTELE

B.P. Hasdeu inițiază, în revista sa din București, „Aghiuță", o rubrică cu articole și notițe tip „varietăți". Am numerotat toate aceste texte satirice cu

cifre arabe, pentru a simplifica trimiterile bibliografice. Pentru fiecare grup de articole am redactat scurte note critice cu informații minime pentru înțelegerea textelor. Am pus, între paranteze rotunde, numărul articolului comentat.

1–16, în „Aghiuță", an. I, nr. 1, 3 noiembrie 1863, p. 6–7. Semnat „...n...o...ŭ.".

— Jean A. Vaillant (1804–1886), ziarist, scriitor, profesor și director al Colegiului „Sf. Sava". Implicat în evenimentele de la 1840, a fost expulzat din țară. A sprijinit, în Franța, cauza Unirii Principatelor, îndeosebi prin lucrările sale privind limba și istoria românilor (*România*, 3 vol.). A revenit în țară, colaborând, printre altele, și la ziarul „Românul" ceea ce explică notița răutăcioasă la adresa sa din aprtea lui B.P.H., acum, în 1863, adversar al lui C.A. Rosetti. Din 1862, bătrânul profesor ținea cursuri gratuite de istoria antichității în sala vechiului Ateneu (1).

— „Nichipercea" (1859–1879), importantă revistă satirică românească, interzisă în mai multe rânduri pentru virulența pamfletelor publicate. Principalul redactor era N. T. Orășanu (3).

— Articolele din „Românul", semnate cu pseudonimul *Radon*, aparțineau criticului Radu Ionescu (7).

— B.P.H. opune periodicul „Românul", al lui C. A. Rosetti, ziarului condus de Cezar Boliac, „Buciumul" (1862–1864), la care el însuși colabora (14).

— „Convențiunea", ziar politic, comercial, literar, bisăptămânal bucureștean (1863–1864). Conducătorul *de facto* al periodicului era C.A. Rosetti, căruia i se va alătura, în curând, însuși B.P.H. (16).

17–32, nr. 2, 10 noiembrie 1863, p. 14–15. Semnat: „...n...o...ŭ".

— Domnul *F.* este Nicolae Filimon, care a fost și primul cronicar muzical român, pe care B.P.H. îl invocă în notița critică la adresa lui Pantazi Ghica, redactor al „Independinței" (1860–1864), ziar politic, comercial și literar (17).

–Paolo Papaniccola era impresar al Operei Italiene la București (20).

— *Berlicoco* era o poreclă a lui C.A. Rosetti, larg folosită în presa timpului (21).

— *Chirița în provincie,* comedie de V. Alecsandri (26).

— Ulysse de Marsillac era redactorul-șef al buletinului politic, științific, literar și comercial „La Voix de la Roumanie" (1861–1866). El va publica, în 1873, un *Guide du voyageur a Bucarest* (29).

33–36, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 23. Semnat: „...n...o...ŭ".

37–49, nr. 5, 1 decembrie 1863, p. 38–39. Semnat: „...n...o...ŭ".

— Liberarilor li se spunea, în epocă, „roși" (41).

— „Reforma", ziar ce apărea la București, bisăptămânal, în prima serie, între 1859–1863. Periodicul avea ca deviză cuvintele: „Dreptate, naționalitate, adevăr" (43).

— „Românul" este ziarul lui C.A. Rosetti, „politic, comercial și literar" ce apărea, la București, neîntrerupt din august 1857 (44).

— Într-adevăr, între 1862–1864, jurnalul lui Pantazi Ghica apare în mod neregulat, cu titlul „Independința română" (46).

50–66, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 61–63. Semnat: „...n...o...ŭ".

— I.G. Valentineanu (1834–1898) era proprietarul și directorul ziarului de nuanță liberală, „Reforma" (50).

— Vasile Boerescu (1830–1883), jurist și om politic român, membru al Partidului Conservator (51).

— Polonezul Fialkovsky era proprietarul cofetăriei și cafenelei cu același nume, de pe strada Câmpineanu, colț cu Calea Victoriei (54).

— Wilhelm Tell, erou popular elvețian (sec. XIV); Christian Tell (1807–1884), general și om politic român. Participant la Revoluția de la 1848. Ministru în timpul domniei lui A. I. Cuza. El a contrasemnat decretul de înlăturare din învățământ a lui B.P. Hsdeu (56).

— Costache Caragiali (1815–1877), dramaturg și actor, unchiul lui Ion Luca Caragiale (58).

— Ion D. Strat (1836–1879), economist. Ca membru în Consiliu Superior de Învățământ, S. jucase un rol activ în demiterea lui B.P. Hasdeu, în iunie 1863, din învățământul secundar ieșean. Aluzia ironică a autorului *Duducăi Mamuca* vizează statura mică a profesorului de economie politică de la Iași (59).

— Alexandru Papiu-Ilarian (1828–1878), jurist și om politic român (63).

— Aluzie la Grigore M. Sturdza (1821–1901), deputat, poreclit *Beizadea Vițel* (65).

67–82, nr. 9, 1 ianuarie 1864, p. 70–71. Semnat: „...n...o...ŭ".

— „Amicul familiei", revistă literară ce apărea în București, între 1863–1868. Director: Constanța Dunca-Șchiau (67).

— Dimitrie Ghica (1816–1897), om politic, zis și Beizadea Mitică (69).

— Gheorghe C. Costa-Foru (1821–1876), jurist și om politic român. Primul rector al Universității din București (78).

— Gheorghe Panu (1848–1910), scriitor și om politic român. Liberal radical de factura lui C.A. Rosetti. Memorialist al „Junimii" (80).

— „Gazeta Transilvaniei", important periodic fondat de G. Barițiu, în 1838, la Brașov (81):

83–84, an. II, nr. 11, 16 ianuarie 1864, p. 84.

— Frederich Bossel, un tapițer sas, a deschis, în 1849, o sală de bal și de teatru. Această sală, situată în apropierea Teatrului cel Mare, era, în epocă, a doua sală de teatru din București (84).

85–88, an. II, nr. 12, 26 ianuarie 1864, p. 95.

89–91, an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 99.

— *cu za* > *Cuza*, joc de cuvinte care amintește încă o dată orientarea *pro cuzistă* a periodicului hasdeian (91).

92–94, an. II, nr. 15, 20 februarie 1864, p. 114.

95–104, an. II, nr. 16, 27 februarie 1864, p. 122–124.

— Referință la activitatea de cronicar muzical a lui Nicolae Filimon (104).

105–108, an. II, nr. 17, 5 martie 1864, p. 136.

— Ion Oteteleșanu, (?–1876), proprietar și mecena, alături de soția sa Elena, al vieții artistice bucureștene: „Salonul Oteteleșanu te consacra. Spre a fi cineva în lumea de sus trebuia să treci prin acest salon și pe sub autoritatea acestui matronagiu" (Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altădată*, vol. I (1871–1877). Ediție îngrijită de Aristița și Tiberiu Avramescu, București, Editura Eminescu, p. 85) (107).

109–111, an. II, nr. 18, 12 martie 1864, p. 138–139.

— Alexandru V. Beldiman (1834–1898), ziarist și om politic.

Sprijinitor devotat al prințului Alexandru Ioan Cuza. Fondatorul, în 1888, la București, al cotidianului „Adevărul" (111).

112, an. II, nr. 19, 19 martie 1864, p. 150.

113, an. II, nr. 20, 26 martie 1864, p. 156. Semnat: „H-ŭ".

114, an. II, nr. 21, 2 aprilie 1864, p. 164.

115–119, an. II, nr. 22, 9 aprilie 1864, p. 171, 173 (semnat: „H-ŭ"), 175.

120–130, an. II, nr. 23, 28 aprilie, p. 177–178.

131–132, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 181, 182.

133–134, an. II, nr. 25, 7 mai 1864, p. 186.

135–136, an. II, nr. 27, 17 mai 1864, p. 194.

(S.I.)

APENDICE

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 1, 6 februarie 1866, p. 2, semnat cu pseudonimul „Puang-Hon-ki". Înțepătură din seria „Toate vrutelor", la adresa comediei lui Pantazi Ghica, *Iadeș*.

Replica autorului e întregită de caricaturile de la p. 4: *Năbădăi dramatice „Iadeș", film ilustrativ în VIII episoade.*

(I.O.)

ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI

Sunt publicate în „Satyrul", an. I, nr. 2, p. 3, semnate „Puang-Hon-ki". Continuare a împunsăturilor satirice din *Apendice* la adresa pastișei lui Pantazi Ghica după *Les gageurs*, completate cu reflecții asupra altor cazuri similare.

(I.O.)

CUGETĂRI CHINEZE

Sunt publicate în paginile revistei „Satyrul", an. I, nr. 4, 27 februarie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Reflecții pure asupra sensului vieții — „pietre" ale filosofiei proprii hasdeene. Prin unele dintre ele, L. Blaga e anticipat direct.

(I.O.)

MYTHOLOGIA

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 5, 6 martie 1866, p. 3, semnat „Puang-Hon-ki". Șarjă la adresa primului număr al „foii politice, literare și științifice" „Dezbaterile", apărută la 24 februarie 1866, sub conducerea celor cinci personalități numite: N. Blaramberg, I. A. Cantacuzino, P. P. Carp, Pantazi Ghica și Al. Lahovary, cu care autorul își încrucișase sau își va încrucișa mai des de aici încolo sabia.

(I.O.)

ALEGĂTORII MUNICIPALI

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 7, 20 martie 1866, p. 2–5, sub semnătura „Puang-Hon-ki".

(I.O.)

DUPLICITATEA ECOULUI

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki".

Sugestivă exprimare a opiniei personale prin intermediul ecoului imaginar. Cu valențe evident diferite, procedeul se regăsește și în creația lirică a autorului.

(I.O.)

BIBLIOGRAFIA

Se publică în „Satyrul", an. I, nr. 8, 24 martie 1866, p. 3, sub semnătura „Puang-Hon-ki". Note umoristice din categoria „Toate vrutelor" în care autorul face risipă de mult spirit. Să se observe diferența de tratare a personajelor. În timp ce prietenii sau figurile admirate sunt privite cu anume îngăduință, rămânând nevestejite, adversarii politici sunt șifonați fără drept de apel.

(I.O.)

CRONICA

Apare în „Satyrul", an. I, nr. 12, 23 aprilie 1866, p. 3, semnată: „Wang-Pon-ki". Motivul lumii ca teatru sugerat la sfârșitul cronicii i-a prilejuit scriitorului un amuzant colaj de secvențe surprinse vieții. În ce privește garda națională va reveni cu spumoase considerații în *Revista politică* din nr. 13 al revistei (1 mai 1866, p. 1–2).

(I.O.)

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

DESȚĂRAREA LUI PETRU VODĂ RAREȘ (1538–1541)

Scriere oarecum de hotar în activitatea lui B.P. Hasdeu, marcând o evidentă maturizare a expresiei, o purificare a limbii și o abordare autoritară a subiectului, cu tendința de tratare a lui explicit artistică, *Desțărarea lui Petru Vodă Rareș* apare în paginile revistei „Din Moldova" („Lumina"), tomul I, 1862, nr. 1, p. 13–16; nr. 2, p. 29–32; nr. 3, p. 46–48; nr. 4, p. 61–64; nr. 5, p. 79–80; nr. 10, p. 63–66; tomul II, nr. 11, p. 85–88.

Spre a ațâța interesul cititorului și spre a justifica publicarea pe fragmente așa de scurte și la intervale neregulate a textului, autorul insera, la un moment dat, în coloanele revistei, sub titlul *Răspuns* — o explicitare, rămasă până astăzi singura sursă informativă privitoare la dimensiunile și profilul lucrării: „Aici mulți din cititorii noștri ne întreabă de ce nu publicăm în șir și prin fragmente mai întinse scrierea noastră despre desțărarea lui Petru Rareș. Drept răspuns înfățișăm trei cauze: 1) Opul întreg, pe care îl avem de mult gata, e ca doi tomi în 4, și, prin urmare, de am voi să împlem cu el columnele foii, apoi caracterul ei ar deveni neapărat monoton, ceea ce se depărtează de la scopul nostru. 2) Fiecare ziar literar are câte o scriere *de longue haleine*, care, putând a fi tăiată dupre plac, la un period cutare sau la un altul, slujește redacțiunei ca o armată de rezervă, în lipsa altor articole sau atunci când ele întrec marginile foii, fără a putea fi întrerupte. 3) Scrierea mea despre Petru Rareș se împarte în §-fe [paragrafe, cu valoare de capitole], din cari fie unul prezintă în felul său un întreg istoric; precum, de pildă, din cele până acum publicate, § 1 arată spaima Europei la vestea războiului turc și-o teorie a zvoanelor politice; §2 ieșirea lui Suleiman din Țarigrad și ordinara pompă a expediciunilor sultanului; § 3 circumstanțele tractatului de la Urbea-Mare etc. Fiecare § e ca și un articol aparte."

Din nefericire, însă, și această amplă lucrare — probabil simplu proiect la data când autorul dădea „răspunsul" de mai sus — a rămas neterminată. În nr. 11 al revistei „Din Moldova" (Lumină") se publică ultimul episod cu precizarea neonorată niciodată: „va urma". Manuscrisul lucrării nu s-a păstrat.

Desțărarea lui Petru Vodă Rareș prefigurează, după cum ușor se poate constata, structura narativă utilizată în paginile monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*. În orice caz, circumscrierea larg-europeană a „momentului istoric" ca preambul al evenimentelor românești propriu-zise, ce fac obiectul evocării, cheamă imediat în minte tiparul cunoscut.

Fragmentele publicate în „Din Moldova" (Lumina") au rămas mai bine de o sută de ani accesibile doar specialiștilor. Ele au fost pentru prima dată scoase la lumină, cu unele amputări, într-o ediție de masă, de Aurelian Sacedoțeanu, în vol. I din B.P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de..., Colecția „Lyceum", București, Editura Albatros, 1973, p. 117–149.

S-au retipărit de N.N. Romanenko și Lazăr Ciobanu în vol. II al ediției B.P. Hasdeu, *Scrieri alese*, Chișinău, Editura Literatura Artistică, 1988, p. 197–219.

Am reprodus textul după revista „Din Moldova" (Lumina").

(I.O.)

DOMNIȚA ELENA

Apare în paginile periodicului „Traian" an. I, nr. 75, 30 octombrie 1870, p. 301–302; nr. 78, 6 noiembrie, p. 313–314; nr. 79, 8 noiembrie, p. 317–318; nr. 80, 11 noiembrie, p. 321–322; nr. 81, 15 noiembrie, p. 325–326, cu titlul *Domnița Elena*. E republicată în „Foaia Societății Românismul", an. II, nr. 2–5, mai-august 1871, p. 155–173, de unde se reproduce.

În ambele periodice, evocarea istorică *Domnița Elena* este pusă sub titlul generic *Femeile române*, ce sugerează, ca și titlul de serie *Oamenii mari ai României* înscris pe frontispiciul monografiei *Ioan Vodă cel Cumplit*, intenția autorului de a chema din umbra trecutului și alte figuri memorabile (între altele, poate, pe cele citate la începutul narațiunii: doamna Elena, soția lui Petru Rareș, doamna Chiajna, doamna Elisabeta Movilă, doamna Elena a lui Matei Vodă, doamna Roxana, a lui Vasile Vodă).

Câteva pagini de viu patetism din *Domința Elena* consună cu evocarea „gingașei" fiice a lui Ștefan cel Mare din *Ursita* (partea I, cap. I).

Ca o curiozitate istorico-literară, menționăm faptul că povestirea a constituit punctul de pornire al tragediei *Domnița Oleana*, de Vasile Cosmovici, scrisă în preajma istoricului (1898) și jucată la Teatrul Național din București în premieră, la 5 ianuarie 1900.

(I.O.)

MEMORIALISTICĂ

CUGETĂRI TESTAMENTARE

Fragmentar au apărut în revista „Literatură și artă română", an. XIII, nr. [4–6], aprilie-iunie 1909, p. 101–102, însoțite de următoarea notă nesemnată: „Publicăm aceste cugetări, remarcabile prin puterea lor de simțire și prin energia ideilor. Ele sunt inedite și poartă data 1 septembrie 1889 — adică un an după moartea fiicei lui Hasdeu." Alte fragmente au fost publicate de noi în paginile „Jurnalului literar", an. I, nr. 24, 18 iunie 1990, p. 1

Manuscrisul olograf, semnat „B. P. Hasdeu", al părții finale a *cugetărilor testamentare se păstrează* la Direcția Generală a Arhivelor Statului, ms. 1508, f. 186–190, de unde îl transcriem.

Prima parte a textului, datată 24 august 1889, s-a reprodus după „Literatură și artă română". Tipărirea *Cugetărilor testamentare* în paginile revistei nu era întâmplătoare. Ea se înscria — după cum rezultă dintr-o notă redacțională inserată în numărul precedent al publicației, — într-o tentativă de valorificare mai largă a moștenirii învățatului: „Vom publica treptat — se spunea în nota ce însoțea textul inedit al poemei *Muzica sângelui* — mai multe din operele inedite ale marelui Hasdeu, pe care opere dl. Iuliu Dragomirescu, legatarul universal al ilustrului răposat, ne-a promis că ni le va pune la dispoziție" (XIII, nr. 1, 2,3, ianuarie-martie 1909, p. 1). Considerația pe care N. Pătrașcu, directorul revistei și câtiva din colaboratorii principali: N. I. Apostolescu, dr. C.I. Istrati ș.a. i-o purtau savantului, părea să garanteze succesul acțiunii. Dar, după publicarea poemei *Muzica sângelui* și a *Cugetărilor testamentare,* seria ineditelor hasdeene se întrerupea inexplicabil.

(I.O.)

„UN COPIL, O BUCURIE"

Fragment inedit de jurnal? sau notație nudă a esenței unei poezii? reflectând întreg zbuciumul scriitorului provocat de iminentul sfârșit al Iuliei. Suprasensibilizat de dorința supraviețuirii cu orice preț a copilei, savantul citește în tot ce-l înconjoară doar semne benefice, iar sufletul său îmbătat o clipă de speranță, se înalță — excelsior — către supremul bine — Dumnezeu. Vis, din păcate, prea repede spulberat...

Se păstrează în ms. 1508, f. 256 de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

(I.O.)

„CÂND PRIVESC O FEMEIE FRUMOASĂ..."

Cugetare fragmentară pe tema – îndrăgită de autor — a femeii ca încoronare a creației divine. Datează, după toate probabilitățile, din ultima perioadă a vieții scriitorului. Se păstrează în ms. 1508, f 252, de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

(I.O.)

TRADUCERI

VLAD DRACU Vv.

Traducere, din limba polonă, apărută în „Foița de istorie și literatură", nr. 2, aprilie 1860, p. 42–45. Nesemnată.

În fruntea prozei, imediat după titlu, autorul dă următoarea explicație, între paranteze drepte: „Povestirea unui contimpurean ienicer, de neam leah, și părtaș în împrejurările". Iar în completare, la sfârșit, o „nota-bene": „Originalul, în limba leșească veche, s-a publicat la Varșovia, în 1828, sub titlul *Pamietniki Ianczara Polska, przed rokiem 1500 napisane*".

La Iași, în Biblioteca Universității, se păstrează o însemnare, în ms. 190, făcută de însuși custodele ei, B. P. Hasdeu, în 1859: „*Povestea lui Dracul Vv.*, slavonește, manuscris din suita a 15-a, cuprinzător de mai multe detaliuri foarte curioase. Se află în mai multe exemplare în bibliotecile rusești — între alte în a Universității din Moscova" (*Apud* Lucian Predescu, *Informații necunoscute...*, în „Glasul bisericii", nr. 3–4, 1970, p. 326, extras la B.A.R. II 608372). Însemnarea dovedește interesul tânărului savant pentru viața și faptele straniului domnitor român, dar și răspândirea „poveștilor" despre Dracul Voievod.

(S.I.)

PETRU VÉRON, „CROITORUL"

„Istorioara" tragică apare în „Aghiuță", an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 59–60. Traducerea lui B.P. Hasdeu a fost făcută după „Almanach pour rire". La Biblioteca Academiei Române nu am găsit decât al 56-lea an de apariție, pe 1905 (P I 4136), astfel încât nu am văzut forma originală, în limba franceză.

Autorul, Pierre Véron (1831–1900), era colaborator și apoi redactor-șef al periodicului parizian, „Charivari", unde scria zilnic câte o cronică satirică. Casa lui din Strada Rivoli din Paris a fost mult timp locul de întâlnire a multor literați, artiști și oameni politici. Rodul acestor întâlniri este volumul *Visages sans masques*, Paris, E. Dentu, Éditeur, 1879 (B.A.R. I. 509238).

(S.I.)

ALMANAHIADA

Glume ușoare, traduse din almanahuri franțuzești, apărute în „Aghiuță", an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 63.

Menționarea după fiecare text a surselor („Almanach de la littérature et des beaux-arts", „Almanach lunatique pour 1864", „Almanach du Charivari pour 1864") sugerează ceva despre izvoarele de inspirație hasdeiene pentru revista „Aghiuță".

(S.I.)

IULIA HASDEU, „DOMNIȘOARA URSUZĂ"

Scris, după toate probabilitățile de Iulia Hasdeu, în primii ani de ședere la Paris, deși datat „2 martie 1881", micul roman, intitulat în original: *Mademoiselle Maussade*, se păstrează în manuscris la Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, ms. nr. 1457, f. 95–153 și în mapa I., ms. nr. 11, a Arhivei Bogdan Petriceicu Hasdeu de la aceeași bibliotecă.

Traducerea lui B.P. Hasdeu a fost publicată în paralel cu versiunea franceză în paginile revistei „Amicul copiilor" (I, nr. 5, 1 iunie 1891, p. 99–105; nr. 6, 15 iunie 1891, p. 121–124; nr. 7, 1 iulie 1891, p. 146–149; nr. 10, 15 august 1891, p. 209–213; nr. 11–12, 15 septembrie 1891, p. 225–233; nr. 14, noiembrie 1891, p. 313–322; II, nr. 1, aprilie 1892, p. 23–27; 3–4, iunie-iulie 1892, p. 81–84; nr. 10, ianuarie 1893, p. 329–332; III, nr. 1, aprilie 1893, p. 1–8) cu precizarea: „roman inedit pentru copii, scris la 1881, de Iulia Hasdeu, tradus din franțuzește de B.P. Hasdeu".

În volum a apărut, în ediție bilingvă, în 1970, la Editura Ion Creangă din București (104 p. + 1 portret), cu titlul *Mademoiselle Maussade — Domnișoara ursuză* și specificarea: „Roman inedit pentru copii, scris la 1881. Tradus din franțuzește de Bogdan Petriceicu Hasdeu“ (Ediție îngrijită în redacție de Delia Damirescu, cu un cuvânt înainte: *Iulia Hasdeu și eroii ei*, de Crina Decuseară Bocșan). A fost inclus de Crina Decuseară Bocșan în ediția Iulia Hasdeu, *Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefață de..., București, Editura Minerva, 1988, p. 167–250.

Ultima dată, „romanul“ a fost retipărit doar în transpunerea românească a lui B.P. Hasdeu, în vol. Iulia Hasdeu, *Prințesa fluture*, cu o „notă biografică“ de Vasile Badiu și ilustrații color de Ion Moraru, Chișinău, Editura „Literatura Artistică“, 1990, p. 9–68.

(I.O.)

ADDENDA

ЗАПИСКИ ЮНКЕРА
[ÎNSEMNĂRILE UNUI IUNCHER]

La Biblioteca Academiei Române din București se păstrează filele manuscrise ale acestei importante opere, în Arhiva B.P. Hasdeu, mapa V, mss. 14 și 16.

Paginile de jurnal, redactate în limba rusă, au fost publicate, în traducere românească, de E. Dvoicenco, în volumul *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II“, 1936: VI. *Jurnalul intim al lui B.P. Hasdeu* (1852–1856), p. 191–230; VII. *Fragmente autobiografice. Sfântul Gheorghe purtătorul de biruințe în Moldo-Vlahia* (și *în Rusia, după credințele slavilor*). *Fragment de jurnal*, p. 233–241. *Introducere la Nicolae Milescu*, p. 243–268. Ion Șeuleanu reia traducerea Eufrosinei Dvoicenco, renunțând la fragmentul *Sfântul Gheorghe*, în ediția B.P. Hsdeu, *Duduca Mamuca*. Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 29–96. N.N. Romanenko tipărește, după filele originale de la Biblioteca Academiei Române din București, numai jurnalul propriu-zis (fără „fragmente autobiografice“), în limba rusă, în volumul *Izbrannoe*, Literatura artistică, Chișinău, 1978: *Zapiski iunkera*, p. 315–337.

Sub titlul *Un duel senzațional*, V. Cosmovici publică *Amintiri din tinerețea lui B.P. Hasdeu povestite de el însuși (1852–1857)*, în *Sămănătorul*, an. VI, nr. 48, 25 noiembrie 1907, p. 984–989. Prietenul și asociatul la ședințele de spiritism din ultimii ani ai savantului specifică, într-o notă, că e vorba de un„fragment dintr-un volum de amintiri ce va apărea în curând“.

Reproducem acest text deoarece el pare a fi traducerea unor pagini desprinse din jurnalul propriu-zis:

„... Călătorit-am noi încă două zile, străbătând satele *Perewerstowo, Gorowsensk, Zatischye Ohovnaja* și altele, care mai de care mai pustii și mai sărăcăcioase, până ce-am ajuns la *Limanul Bing*, apoi suind țărmul lacului, abia a treia zi seara am intrat în *Nicolaev*, reședința regimentului nostru; noi făceam parte din rezerva corpului al XI-lea, celelalte corpuri fiind în luptă cu englezii, piemontezii, francezii și turcii.

Intrarea ne-a fost triumfală, în curând tot orașul știa de pățaniile ovreiului din *Ljubosewska* și se mirau toți ofițerii, cum — pipernicitul slab și subțire ca o furcă a fost în stare să-i păcălească?

Din această cauză eram subiectul de discuțiune în toate saloanele, și... bineînțeles, luat în râs de camarazii mei. În adevăr cea mai mare parte dintre ofițerii regimentului erau înalți, voinici, chipeși... însă... pe cât de arătoși la trup, pe atât de proști la minte. Între toți, numai unul ar fi făcut cinste oricărui corp ofițeresc din Occident, și acela nu era muscal, ci un *finlandez*, baronul *Mayendorf*, căpitan de cavalerie, instructor de frunte și maestru în duel. Se spunea că era unul din cei dintâi ochitori din întregul imperiu. Pe lângă acestea, foarte cetit, foarte cult și de-o bunătate apostolică. Se zicea de dânsul că era atât de ghibaci la tragere în țintă, încât din fundul unei camere prin ușa întredeschisă, ochind cu pistolul în păretele celeilalte cameri, unde era fixat în zid cartonul unei cărți de joc — de-o pildă asul de cupă — cu întâiul glonte nimerea drept în centrul asului, iar cu al doilea acoperea exact pe cel dintâi. Astfel de trăgaci era baronul Mayendorf, prin urmare nimeni nu îndrăznea să-i sufle în borș.

Mayendorf a fost unicul om cu care m-am putut împrieteni și cum el și eu aveam aceleași vederi, aceleași cunoștințe, cum în special eu mă adâncisem în studiul istoriei primitive a Finlandei, a mitologiei sale, a poeziei *epice* cu cele treizeci și două de cânturi sau *rune* (din *Kalewala*), mai cu seamă din această cauză eram nedespărțit de baronul meu. Fire melancolică, visătoare, câteodată îl apuca dorul de țara lui, de eternele zăpezi, de povestea legendară a bătrânului zeu *Wäinämöinen*, acel zeu, care știa că în ziua când o femeie, anume Maria, va avea un copil de sex bărbătesc, născut iar nu făcut, — legenda păgână va lua sfârșit. Când cădea pe gânduri, numai ce vedeam pe amicul meu venind la mine, mă lua la o parte și mă ruga să-i mai recitez cântul cel din urmă — ș-atunci reîncepeam povestirea, cum *Wäinämöinen, văzând începutul Christianismului, își croi un leagăn de aramă, așezându-l într-o luntre cu fundul de fer, și pe această luntre a pornit să se urce în văzduhurile albastre, până-n regiunile de jos ale cerului; acolo se opri din mers terminându-și călătoria. Astfel cu bătrânul zeu Wäinämöinen au dispărut pentru totdeauna din Walhala zeitățile păgâne, punând capăt mitologiei finlandeze.* După ce-i terminam cântul, îmi cerea altul, mereu fermecat de frumusețea *runelor* din *Kalewala*.

În zadar însă mi-a fost prietenia baronului; pornirea batjocoritoare a celorlalți ofițeri împotriva mea era aceeași, iar când, într-o zi, Mayendorf a declarat corpului ofițeresc că m-a luat supt protecția lui — protecție pe care nu i-am cerut-o, atât a fost de-ajuns pentru a mi se da lovitura de moarte; camarazii mei s-au pus să râză și mai cu poftă povestind cum un oarecare cneaz moldovan Alexandru Ghizdeu, părintele meu, m-a trimis la doică și că îndată ce voi ajunge mai răsărit, ș-am să umblu *copăcel, popa* are să-mi cumpere o prăjină, pe care voi încăleca-o, iar profesor de călărie va fi însuși instructorul regimentului (bineînțeles, fără a-i spune nici numele, nici regimentul).

Pe de o parte disprețul ofițerilor, protecția prietenului meu pe de altă mă umileau peste măsură, trebuia cu orice preț să mă scutur și de una și de alta, trebuia a mă face a fi temut prin bărbăția și virtutea mea, iar nicidecum prin protecția finlandezului. Însă mijlocul de-a ajunge era greu... greu de tot. Într-o bună dimineață, m-am hotărât să mă bat în duel cu însuși protectorul meu, — știu, faptă nedemnă, — însă ce să fac?... cum să mă impun? dacă nu printr-un act de... vitejie și desperare.

Într-o seară, eram la operă. Dindărătul meu se afla tocmai baronul. În mijlocul reprezentației, când toată lumea urmărea cu pasiune acțiunea, simț o mână ușoară că-mi apasă umărul drept găurindu-mi subsuoară mondirul, apoi o șoaptă la ureche: «îți e mâneca descusută». Într-o clipă mi-a fulgerat prin minte ideea că această observație ar fi un bun motiv pentru a-l provoca la duel.

Că era posibil să fiu omorât, puțin îmi păsa, n-aveam nimic de pierdut; dacă-mi era sorocit de soartă a muri în duel, destinul nu-l puteam ocoli, prin urmare se vede că-mi sosise veleatul și, ca atare, murind ucis în duel, în regiment rămânea despre mine amintirea unui *erou*, dacă nu a unui *nebun*. Întâmplător... dacă scap, eram egalul lui Mayendorf, iar dacă s-ar brodi ca să-l rănesc, sau să cadă el victima glontelui meu, îi luam locul, ș-atunci puteam să mă impun tuturor celor care-și băteau joc de mine.

Deci, cum am simțit degetul și auzit cuvintele rostite, făcându-mi toate socotelile, mă-ntorc și cu puternic grai, ca să fiu auzit de toți, i-am strigat: «*Durak*» — «*Măgar*»! La auzul acestui cuvânt un murmur de înfiorare străbătu întreaga sală, actorii au amuțit pe scenă, iar privirile se ațintiră toate asupra-mi, voci înduioșate șopteau: «sărmanul!... e perdut».

Mayendorf se îngălbeni ca ceara, și fără a scoate o vorbă, mușcându-și buzele pân'la sânge, mă privi lung, cu milă, având ochii plini de lăcrămi. Tăcut și fără a scoate un suspin, baronul îmi surâse dureros. Bietul om ținea atât de mult la mine! N-ar fi voit pentru nimic în lume să sfarme sfânta prietenie dintre noi, căci astfel o numea el *sfântă*, și dacă nu voia să mă aibă ca dușman, apoi, cu atât mai puțin nu ținea să-și încarce conștiința, trimețându-mă, fără doar și poate, în Walhala finlandeză, ca să-i țin de urât bătrânului zeu *Wäinämöinen*.

Am ieșit de la operă, iar a doua zi, văzând că n-am primit din partea lui Mayendorf nici o veste, mi-am ales doi martori, ofițeri, pe cari i-am trimes baronului, cu însărcinarea să-l întrebe ce are de gând? căci eu, Hasdeu, ofițer în garda imperială, consider ca o insultă adusă mie, ori ca o insultă ce s-ar aduce unuia din camarazii regimentului din care fac parte, și de aceea trimet martori numitului baron, care n-a făcut nici un caz de epitetul *durak* ce i s-ar fi aruncat în față, ieri sara, în sala Operei imperiale.

Îndrăzneala mea era revoltătoare; firește, că la această nouă nebunie, Mayendorf trebuia să se supuie și era silit să primească a fi asasinul meu. Văzând că eu caut moartea cu lumânarea, iar el nu mai poate găsi alt mijloc să-mi apere cinstea, flegmatic și liniștit răspunse martorilor mei:

— În adevăr, am auzit rostindu-se de către Hasdeu cuvântul «*durak*» — însă... nu l-am iuat în samă, socotind că acesta este adevăratul nume de nobleță al Hasdeilor și ca atare nu aveam de ce să mă supăr, pentru completarea titlului de pe cartea sa de vizită. Aflând însă, prin dv., cum că acest epitet mi s-ar fi adresat mie, vă rog comunicați-i domnului care v-a trimes, cum că mâini, pe la această oră, sufletul său va fi părăsit demult pământul, îndrumat spre veșnicie; a căutat tot ce i-a stat prin putință să mă umilească; Dumnezeu să-l aibă în a sa pază!

Ce să-ți spun!... duelul a avut loc, și... spre uimirea tuturor, eu am scăpat, iar Meyendorf a fost rănit la umărul stâng.

— Și... cum s-a întâmplat o minune ca asta? întreb eu.

— Iată cum. Eram hotărât să sfârșesc o dată cu mine. A trăi în condițiuni de umilire, îmi era peste putință!... A fi ucis, eram scăpat de toate suferințele, deci mergeam la moarte ca la nuntă, știind denainte că baronul mă va lovi drept în inimă.

Dacă eu eram atât de nepăsător, nu era Mayendorf în schimb; pe el îl mustra conștiința și se tot gândea și era nedumerit cum de mă arunc în ghearele morții!! pricepea el că una din cauze putea să fie umilința sau batjocura ce o sufeream în regiment, fiind luat la vale de camarazi, însă aceasta nu putea să mă împingă la deznădăjduire!... Ș-apoi, de ce l-am ales tocmai pe el a mă bate în duel? când știam că are să mă curețe ca pe-un pui de găină. Muncit în suflet de inferioritatea ce există între el și mine, baronul n-a dormit toată noaptea. Cu toate acestea, trebuia să mă împuște: l-am insultat de două ori, se zvonise până la Petersburg!... duelul nu se putea înlătura. Și nu se putea pentru demnitatea lui de ofițer, dacă nu pentru umilința persoanei sale, peste care poate ar fi trecut cu multă ușurință.

Se vede că această luptă lăuntrică, acest zbucium sufletesc față de conștiință și datorie, l-a zdruncinat peste măsură; și pe când el se frământa, măsurând în temeiul nopții cu pași mari în lung apartamentul său, cutremurându-se la ideea că mâine are să-și ucidă prietenul, eu, Hasdeu, dormeam dus, cu pumnii încleștați, pregătit pentru somnul cel de-a pururi...

Dimineața, când au sosit martorii, îngândurați de soarta mea, căutând cuvinte de mângâiere... de încurajare pentru a mă îmbărbăta, — care le-a fost mirarea, găsindu-mă sforăind?... Uimiți se întrebau: o fi părere sau realitate?...

— Scoală-te, e ora înaintată, îmi rosti unul din martori, clătinându-mă. Mai avem trei sferturi de ceas, ce faci?...

— Ce fac?... privește... dorm. Și râzând cu hohot, văzându-le fețele descompuse, le spui: mi se păre că am să fiu nevoit să vă încurajez eu pe voi?

Nu vă temeți, câteva minute și sunt al vostru — am scris o singură scrisoare părintelui meu, căruia trebuie să-i dau întâlnire pe ceea lume. Scrisoarea deschisă rămând pe masă și, în caz că va fi nevoie, veți expedia-o. În vreme ce mă îmbrăcam, camarazii, urmărindu-mi toate mișcările, se întrebau: era aceasta o fanfaronadă de *Don Quijote?* sau eram atât de stăpân pe mine, încât puteam să-mi înfrân și cele mai subtile emoțiuni?... nepăsarea mea a rămas o taină nepătrunsă atât pentru ei, dar chiar și pentru mine, când gândeam că peste puțin timp poate voi fi... pe ceea lume!...

Am ajuns. Mayendorf era palid!... prăpădit!... eu, — vioi și glumeț. S-au încărcat pistoalele, ni s-a măsurat dinstanța: zece pași, măsurătoare lugubră!... ne-am așezat în ordine de bătaie, și, cum Mayendorf era insultatul, trebuia să ochească întâi. Drept salut, l-am poftit râzând să tragă, însă îl cred destul de cavaler și-l rugai să mă nimerească drept la inimă, apoi cu o ironie drăcească și dispreț de viață mi-am pironit privirea în lumina ochilor săi. O bubuitură zguduitoare și un șuier cald mi-a vâjâit pe la ureche; am simțit trecând fierbințeala plumbului. Mayendorf, văzând că nu cad, a rămas ca o stâncă de piatră mărmurit!... La a doua comandă, ridic pistoletul, întorc capul și fără a ochi, apăs trăgaciul la comanda trei, o altă detunătură și, în aceeași clipă, un strigăt de durere; glontele străbătuse umărul stâng, perforase «deltoidul», fără a atinge articulația. Aruncai cât colo pistolul fumegând și cu ochii muiați în lacrimi întind mâna adversarului meu, care cu dragoste mi-o strânge, rostindu-mi:

— Ești un brav și sunt mândru de prietenia ta.

De-atunci mi-a ieșit faima că, dacă Mayendorf este cel mai vestit duelist, apoi Hasdeu e cu mult mai ghibaci, căci pe când baronul Mayendorf ochește dar nu nimerește, Hasdeu nu ochește, dar nimerește. Astfel am băgat frica în toți ofițerii, iar pe lângă renumele meu de isteț moldovan s-a mai adaos și pe cel de *viteaz*.

Mai târziu, când eu însumi l-am întrebat pe Mayendorf cum s-a făcut de nu m-a nimerit?...

— De?... răspunse el... nu știu! atâta numai că mi-a rămas tipărit în minte! *ironia ta;* când eu ocheam, cu tot dinadinsul tu râdeai de mine, și acest dispreț de moarte m-a zăpăcit; iar când cu țelul pistolului ajunsesem în dreptul inimei ș-am voit să apăs pe trăgaci, deodată am văzut deasupra capului un strălucitor cerc de lumină care m-a orbit; de-acolo înainte ce s-a mai petrecut?... nu mai știu nimic!..."

Jurnalul apare relativ târziu în exegeza hasdeiană. Când se destăinuie lui Iosif Vulcan, pentru un portret în *Panteonul român*, B.P. Hasdeu amintește de alte manuscrise în limba rusă (*Mitologia dacilor* și *Domnița Voichița*), dar nu

pomenește nimic despre jurnal. Nici chiar când își deapănă amintiri de tinerețe în fața lui V. Cosmovici, savantul nu face nici o aluzie la însemnările sale jurnaliere. În 1913, Iuliu Dragomirescu, care moștenise arhiva scriitorului, întocmește o listă de lucrări din perioada studiilor, dar lipsește orice informație despre jurnal.

Filele pe care E. Dvoicenco le publică în 1936, în volumul *Începuturile literare ale lui B.P. Hasdeu*, sunt fragmentare sau destinate altor lucrări. Cercetătoarea combină variantele, „adăogând uneia ce îi lipsea celeilalte"[1].

Presupunem că însemnările jurnaliere au fost uitate sau pierdute de autor, deși, în *Fragmente autobiografice*, el însuși vehicula, ca idee, „editarea «notelor iuncherului de husari»"[2]. Sau, pur și simplu, ele nu erau considerate ca atare. Aceasta ar explica de ce nu se regăsesc în legatul testamentar de la Câmpina. Filele vor intra mai târziu la Biblioteca Academiei Române.

Odată publicate, paginile încep să atragă atenția criticilor. Mircea Eliade va semnala, în 1937, legătura, în plan artistic, dintre jurnal și *Duduca Mamuca*: „Este aceeași tehnică romantică a «naturalului», a «jurnalului» pe care Hasdeu o folosea, fiindu-i organică, și mai înainte de compunerea nuvelei"[3]. Scriitorul citează un fragment din jurnal, comentând în continuare: „Divagație, așadar: dar o divagație care te ține aproape de concret, purtându-te o dată cu gândul viu, păstrându-te în «natural». O confesiune directă, plină de «fapte». Dar este în această confesiune foarte multă experiență romantică." Peste ani, Eufrosina Dvoicenco venea parcă să confirme judecata critică a editorului, concretizând: „Asemănarea canavalei subiectului *Micuței* cu «Domnișoara Meri» este evidentă"[4]. Se invoca astfel un model romantic (Lermontov) care sigur i-a marcat începuturile scriitorului român.

G. Călinescu consideră că jurnalul „e scris cu o intenție vădit literară și într-un spirit byronian-lermontovian. Eroul pozează dezordinrea și nepăsarea, scepticismul, blazarea, simțul de deșertăciune, preocuparea numai de problemele cosmice, melancolia și sentimentalitatea excesivă. Plânge «ca o femeie» pe scrisorile tatălui său. E neliniștit, nestatornic, un Childe Harold iubit de femei ca orice om fatal. El le răsplătește cu infidelități cinice, cu o inconstanță sarcastică. Byron este însă interpretat rusește, orgia romantică devine scandal cazon."[5]

---

[1] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 243.

[2] *Ibidem*, p. 263.

[3] Mircea Eliade, *Introducere* (3. *Hasdeu, scriitor romantic*) în vol. Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, tomul I, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1937, p. LIV.

[4] E. Dvoicenco-Markova, *B.P. Hasdeu și Lermontov*, în *Limba și literatura moldovenească*, an. VIII, nr. 3, 1965 (extras), p. 58–59.

[5] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 322.

Folsind cu abilitate lecția lui G. Călinescu, criticul ieșean Mihai Drăgan scria într-un studiu din 1972: „Tânărul Hasdeu își verifică vocația literară și în proză, crezând chiar în posibilitatea de a se face mai repede cunsocut. Fascinat de romanul lui Lermontov *Un erou al timpului nostru*, dar poate și de alți «scriitori de profesie militară» (este posibil să fi cunoscut proza de început a lui Lev Tolstoi), Bogdan Petriceicu Hasdeu pregătește pentru tipar *Însemnările unui iuncher*. Fragmentele păstrate nu au, ca *jurnal* interior, numai o valoare documentară și psihologică, pe care am pus-o în lumină mai înainte, ci se remarcă și prin calități pur literare, unele de-a dreptul surprinzătoare." El concretizează „capacitatea de observație în schițarea portretelor morale, fiziologia critică, ironia glacială și reflecția morală amară"[6].

În prefața unui volum de „restituiri" din 1973, Ion Șeuleanu, publicând jurnalul hasdeian în varianta stabilită de E. Dvoicenco, insistă asupra „valorii documentare" a însemnărilor iuncherului, „reușind să lumineze aspecte inedite ale experiențelor încercate de scriitor în prima tinerețe, în jurul cărora a plutit multă vreme o anumită ambiguitate"[7].

Fugitiv, se ocupă de jurnal și Mircea Zaciu, în importantul său studiu din 1975: *„Nordicul" Hasdeu*. El e preocupat îndeosebi de „sursele literare": „Înrudirea cu tonul malițios, cinic, «demonic» din jurnalul de tinerețe al lui Tolstoi ținut în aceeași epocă, e surprinzătoare". Criticul clujean menționează referințele lui Hasdeu la Hegel, Sainte-Beuve, A. de Vigny (*Servitude et grandeur militaires*), la slavofili, Chamisso (*Peter Schlemihls wundersame Geschichte*), E.M. Arndt, Th. Tiutcev, Byron, Gogol. El conchide: „Zvăpăiata viață studențească (aceasta mai mult cu un aer germanic), lumea cazonă, viața de bivuac, amestecul de pitoresc, trivial, epicureu, dezabuzare, îl fixează într-un climat de epocă lermontoviană"[8].

Se poate observa cum s-a trecut de la abordarea paginilor jurnaliere ca sursă de date biografice până la analiza lor ca literatură. Ultimul critic important care se lansează în aprecieri de acest gen este Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române*. El evidențiază „tendința mistificatoare a scriitorului": „Citim în fond niște pagini de memorialistică, dar care au turnura limpede a ficțiunilor romanești"[9]. Nicolae Manolescu scrutează arta portretistică a autorului, datoare „decupajului stilistic al romanului realist". Criticul polemizează în subtext cu alți confrați în ceea ce privește apropierile

---

[6] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 74.

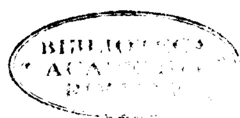
[7] Ion Șeuleanu, *Prefață* la volumul *B.P. Hasdeu, Duduca Mamuca*. Ediție îngrijită, prefață, note și glosar de..., Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 9.

[8] Mircea Zaciu, *Viaticum*, București, Editura Cartea românească, 1983, p. 109.

[9] N. Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, I, București, Editura Minerva, 1990, p. 295.

ce s-au făcut în „fiziologiile primilor noștri romantici"; „La Hasdeu, detaliul fizic și de comportare poate fi, ca la realiștii ruși, relevant în el însuși, nu doar indicial, iar portretul este individualizat, surprins adesea în evoluție, și mai mereu oglindit în impresiile proprii ale naratorului"[10].

(S.I.)

[10] *Ibidem.*

CUPRINS

PROZĂ LITERARĂ

ROMANE, NUVELE, POVESTIRI

PAMFLETE, FOILETOANE, PAGINI UMORISTICE

CALEIDOSCOP SATIRIC

PROZĂ ISTORIOGRAFICĂ

MEMORIALISTICĂ

TRADUCERI

ADDENDA

Pr
O
Ca
M
Re
C
Pr
P
Ju

LECTOR: DACIANA VLĂDOIU
TEHNOREDACTOR: GEORGETA CÂRSTEA

Tehnoredactare computerizată:
UNIVERS ENCICLOPEDIC
MARIANA MÂRZEA